

Yıl / Year: 12 Cilt / Volume: 12 Sayı / Issue: 22

G İ R E S U N
Ü N İ V E R S İ T E S İ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
The Black Sea Journal of Social Sciences

KARA
DENİZ
SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ

E-ISSN: 2602-3407

İLKBAHAR / SPRING 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GİRESUN UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YILDA İKİ KEZ YAYINLANAN
(HAZİRAN-ARALIK)
ULUSLARARASI HAKEMLİ BİR DERGİDİR.

THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS A PEER REVIEWED
INTERNATIONAL JOURNAL PUBLISHED BIANNUALLY (JUNE – DECEMBER).

İLKBAHAR / SPRING 2020

YIL / YEAR: 12

CİLT/VOLUME: 12

SAYI/ISSUE: 22

Amaç

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kere yayımlanan (Haziran – Aralık) hakemli bir sosyal bilimler dergisidir. Derginin amacı, sosyal bilimler merkezli araştırmaları, tartışmaları ve analizleri içeren bilimsel makalelere ev sahipliği yapmaktır.

Aim

The Black Sea Journal of Social Sciences is a peer-reviewed social science journal published twice a year (June - December). The intent of the magazine is to host scientific articles that include research, discussion and analysis centered on social sciences.

Kapsam

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimler alanına özgün katkıları olan, kuramsal, deneysel nitelikleri taşıyan makaleler yayımlamaktadır.

Ön değerlendirme sürecinden geçen, derginin yayın ilkelerine uygun olduğu değerlendirilen her makale, yayımlanmadan önce çift-kör hakemlik sürecinden geçmektedir.

Scope

The Journal of Social Sciences of the Black Sea publishes theoretical and empirical articles which are unique contributions to the field of social sciences.

Through the preliminary evaluation process, each article considered to be in conformity with the editorial rules of the magazine passes through the double-blinded arbitration process before publication.

EDİTÖR YAZISI

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisinden, sıradışı zamanlara tanıklık ettiğimiz günlerden herkese merhaba,

2019 yılının sonlarında ortaya çıktığı bildirilen, tüm dünyayı olduğu gibi ülkemizi de etkisi altına alan ve bir anda hepimizi #EVDEKALmaya mecbur kılan COVID-19, editörlük sürecinde de sıradışı durumlarla karşılaşmamıza neden oldu. Dergimize gönderilen ve ön değerlendirme sonrasında sürece dahil edilen onlarca çalışma, hakemlerimize gönderilmeye başlandığında salgının etkilerini görmeye başladık. Bazı hakemlerimiz doğrudan “pandemi” gerekçesiyle değerlendirme yapmayı kabul etmezken bazı hakemlerimiz de değerlendirmeyi kabul ettiği makaleyle ilgili olarak belirtilen süre içerisinde dönüş yapamadı. Yine bu sayıda ilk kez çalışması değerlendirme sürecini olumlu şekilde tamamlayan ama istenen düzeltmeleri yapıp sayıya yetiştirmek istemeyen yazarlara şahit olduk. Tüm bunlar yaşanan salgının ne denli etkili olduğunun ve böyle giderse bir süre daha olmaya devam edeceğinin göstergeleri olarak kabul edilebilir.

Dergimizin bu sayısında kör hakemlik yöntemiyle kabul gören eğitim bilimleri, iktisadi ve idari bilimler, iletişim, sağlık bilimleri, mimarlık, sanat tarihi, turizm, Türk halk bilimi gibi alanlardan kabul edilen 16 çalışma, TÜBİTAK Ulakbim Türkiye Dergileri Dizini Dergi Değerlendirme Kriterleri doğrultusunda alanlarına yönelik olarak tasnif edilmiş ve yayımlanmıştır.

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisinin tüm iş ve işlemleri, bir önceki sayımızda olduğu gibi, bu sayımızda da dergi yayımlama sürecinin daha kolay ve hızlı gerçekleştirilebilmesine imkân sunan Açık Dergi Sistemleri (ADS) üzerinden, bir makalenin başvurusundan yayımlanmasına kadar geçen süreci elektronik ortamda gerçekleştirmesini sağlayan ve TÜBİTAK ULAKBİM bünyesinde aktif olarak çalışan bir sistem olan Dergipark'ta yürütülmüştür. Titiz çabalarımızın sonucu olarak bu sayımızdan itibaren tüm makaleler, TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark sponsorluğunda PİLA (CrossRef®) ile üyelik anlaşması sonucu DOI numarası olarak yayınlanacaktır.

Bu öneriyi her sayımızda yinlemekle birlikte bu sayımızda da tekrarlama gereği duyuyoruz. 27/12/2016 tarihli ve 2016/9714 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe konulan “Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliği”nde akademik dergilerde yapılan hakemliğe teşvik puanı verilmekteyken, 14/05/2018 tarihli ve 2018/11834 sayılı “Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliği”yle hakemliğe teşvik puanı kaldırılmıştır. Alanlarında yetkin, araştırmalar yapan, öğrenciler yetiştiren hakemlerimiz, gönderilen çalışmaların yeterliliğini ölçme adına ciddi mesailer harcamaktadır. Emeğin karşılığının maddi olarak biçilmesi olarak algılanmazsa, “Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliği”nde yürütülen hakemliğe teşvik puanı verilmesinin yararlı olabileceği değerlendirilmektedir.

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisinin ilk sayısından bu sayıya kadar emeği geçen tüm editörlerimize, yayın kurumumuzun eski ve yeni üyelerine, enstitümüzün akademik ve idari personeline, yazı işlerine emek verenlere; dergimizi tercih eden, her durumu olgunlukla karşılayan yazarlarımıza; yoğun mesailer arasında, dergimize gönderilen çalışmalarını titizlikle değerlendiren, mazeret beyan ederek değerlendiremeyeceğine dair dönüş yapan hakemlerimize sonsuz teşekkürlerimizi sunarken, dergide bundan sonra emek harcaacaklara da kolaylıklar diliyoruz.

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi olarak, nice yılları, her biri alanlarında çığır açan özgün çalışmalarla geçirmek umudu, kararlılığıyla...

Dursun ŞAHİN
Editör

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

E-ISSN: 2602-3407

Sahibi / Owner
Prof. Dr. Güven ÖZDEM

Editör / Editor
Dr. Öğr. Üyesi Dursun ŞAHİN

Alan Editörleri / Field Editors
Prof. Dr. Mehmet DURKAYA
Doç. Dr. Mehmet ALVER
Doç. Dr. Tevfik UZUN
Dr. Öğr. Üyesi Fadime ÜSTÜNER TOP
Dr. Öğr. Üyesi Hakan AKYURT
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Cem FERİDUNOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Özgür DEMİRKAN
Dr. Öğr. Üyesi Selahattin YILMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Ülkü KARA

Yayın Kurulu/ Editorial Board
Prof. Dr. Ayfer YILMAZ - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN - Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Beyhan KESİK - Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Güven ÖZDEM - Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Halis DEMİR - Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa CİN - Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Servet CEYLAN - Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Seyfettin ARTAN - Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit DENİZ - Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ALVER - Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ - Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU - Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ceren ÇEVİK KANSU – Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dursun ŞAHİN - Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nazım KURUCA - Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Oktay KARAMAN - Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şenol SEZER - Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ülkü KARA - Giresun Üniversitesi

© Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi ULAKBİM, Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBİAD), Index Copernicus, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index), Araştırmacı Bilimsel Yayın İndeksi ve Türk Eğitim İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz TUBITAK ULAKBİM DergiPark sponsorluğunda PİLA (CrossRef®) ile üyelik anlaşması yapmıştır. Anlaşma ile yayınlanan makalelere DOI numaraları verilmiştir.

Dergimizde yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief
Öğr. Gör. Fatma KARAOĞLU

İngilizce Editörleri / English Editors
Okt. Melike GÜNBEY
Okt. Eray KARA
Okt. Emel TOZLU KILIÇ
Okt. Zeynep YILDIZ ÇELEBİ

Sekreter / Secretary
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALVER
Dr. Öğr. Üyesi Derya CEYLAN

Web Editörü / Web Editor
Öğr. Gör. Hüseyin KARA
Dr. Öğr. Üyesi Erkan GÜLER

Kapak Tasarım / Cover Design
Dr. Öğr. Üyesi Dursun ŞAHİN

Yazışma Adresi / Correspondence Address
Giresun Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Güre Yerleşkesi 28200 / Giresun

Tel : (0454) 310 10 85 / e-mail: sosdergi@gmail.com

Yayın Dili / Language of Publication: Türkçe / Turkish

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Abide DOĞAN

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet KOLBAŞI

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Akmatali ALİMBEKOV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Ali DERAN

Tarsus Üniversitesi

Prof. Dr. Ali YAKICI

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Anvarbek MOKEYEV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Arzu TERZİ TOZDUMAN

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Ayfer YILMAZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Battal ODABAŞ

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Bayram KAYA

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Belir TECİMER

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Burhanettin KESKİN

Columbus State University, GA, USA

Prof. Dr. Burul SAGINBAYAVA

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Cemal KURNAZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Divina Frau-MEİGS

Sorbonne Üniversitesi, Fransa

Prof. Dr. Enver SARI

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Erdoğan ERBAY

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. F. Ahsen TURAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Feridun EMECEN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Giedre KVIESKIENE

Lietuvos Edukologijos Üniversitesi, Litvanya

Prof. Dr. Goran SVENSSON

Norway and Halmstad University, Sweden

Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Güven MURAT

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Güven SAYILGAN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati AKYOL

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Hikmet YAZICI

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Hiroki ODAKA

Aichi Gakuin University, Aichi, Japan

Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT

Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. İlhan EKİCİ

Ordu Üniversitesi

Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı ACUN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

Prof. Dr. Kasım KARAKÜTÜK

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Kürşat YILMAZ

Dumlupınar Üniversitesi

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Madina TEKUEVA

Kabardino-Balkarian State University, Rusya

Prof. Dr. Mario Joao SILVEIRINHA

Lizbon Üniversitesi, Portekiz

Prof. Dr. Mehmet AÇA

Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ERSAN

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Mevhibe COŞAR

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Miri Gal-EZER

Kinneret Üniversitesi, İsrail

Prof. Dr. Muhsin MACİT

Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Mukim SAĞIR

Erzincan Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa CİN

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU

Okan Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖNER

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ŞANAL

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Nurullah ÇETİN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Olcabay KARATAYEV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Qui GUO

Macquarie Üniversitesi, Avustralya

Prof. Dr. Refik TURAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Serkan DOĞANAY

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Suat UNGAN

Trabzon Üniversitesi

Prof. Dr. Ülkü ÖZGÜR

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar ÖZBAY

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Prof. Dr. Yılmaz CAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Binali TUNÇ

Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet TOPAL

Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Tuncer BÜLBÜL

Trakya Üniversitesi

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt: 12, Sayı: 22 Hakem Listesi

List of Referee for the Volume Eleven, Issue Twenty

Prof. Dr. Abdülkadir IŞIK	Doç. Dr. Emek ÇAYLI RAHTE
Trakya Üniversitesi	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma AÇIK	Doç. Dr. Emir ÖZEREN
Gazi Üniversitesi	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Filiz ÖZER	Doç. Dr. Ender DURUALP
Işık Üniversitesi	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Emin ERÇAKAR	Doç. Dr. Gonca KILIÇ
Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Murat ÇETİN	Doç. Dr. GÖKÇE KURT
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Nilgün SARP	Doç. Dr. Gökhan UYANIK
İstanbul Bilgi Üniversitesi	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI	Doç. Dr. Mehmet ALVER
Süleyman Demirel Üniversitesi	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Tekin AKDEMİR	Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN	Doç. Dr. Nesrin AKINCI ÇÖTOK
Hacettepe Üniversitesi	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Adem BALKAYA	Doç. Dr. Nevin ALTUĞ
Kafkas Üniversitesi	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Adem ÖGER	Doç. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. ÇİĞDEM APAYDIN	Doç. Dr. Onur DURSUN
Akdeniz Üniversitesi	Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Oytun MEÇİK

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Doç. Dr. Selim ŞANLISOY

Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. SELİN TÜZÜN ATEŞALP

Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Taner ERSÖZ

Karabük Üniversitesi

Doç. Dr. Tevfik UZUN

Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Yasemin Çakırer Özservet

Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ali ÜNAL

Hitit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Aysun DURSUN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bayram YILDIZ

Balıkesir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Burcu YILMAZ ŞAHİN

Giresun Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi ERCAN KARAÇAR

Sinop Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ersin ARIKAN

Sinop Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Feride İmrana ALTUN

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gülcan BAĞÇIVAN

Koç Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hamdi KARAKAŞ

Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Işıl USTA KARA

Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İlkay ALTINDAĞ

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali ALTIN

Eskişehir Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Metin AKYÜZ

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Muhsine Eda ARMAĞAN

Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi NESLİHAN HURİ YİĞİT

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nurhan ÖZTÜRK

Sinop Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selim TÜZÜNTÜRK

Uludağ Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Süha ÇELİKKAYA

Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Süreyya YILMAZ

Üsküdar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Tülin ÇORUHLU

Sakarya Üniversitesi

Dr. Hem. Gamze ACAVUT

Sağlık Bilimleri Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Bu sayıda yer alan tüm çalışmalar, araştırma makalesidir.

<u>Bir Sınıf Öğretmeni ve Öğrencilerinin İlk Stem Eğitimi Deneyimleri</u>	1
A Elementary Teacher's and Students' First STEM Education Experiences Yasemin HACIOĞLU, Ayşe BAŞPINAR	
<u>Erken Müdahale Kapsamında Taranan 0-72 Aylık Çocuklarda Gelişimsel Gecikmelerin Dağılımı</u>	25
Developmental Evaluation in 0-72 Months Distribution of Developmental Delays Hülya TERCAN, Pınar BAYHAN	
<u>Yerel Yönetimlerin Çocuğa Yönelik Örgütlenmesi ve Politikaları: Seçilmiş Ülkeler Üzerinden Bir Değerlendirme</u>	39
Organization and Policies of Local Governments for Children: An Evaluation Considering Selected Country Cases Levent MEMİŞ	
<u>İnternet Kullanımının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Bir İnceleme</u>	57
The Effect of Internet Use on Economic Growth: An Investigation on Emerging Market Economies Mustafa Necati ÇOBAN	
<u>Türkiye'de Döviz Kuru Hareketleri ve Kamu Borcu İlişkisi</u>	75
The Relationship Between Exchange Rate Movements and Public Debt in Turkey Umut AKDUĞAN	
<u>Örgüt Kültürünün Örgütsel Sinizme Etkisi: Karacabey İlçesi Gıda Sektörü Üzerine Uygulama</u>	99
The Effect of Organizational Culture on Organizational Cynicism: Application on Food Sector in Karacabey District Edip ÖRÜCÜ, Ömer GİZLİER, Ahmet NAZIR	
<u>Sosyo-Ekonomik Göstergelere Göre Türkiye'de Düzey 1 Bölgelerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi İle İncelenmesi</u>	113
Investigation by the Multidimensional Scaling Analysis of NUTS I Regionals According to Socio-Economic Indicators in Turkey Özlem AYVAZ KIZILGÖL, Özlem KUVAT	
<u>Bankacılık Sektöründe Hizmet Pazarlaması Algısının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi</u>	137
Analysis of Service Marketing Perception in Banking Sector in Terms of Various Variables Filiz ASLAN ÇETİN, Nazan KORUCUK	

Yerel Basında Kadın Çalışanların Konumu ve Sorunları: Giresun Yerel Basın Örneği **159**
Position and Problems of Women Workers in Local Press: Example of Giresun Local Press
Nedim Serhat BİLECEN

Türkiye’de Medikal Turizmin Gelişimine Etki Eden Faktörlerin Swot-Ahp Yöntemi ile Tespit Edilmesine Yönelik Bir Araştırma **173**
A Research on The Determination of Factors Affecting the Development of Medical Tourism in Turkey by SWOT-AHP Method
Arzu YİĞİT, Mehmet Beşir DEMİRBAŞ

Hemşirelik Öğrencilerinin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi **193**
Determination of Attitudes of Nursing Students towards Information and Communication Technologies
Eda ŞAHİN, Tülay YAVAN, Merve DEMİRHAN, Merve AYDIN, İlkur YEŞİLÇINAR

Doğrudan ve Esinlenerek Sinema Uyarlamalarında Kurmaca İç Mekân ‘Büyük Umutlar’ Üzerinden Bir İnceleme **203**
Fictional Interior Spaces in Direct And Indirect Film Adaptations A Study About ‘Great Expectations’
Demet Arslan DİNÇAY, Çağıl Yurdakul TOKER

Bizans Resim Sanatında Öteki Kadın Tasviri: Hacer **221**
The Depiction of the Other Woman in Byzantine Painting: Hagar
Hatice DEMİR

Türkiye’de Destinasyon Konusunda Yayınlanmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma **237**
A Bibliometric Analysis of Graduate Thesis Published in Turkey About Destinations
Aydın ÜNAL, Sinan Baran BAYAR

Max Weber’in Otorite Tanımı Çerçevesinde Türk Destan Kahramanları: Oğuz Kağan Örneği **251**
Turkish Epic Heroes Within the Framework of Max Weber’s Definition of Authority: Oğuz Kağan Example
Mehmet Emin BARS

Evlence Geleneğine Müzik Davranışları Açısından Bakış: Gelin Ağlatma-Alma-İndirme Havaları Örneği **267**
A Look at the Transition Period of Marriage in Terms of Music Behaviors: The Gelin Ağlatma-Alma-İndirme Melodies
Eray ALPYILDIZ

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları **279**

Bu sayıda yer alan tüm çalışmalar, araştırma makalesidir.

Bir Sınıf Öğretmeni ve Öğrencilerinin İlk STEM Eğitimi Deneyimleri

Yasemin HACIOĞLU*
Ayşe BAŞPINAR†

Öz

Bir öğretmenin fen, teknoloji, matematik ve mühendislik (STEM) eğitimi ile ilgili kendini geliştirmek üzere bir uzmana başvurması sonucu ortaya çıkan bu eylem araştırmasının amacı öğretmen ve öğrencilerinin süreçteki deneyimlerini paylaşarak benzer ihtiyacı olan öğretmen ve araştırmacılara örnek bir uygulama sunmaktır. Araştırmacılar öğretmenle STEM eğitimi konusunda bilgi ve deneyimler paylaşılmış ve 3. sınıf fen bilimleri dersi "Duyu Organları ve Görevleri" konusunda STEM etkinliği hazırlanmış ve uygulaması için öğretmene tanıtmıştır. Öğretmen, uzmanlar rehberliğinde, etkinliği 9 hafta boyunca 26 öğrenci ile uygulamıştır. Çalışmanın çıktılarının değerlendirilmesi için öğretmen ve öğrencilerin görüşleri alınmıştır. Öğrenci görüşleri 12 likert ve 3 açık uçlu sorudan oluşan süreç değerlendirme formu ile alınmıştır. Ayrıca her bir öğrenci için bu formdaki likert sorular öğretmen tarafından da doldurulmuştur. Likert sorular istatistiki olarak analiz edilirken, açık uçlu sorular içerik analizi ile analiz edilmiştir. Öğretmenin sürece ilişkin değerlendirmeleri için yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir ve betimsel analiz edilmiştir. Çalışma sonunda öğretmen STEM eğitiminin uygulanması konusunda kaygılarının azaldığını, sadece öğrencilerinin değil kendisinin de süreçte eğlendiğini ve öğrencilerinin duyu organlarını öğrendiklerini belirtmiştir. Bu eylem araştırmasının öğretmenin mesleki gelişimine katkısı olduğu, öğretmen ve öğrencilerin sürece yönelik olumlu görüşleri olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Duyu organları, eylem araştırması, ilkokul, STEM eğitimi

A Elementary Teacher's and Students' First STEM Education Experiences

Abstract

The aim of this action research, that arose as a result of consulting of a elementary teacher to a specialist to self-develop on science, technology, mathematics and engineering (STEM) education, is to share the experiences of the teacher and their students and to present examples to teacher and researchers with similar needs. The researchers shared information and experiences about STEM education with the teacher, prepared a STEM activity on the subject of "Sensory Organs and Duties" and introduced to the teacher on implementation of the activity. The teachers implemented the activity with 26 students for 9 weeks under the guidance of the researchers. The opinions of teacher and students were taken and presented to evaluate the outcomes of the study. Students' opinions were received through a process evaluation form consisting of 12 Likert and 3 open-ended questions. In addition, likert questions in this form were filled out by the teacher for each student. While Likert questions were analyzed statistically, open-ended questions were analyzed by content analysis. A semi-structured interview was conducted for the teacher's evaluations regarding the process and descriptive analysis was conducted. She stated that while her anxiety about the implementation of STEM education decreased, the students had fun in the process and learned their sensory organs in a similar way to the students. As a result of the study, it was revealed that action research contributes to the professional development of the teacher, and the teacher and students have positive opinions about the process.

Key words: Sense organs, action research, primary school, STEM education.

Received/Geliş: 18.02.2020

Accepted/Kabul: 18.05.2020

*Bu çalışmanın etik kurul incelemesi için 28 Nisan 2020 tarihinde Giresun Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurul Başkanlığı'na başvurulmuştur. Kurulun 11.05.2020 tarihli 44079088-38 sayılı toplantısı ve 2020-3/1 sayılı kararı ile etik açıdan uygun olarak hazırlandığına karar verilmiştir.

* Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, hacioğlu_yasemin@hotmail.com, [0000-0002-1184-4204](https://orcid.org/0000-0002-1184-4204)

† Yüksek Lisans Öğrencisi, Giresun Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Fen Bilgisi Eğitimi, aysebaspinar028@gmail.com, [0000-0002-1582-063X](https://orcid.org/0000-0002-1582-063X)

(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Hızla değişen, gelişen bilim ve teknoloji dünyasına ayak uydurmayı bilen nesiller yetiştirmek için ülkeler çeşitli eğitim reformları gerçekleştirmişlerdir. Bu değişim içerisinde bireylerin nitelikli olması için eleştirel düşünebilen, sorgulayan, araştıran, problemleri çözebilen ve iş birliği içerisinde ürün ortaya koyabilen 21. yüzyıl becerilerine sahip olmaları gerekmektedir (Noah Harari, 2018). 21. Yüzyıl becerilerine sahip bireylerin yetiştirilebilmesi için bilginin tek bir disiplin dâhilinde verilmemesi gerekliliği daha 20. yüzyılın sonlarında fark edilmiş ve öğretimin disiplinler arası gerçekleşmesinin gerekliliği ve önemi ortaya çıkmıştır (Jacobs, 1989). Tek bir disipline ait bilgi ve becerinin gerçek yaşam problemlerinin çözümünde yetersiz kaldığı gerçeği, farklı disiplinlerin bütünleştirilerek öğretiminin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Disiplinler arası bakış açısı ile problem çözen ve problem çözmek için farklı disiplinlere ait kavram, bilgi ya da becerileri bir araya getiren öğrenciler öğretim programları tarafından beklenen bilgi ve becerileri de kazanacaklar; daha da ötesi bu bilgi ve becerileri farklı durumlara uyarlayabileceklerdir (Bean,1990; Jacobs, 1989).

Disiplinler arası eğitim yakın tarih bilimsel çalışmaları için önemini korurken, bilim ve teknolojiye de değişim ve gelişimin hızının artması ile bazı disiplinler ön plana çıkmıştır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri, Çin'in gelişen teknoloji ve bilim dünyasını kendine tehdit olarak görmesi nedeniyle mühendislik ve teknoloji alanında daha çok çalışana ihtiyaç duymuştur ve bu ihtiyacı karşılamak için bir eğitim reformu gerçekleştirmiştir (Breiner, Harkness, Johnson ve Koehler, 2012). Böylece mühendislik ve teknoloji disiplinlerinin ilgili olduğu fen ve matematik disiplinleri ile bir araya gelmesiyle disiplinler arası bir eğitim yaklaşımı olan fen (science), teknoloji (technology), mühendislik (engineering) ve matematik (mathematics) [STEM] eğitimi ortaya çıkmıştır (Bybee, 2010). Disiplinler arası entegrasyona dayanan ve 21. yüzyıl becerilerini kullanmayı gerektiren bir öğrenme-öğretme yaklaşımı (Bybee, 2010; Honey, Pearson ve Schweingruber, 2014; Riechert ve Post, 2010; United States Department of Education, 2016) olarak tanımlanan STEM eğitiminin ana amacı yenilikçi nesiller yetiştirmektir (Capraro, Capraro ve Çorlu, 2014). Bunun için tüm öğrencileri yeni yaklaşımın vizyonun bir parçası kabul ederek onlara STEM okuryazarlığı kazandırılması hedeflenmiştir (Bybee, 2013; Kennedy ve Odell, 2014). Böyle bir eğitimle öğrencilerin STEM uzmanlarının nasıl çalıştığını anlamaları gerekmektedir (Bybee, 2010). Bunu gerçekleştirmek için ise öğrencilerin STEM disiplinlerinde çalışan uzmanlar (bilim insanı, matematikçi, mühendis) gibi çalışacakları öğrenme ortamları tasarlanmalıdır (NRC, 2012). STEM okuryazarı bireyler yetiştirebilmek için öğrenme ortamı tasarımında öğrencilerin gerçek yaşam problemlerini; bilimsel ve matematiksel yöntem ve metotları kullanarak mühendislik ve teknoloji tasarım süreci uygulamalarıyla çözmesi beklenmektedir (Apedoe, Reynolds, Ellefson ve Schunn, 2008; Smith ve Karr-Kidwell, 2000).

Böylece günlük hayattaki sorunları fark edebilen, doğal çevreyi anlayıp açıklayabilen, ilgili problemlere deliller sunmak için gerekli bilgi, tutum ve beceriye sahip olan, STEM disiplinlerinin maddi, kültürel ve entelektüel çevreyi nasıl etkilediğinin farkında olan, STEM ile ilgili konularda yapıcı aynı zamanda yansıtıcı olan ve STEM disiplinleriyle ilgilenmeye istekli bireyler yetiştirilebilir (Bybee, 2010; Kennedy ve Odell, 2014; Roberts, 2013; Stanford ve diğ., 2016).

Genel olarak STEM eğitimi var olan öğretim stratejilerinin daha fazla sorgulama ve proje tabanlı yaklaşımlarla değiştirilmesini içeriyor (Breiner ve diğ., 2012) olmasına rağmen literatürde farklı şekillerde yürütüldüğü görülebilmektedir. Bu durum bazı araştırmacıları (Bybee, 2013; Fogarty, 1991; Moore, Stohmann, Wang, Tank ve Roehrig 2014; Ring, 2017) STEM entegrasyon ve uygulama modellerini sınıflama girişimine itmiştir. STEM entegrasyonunu içerik entegrasyonu ve bağlam entegrasyonu şeklinde sınıflandıran araştırmacılar olduğu gibi disiplinlerin ilişkisine yönelik sınıflandırma yapanlar da mevcuttur (Moore ve diğ., 2014). Bazı araştırmacılar sadece fen ve matematik disiplin entegrasyonu ile STEM eğitimi gerçekleştirilemeyeceğini, STEM yaklaşımının disiplinler arası doğasından faydalanarak teknoloji ve mühendislik entegrasyonu da gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmektedirler (Siew, Amir ve Chong, 2015). Bazı araştırmacılar ise bu dört disiplinin bütünleştirilmesinin zor olduğunu ve yalnızca sadece iki STEM disiplinin entegrasyonu gerçekleştiğinde STEM eğitimi gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir (Sanders, 2009). Fogarty (1991), disiplinler arası öğretim için tek/bağımsız disiplinlerden, tam entegrasyona doğru karmaşıklaşan 10 farklı entegrasyon modeli sunmaktadır. Benzer şekilde Bybee (2013), tek disiplin referansından, bütünlük disiplin ve transdisipliner entegrasyona doğru dokuz farklı model tanımlamış ve bu entegrasyonların birinin diğerlerine göre daha doğru olduğu savunmasının yapılmaması gerektiğini belirtmiştir. Buna karşın Karahan (2019), Bybee (2013)'nin yaptığı sınıflandırmalardan kiminde entegrasyon olmadığının eleştirilebileceğini belirtmiştir. Aynı zamanda uygulamalardaki bu farklılıkların ülkelerin eğitim sistemlerinden kaynaklanabileceğini de belirtmiştir. Farklı uygulamalar ve sınıflandırmalar STEM eğitimi gerçekleştirmeye niyetlenen araştırmacılar ve öğretmenler için de bir karmaşa olarak nitelendirilebilir.

Amerika Birleşik Devletlerinden sonra çeşitli ülkelerin STEM eğitimini gereklilik olarak görmesi ve eğitim programlarına dahil etmesinden ilk etkilenen grup hep öğretmenler olmuştur (Burrows ve Slater, 2015; Dugger, 2011; Ramaley, 2007; Williams, 2011; Williams ve diğ., 2015). Özellikle disiplinler yapıda bir eğitim sistemi içerisinde disiplinler arası öğretime dayalı STEM uygulamalarının yapılması konusu durumu zorlaştırmaktadır. Bunun da ötesi sadece disiplin entegrasyonu sağlamak STEM eğitimi için yeterli değildir, öğretmenlerin öğrencileri için uygulamalı bilgi oluşturma sürecini kolaylaştırması önemlidir (Wang, 2019). STEM eğitimi

uygulamalarında zorlanan öğretmenler gerek hizmet öncesi gerekse de hizmet içi eğitime ihtiyaç duymuşlardır (Siew ve diğ., 2015; Wang, 2012; Wang, Moore, Roehrig ve Park, 2011).

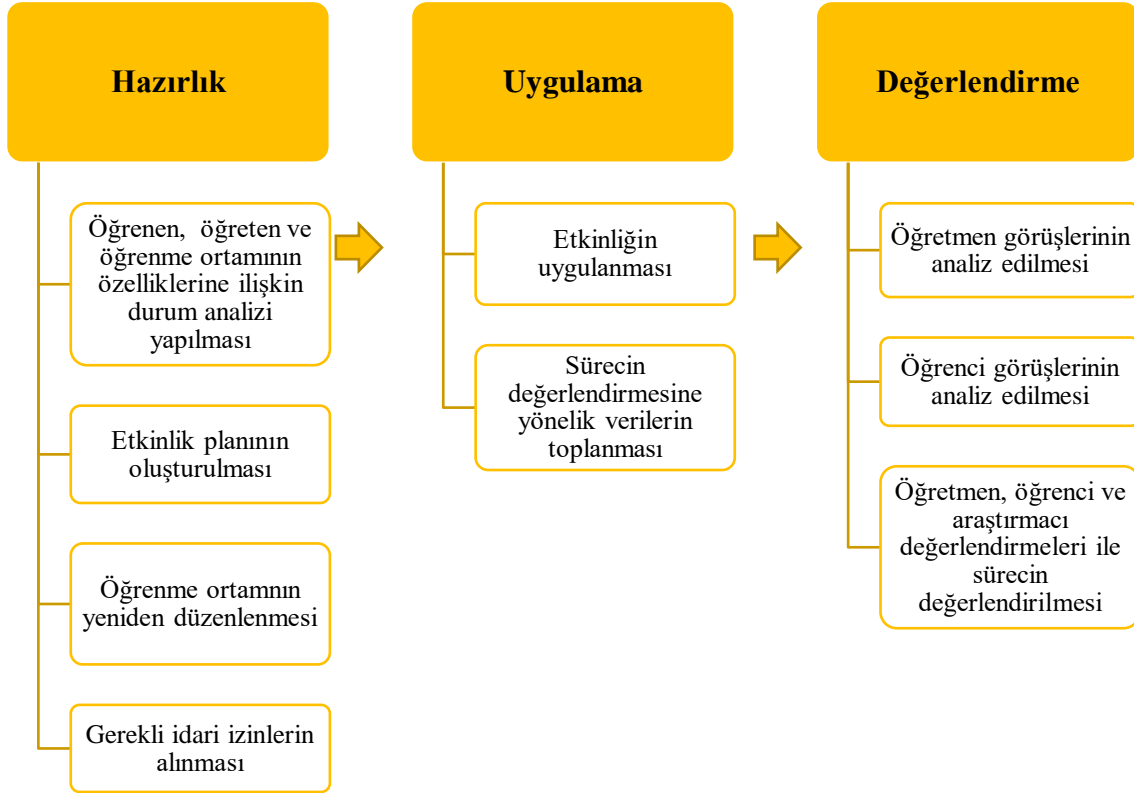
Ülkemizin de disiplinler arası yaklaşımın temel alındığı STEM eğitime ihtiyacı olduğu gerekçesi ile Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (MEB, 2018) güncellenmiştir. Öğretim programında STEM eğitime fen, mühendislik, girişimcilik uygulamalarına ve kazanımlardan bağımsız olarak bütün üniteleri kapsayacak şekilde STEM eğitime yer verilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda öğretmenlerin eğitim ihtiyacı ortaya çıkmış ve her ilde olmasa da hizmet içi eğitim çalışmalarına başlanmıştır. Fakat verilen eğitimlerin teorik, kısa süreli olması ve uygulama süreçlerinde öğretmenlere uzman desteği sağlanmaması nedenleriyle yetersiz oldukları ortaya çıkmıştır (Bozkurt Altan ve Hacıoğlu, 2018). Bu durum bir öğretmenin STEM yaklaşımını sınıfında kullanmak istese de istenilen düzeyde başarı elde edemeyeceğinin bir göstergesidir (Siew, Amir ve Chong, 2015). Nitekim Bozkurt Altan ve Hacıoğlu (2018) öğretmenlerin daha çok STEM etkinlikleri hazırlama ve uygulama deneyimi kazanmaları için süreçte dönütler olarak kendilerini geliştirmeleri gerektiğini vurgulamışlar ve bu konuda uzmanlar tarafından öğretmenlere mentorlük yapılmasını önermişlerdir.

Öğretmenlerin STEM eğitimi konusunda yeterliklerini sorgulayan literatürün bir yansıması olarak bir sınıf öğretmeni (ilkokul) STEM eğitimi konusunda uzman olan birinci araştırmacıya danışmış ve kendisine mentorlük etmesi için yardım istemiştir. Birinci araştırmacı araştırma sürecini desteklemesi için STEM eğitimi konusunda deneyimli ikinci araştırmacıdan da destek alarak, destek isteyen öğretmenin onayıyla bir araştırma süreci başlatmıştır. Yapılan literatür analizinde ilkokul düzeyinde STEM etkinliklerine ihtiyacın olduğu dikkat çekmiştir. Böylece bu çalışmada araştırma sürecinde geliştirilen üçüncü sınıf öğretim programındaki ‘duyu organları ve görevi’ konusunda STEM eğitimi yaklaşımına uygun etkinlik ile bu etkinliğin uygulaması ile ilgili öğrenci ve öğretmen görüşleri sunulmuştur. Burada amaç hem öğretmen ve öğrencilerinin deneyimlerini paylaşarak benzer ihtiyacı olan öğretmen ve araştırmacılara örnek sunmak hem de literatürdeki eksikliği gidermektir. Bu amaç doğrultusunda ‘*Duyu organları ve önemi konusunda nasıl bir STEM etkinliği geliştirilebilir ve uygulanabilir? STEM eğitimi uygulayan öğretmenin ilk deneyim sürecine yönelik görüşleri nelerdir? STEM eğitimi uygulanan öğrencilerin STEM eğitim sürecine ilişkin değerlendirmeleri nelerdir?*’ sorularına cevap aranmıştır.

Yöntem

Bu çalışma bir sınıf öğretmenin (ilkokul) STEM eğitimi ile ilgili kendini geliştirmek üzere bir uzmana başvurması sonucu ortaya çıkmış teknik/ bilimsel/ işbirlikçi bir eylem araştırmasıdır. Eylem araştırması var olan problemin belirlenmesi, belirlenen probleme çözümün geliştirilmesi, geliştirilen çözümün uygulanması ve değerlendirilmesi basamaklarını kapsar.

Eylem araştırmasında hedef bilimsel bilginin öğrenilmesi ve yaşanan probleme ya da eksikliğe dair sonuçların değiştirilmesidir (Dick, 1993). Teknik/ bilimsel ve işbirliği eylem araştırmasında ise uzman/lar rehberliğinde uygulayıcıların bir uygulamayı gerçekleştirir ve uzmanlar süreci analiz ederler (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bunu sağlamak için uygulanan Eylem planı Şekil 1’de özetlenmiştir.

Şekil 1. Araştırmada yürütülen eylem planı

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye'nin Doğu Karadeniz'deki bir il merkezindeki, genellikle düşük ve orta sosyoekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarının eğitim gördüğü bir devlet okulundaki bir sınıf öğretmeni ve bu öğretmenin öğrencileri olan 26 üçüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır.

Öğretmenin özellikleri: STEM öğretimi konusunda daha önce hiçbir eğitim almayan ve deneyimi olmayan öğretmen 23 yıllık mesleki deneyime sahiptir. Öğretmenliğini okuttuğu sınıfın birinci sınıftan beri (üç yıldır) sınıf öğretmenidir. Öğretmen bu çalışmada araştırma sürecine sadece etkinlikleri uygulayıcı olarak katılmış, aynı zamanda kendisinden süreçle ilgili veri toplanmıştır. Öğretmen kendisi gönüllü olarak araştırmacılara danışmıştır, araştırmacılar da çalışmayı yürütmek için öğretmenden gerekli izni almışlardır.

Öğrenci özellikleri: Araştırmacılardan destek isteyen öğretmenin öğrencileri 3. sınıftır. Öğrenciler daha önce STEM eğitimi yaklaşımıyla gerçekleştirilen etkinliklere katılmamışlardır.

Öğretmenleri ile daha önce STEM eğitimi deneyimlemeyen öğrencilerin, okul dışında da herhangi bir deneyimi olmadığı bilgisi öğretmen aracılığıyla alınmıştır.

Eylem süreci

Eylem süreci hazırlık, uygulama ve değerlendirme olarak üç aşamada işletilmiştir.

Hazırlık: Uygulama öncesi birinci araştırmacı ile öğretmen arasında gerçekleştirilen toplantılarda, öğretmene (i)STEM eğitimi ve disiplin entegrasyonu ve (ii) STEM eğitimi ile ilgili örnek uygulamalar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca, çalışma grubunda tanımlanan öğrenci ve öğretmenin özellikleri değerlendirilmiştir. Öğretmenin öğretim gerçekleştirdiği öğrenme ortamı araştırmacılar tarafından okul ziyareti yapılarak değerlendirilmiştir. Öğrencilerin klasik düzen sıraları olan bir sınıf düzeni olduğu, sınıfları dışında okulun tiyatro salonu, serbest etkinlik salonu, fen bilimleri laboratuvarını da kullanabildikleri, gerekli olabilecek materyallerin öğrenciler tarafından sağlanması gerektiği görülmüştür. Öğretmenin kendini STEM eğitimi uygulamaya hazır olduğu dönemde, ilerleyen konulardan biri olan "*Canlılar ve Yaşam*" öğrenme alanı "*Beş Duyumuz*" ünitesinde yer alan "*F.3.2.1. Duyu Organları ve Görevleri*" konusunun "*F.3.2.1.1. Duyu organlarının önemini fark eder. F3.2.1.2. Duyu organlarının temel görevlerini açıklar. F.3.2.1.3. Duyu organlarının sağlığını korumak için yapılması gerekenleri açıklar (MEB, 2018.)*" kazanımları doğrultusunda nasıl bir etkinlik hazırlanabileceği üzerine fikir alışverişinde bulunulmuştur. Daha sonra araştırmacılar öğretmenden bağımsız çalışarak etkinlik geliştirme sürecine başlamışlardır. Öğretmenin ilk STEM öğretimi deneyimi olacağı göz önüne alınarak ilgili literatür (Karahan, Canbazoglu- Bilici ve Ünal, 2015; Karahan ve Canbazoglu Bilici, 2014) gözden geçirilerek öğrencilerin hem mühendislik tasarım sürecini (Kafai, 2005) hem de bilimsel araştırma sürecini işe koşabileceği kamu spotu tasarımı görevi çerçevesinde STEM entegrasyonu sağlayabileceği sonucuna varılmıştır. Böylece Moore ve diğ. (2014)'nin açıkladığı fen ve matematik bilgi ve becerisinin uygulaması olarak mühendislik tasarım sürecini işe koşarak teknoloji üretmek ya da geliştirmektir olan STEM eğitimi yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşımla öğretmenin fen eğitimine mühendislik/ teknoloji entegre etmenin ve öğrencilerden beklenen bilgi/ becerilerin kazandırılmasının bir yolu olarak mühendislik tasarım etkinliklerinden yararlanma konusunda deneyim kazanabileceği öngörülmüştür (Householder ve Hailey, 2012; Lemons, Carberry, Swan ve Rogers, 2010; Moore, Tank, Glancy, Kersten ve Stohlmann, 2013; NRC, 2012).

Öğretim programında (MEB, 2018) konunun altı ders saatinde işlenmesi önerilmektedir. Fakat bu çalışmada disiplinler arası entegrasyonun sağlanması ve öğretmen/ öğrencilerin STEM öğretimi konusunda deneyimsiz olmaları nedeniyle uygulama sürecine haftalık ders programında yer alan Serbest Etkinlikler Dersi de dahil edilerek toplam dokuz ders saatlik (3 hafta) bir etkinlik tasarlanmıştır. Araştırmacılar tarafından, öğrencilerin; duyu organlarını tanımlarını ve

birbirleriyle olan temel ilişkileri kavramalarını, duyu organlarının sağlığını korumak için yapılması gerekenlere yönelik bilgi ve becerileri kazanmaları amacıyla STEM eğitimine yönelik bir etkinlik planı hazırlanmıştır. Grup çalışması şeklinde uygulanması planlanan etkinlikte ilk olarak öğrencilere her bir duyu organının işlevi ile ilgili bir kız çocuğunun günlük yaşamından örnekler verilmiştir. Bu örnek olay ile öğrencilerin dikkati duyu organlarına toplandıktan sonra duyu organlarının önemi, görevi ve sağlığı ile ilgili özellikleri (kriter ve sınırlıkları) belirtilen bir tasarım görevi verilmiştir. Süreçte hem mühendislik tasarım sürecini hem de araştırma sorgulama sürecini işletebilmeleri için yönergeler sunulmuştur. Tasarım görevini gerçekleştirmek için bilgiye ihtiyaçları olduğuna ve araştırma yapmalarına ilişkin yönergeler sunulmuştur. Öğrenciler araştırmalarını yaptıktan sonra tasarım görevinin özelliklerini karşılayacak kamu spotu senaryolarını oluşturmaları istenmiştir. Senaryoları oluşturduktan sonra tasarımı gerçekleştirmeleri, değerlendirmeleri, gerekirse iyileştirmeleri ve son olarak da sınıfta sunmaları istenmiştir. Etkinlik uygulama aşamasında ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Hazırlanan etkinlik için öncelikle STEM eğitim uzmanı görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda düzenlendikten sonra, uygulayıcı olan öğretmenden etkinliğin öğrenci düzeyine uygunluğu ve öğrencilerin mevcut öğrenme ortamında uygulanabilirliği konusunda görüş alınmıştır. Uzman ve öğretmen görüşleri doğrultusunda etkinlik revize edilmiş ve etkinlik föyünün son hali verilmiştir.

Etkinlik, fen bilimleri ve serbest etkinlikler derslerinde yürütülmek üzere planlanmıştır. Öğrenme ortamı STEM eğitimi gerçekleştirmek üzere uygulama öncesi yeniden düzenlenmiştir. Etkinliğin gerçekleştirilmesi için gerekli materyaller (el kamerası, projeksiyon gibi) öğretmenin de desteği ile araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Öğrencilerin kamu spotu senaryolarında kullanabilecekleri çeşitli kıyafet veya malzemeleri kendileri getirmeleri planlanmış, eğer öğrenciler temin edemezse öğretmen ve araştırmacılar tarafından temin edilmesi kararlaştırılmıştır. Öğretmen tarafından beş ve altı öğrenciden oluşan beş heterojen (daha önceden gözlenmiş olan başarıya göre) grup oluşturulmuştur. Öğrenci sıraları birleştirilerek grup çalışmasına uygun hale getirilmiştir. Hazırlanan ve uygulamanın gerçekleştiği öğrenme ortamlarından (sınıf, kütüphane, tiyatro salonu) görüntüler Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Öğrenme ortamlarından görüntüler

Eylem sürecinin değerlendirilmesine ilişkin veri toplama araçları hazırlanmıştır. Veri toplama araçlarından biri olan alan notları alması ve araştırma kapsamında etkinliğin uygulanması, süreç boyunca öğretmene rehberlik etmek için ikinci araştırmacının sınıfta bulunması, sadece araştırmada kullanılmak üzere ses ve görüntü kaydı alınması konusunda okul yönetimi bilgilendirilmiş ve onayları alınmıştır. Öğrenciler ve velileri süreçten haberdar edilmiştir. Ayrıca öğrenci velilerinden öğrencilerinin öğretmenleri gözetiminde araştırma sürecine dahil olması için öğretmen aracılığı ile izin alınmıştır. Araştırmada katılımcıların bilgi ve onayı dahilinde veri (yazılı görüş, ses ve video kaydı) toplanmıştır ve kullanılmıştır.

Uygulama: Bu uygulama grup çalışması şeklinde 3. sınıf öğrencileri (n=26, 14 kız, 12 erkek) ile dokuz ders saati boyunca Giresun ilindeki bir devlet okulunda gerçekleştirilmiştir. Uygulamayı öğretmen gerçekleştirmiştir. İkinci araştırmacı eylem planının işleyebilmesi için süreç boyunca gözlem yapmış, birinci araştırmacı ile süreci değerlendirerek öğretmene destek olmuştur.

Uygulama başlangıcında etkinlik föyü öğrencilere dağıtılmış ve ders yönergeler doğrultusunda öğretmen tarafından yürütülmüştür.

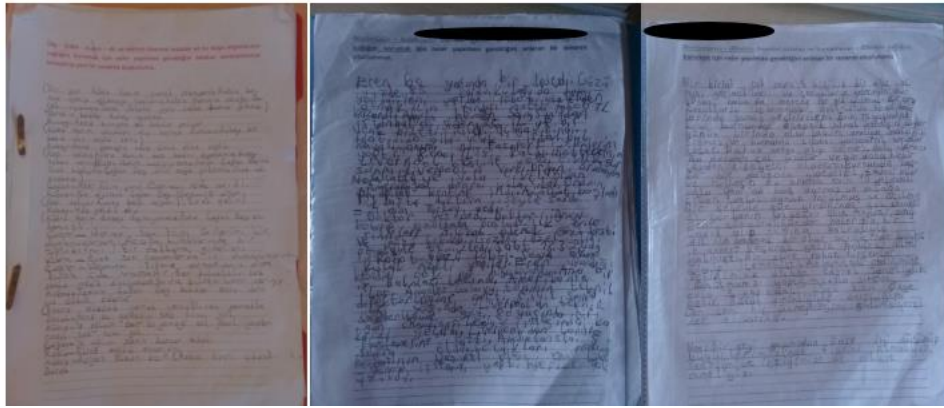
Öğrencilere sürecin nasıl işletilmesi gerektiği öğretmen tarafından ifade edilmiştir. Hazırlanan etkinlik föyündeki soru ve yönergelerle yürütülmesi kolaylaştırılmıştır. Süreçte öğretmen öğrencilere rehber olmuştur. Uygulama sürecinde aşağıda belirtilen derslerde ve sürelerde açıklanan adımlar takip edilmiştir.

Fen Bilimleri Dersi (40 dakika): İlk aşamada öğrenci gruplarına etkinlik föyü dağıtılmıştır. Duyu organlarının işlevine yönelik Ceyda adlı bir kız çocuğunun duyu organlarının işlevine yönelik günlük yaşamından bir kesit içeren örnek olay verilerek, ‘Ceyda güneşin sıcaklığını hangi organı ile hissetmiştir? Ceyda mutfaktan gelen kokuları hangi organı ile almıştır? Ceyda sütün lezzetini hangi organı ile almıştır? Ceyda birbirini kovalayan köpekleri, etrafında dolaşan kedileri hangi organı ile fark etmiştir? Ceyda’nın kuş seslerini hangi organıyla duymuştur? Ceyda sütün lezzetini hangi duyu organıyla almıştır?’ şeklinde her bir duyu organının işlevine yönelik sorular sorulmuştur. Eğer duyu organları işlevini kaybetseydi neler olurdu?’ soruları sorulmuştur. Bu aşamada bu organların duyu organları olarak ifade edildiği öğretmen tarafından belirtilmesi beklenir. Daha sonra bu organların önemine dikkat çekmek için ‘Eğer Ceyda’nın bu organları işlevini kaybetseydi neler olurdu?’ sorusu sorulmuştur. Sonrasında öğrencilere duyu organlarının önemini ve sağlığını korumak için neler yapılması gerektiğini anlatan kamu spotu oluşturma tasarım görevi verilmiştir. Tasarım görevinde kriter ve sınırlılıklar belirtilmiştir: Kamu spotunun ‘en az üç duyu organı ile ilgili bilgiler içermesi, en az 3 en fazla 5 dakikalık olması, dikkat çekici olması ve kamu spotunda kendileri rol oynamaları ve çekmeleri’ gerektiği belirtilmiştir. Bu aşamada öğrencilerin kamu spotunun ne olduğunu bilmemeleri göz

önünde bulundurularak öğrencilere örnek kamu spotu örnekleri gösterilmiştir. Ardından öğrencilerden tasarımları istenen kamu spotunun özelliklerini belirtmeleri istenmiştir.

Tasarım görevi tanımlanırken tasarım görevini gerçekleştirebilmek için bilimsel bilgiye ihtiyaç duyulacağı '*Kamu spotunun bu özelliklerini gerçekleştirmek için neleri bilmeniz gerekiyor?*' sorusu ile öğrencilere fark ettirilmiştir. Öğrencilere bu görevin gerçekleştirilebilmesi için gruplar olarak bilimsel araştırma yapmaya ihtiyaç duydukları öğretmen tarafından belirtilmiştir. İlerleyen derslerde sırasıyla tüm duyu organları ile ilgili araştırma sorgulama süreci işe koşularak, kamu spotunda yer alacak ilgili duyu organı ile ilgili senaryoyu oluşturmaları sağlanmıştır.

Fen Bilimleri Dersi (40 dakika x 3) – Serbest Etkinlik Dersi (40 dakika x 2): Öncelikle fen bilimleri dersinde görme duyu organı olan gözün işlevi, önemi ve sağlığı konusunda öğretmen tarafından sınıfa yöneltilen '*Gözün işlevi ve önemi nedir? Gözümüzün sağlığını korumak için neler yapmalıyız?*' şeklinde sorular ve devamında gelen tartışmalarla öğrencilerin görme organının işlevi, önemi ve sağlığını öğrenmeleri sağlanmıştır. Sonrasında serbest etkinlikler dersinde '*Gözümüzün önemini anlatan ve gözümüzün sağlığını korumak için neler yapılması gerektiğini anlatan senaryo yazınız.*' yönergesi verilmiştir. Öğrenciler grup arkadaşlarıyla beraber gözün önemi ve sağlığının korunmasına yönelik kamu spotlarında kullanacakları senaryolarını yazmışlardır. Bu işlem benzer şekilde kulak, burun, deri ve dil duyu organları için tekrar edilmiştir. Öğrenci senaryolarından örnekler Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3. Öğrencilerin yazdığı kamu spotu senaryolarından örnekler

Serbest Etkinlik Dersi (40 dakika): Daha önceki toplam 4 ders saatinde öğrenciler tüm duyu organları ile ilgili beklenen kazanım içeriğindeki bilgileri edinip, her bir duyu organına yönelik kamu spotunda kullanacakları senaryoları ayrı ayrı yazmışlardır. Bu derste ise, tasarım görevinde verilen ve öğrencilerin ilk derste tanımladıkları kamu spotlarının özelliklerini dikkate alarak bu senaryolarını birleştirme/kısaltma/ekleme işlemleriyle yaparak yeniden düzenlemişlerdir. Bu süreçte öğretmen öğrencilere rehberlik etmiştir. Ardından grup üyeleri

arasında rol dağılımı yapan öğrenciler, senaryolarına uygun kıyafetlerini, gerekli malzeme ve materyallerini belirlemişlerdir.

Fen Bilimleri Dersi (40 dakika): Bu ders için öğrenciler senaryolarını oynayabilmek için gerekli kıyafet ve materyalleri temin etmiş ve yanlarında getirmişlerdir. Öğrenciler, araştırmacılar ve öğretmen tarafından temin edilen kameralarla onların rehberliğinde ve yardımıyla kamu spotu için senaryolarını oynama ve kameraya çekme işlemini gerçekleştirerek kamu spotlarını oluşturmuşlardır. Öğrenciler bir ders saati içerisinde çekimlerini gerçekleştirip, istenen özelliklere göre değerlendirmişlerdir. Bu süre içerisinde yeniden çekim yapmak veya kayıtlarını düzenlemek isteyen gruplar kamu spotlarını revize edebilmiştir. Öğrenciler çekim yapmak için okulun çeşitli salonları ve sınıflarını kullanabilmişlerdir. Öğrencilerin kamu spotu sahnelerinden görüntüler Şekil 4’te sunulmuştur.

Şekil 4. Öğrencilerin kamu spotu videolarından görüntüler

Fen Bilimleri Dersi (40 dakika): Her grup kendi kamu spotunu, karşıladıkları özellikleri belirterek sunmuştur. Bu süreçte kullandıkları bilgileri ve ne şekilde kullandıklarını, hangi bilgilere neden yer vermediklerine ilişkin açıklamalarda bulunmaları (Örneğin; neden sadece göz, kulak ya da dil duyu organlarını diğerlerine tercih ettiklerini belirtmeleri istenmiştir) ve kamu spotlarında iyileştirme yapmaları gerekse neleri düzelteceklerini belirterek öz değerlendirme yapmaları sağlanmıştır. Diğer grupların ise sunulan kamu spotunun istenen özelliklerini ne düzeyde gerçekleştirebildiklerini ifade ederek akranlarını değerlendirmeleri sağlanmıştır. Öğretmen tarafından öğrencilere yöneltilen sorularla duyu organları hakkında neler öğrendiklerine dair geri bildirimler alınmıştır. Grupların kamu spotlarını tanıttıkları sunum sürecine ilişkin görüntüler Şekil 5’te sunulmuştur.

Şekil 5. Öğrencilerin kamu spotlarını sunma sürecine ilişkin görüntüler

Değerlendirme-Veri toplama Araçları ve Analizi: Eylem sürecinin değerlendirmesi öğretmen ve öğrenci değerlendirilmesine ilişkin veri toplama araçları ile sağlanmıştır.

Araştırmada öğrencilerin etkinliğe yönelik görüşlerini belirlemek için “*Öğrenci Değerlendirme Anketi*” kullanılmıştır. Bu anket hazırlanırken ilk olarak Schnitka ve Richards (2008) tarafından oluşturulmuş ve daha sonra Bozkurt Altan ve Karahan (2019) tarafından uyarlanmış bir anketten faydalanılmıştır. Bunun için belirtilen anketten ilkökul öğrencilerine uyarlanarak hazırlanan 12 likert tipi ve 3 açık uçlu soru kullanılmıştır. Ayrıca anketin öğrencilere uygunluğu konusunda öğretmenden görüş alınmıştır. Ankette etkinliğin eğlenceli ya da zor olması, süreçten hoşlanma durumları, öğrendiklerini günlük yaşamla ilişkisi duyu organlarının önemi, temel görevleri ve sağlığını ne kadar öğrendiklerine yönelik görüşleriyle ilgili likert tipi sorular yer almaktadır. Bu sorular sürecin sonunda hem öğrenciler tarafından hem de her öğrenci için ayrı ayrı olmak üzere öğretmen tarafından doldurulmuştur. Ankette yer alan likert tipi maddelerin (1 ile 10 arası derecelendirme) her biri için ortalama değer hesaplanmıştır. Ankette ayrıca öğrencilerin etkinliği en iyi ve kötü yönü ile değerlendirmeleri ve etkinlikte öğrenmeleri amaçlanan kazanımların neler olduğuna ilişkin üç açık uçlu soru yer almaktadır. Bu sorular ise sadece öğrenciler tarafından doldurulmuş ve içerik analizi ile çözümlenmiştir.

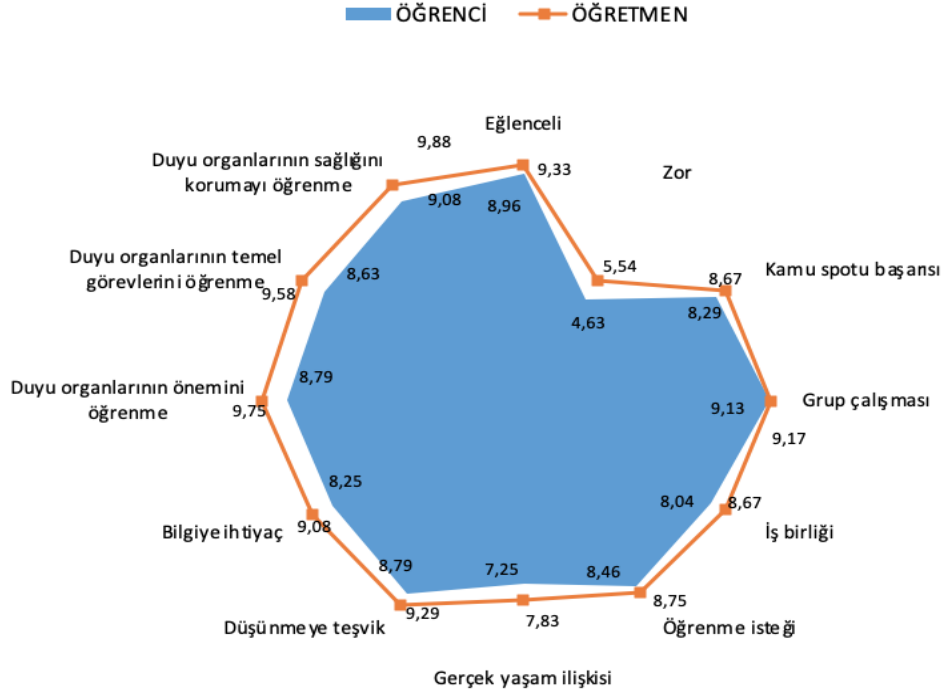
Ayrıca hem eylem sürecinde uygulayıcı hem de sürecin bir ögesi olan öğretmenle de uygulama sonunda yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Öğretmene öncelikle ilk STEM eğitimine deneyimine ilişkin görüşleri sorulmuştur. Ardından sürecin öğrencilere etkisi üzerine dört soru yönlendirilmiştir. Görüşme 13 dakika sürmüştür. Elde edilen bu öğrencilere ilişkin değerlendirmeler ve öğretmenin STEM eğitimi deneyimine ilişkin iki temada betimsel analiz ile analiz edilmiştir. Öğretmenin öğrencilere ilişkin değerlendirmeleri, öğrencilerden elde edilen verilerin içerik analizi ile değerlendirilmesi ile oluşan kodlar ve temalar çerçevesinde çözümlenmiştir.

Araştırma verileri öncelikle araştırmacılardan biri tarafından gerçekleştirilmiştir, daha sonra uygun kategorileştirme yapıp yapılmadığı konusunda ikinci araştırmacı tarafından kontrol edilmiştir. İki araştırmacı arasında görüş birliği sağlanarak bulgular oluşturulmuştur. Öğretmen ve öğrenci görüşlerinden doğrudan alıntılar verilmiştir.

Bulgular

Araştırma kapsamında öğrencilerin kendi görüşleri ve öğretmenin değerlendirmelerine ilişkin Öğrenci Değerlendirme Anketinden elde edilen bulgular Şekil 6’da sunulmuştur.

Öğrenci değerlendirmeleri

Şekil 6. Öğrencilerin kendi görüşleri ve öğretmenin değerlendirmelerine ilişkin bulgular Şekil 6’da görüldüğü gibi öğrenciler süreç boyunca zorlansalar da süreci olumlu yönde değerlendirmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin süreçle ilgili değerlendirmeleri, öğretmenlerinin onlar için yaptıkları değerlendirmeler ile benzerlik göstermektedir. Hatta öğretmenin öğrencilere yönelik yaptığı değerlendirmeleri, öğrencilerin değerlendirmelerinden daha olumlu olduğu dikkat çekmektedir. Öğrenciler en çok sürecin eğlenceli olması ve grup çalışmasına ilişkin olumlu görüş bildirirken, öğretmen öğrencilerin en çok duyu organlarının sağlığını, temel görevlerini ve önemini öğrenmesi konusunda olumlu görüş belirtmiştir. Öğrenci öğrenmelerine ilişkin öz değerlendirmeleri ile ilgili derinlemesine bilgi almak için öğrencilere ‘Kamu spotu tasarım sürecinde neler öğrendiniz?’ sorusu sorulmuş ve öğrenci cevaplarına ilişkin bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğrencilerin süreçten öğrendiklerine ilişkin öz değerlendirmeleri

Tema	Kod	n	Öğrenci görüşlerinden örnek
Konu İçeriği	Göz /görme	5	Ö10 (E) “Duyu organlarımızın göz, kulak, dil, burun ve deri olduğunu ve bunların sağlığını nasıl koruyacağımızı öğrendik.” Ö3(K): “Burun, göz, kulak, dil, deri olan duyu organlarımızı, onları korumak için neler yapabileceğimizi ...öğrendim.”
	Burun / koku	4	
	Kulak/ işitme	4	
	Dil / tat alma	6	
	Deri / dokunma	3	
	Duyu organlarının neler olduğu	7	
	Duyu organlarının görevleri	2	
	Duyu organlarının önemi	14	
	Duyu organlarının sağlığı	9	
	Birlikte çalışma / grup çalışması	5	

Tema	Kod	n	Öğrenci görüşlerinden örnek
İş birliği içerisinde çalışma	Yardımlaşma / dayanışma	7	Ö11(E): “Dayanışma ve yardımlaşmayı öğrendim. Böyle işleri küçümsememeyi öğrendim.”
	Görev paylaşma	2	
	Kamu spotu hazırlama	2	
Tasarım yapma	Senaryo yazma	1	Ö14 (E): “... Başka bir zaman sahneye çıkarsam heyecanımı yenmeyi öğrendim, güzel bir sunum yapabilirim.”
	Rol oynama / drama	1	
	Çekim yapma	1	

Tablo 1’de görüldüğü gibi öğrencilerin öğrenmelerine ilişkin değerlendirmelerinde daha çok konu içeriğine değindikleri, bununla birlikte iş birliği ve tasarım becerilerinin gelişimine yönelik görüşler sundukları görülmektedir.

Öğretmenle gerçekleştirilen görüşmede öğrencilerin görüşlerini destekler nitelikte sürecin katkısını da içeren “...Öğrenciler öğrenmeyi hedeflediğimiz kazanımlara ulaştılar. Yaptığımız değerlendirme sonuçlarından bunu görebildim...” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Öğrenci öğrenmesine ilişkin araştırmacı notlarında ise öğrencilerin duyu organları konusunda kazandıkları bilgilerini kamu spotu tasarımlarına aktarabildiklerini, kamu spotlarını sunma aşamalarında bu bilgileri ifade ettikleri yer almaktadır.

Öğrencilerin sürece yönelik olumlu görüşlerini belirlemek amacıyla ‘Kamu spotu tasarım sürecinde en kolayınıza giden/ en hoşunuza gitmeyen/ olumlu durum neydi?’ sorusu sorulmuştur. Öğrenci cevaplarından elde edilen verilere ilişkin bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğrencilerin sürece yönelik olumlu değerlendirmelerine ilişkin bulgular

Tema	Kod	n	Öğrenci görüşlerinden örnek
Tasarım süreci	Senaryo yazma	5	Ö17 (K): “Senaryoda görme engelli kişinin kitabı okuması vardı. Ben de kabartma kitabı ilk kez gördüm ve buna şaşırdım. Onların yaşadıklarını hissettim.”
	Görev dağılımı	2	
	Rol oynama/canlandırma	5	
	Prova yapma	5	
	Çekim yapma	6	
	Eğlenme	8	
Öğrenme	Konuyu öğrenme	2	Ö8 (E): “Önemli bilgiler edindik ve bu bilgileri kullanarak bir kamu spotu hazırladık. Benim çok yaratıcı ve rolümü çok iyi oynamamdı.”
	Eğlenerek öğrenme	5	
	Yaparak yaşayarak öğrenme	8	
Beceri kazanma	Grup çalışması	4	Ö1(K): “... hep birlikte hepimizin kararlarını alıp, değerlendirip çalışmak en iyi yanıydı.”
	Eleştirel düşünme	1	
	Karar verme	1	
Kişisel farkındalık	Yaratıcılık	1	Ö9 (E): “İleride yönetmen olursam, film çekerken bize yardımcı olur.”
	Rol yapma yeteneği	1	
	Kariyer farkındalığı	1	
	Öğrendiğinin farkına varma	1	
	Engelli farkındalığı/empati kurma	4	
Hepsi iyi		3	Ö14 (E): “Ben hepsinde çok eğlenmiştim. Gösteriyi çekmek çok hoşuma gitti. Grupta herkes eğlenebildi. Zekilemiş ve öğrenmiş olduk.”

Tablo 2’de görüldüğü üzere öğrencilerin sürece yönelik olumlu değerlendirmelerine ilişkin daha çok tasarım sürecine değindikleri, bununla birlikte öğrenmeye, beceri kazanmaya ve kişisel farkındalığına yönelik görüş bildirdikleri görülmektedir.

Öğretmen ile yapılan görüşmede öğrencilerin görüşlerini destekler nitelikte sürece yönelik öğrencilerin olumlu değerlendirmeleri yer almıştır. Öğretmen, öğrencilerinin tasarım sürecinde aktif ve üretici oldukları, yaparak yaşayarak öğrenmeye vurgu yaparak süreçten keyif aldıklarını belirtmiştir: “*Derse kendileri katıldıkları ve bir ürün koyarak oluşturabildikleri için uygulama daha keyifli ve daha öğretici oldu. Sürecin çocuklar üzerinde olumlu etkileri oldu...*”. Öğrencilerin öz değerlendirmelerine ilişkin “*...Hatta bir daha böyle bir uygulama yaparsak daha iyi bir ürün ortaya koyabilirim, daha iyi performans sergileyebilirim gibi geri bildirimlerde bulundular...*” şeklinde görüş bildirmiştir.

Bununla birlikte öğretmen, öğrencilerin konuyu öğrenmelerine ilişkin “*...Öğrencilerin konuyu öğrendiklerini düşünüyorum... Çocuklar da süreçte eğlendiklerini fazlasıyla söyledi. Çünkü kendileri ortaya ürün koyuyor ve öğreniyorlardı. Öğrenirken eğleniyorlardı...*” görüşü ile öğrenci görüşlerine benzer şekilde eğlenerek öğrenmeye, iş birliği ve grup çalışmasının etkisine ilişkin sıklıkla vurgu yapmıştır:

“*...Öğrenciler öğrenmeyi hedeflediğimiz kazanımlara ulaştılar. Yaptığımız değerlendirme sonuçlarından bunu görebildim... Öğrenciler sıkılmadan eğlenerek öğrenebiliyorlar ortaya kendi ürünlerini iş birliği ve dayanışma içerisinde ortaya koyuyorlar. Bu da onlar için kalıcı öğrenmeyi sağlıyor ... Öğrencilere özgür bir alan bırakıldığı için bu alanda kendilerini daha rahat ifade edebiliyorlar. Bilimsel bilgiye ulaşım ulaştıkları bilgiyi ürüne grup çalışmasıyla dönüştürebiliyorlar...*”.

Öğrencilerin sürece yönelik olumsuz görüşlerini belirlemek amacıyla ‘Kamu spotu tasarım sürecinde en zorlandığımız/ en hoşunuza gitmeyen/ olumsuz durum neydi?’ sorusu sorulmuştur. Öğrenci cevaplarından elde edilen verilere ilişkin bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Öğrencilerin sürece yönelik olumsuz değerlendirmelerine ilişkin bulgular

Tema	Kod	n	Öğrenci görüşlerinden örnek
Tasarım süreci	Senaryo oluşturma	2	Ö17(K): “Görev paylaşımı yapmak ve senaryoyu yapmak çok mu çok zordu.”
	Araştırdıklarını/öğrendiklerini tasarıma aktarma	1	
	Rol dağılımı	5	
	Rol oynama	9	
	Çekim yapma	5	
	Replikleri ezberleme	4	
İş birliği içerisinde çalışmak	Bazı arkadaşlarla birlikte çalışma	4	Ö5(K): “... adlı arkadaşımınla birlikte çalışmak zordu.”
	Grup çalışması yapmak	4	
	Bazı kişilerin sorumluluklarını yerine getirmemesi	1	
Motivasyon düşüşü		1	Ö12 (E): “...çekim yaparken zorlandığım için yapma isteğim azaldı.”
Sürecin kötü yanı yok		3	

Tablo 3’te görüldüğü üzere öğrencilerin sürece yönelik olumsuz değerlendirmelerine ilişkin daha çok tasarım sürecine değindikleri görülmektedir. Bununla birlikte öğrenciler iş birliği içerisinde çalışmanın da zor olduğunu belirttikleri görülmektedir. Öğrenciler genellikle tasarım süreci açısından en çok rol oynamaya, iş birliği açısından bazı arkadaşlarla birlikte çalışma ve grup çalışması yapmaya yönelik olumsuz görüş belirtmelerine karşın süreci olumsuz değerlendirmeyen üç öğrenci olduğu dikkat çekmektedir. Bu bulguyu destekler nitelikte öğretmen de öğrencilerinin böylesi bir sürece alışkın olmamaları ve daha önce STEM eğitimi ile ilgili deneyimleri olmamasına rağmen süreç ilerlediğinde sürece yönelik olumlu tutum sergilediklerini, öğrencilerden olumsuz tepki almadığını ifade etmiştir:

“...Başlangıçta çocuklar uygulamayı yadırgadılar ama sürece adapte olmaları uzun sürmedi. Çocuklar uygulamayı eğlenceli buldukları için bu anlamda uygulama süreci iyi geçti... Hiçbir öğrencimden olumsuz bir tepki almadım. Hatta bugün kamu spotu yapalım gibi isteklerde bulundular. Sadece bir öğrencimin velisi bana çocuğunun bu uygulamadan dolayı okula gelmek istemediğini belirtti. Sonrasında ben öğrencimin kamu spotu hazırlama etkinliğinde aldığı rolü oynadığı videoyu ailesine gönderdim. Veli de öğrencinin uygulamadan keyif aldığını fark etti. Bu öğrencim de bir daha yapılırsa kendime daha fazla güvenerek daha iyi bir ürün ortaya koyabilirim geri bildiriminde bulundu. Bunun dışında olumsuz bir durum gözlemlemedim...”

Öğrencilerin sürece ilişkin görüşleri ve öğretmenin öğrenciler açısından süreci değerlendirmeleri dışında, uygulayıcı olarak sürece ilişkin görüşler de sunduğu dikkat çekmektedir. Öğretmen uygulanan STEM etkinlik sürecinde fen öğrenme için araştırma sorgulama yapmanın önemine ve etkisine vurgu yapmıştır:

“Tasarım görevinin sürecin başında verilmesi öğrencileri bu görevi gerçekleştirmek için bilgiye ihtiyaç hissettirmiştir. Bu amaca ulaşmak için araştırmalarını yaptıkları ve aşama aşama senaryolarını oluşturmaları öğrenmelerine katkı sağlamakla birlikte araştırma yapma becerilerine de katkı sağlamıştır. Bilgilerini hemen tasarımlarında uygulama imkanları oldu. Çekimlerini beklediğimden daha kısa sürede gerçekleştirdiler. Böyle olmasaydı sürekli beğenmeyip, tekrar tekrar çekmek isteyecekler ve zaman kaybı olacaktı...”

Öğretmen süreçle ilgili genelde olumlu görüşler sunmasının yanında uygulama sürecinde süre kullanımı ile ilgili kaygı yaşadığını da belirtmiştir: *“...Uygulamanın benim için tek olumsuz yanı zamandı diyebilirim başka bir olumsuzlukla karşılaşmadım. Zamanla ilgili yetişecek mi diye sürekli kaygı yaşadım. Ama süreç sandığımdan iyi ilerledi. Bir dahaki uygulamada daha iyi yapabileceğimi düşünüyorum...”*

Aynı zamanda öğretmen daha önce böylesi bir deneyimi olmadığı için tedirginliklerini ve süreçte nasıl üstesinden geldiğini *“...Başlangıçta ilk defa kullanmamdan dolayı sınıf yönetimini*

ve disiplini uygulama sürecine yapabilme konusunda tedirgin olmuştum. Ancak şaşırtıcı bir şekilde normal zamandan daha iyi oldu.” ifadeleri ile belirtmiştir. Ayrıca öğretmenin

“...Süreçte sizlerin desteği ve paylaşımları da tüm kaygılarımın anlamsız olduğunu göstermiştir. Bu iş birliği olmasaydı STEM eğitiminin temellerini yanlış anlamış olacaktım. Ben sadece öğrencilere ne yaptırabilirim diye araştırıyordum. Sadece materyal geliştirmem yeterli olacak diye düşünüyordum. Bir de biz ders anlatmaya eğilimliyiz ya, sanki ben önce konuyu anlatacağım, sonra da bu bilgilere yönelik materyal tasarımı yaptıracaktım. Size yönlendirildiğim de önce bunların farkına vardım. Siz de hem hazırlık sürecimizde hem de uygulama sürecimizde bu konuda uyarılarda bulunuyordunuz zaten. Ben de gerçekten öğrenci merkezli çalışma nasıl olur deneyimlemiş oldum. Sonuçlarının olumlu olması da beni motive etti...” şeklindeki açıklaması öğretmen-akademik iş birliği önemine dikkat çektiği görülmektedir. Bu açıklama ile eylem araştırmasının önemine de vurgu yapıldığı söylenebilir.

Sonuç ve Tartışma

Eylem araştırması olarak yürütülen bu çalışmada bir sınıf öğretmenin ihtiyacı doğrultusunda, alanında uzman araştırmacılar tarafından fen bilimleri dersi için duyu organları konusunu içeren STEM eğitim yaklaşımına yönelik etkinlik planı geliştirilmiştir. Giresun ili devlet okulunda ki 3. sınıf öğrencilerine araştırmacılar eşliğinde daha önce STEM eğitimi yaklaşımı hakkında bilgi ve tecrübesi olmayan sınıf öğretmeni tarafından uygulanmış ve değerlendirilmiştir.

Uygulama süreci sonunda hem öğrencilerin hem de öğretmenin, öğrenmenin gerçekleştiğine yönelik değerlendirmelerde bulunmaları STEM eğitiminin fen öğrenme üzerinde etkisinin bir göstergesidir. Öğrencilerin süreçte öğrendiklerinin neler olduğunu belirtmeleri de bu durumu destekler niteliktedir. Bunlarla birlikte öğretmenin uygulama sürecinde kamu spotlarının sunum aşamasında yapılan biçimlendirici değerlendirilmenin yanında, sonuç odaklı yapılan değerlendirme sınavında da fen bilimleri dersi için üstün performans gösterdiklerini belirtmesi STEM eğitiminin öğrenci başarısını arttırmada etkili olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Öğretmen bu durumu öğrencilerin süreçte eğlenmelerinin yanında sürecin gerçek yaşamla ilişkili olması, öğrencilerin süreçte aktif olmalarının gerekliliği, düşünmeye ve bilgiye ihtiyaç duymaları ve öğrenme isteklerinin artması ile bu ihtiyaçlarını karşılamak için araştırma yapmaları ile açıklamıştır. Nitekim ilgili alan yazın da STEM eğitiminin öğrencilerin süreçte aktif olması ile tutum ve motivasyonlarına olumlu etkisi olduğu belirtilmektedir (Brophy, Klein, Portsmore ve Rogers, 2008; Gülhan ve Şahin, 2016; Yamak, Bulut ve Dündar, 2014). Ancak öğretmenin de belirttiği gibi STEM eğitiminin bilimsel araştırma sorgulamadan uzak gerçekleştirildiğinde beklenen hedeflere ulaşamayacağı (Karahan, 2014; Moore ve diğ., 2010) ve el becerilerinin geliştirilmenin ötesine geçemeyeceği (Bozkurt Altan ve Karahan, 2019) de bir gerçek olarak

karşımıza çıkmaktadır. STEM eğitiminde doğru entegrasyonun sağlanması ve uygulanmasıyla öğrenci öğrenmesi gerçekleşmekte ve başarısı arttırmaktadır (Apedoe, Reynolds, Ellefson ve Schunn 2008; Ercan ve Şahin, 2014; Fortus ve diğ., 2004; İnce, Mısır, Küpeli ve Fırat, 2018; Mehalik ve diğ., 2008; Sadler, Coyle ve Schwartz, 2000; Silk, Schunn ve Cary, 2009).

Öğrenciler ve öğretmen, öğrencilerin tasarım sürecinde başarılı olduğunu belirtmiş olsalar da sürece yönelik öğrencilerin olumsuz değerlendirmeleri tasarımı oluşturma üzerindedir. Öğrenciler özellikle rol oynamakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bunun için öğretmenlere okul öncesinden itibaren daha çok dramatik araştırma sorgulamanın yer aldığı STEM etkinlikleri deneyimlerini öğrenme ortamına getirmeleri önerilebilir (Malone ve diğ., 2018). Ayrıca öğrenciler süreçte senaryolarının çekimi sırasında zorlandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmen bu durumu senaryolarını oynarken tek çekim yaptıkları için tekrar tekrar baştan çekmeleri gerektiği ile açıklamıştır. Bu çalışmanın bir eylem araştırması olması nedeniyle öğretmenin ve öğrencilerin teknolojik uygulamaları konusunda yeterlilikleri ve öğrenme ortamları ve fiziki koşulları dikkate alınarak teknoloji entegrasyonu fen ve mühendislik entegrasyonuna göre arka planda tutulmuştur. Fakat gerekli şartlar sağlandığında kamu spotunu çeşitli teknoloji uygulamaları ile gerçekleştirebilirlerdi (Baran, Canbazoglu Bilici ve Mesutoğlu, 2015). Böylece hem teknoloji bilgileri ve okuryazarlıklarının gelişmesine katkı sağlanabilir, hem de süre, öğrencilerin sürece uyumu gibi sorunların üstesinden gelinebileceği düşünülmektedir. Bu durum örnek STEM uygulamalarının farklı öğrenme ortamlarına uyarlanarak yürütülebileceğini göstermektedir.

Öğrenciler ve öğretmen, ilk defa STEM eğitim yaklaşımıyla ders yürütüldüğü için uygulama sürecinin başında zorlandıklarını fakat süreçte eğlendiklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin çoğu grup çalışmasında başarılı olduklarını söylemelerine rağmen, bazı öğrenciler sürecin en zor yanının grup çalışması olmasından ve iş birliği yapmanın zorluğundan bahsetmiştir. Kimi öğrenci de süreçte iş birliği içerisinde çalışmayı öğrenmiş olmayı sürecin olumlu yanı olarak ifade etmiştir. Öğretmen görüşleri de öğrencilerin grup çalışması ve iş birliği içerisinde çalışmalarının onların iletişim becerileri ile birlikte sorumluluk bilincini ve özgüvenlerinin artmasını sağladığı yönündedir. İlgili literatür dikkate alındığında (Niess, 2005) bu durum STEM eğitiminin öğrencilerin iletişim, iş birliği ve grup çalışması becerilerine etkisinin olumlu olduğu şeklinde yorumlanabilir. Öğretmenin, kendi uyarıları nedeniyle öğrencilerin grupları içerisinde iş birliği olmasına rağmen gruplar arasındaki etkileşimin az olmasını belirtmesi dikkate alınması gereken bir durumdur. Bunun için süreçte her bir tasarım süreci aşamasında öğrencilerin uygulamalarını ve deneyimlerini sınıf arkadaşlarına sunmalarına fırsat verilmesi önerilebilir. Grup içi çalışmalarda ise bazı öğrencilerin kendi fikirlerini grup arkadaşlarına kabul ettirmede ısrarcı olmaları, sonrasında da grup içerisinde ortak fikir ve karara varabilmeleri eleştirel düşünme ve karar verme sürecine girdiklerinin göstergesidir. Nitekim tasarım destekli

aktiviteler öğrencilerin eleştirel düşünme ve karar verme becerilerinin gelişmesine ortam hazırlamaktadır (Ercan, 2014; Ure, 2012). Bununla birlikte öğrenci ve öğretmen değerlendirmeleri genel olarak ele alındığında STEM eğitiminin öğrenenlerin problem çözme ve yaratıcılık gibi 21. yy becerilerinin gelişimine katkı sağladığı söylenebilir.

Öğretmen STEM eğitimi yaklaşımına yönelik etkinliğin uygulama sürecinde, sadece süre kullanımı kaygısı sorununu olduğunu belirtmiştir. Siew ve diğ. (2015) da yaptıkları araştırmada STEM eğitimi yaklaşımıyla gerçekleştirilen etkinliklerin zaman aldığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerle ile yürütülmüş olan farklı çalışmalarda da STEM eğitimi uygulamaları konusunda onları engelleyen en büyük kaygı süre kullanımınıdır (Bozkurt, 2014; Hacıoğlu, Yamak ve Kavak, 2016, 2017). Fakat öğretim programlarında kazanımlar için önerilen süreler esnetilebileceği gibi, STEM eğitiminin disiplinler arası doğası işe koşulduğunda ilişkili disiplin dersinde süre kullanımı sınırlılığının üstesinden gelinebilir. Ayrıca uygulama süreçlerinde deneyim kazandıkça bu sorunun da ortadan kalktığı görülebilir.

Araştırmalar STEM eğitimi için en önemli gerekliliğin öğrencilerin öğrenmesine disiplinler arası bir yaklaşım ve çağdaş öğrenme ortamlarının öğrenme sürecine dahil edilmesi olduğunu ifade etmektedir (Bouwma-Gearhart, Perry ve Presley, 2014). Fakat bu araştırmanın da ortaya çıkmasını sağlayan etkenlerden biri olan, öğretmenlerin hem disiplinler arası hem de çağdaş bir yaklaşım olan STEM eğitimi uygulamaya ilişkin endişe ve kaygılarının olmasıdır. Öğretmenlerin kaygıların başında, bu araştırmanın sonuçlarında da yer alan zaman yönetimi ve pedagojik alan bilgisi açısından hissettikleri yetersizlik gelmektedir (Hacıoğlu, Yamak, Kavak, 2016; 2017). Bu çalışmalar araştırmanın sonuçları ile birlikte değerlendirildiğinde STEM eğitiminin uygun öğrenme ortamları hazırlandığında ve öğretmenlere mentor olduğunda uygulanabileceğinin göstergesidir. Böylece hem öğrenme ortamındaki fiziksel şartlara yönelik kaygıların azaldığı hem de öğretmenin öğretim denetimine ilişkin kaygıların azalabileceğinin göstergesidir.

Bu çalışmanın bir eylem araştırması olması nedeniyle ilgili eylem planı çerçevesinde bir ilk okul öğretmeni ve onların sürece ilişkin değerlendirmeleri ile sınırlıdır. Etkinlik farklı araştırmacı ya da öğretmenler tarafından farklı gruplara uygulanabilir. Bununla birlikte uygulanan etkinliğin çıktılarının farklı ölçme araçları ile (başarı testi, beceri testi, tutum testi gibi) ölçülüp, sonuçları sunulabilir. Bunun da ötesi öğretmen ve öğrenci arasındaki bilimsel iletişim, öğrencilerin tasarım sürecindeki grup tartışmaları ve konuşmaları incelenerek kavramsal öğrenmeleri, bilimsel dili kullanabilme durumları incelenebilir (Wang, 2019).

Kaynakça

- Apedoe, X. S., Reynolds, B., Ellefson, M. R. & Schunn, C. D. (2008). Bringing engineering design into high school science classrooms: The heating/cooling unit. *Journal of Science Education and Technology*, 17(5), 454-465.
- Baran, E., Canbazoğlu Bilici, S. & Mesutoğlu, C. (2015). Fen, teknoloji, mühendislik ve matematik (FeTeMM) spotu geliştirme etkinliği. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi*, 5(2), 60-69.
- Bean, J. P. (1990). *Why students leave: Insights from research*. In D. Hossler, (Ed), *The Strategic Management of College Enrollments: Chapters 9 and 10*. San Francisco: Josey-Bass.
- Bouwma-Gearhart, J., Perry, K.H. & Presley, J.B. (2014). Improving postsecondary STEM education: Strategies for successful interdisciplinary collaborations and brokering engagement with education research and theory. *Journal of College Science Teaching*, 44(1), 40–47.
- Bozkurt, E. (2014). *Mühendislik tasarım temelli fen eğitiminin fen bilgisi öğretmen adaylarının karar verme becerisi, bilimsel süreç becerileri ve sürece yönelik algılarına etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bozkurt Altan, E. & Hacıoğlu, Y. (2018). Fen bilimleri öğretmenlerinin derslerinde STEM odaklı etkinlikler gerçekleştirmek üzere geliştirdikleri problem durumlarının incelenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 12(2), 487-50.
- Bozkurt Altan, E. & Karahan, E. (2019). Tasarım temelli fen eğitimine yönelik öğrenci ve öğretmen değerlendirmeleri: Isı yalıtımı ülke kazanımı etkinliği. *İlköğretim Online*, 18 (3): s.1345-1366. <http://ilkogretim-online.org.tr> doi:10.17051/ilkonline.2019.612575
- Breiner, J. M., Harkness, S. S., Johnson, C. C. & Koehler, C. M. (2012). What is STEM? A discussion about conceptions of STEM in education and partnerships. *School Science and Mathematics*, 112(1), 3-11.
- Brophy, S., Klein, S., Portsmore, M. & Rogers, C. (2008). Advancing engineering education in P-12 classrooms. *Journal of Engineering Education*, 97(3), 369-387.
- Burrows, A. & Slater, T. (2015). A proposed integrated STEM framework for contemporary teacher preparation. *Teacher Education and Practice*, 28(2/3), 318–330.
- Bybee, R. W. (2010). What is STEM education? *Science*, 329(5995), 996. doi: 10.1126/science.1194998.
- Bybee, R. W. (2013). *The case for STEM education: Challenges and opportunities*. Arlington, Virginia: National Science Teachers Association.
- Capraro, M. Capraro, R. & Çorlu M. (2014). Introducing STEM education: Implications for educating our teachers for the age of innovation. *Eğitim ve Bilim*, 39(171), 74-85.

- Dick, B. (1993). *Action research theses*. Retrieved from http://www.aral.com.au/DLitt/DLitt_P50arth.pdf
- Dugger, W. E. (2011). Evolution of STEM in The United States. Retrieved from <http://www.iteaconnect.org/Resources/PressRoom/AustraliaPaper.pdf>.
- Ercan, S. & Şahin, F. (2015). Fen eğitiminde mühendislik uygulamalarının kullanımı: Tasarım temelli fen eğitiminin öğrencilerin akademik başarıları üzerine etkisi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 9(1), 128-164.
- Fogarty, R. (1991). Ten ways to integrate the curriculum. *Educational Leadership*, 49(2), 61-65.
- Fortus, D., Dershimer, R.C., Krajcik, J., Marx, R.W & Mamlok-Naaman, R. (2004). Design-based science and student learning. *Journal of Research in Science Teaching*, 41(10), 1081-1110.
- Gülhan, F. & Şahin, F. (2016). Fen-teknoloji-mühendislik-matematik entegrasyonunun (STEM) 5. sınıf öğrencilerinin bu alanlarla ilgili algı ve tutumlarına etkisi. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 602-620. doi:10.14687/ijhs.v13i1.3447
- Hacıoğlu, Y., Yamak, H. & Kavak, N. (2016). Mühendislik tasarım temelli fen eğitimi ile ilgili öğretmen görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(3), 807-830., Doi: 10.14686/buefad.v5i3.5000195411
- Hacıoğlu, Y., Yamak, H. & Kavak, N. (2017). The opinions of prospective science teachers regarding STEM education: The engineering design based science education. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(2), 649-684.
- Householder, D. L. & Hailey, C. E. (2012). Incorporating Engineering Design Challenges into STEM Courses. Retrieved from https://digitalcommons.usu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1164&context=ncete_publications
- Honey, M., Pearson G. & Schweingruber, H. (2014). *STEM integration in K-12 education: status, prospects and an agenda for research*. Washington: The National Academic Press.
- İnce, K., Mısır, M. E., Küpeli, M. A. & Fırat, A. (2018). 5. sınıf fen bilimleri dersi yer kabuğunun gizemi ünitesinin öğretiminde STEM temelli yaklaşımın öğrencilerin problem çözme becerisi ve akademik başarısına etkisinin incelenmesi. *Journal of STEAM Education*, 1(1), 64-78.
- Jacobs, H. H. (1989). *Design options for an integrated curriculum*, H.H. Jacobs (Ed). Interdisciplinary curriculum: Design and implementation. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.

- Kafai, Y. B. (2005). The classroom as living laboratory: design-based research for understanding, comparing, and evaluating learning science through design. *Educational Technology*, 45(1), 28-34.
- Karahan, E. & Canbazoğlu Bilici, S. (2014). *Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik (FeTeMM) Eğitimi*. Ö., Keleş (Editör), Uygulamalı Etkinliklerle Fen Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar içinde. (s.77-96). Ankara: Pegem Akademi.
- Karahan, E., Canbazoğlu Bilici, S. & Ünal, A. (2015). Integration of media design processes in science, technology, engineering, and mathematics (STEM) education. *Eurasian Journal of Educational Research*, 60, 221-240.
- Karahan, E. (2019). *STEM eğitim yaklaşımı*. A. G. Balım (Editör), Fen öğretiminde yenilikçi yaklaşımlar içinde (s.171-186). Ankara: Anı.
- Kennedy T & Odell M (2014). Engaging students in STEM education. *Science Education International*, 25(3), 246-258.
- Lemons, G., Carberry, A., Swan, C., Jarvin, L. & Rogers, C. (2010). The benefits of model building in teaching engineering design. *Design Studies*, 31(3), 288–309.
- Malone, K. M., Tiarani, V., Irving, K. E., Kajfez, R., Lin, H., Giasi, T. & Edmiston, B. W. (2018). Engineering design challenges in early childhood education: Effects on student cognition and interest. *European Journal of STEM Education*, 3(3), 11.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018). *Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Devlet Kitapları.
- Mehalik, M., Doppelt, Y. & Schunn, C. D. (2008). Middle school science through design based learning versus scripted inquiry: better overall science concept learning and equity gap reduction. *Journal of Engineering Education*, 97(1), 71-85.
- Moore, T. J. & Glancy, A. W. & Tank, K. M. & Kersten, J. A. & Stohlmann, M. S. & Ntow, F. D. & Smith, K. A. (2013). *A Framework for Implementing Quality K-12 Engineering Education* Paper presented at 2013 ASEE Annual Conference & Exposition, Atlanta, Georgia. Retrieved from <https://peer.asee.org/19060>
- Moore, T. J., Stohlmann, M. S., Wang, H. H., Tank, K. M., Glancy, A. W. & Roehrig, G. H. (2014). *Implementation and integration of engineering in K-12 STEM education*. In *Engineering in pre-college settings: Synthesizing research, policy, and practices* (p. 35-60). Purdue University Press.
- Niess, M. L. (2005). Preparing teachers to teach science and mathematics with technology: Developing a technology pedagogical content knowledge. *Teaching and Teacher Education*, 21(5), 509-523.
- Noah Harari Y. (2018). *21. Yüzyıl 21 Ders*. İstanbul: Kolektif Kitap.

- National Research Council [NRC]. (2012). *A Framework for k-12 science education: practices, crosscutting concepts, and core ideas*. Washington DC: The National Academic Press.
- Ramaley, J. A. (2007). *Facilitating change: Experience with the reform of STEM Education*. Retrieved from <http://www.wmich.edu/science/facilitatingchange/Products/RamaleyPresentation.pdf>
- Riechert, S. E. & Post, B. K. (2010). From Skeletons To Bridges & Other, STEM enrichment exercises for high school biology. *The American Biology Teacher*, 72(1), 20-22. Doi: 10.1525/abt.2010.72.1.6
- Roberts, A. (2013). STEM is here. Now what? *Technology and Engineering Teacher*, 73(1), 22–27.
- Sanders, M. (2009). STEM, STEM education, STEMmania. *The Technology Teacher*, 68(4), 20-26.
- Sadler, P. M., Coyle, H. P. & Schwartz, M. (2000). Engineering competitions in the middle school classroom: Key elements in developing effective design challenges. *The Journal of the Learning Sciences*, 9(3), 299-327.
- Schnittka, C. & Richards, L. (2008). *Teacher and student feedback about engineering design in middle school science classrooms: A pilot study*. Pittsburgh, Pennsylvania: Annual Conference & Exposition. Retrieved from <https://peer.asee.org/3340>
- Siew, N., Amir, N. & Chong, C. (2015). *The perceptions of pre-service and in-service teachers regarding a project-based stem approach to teaching science*. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4320214/>
- Silk, E. M., Schunn, C. D. & Cary, M. S. (2009). The impact of an engineering design curriculum on science reasoning in an urban setting. *Journal of Science Education and Technology*, 18(3), 209-223.
- Smith, J. & Karr-Kidwell, P. (2000). *The interdisciplinary curriculum: a literary review and a manual for administrators and teachers*. Retrieved from ERIC database. (ED443172).
- Stanford, C., Cole, R., Froyd, J., Friedrichsen, D., Khatri, R. & Henderson, C. (2016). Supporting sustained adoption of education innovations: The designing for sustained adoption assessment instrument. *International Journal of STEM Education*, 3(1), 1–13.
- United States Department of Education. (2016). *STEM 2026: A vision for innovation in STEM education*. Washington, DC: US Department of Education, Office of Innovation and Improvement.
- Ure, H. (2012). *The effect of the engineering design process on the critical thinking skills of high school students*. (Unpublished master dissertation). Brigham Young University: Utah. Retrieved from <http://scholarsarchive.byu.edu/etd/3089>

- Wang, H. (2012). *A New era of science education: science teachers ' perceptions and classroom practices of science, technology, engineering, and mathematics (STEM) integration*. (Doctoral dissertation). Retrieved from <https://conservancy.umn.edu/handle/11299/120980>
- Wang, H. H. (2019). Examining patterns in teacher-student classroom conversations during stem lessons. *Journal for STEM Education Resesearch*. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s41979-019-00022-x>
- Wang, H. H., Moore, T. J., Roehrig, G. H. & Park, M. S. (2011). STEM integration: Teacher perceptions and practice. *Journal of Pre-College Engineering Education Research*, 1(2), 2.
- Williams, J. (2011). STEM education: Proceed with cautions. *Design and Technology Education: an International Journal*, 16(1), 26-35. Retrieved from <https://ojs.lboro.ac.uk/DATE/article/view/1590/1514>
- Williams, C., Walter, E., Henderson, C. & Beach, A. (2015). Describing undergraduate STEM teaching practices: A comparison of instructor self-report instruments. *International Journal of STEM Education*, 2(1), 1-14.
- Yamak, H., Bulut, N. & Dünder, S. (2014). 5. Sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç becerileri ile fene karşı tutumlarına FeTeMM etkinliklerinin etkisi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 249- 265.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (7. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Erken Müdahale Kapsamında Taranan 0-72 Aylık Çocuklarda Gelişimsel Gecikmelerin Dağılımı

Hülya TERCAN*

Pınar BAYHAN**

Öz

Bu araştırmanın amacı, erken müdahale kapsamında taranan 0-72 aylık Türk çocuklarının gelişimsel olarak şüpheli ya da gecikmeli oldukları gelişim alanlarının neler olduğunu belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda Ankara ilinde belirlenen bir çocuk hastanesinde gelişimsel olarak değerlendirilen ve en az bir alanda gelişimsel desteğe ihtiyacı olan 789 çocuk araştırmaya dâhil edilmiştir. Veri toplama aracı olarak Genel Bilgiler Formu ve Denver II Gelişim Tarama Testi kullanılmıştır. Planlanan bu araştırmanın sonucunda, gelişimsel değerlendirme yapılması için yönlendirilen 0-72 aylık çocuklardan **erkek çocukların kız çocuklardan daha fazla** olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra yapılan gelişim testi sonucunda en az bir alanda anormal veya şüpheli gelişim gösteren grupta da erkek çocukların oranı kız çocuklardan daha fazla olarak bulunmuştur. Ayrıca değerlendirme için yönlendirilen gruplarda anormal veya şüpheli gelişim gösteren çocukların en fazla **tüm gelişim alanlarında** desteğe ihtiyacı olduğu belirlenmiştir. Bunu gelişimsel olarak en çok sorun yaşanan alanlar **dil ve konuşma alanı** ile **motor gelişim alanı** izlemektedir. Sonuçta yapılan tarama çalışmasının 0-72 aylık çocukların gelişimsel alanları ile ilgili önemli bilgiler verdiği açıktır ayrıca bu tarama çalışması, uzmanlara ve ailelere yaş gruplarına göre bir gelişimsel profil sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Gelişimsel değerlendirme, erken müdahale, gelişimsel gecikme

Developmental Evaluation in 0-72 Months Distribution of Developmental Delays

Abstract

The aim of this study is to present the general information about the development areas where the Turkish children are 0-72 months old, whose developmental suspicion or delay is scanned in early intervention. For this purpose, 789 children who were evaluated developmentally in a pediatric hospital in Ankara and who needed developmental support in at least one area were included in the study. General information form and Denver II Development Screening Test were used as data collection tools. As a result of this study, it was observed that boys who are 0-72 months old were more than girls. The rate of male children was found to be higher in girls with abnormal or suspicious development in at least one area. In addition, it was determined that children who showed abnormal or suspicious development in the groups directed for evaluation need support in all areas of development. The areas with the most developmental problems are followed by the area of language and speech and motor development. It is clear that the screening study provided gives important information about the developmental areas of 0-72 month-old children, and this study provides experts and families with a developmental profile according to age groups.

Key words: Developmental evaluation, early intervention, developmental delay

Received/Geliş: 17.01.2020

Accepted/Kabul: 24.05.2020

* Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi İhsan Doğramacı Çocuk Hastanesi'ne bağlı çalışan Çocuk Gelişimi Değerlendirme ve Erken Müdahale Ünitesine başvuran hastaların bireysel izinleri ve yasal onamları alınarak gerçekleştirilmiştir.

* Öğr.Gör., Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, hulya.tercan@hacettepe.edu.tr, / 0000-0001-7969-6095

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, pinars@hacettepe.edu.tr, /0000-0002-5466-0376

(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Dünyada son 20 yılda çocuk gelişimi ve sağlığı ile ilgili önemli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar, özellikle 0-6 yaş döneminde çocukların genel sağlık durumlarının son yıllarda daha iyiye gittiğini gösterse de uluslararası bazı sağlık ölçütleri yine de birçok çocuğun hala gelişimsel olarak savunmasız ve risk altında olduklarını göstermektedir (Dall'Alba et al. 2014). Ülkemiz için bugün, yoksulluk, göç gibi birçok çevresel risk ya da yoksunlukla doğan çocuklara yöneltilecek olumlu müdahaleler planlamak, riskleri hafifletmek ve erken müdahale sağlamanın yollarını araştırmaya devam etmek oldukça önemlidir (Akman, 2018).

Gelişimsel sorunların doğası incelendiğinde, bu sorunların bir dizi fiziksel ya da doğuştan gelen nedenlerden kaynaklanabildiği görülmektedir. Bu nedenler bireyde zihinsel ve / veya fiziksel bir bozukluğa neden olabileceği gibi, dil ve konuşmanın gelişimini, sosyal gelişimi ve bilişsel süreçleri de etkileyebilmektedir (Hannigan, Pingault, Krapohl, McAdams, Rijdsdijk & Eley, 2018). Gelişimsel bozukluklar terimi ise, literatürde neredeyse sayısız koşulu ifade etmek için kullanılmaktadır (Courchesne & Pramparo, 2018). Ancak en yaygın olarak kullanıldığı durumlar otizm, serebral palsi, davranış bozuklukları ve Down sendromu gibi bozukluklardır. Daha az yaygın ya da şu günlerdeki kullanımı ile “nadir görülen gelişimsel sorunlar” a ise Angelman ya da Rett sendromları örnek olarak verilebilir. (American Psychiatric Association, 2013). Yine de dünyada çocuklarda görülen gelişimsel bozuklukların yaygınlığı konusunda sınırlı bir fikir birliği vardır. Bununla birlikte, çeşitli çalışmalarda yaygınlığın %4 ile %6 arasında değiştiği tahmin edilmektedir (Tekola, Girma, Kinf, Abdurahman, Tesfaye, Yenus & Servili, 2020).

Gelişimsel gecikmelerin ya da bozuklukların neler olduğuna yönelik rehberlik edecek birçok uluslararası standart bulunmaktadır. Ancak bugüne kadar gecikmelerden etkilenen gelişimsel alanların, bazı değişkinlerle nasıl değiştiği daha az incelenen bir konu olmuştur. Özellikle bebeklik ve erken çocukluk döneminde görülen gelişimsel sorunların yaygınlığına ilişkin çoğu ulusal ve uluslararası tahmin, çocuğun gelişimi ile ilgili doğrudan değerlendirmelerden ziyade, ebeveynlerin cevapladığı sorulara dayanmaktadır. Oysaki gelişimsel gecikmelerin ve nedenlerinin ortaya konması için en önemli basamaklardan biri gelişimsel değerlendirme basamağıdır. Gelişim konusunda uzman bir kişi ya da ekip tarafından planlanan iyi bir gelişimsel değerlendirme, aynı zamanda gelişimsel destek programlarını ve erken müdahaleyi de içermelidir. Erken müdahale çalışmaları 0-72 ay aralığındaki çocuklar için gözetilmesi gereken gelişimsel özellikleri ve mevcut durumu geliştirmeye uygun yaklaşımları içermektedir (Zwaigenbaum et al. 2015). Daha spesifik olarak, bazı erken müdahale programları, bebekleri doğumdan 3 yaşa kadar desteklemeyi hedeflerken bazı müdahalelerde yaş 6 yıla kadar uzatılmıştır. Ama genel olarak müdahalenin başlangıç yaşının, gelişimsel sorunun türüne bağlı olarak değiştiği bilinmektedir. Bu çalışma kapsamında, taranan çocukların müracaat ve

değerlendirme basamağındaki bilgileri yer almakta ve etkin bir müdahale için, üyeleri mevcut kaynaklara bağlı olarak değişebilen multidisipliner bir ekip yaklaşımı savunulmaktadır. (Swaminath, Hefner, Jenkins, Suarez, Meyerrose & Huerta, 2018).

Erken desteğin ve müdahalenin sağlanması ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde ise, gelişimsel gecikmesi ya da herhangi bir özel gereksinimi olan çocuğun, bazı hizmetlerden faydalanma oranının oldukça sınırlı olduğunu görülmektedir (Sheridan, McLaughlin, Winter, Fox, Zeanah & Nelson, 2018). Mevcut bilgiler, bu çocukların erken müdahale hizmetlerine de katılım oranlarının bu duruma paralel şekilde düşük olduğunu göstermektedir (Rosenberg et al. 2008). Çocukların hizmetlere katılımı ile ilişkili olan faktörler arasında ırk, cinsiyet, yoksulluk ve sağlık sigortasının kullanılabilirliği gibi unsurlar gösterilmektedir ki bu durum ülkemiz için de oldukça benzer bir şekilde ilerlemektedir. Dolayısıyla bu çalışma, taramaya katılan çocukların sosyo-demografik özelliklerinin gelişimsel durumları ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu, riskli alanların yoğunluğunu belirlemek açısından önemli görülmektedir. Ayrıca, bu çalışma ile kliniğe gelen her çocuk ve ailesi için son yıllarda yapılan uygulamalar takip edilerek sadece gelişimsel tarama değil ihtiyaca göre destek programların hedefi ile ileriye yönelik çocuk gelişimi alanının işlevleri de değerlendirmeye çalışılmıştır (Bricker, Felimban, Lin, Stegenga & Storie, 2020).

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda planlanan bu araştırmanın amacı, gelişimsel tarama sırasında normal gelişim göstermeyen ya da nadir görülen gelişimsel sorunları olan çocuklar ve sık görülen bozukluklara kadar erken müdahale birimine diğer polikliniklerce yönlendirilen çocukların gelişimsel profillerini belirlenmeye çalışmaktır. Çıkarılan gelişimsel profillerle cinsiyet-yaş özellikleri de dikkate alınarak gelişimsel geriliklerin ya da gecikmelerin alanları araştırılmaktadır. Ayrıca bu çalışmanın bulgularının, tüm hastanelerde bulunan çocuk gelişimi servislerinin hizmet sunumu için kanıt temeline katkı sunacağı ve birçok çocuk gelişimcinin erken müdahalede bulunmak için buldukları önemli rolü destekleyeceği ön görülmektedir.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, araştırma süreci ve verilerin çözümlenmesinde kullanılan istatistiksel tekniklere yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

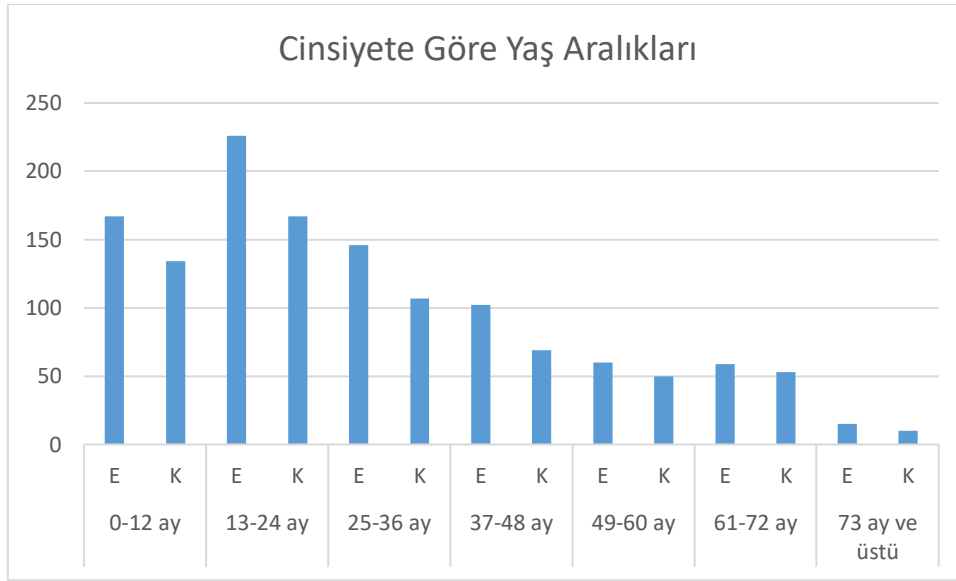
Yapılan bu çalışmada nicel araştırma tekniklerinden betimsel tarama tekniği kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu ortaya çıkarmayı amaçlayan bir çalışma olarak tanımlandığı gibi; bir durum ya da olaya ilişkin katılımcıların görüşlerinin veya ilgi, yetenek, tutum vb. özelliklerinin belirlendiği çalışmalar olarak da tanımlanmaktadır (Karasar, 2010; Büyüköztürk ve diğerleri 2009). Dolayısıyla bu çalışma halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçladığından araştırmaya uygun bir

model olduğu görülmektedir. Bu araştırmada erken müdahale kapsamında taranan 0-72 aylık Türk çocuklarının gelişimsel olarak şüpheli ya da gecikmeli oldukları gelişim alanlarının neler olduğu ve bu alanlardaki yoğunlukların yaş gruplarına göre dağılımlarını belirlemek amaçlanmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunun belirlenmesinde; çocukların yaş aralıklarının 0-72 ay aralığında olması sınırlılığı göz önünde bulundurulmuştur. Bu sınırlılık doğrultusunda araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 yılları arasındaki 1 yıllık süreçte Çocuk Gelişimi Değerlendirme ve Erken Müdahale Ünitesine yönlendirilen ve Denver II Gelişim Tarama Testi'ne göre anormal ya da şüpheli gelişim gösteren 789 çocuk oluşturmaktadır.

Çalışma grubunu oluşturan çocuklar 0-72 ay aralığındadır. Örneklemi oluşturan çocuk grubunun cinsiyete göre dağılımları incelendiğinde %43'ünün (447) erkek çocuklardan; %57'sinin (590) kız çocuklardan oluştuğu görülmektedir. Cinsiyete göre yaş aralıklarının dağılımı Grafik 1'de gösterilmektedir.

Grafik .1 Çalışma Grubunu Oluşturan Çocukların Cinsiyetlerine Göre Yaş Dağılımları
Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veriler, çocuk hakkında demografik bilgileri toplamak için oluşturulan Genel Bilgi Formu ve çocukların genel gelişimsel durumlarını belirlemek için de Denver II Gelişim Tarama Envanteri kullanılarak elde edilmiştir.

Genel Bilgi Formu: Bu form, çocuğun cinsiyeti, yaşı, hangi birimden yönlendirildiği, herhangi bir tanısı olup olmadığına ilişkin sorulardan oluşmaktadır.

Denver II Gelişim Tarama Envanteri: Anlar ve Yalaz tarafından Türk çocuklarına uyarlanıp, geçerliliği ve güvenilirliği yapılan DGTT 0-6 yaş çocuklarda çocuğun yaşına uygun becerileri değerlendiren, gelişimsel sorunları saptamada klinik görüşmeye yardımcı bir gelişim

envanteridir. Test kişisel-sosyal alan, ince motor, kaba motor ve dil alanında toplam 116 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca çocuğun test esnasındaki durumunu değerlendirmeye yarayan 5 ilave soru içermektedir. DGTT II, çocuklarda tarama amacıyla 6 yaşına kadar birden fazla olmak üzere de kullanılmaktadır. Testin uygulanmasına çocuğun kronolojik yaşına uygun noktadan başlanmakta ve maddeler “geçer”, “kalır”, “olanak dışı” ve “reddetme” biçiminde puanlanmaktadır. Alınan puanlara göre, “normal”, “anormal”, “şüpheli” ve “test edilemez” şeklinde yorumlanmaktadır (Anlar, Yalaz 1996). DGTT II’ nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması Yalaz, Anlar ve Bayoğlu tarafından yapılmış olup güvenilirlik çalışmalarında değişik yaş gruplarından 10 çocuk aynı anda birden fazla testör tarafından test edildiğinde ve aynı çocukların en fazla 5 gün aralıkla yapılan test sonuçları karşılaştırıldığında testörler arası uyumluluk %90, test-test uyumluluğu ise % 86’nın altına düşmemiştir.

Veri Toplama Süreci

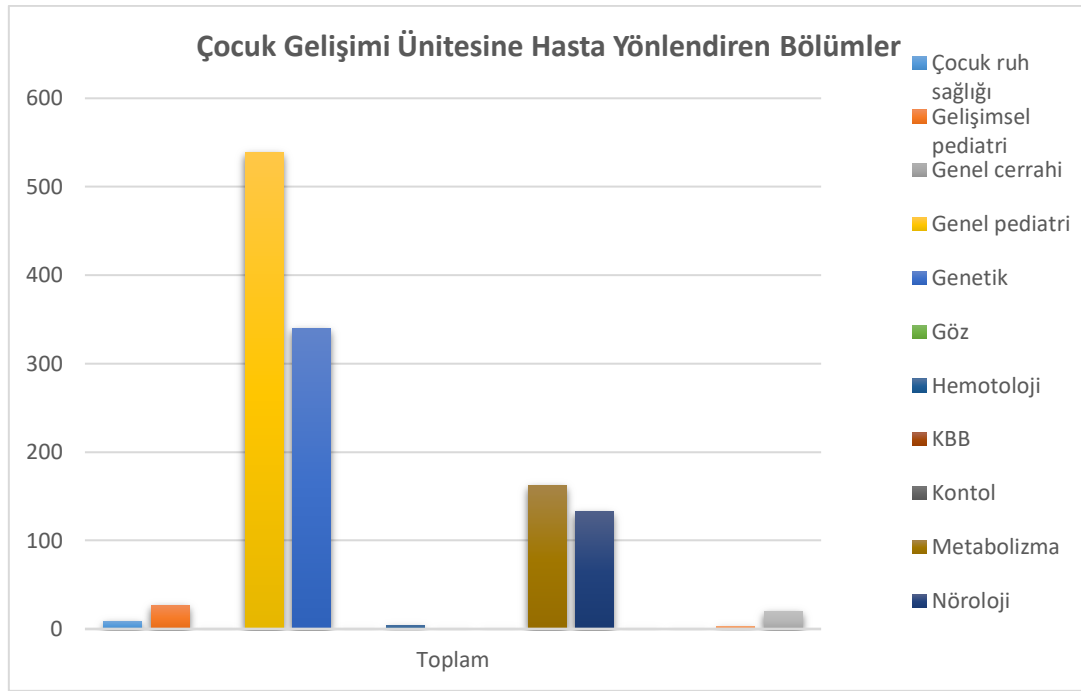
Veri toplama sürecinde Ankara İlinde belirlenen Çocuk Hastanesinde Çocuk Gelişimi Değerlendirme ve Erken Müdahale Ünitesi’ne gelişimsel değerlendirme için yönlendirilen çocukların ve ailelerin çalışma hakkında bilgilendirilmesi ile başlamaktadır. Bu aşamada çocuk ve aileden bilgilendirilmiş onay formları üzerinden çalışmaya gönüllü olarak katılım gösterdiklerine dair bilgiler alınmıştır. Çalışmanın tüm basamakları için Hastane Yönetimi bilgilendirilmiş ve gerekli yasal izinler alınmıştır. Başvuran her bir çocuk ve ailesine öncelikle Demografik Bilgiler Formu sunulmuş sonrasında çocuklara Denver II G.T.T uygulanmış ve sonuçları kaydedilmiştir. Üniteye başvuran 0-72 ay aralığındaki Denver II test sonucu ‘anormal’ ya da ‘şüpheli’ olan çocuklar seçilerek bu çocukların hangi birimler tarafından yönlendirildiği araştırmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca test sonucu ‘anormal’ ve ‘şüpheli’ çıkan çocukların hangi alanlarda gelişimsel gecikme ya da güçlük yaşadıklarının bilgileri de araştırmada kullanılmak üzere kaydedilmiştir.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler SPSS 26.00 programına aktarılmış ve istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Analiz aşamasında, sayı ve frekans dağılımı ve ortalama karşılaştırma testleri gibi betimsel analizlere yer verilmiştir.

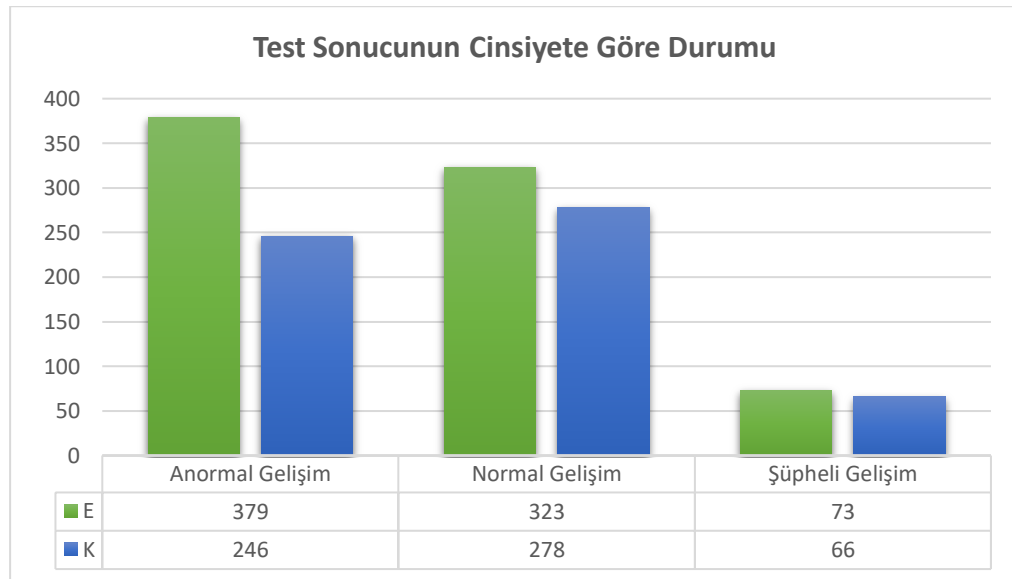
Bulgular

Bu bölümde Hacettepe Üniversitesi Çocuk Gelişimi Bölümü Değerlendirme ve Erken Müdahale Ünitesi’nde değerlendirilen çocuklardan anormal gelişim ve şüpheli gelişim gösteren çocukların demografik bilgileri ve güçlük yaşadıkları alanlara yönelik bulgulara yer verilmiştir.

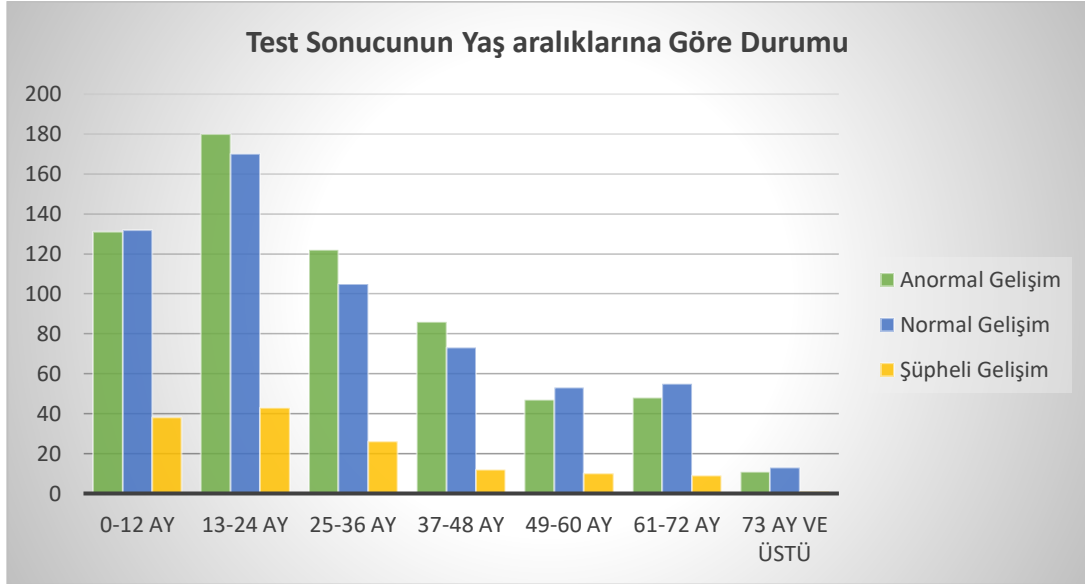
Grafik 2. Çalışma Grubunu Oluşturan Çocukları Yönlendiren Bölümler

Çocuk Gelişimi Değerlendirme ve Erken Müdahale Ünitesine hasta yönlendiren bölümlere bakıldığında, hastaların %39,3'ü'nün Genel Pediatri polikliniğince yönlendirildiği görülmüştür. Dolayısıyla gelişimsel değerlendirme için yönlendirilen hastalar en fazla bu birimden üniteye giriş yapmışlardır. İkinci sırada Değerlendirme ve Erken Müdahale ünitesince yönlendirilen hastaların %24,9'u Genetik tarafından yönlendirilmiştir. Hastaların %12'si Metabolizma, %10'u Nöroloji tarafından yönlendirilirken %6'lık da izlem yapılan bir hasta grubu vardır.

Grafik 3 Çalışma Grubunu Oluşturan Çocukların Denver II G.T.T Sonuçları

Değerlendirme ve Erken Müdahale Ünitesine yönlendirilen tüm olgular içerisinde 625 çocuğun (45,7) Denver II GTT' ye göre anormal gelişim gösterdiği, 601 çocuğun (%44) normal gelişim gösterdiği ve 139 çocuğun ise (%10,3) şüpheli gelişim gösterdikleri bulunmuştur.

Grafik 4. Çalışma Grubunu Oluşturan Çocukların Denver II GTT Sonuçlarının Yaş Aralıklarının Göre Dağılımı

Çalışmaya dâhil edilen çocukların yaş aralıkları toplam 6 gruba ayrılarak incelenmiştir. Bu gruplar 0-12 ay, 13-24 ay, 25-36 ay, 37-48 ay, 49-60 ay ve 61-72 ay aralığını içerecek şekilde belirlenmiştir. Tüm olgular içerisinde 73 ay ve üzeri başvuran olgular da olmasına rağmen bu çocuklara ait gelişimsel özellikler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çalışma grubunu oluşturan çocukların yaş aralıklarına göre Denver II GTT sonuçları incelendiğinde anormal gelişim ve şüpheli gelişim gösteren çocukların %29 oranıyla en fazla 13-24 ay aralığındaki yaş grubunda olduğu dikkat çekmektedir. Bunu %22,2 ile 0-12 ay aralığındaki çocuk grubu izlemektedir. Anormal gelişim gösteren çocukların oranları 25-36 ay aralığında %18,4, 37-48 ay aralığında %12,4, 61-72 ay aralığında %8,2 ve 49-60 ay aralığında %7,6 olarak devam etmektedir.

Genel gelişimsel değerlendirmeleri Denver II GTT ile yapılan ve test sonucu anormal ya da şüpheli çıkan çocukların günlük yaşadıkları alanlar; dil gelişimi, dil ve ince motor alanda güçlüğü birlikte görülmesi, dil ve kaba motor alanda güçlüğü birlikte görülmesi, dil ve motor alanda (hem ince motor hem kaba motor) güçlüğü birlikte görülmesi, dil ve sosyal alanda güçlüğü birlikte görülmesi, sadece kaba motor alanda görülmesi, sadece kişisel- sosyal alanda görülmesi, motor alanda görülmesi, motor ve sosyal alanda birlikte görülmesi ve tüm gelişim alanlarının tamamında güçlük görülmesi olmak üzere toplam 11 kategoride değerlendirilmiştir.

Grafik 5. Çalışma Grubunu Oluşturan Çocukların Cinsiyete Göre Güçlük Yaşadıkları Alanlar

Çalışma grubunun cinsiyete göre güçlük yaşadıkları alanları gösteren Grafik 2.3 incelendiğinde, anormal gelişim gösteren çocuklar içerisinde tüm gelişim alanlarının tamamında desteğe ihtiyaç duyan çocuk sayısının en fazla olduğu görülmektedir. Tüm gelişim alanlarında güçlük yaşayan çocukların cinsiyete göre durumuna bakıldığında çoğunluğunun erkek çocuklardan oluştuğu görülmüştür. Güçlük yaşanan alanlarda ikinci sırada dil gelişim alanı gelmektedir. Dil gelişimi ile alakalı yaşanan güçlüklerde cinsiyete göre belirgin bir farklılık olduğu görülmüştür. Dilde güçlük yaşayan çocukların büyük çoğunluğunu %63 ile yine erkek çocuklar oluşturmaktadır. Bu oran kız çocukların oranının (%37) yaklaşık olarak iki katıdır. En sık güçlük yaşanan alanlarda üçüncü sırada kaba motor alanla ilgili yaşanan güçlükler gelmektedir. Bunu sırasıyla, motor alan, dil ve kaba motor alan, dil ve motor alan, dil ve sosyal alan, motor ve sosyal alan ve kişisel sosyal alanda yaşanan güçlükler izlemektedir. Bu alanlarda yalnızca ince motor alanda güçlük yaşanan grupta kız çocuklarının daha yüksek bir oranda olduğu, diğer güçlük yaşanan alanların çoğunluğunda erkek çocukların oranlarının daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir.

Tartışma

Yapılan bu araştırmada Çocuk Gelişimi Değerlendirme ve Erken Müdahale Ünitesi'ne yönlendirilen çocukların, gelişimsel taraması yapılarak sıklıkla görülen gelişimsel sorunların bir profili ele alınmıştır. Elde edilen bulguların, tüm hastanelerde bulunan çocuk gelişimi servislerinin hizmet sunumu için kanıt temeline katkı sunacağı ve birçok çocuk gelişimcinin erken müdahalede bulunmak için buldukları önemli rolü destekleyeceği öngörülmektedir.

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde, erken müdahale sağlanması gereken gruplar tanımlanırken genellikle üç risk grubundan bahsedilmektedir. Bunlar (1) büyüme ve gelişmeyi

olumsuz etkileyebilecek yoksun fiziksel ve sosyal çevre nedeniyle dezavantajlı olarak görülen çevresel olarak savunmasız çocuklar, (2) biyolojik olarak risk altında olan çocuklar (örneğin prematüre, fetal alkol sendromu, asfiksi) ve (3) gelişimsel ilerlemeyi olumsuz etkilediği bilinen tıbbi bir tanısı olan çocuklardır (Côté, Orri, Tremblay & Doyle, 2018). Yaptığımız bu çalışmada literatürde tanımlanan risk grupları ile benzer özellikler gösteren bir örneklem grubu üzerinde tarama yapılmıştır. Ayrıca tarama yapılan çocukların tıbbi ve gelişimsel özellikleri takip edildikleri bölümlere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Juneja ve ark tarafından 2005 yılında yapılan bir çalışmada gelişimsel değerlendirme servislerine yönlendirilen çocukların etiyolojik tanısında doğum komplikasyonlarının ve genetik sorunların eşit derecede yaygın olduğu bildirilmiştir (Juneja ve diğ., 2005; Ensink ve diğ., 2020). Bizim yaptığımız çalışmada da benzer şekilde hastaların %39,3'ü'nün Genel Pediatri polikliniğince yönlendirildiği, ikinci sırada ise %24.9 ile genetik tarafından yapılan yönlendirmeler gelmektedir.

Gelişimsel sorunların cinsiyetlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili literatür genellikle bebek ve erken çocukluk dönemi ile ilgili çalışmalarda farklı sonuçlardan bahsetmektedir (Karama ve diğerleri 2011; Skeer ve diğerleri 2011). Yapılan bu çalışmanın bulgularında genel gelişimleri değerlendirilen 0-72 aylık çocuklarda anormal ya da şüpheli gelişim gösteren erkek çocukların kız çocuklardan oransal olarak daha fazla olduğu görülmüştür. Denver II GTT sonucuna göre anormal ya da şüpheli gelişim gösteren çocuklarda bütün alanlarda desteğe ihtiyaç duyan erkek çocuk sayısı kız çocuk sayısından daha fazladır. Gelişimsel değerlendirme istemiyle erkek çocukların sayıca kızlardan daha fazla yönlendirilmesi, bu durumu ortaya çıkaran nedenler arasında gösterilebilir. Ancak bu oranlar araştırmanın bütününde tüm gelişim alanları için aynı sonucu vermektedir. Yani dil gelişim alanında yaşanan sorunlar, dil ve motor alan gerilikleri ya da sosyal alanda yaşanan sorunlarda erkek çocukların kızlardan daha fazla desteğe ihtiyacı olduğu görülmüştür. Bazı gelişimsel alanlarda ise oranlar birbirine daha yakın olarak bulunmuştur. Örneğin motor alanda ya da motor alanın ve sosyal alanın birlikte güçlük yaşandığı durumlarda cinsiyetler arası belirgin farklılıklardan bahsetmek mümkün değildir. Bu çalışmada sadece ince motor alanda kız çocukların erkek çocuklardan daha fazla desteğe ihtiyacı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde cinsiyet ve gelişim özellikleri arasındaki ilişkiler incelendiğinde özellikle davranışsal alandan yapılan bazı çalışmalar kız ve erkek çocuklar arasında davranışsal problemlerin içselleştirilmesi veya dışsallaştırılması konusunda anlamlı farklılıklar bulmuşlardır. (Cederblad ve diğerleri 1996). Bunun yanı sıra erkek çocukların zihinsel olarak yaşadıkları problemlerin kız çocuklardan daha yüksek olduğunu bildiren çalışmalar da mevcuttur (Knoester ve diğerleri, 2007).

Yapılan bu çalışmada 0-72 aylık çocukların yaşları toplam 6 gruba ayrılarak incelenmiştir. Erken müdahale ünitesinde değerlendirilen çalışma grubu içerisinde anormal ve

şüpheli gelişim gösteren çocukların yoğunlukla 13-24 aylık yaş grubundan olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Bailey ve arkadaşlarının ABD'nin Kuzey Carolina eyaletinde yaptığı bir çalışmada, erken müdahale için sevk edilen çocukların ortalama 13-15 ay civarında olduğu belirtilmiştir (Bailey et al.2004). Ancak yapılan başka bir çalışmada çocuk sağlığı ve gelişimi kliniğinde değerlendirilen ve tedavi edilen çocukların yaş ortalamasının 3-4 yaş aralığında olduğu ifade edilmiştir (Juneja et al.2005). Bu durum bazı araştırmacıların varsayımına göre, birçok gelişimsel sorunun çocuk doktorları tarafından daha çok 3 yaşına gelmiş çocuklarda belirlenmesi ve yönlendirmenin de bu yaş grubunda daha çok yapılması ile alakalı olabileceği üzerinedir (Kaur ve diğ., 2006; Strong & Dingwall, 2018).

Bu çalışmada, gelişimsel olarak anormal ya da şüpheli olarak belirlenen çocuklardan Denver II GTT'ye göre tüm alanlarda desteğe ihtiyacı olan çocukların en yüksek oranı oluşturduğu görülmektedir. Bu yüksek oranları dil gelişimindeki gecikmeler ve kaba motor alanda yaşanan sorunlar izlemektedir. Benzer şekilde, literatürde Kaur ve ark tarafından 2006'da yapılan çalışmada vakaların %49'unun dil ve konuşma problemleri olduğunu bu vakaların % 28'inin sözel iletişime sahip olduğu, çocukların % 22'sinde ise henüz konuşmanın başlamadığı bildirilmiş ve bunun için dil terapistine yönlendirildikleri belirtilmiştir (Kaur et al.2006). Case-Smith (2002) tarafından yapılan bir çalışmada ise motor alanda özellikle de ince motor becerilerdeki sorunların en sık karşılaşılan zorluklar olduğu belirtilmiştir (Case-Smith, 2002). Ayrıca yapılan birçok çalışmada bu çalışmanın bulgularına benzer nitelikte sonuçlara ulaşılmış, çocuklarda dil ve motor alanının gelişimsel yetersizliği olan çocuklarda müdahale gerektiren önemli bir alan olduğu üzerinde durulmuştur (Lean ve diğ., 2018; Maes, 2018)

Sonuç

Bu çalışmada Hacettepe Üniversitesi İhsan Doğramacı Çocuk Hastanesindeki Değerlendirme ve Erken Müdahale Ünitesine başvuran temsili bir örneklemin gelişimsel değerlendirme sonuçlarına yer verilmiştir. Bulgular bize başvuran çocuklara yönelik gelişimsel değerlendirmenin ve desteğin ne kadar önemli olduğunu gözler önüne serse de ulusal düzeyde bir tahmin elde edebilmek için ülke bazında tüm gelişim ünitelerinin verileri birleştirilerek daha ayrıntılı sonuçlar elde edilebileceği düşünülmektedir. Yapılabilecek böyle geniş çaplı bir araştırma Türkiye'deki çocukların gelişimsel ihtiyaçları ve hizmet kullanımları ile ilgili bilgilerimizi büyük ölçüde genişletecektir. Böylelikle mevcut politikaların geliştirilebileceği de öngörülmektedir.

Bu çalışmanın sonuçları, erken tarama, erken müdahale ve gelişimsel riskler için aile ile toplum üzerindeki yükü azaltmak adına gelişimsel değerlendirme ve destek ihtiyacını açıkça vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra, gelişimsel değerlendirmenin ve desteğin erken müdahaleye katılım ile birlikte tüm çocuklara sunulmasına yönelik var olan engellerin kaldırılmasının ne denli

önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Elbette ülkemiz şartları değerlendirildiğinde çok sayıda desteğe ihtiyacı olan ancak şu anda hizmet görmeyen çocuklara bu hizmetlerin sağlanması kolay olmayacaktır. Ancak hastaneye herhangi bir nedenle başvuran 0-6 yaş aralığındaki her çocuğa en az bir kere gelişimsel değerlendirme yapılarak desteklenmesinin uzun vadede sağlığın iyileştirilmesi ailenin ve toplumun güçlendirilmesi için inanılmaz sonuçlar doğuracağı kesindir. Bu bağlamda çocuğun gelişimini en iyi bilen çocuk gelişimcilerle olan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır.

Hiç şüphesiz bu çalışmanın sonuçlarını ulusal olarak desteklemek için daha fazla araştırmaya gereksinim vardır. Bu bağlamda daha geniş bir coğrafi alanda geniş bir kesitsel çalışma yapılması önerilmektedir. Ayrıca, bu çalışmanın sınırlamalarından birisi geriye dönük doğası olarak gösterilebilir. Değerlendirmenin sadece klinik olarak yapılması ve gelişimsel gecikmenin çeşitli yönlerini saptamak için tasarlanmış başka bir ölçek kullanılmaması da sınırlılıklar arasındadır. Dolayısıyla, verilen desteğin çok daha uzun süreli bir takip gerektirecek ve bu süreci ele alacak boylamsal çalışmalara ve vaka çalışmalarına ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, bu çalışmanın bulguları gelişimsel gecikmesi olan çocuklar için Erken Müdahale olanakları oluşturmak ve geliştirmek için önemli görülmektedir. Yapılan bu çalışma, özellikle riskli gelişim gösteren gruplar için, ülkenin diğer bölgelerinde bu tür hizmetlerin sunulmasında iyi uygulama örneği ve kılavuz olma niteliği de taşımaktadır.

Kaynaklar

- Akman, B., & Öğretmenliği, O. Ö. (2018). Keyhole Erken Müdahale Programının Ebeveyn Ve Çocuk Çıktıları Üzerindeki Etkisi.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5®)*. American Psychiatric Pub.
- Anlar, B., & Yalaz, K. (1996). Denver II Gelişimsel Tarama Testi Türk Çocuklarına Uyarlanması ve Standardizasyonu. *Hacettepe Çocuk Nörolojisi Gelişimsel Tıp Araştırmaları Grubu. Ankara. s. 19-21.*
- Bailey, D. B., Hebbeler, K., Scarborough, A., Spiker, D., & Mallik, S. (2004). First experiences with early intervention: a national perspective. *Pediatrics, 113*(4), 887-896.
- Blanchard, L. T., Gurka, M. J., & Blackman, J. A. (2006). Emotional, Developmental, and Behavioral Health of American Children and Their Families: A Report From the 2003 National Survey of Children's Health. *Pediatrics, 117*(6), e1202-e1212.
- Bricker, D. D., Felimban, H. S., Lin, F. Y., Stegenga, S. M., & Storie, S. O. M. (2020). A Proposed Framework for Enhancing Collaboration in Early Intervention/Early Childhood Special Education. *Topics in Early Childhood Special Education, 0271121419890683.*
- Büyükköztürk, Ş. (2009). Kılıç Çakmak, E. E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F.

- Case-Smith, J. (2002). Effectiveness of school-based occupational therapy intervention on handwriting. *American Journal of Occupational Therapy*, 56(1), 17-25.
- Cederblad, M., Friberg, B., Ploman, F., Sjöberg, N. O., Stjernqvist, K., & Zackrisson, E. (1996). Children: Intelligence and behaviour in children born after in-vitro fertilization treatment. *Human Reproduction*, 11(9), 2052-2057.
- Courchesne, E., & Pramparo, T. (2018). U.S. Patent No. 10,002,230. Washington, DC: U.S. Patent and Trademark Office.
- Côté, S. M., Orri, M., Tremblay, R. E., & Doyle, O. (2018). A multicomponent early intervention program and trajectories of behavior, cognition, and health. *Pediatrics*, 141(5).
- Dall'Alba, L., Gray, M., Williams, G., & Lowe, S. (2014). Early Intervention in Children (0–6 Years) with a Rare Developmental Disability: The Occupational Therapy Role. *Hong Kong Journal of Occupational Therapy*, 24(2), 72-80.
- Ensink, J. B., de Moor, M. H., Zafarmand, M. H., de Laat, S., Uitterlinden, A., Vrijkkotte, T. G., ... & Middeldorp, C. M. (2020). Maternal environmental risk factors and the development of internalizing and externalizing problems in childhood: The complex role of genetic factors. *American Journal of Medical Genetics Part B: Neuropsychiatric Genetics*, 183(1), 17-25.
- Hannigan, L. J., Pingault, J. B., Krapohl, E., McAdams, T. A., Rijdsdijk, F. V., & Eley, T. C. (2018). Genetics of co-developing conduct and emotional problems during childhood and adolescence. *Nature human behaviour*, 2(7), 514-521.
- Juneja, M., Mukherjee, S. B., & Sharma, S. (2005). A descriptive hospital based study of children with autism. *Indian pediatrics*, 42(5), 453.
- Kalra, V., Seth, R., & Sapra, S. (2005). Autism—experiences in a tertiary care hospital. *The Indian Journal of Pediatrics*, 72(3), 227-230.
- Karasar, N. (2010). Bilimsel Arastirma Yontemi, Nobel Yayin Dagitim, 21. *Basim, Ankara*.
- Kaur, P., Chavan, B. S., Lata, S., Kaur, A., Tinku, S., Arora, Y., & Ratnam, V. (2006). Early intervention in developmental delay. *The Indian Journal of Pediatrics*, 73(5), 405-408.
- Knoester, M., Helmerhorst, F. M., van der WESTERLAKEN, L. A., Walther, F. J., & Veen, S. (2007). Matched follow-up study of 5–8-year-old ICSI singletons: child behaviour, parenting stress and child (health-related) quality of life. *Human Reproduction*, 22(12), 3098-3107.
- Lean, R. E., Paul, R. A., Smyser, T. A., Smyser, C. D., & Rogers, C. E. (2018). Social adversity and cognitive, language, and motor development of very preterm children from 2 to 5 years of age. *The Journal of pediatrics*, 203, 177-184.

- Maes, L. (2018). Correlation between motor and language skills at extremely poor and reference children in Ethiopia (Master's thesis, UHasselt).
- McCarton CM, Wallace IF, Bennett FC. (1996). Early intervention for low-birth-weight premature infants: What can we achieve? *Ann Med* 28:221-225, 9
- Rosenberg, S. A., Zhang, D., & Robinson, C. C. (2008). Prevalence of developmental delays and participation in early intervention services for young children. *Pediatrics*, 121(6), e1503-e1509.
- Sengupta, U., Kumar, A., Gupta, S., Anthony, F., & Nizamie, A. (2008). Early intervention in developmental delay. *The Indian Journal of Pediatrics*, 75(4), 393-397.
- Sheridan, M. A., McLaughlin, K. A., Winter, W., Fox, N., Zeanah, C., & Nelson, C. A. (2018). Early deprivation disruption of associative learning is a developmental pathway to depression and social problems. *Nature communications*, 9(1), 1-8.
- Skeer, M. R., McCormick, M. C., Normand, S. L. T., Mimiaga, M. J., Buka, S. L., & Gilman, S. E. (2011). Gender differences in the association between family conflict and adolescent substance use disorders. *Journal of Adolescent Health*, 49(2), 187-192.
- Strong, P. M., & Dingwall, R. (2018). *The ceremonial order of the clinic: Parents, doctors and medical bureaucracies*. Routledge.
- Swaminath, D., Hefner, J., Jenkins, L. A., Suarez, J. A., Meyerrose, G., & Huerta, T. R. (2018). Improving Clinical Documentation in an Academic Setting: A Multidisciplinary Team Approach Focused on the Physician's Perspective. *Journal of Healthcare Management*, 63(5), e88-e98.
- Tekola, B., Girma, F., Kinfe, M., Abdurahman, R., Tesfaye, M., Yenus, Z., ... & Servili, C. (2020). Adapting and pre-testing the World Health Organization's Caregiver Skills Training programme for autism and other developmental disorders in a very low-resource setting: Findings from Ethiopia. *Autism*, 24(1), 51-63.
- Zwaigenbaum, L., Bauman, M. L., Choueiri, R., Kasari, C., Carter, A., Granpeesheh, D., ... & Pierce, K. (2015). Early intervention for children with autism spectrum disorder under 3 years of age: recommendations for practice and research. *Pediatrics*, 136(Supplement 1), S60-S81.

Yerel Yönetimlerin Çocuğa Yönelik Örgütlenmesi ve Politikaları: Seçilmiş Ülkeler Üzerinden Bir Değerlendirme

Levent MEMİŞ*

Öz

Çocuklar, çocuk olmasından dolayı özel olarak birtakım haklara sahiptir. Bu haklar farklı belgelerde ifade edilmekle birlikte, çocuk hakları konusunda en temel belge 20 Kasım 1989 tarihinde benimsenerek 14 Eylül 1990 tarihinde yürürlük kazanan “Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”dir. Çocuğun sağlıklı bir birey olarak gelişmesine odaklanan bu Sözleşme’de; ayrımcılık yasağı, yaşama ve gelişme, yararına öncelik tanıma, görüşleri dikkate alma ve katılım sağlama ilkeleri benimsenmektedir. Benimsenen ilkeler çerçevesinde toplumun hassas bir tarafını oluşturan çocukların olumsuzluklarla karşılaşmaması ve yaşam kalitesinin sağlanması adına, kamu yönetimi içinde ayrı örgütlenmelere ve politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Yukarıda ifade edilenler kapsamında bu çalışmada çocuklarla ilgili göstergelerde öne çıkan ülkelerde (Norveç, İsveç, Hollanda, İzlanda, Belçika ve Portekiz) nasıl bir örgütsel yapının geçerli olduğu ve hangi tür politikaların öne çıktığı inceleme konusu yapılmaktadır. Gerçekleştirilen incelemede çocuğa yönelik örgütlenmede, ülkelerin yönetim yapı ve kültürlerinin etkili olduğu, çocuk istismarını kapsayan çocuk koruma konusunda merkezi yönetimin öne çıktığı tespit edilmektedir. Yerel yönetimlerin ise merkezi yönetimi tamamlayacak şekilde çocuk koruma konusunda bazı görevler üstlenmekle birlikte daha çok eğitim, çocuk refahı ve sosyal hizmetler alanında öne çıktığı anlaşılmaktadır. Ayrıca ilgili ülkelerde çocuklar ağırlıklı olarak sağlık ve sosyal hizmetler sistemi kapsamında ele alınmakla birlikte aile odaklı (katılım ve ilişki kurma esasına dayalı) yaklaşımların da önem kazandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocuklara Yönelik Politikalar, Yerel Yönetimler

Organization and Policies of Local Governments for Children: An Evaluation Considering Selected Country Cases

Abstract

Children have special rights, due to being children. Although these rights are expressed in various documents, the most basic document on the rights of the child was adopted in 20 November 1989 and came into force in 14 September 1990 as “United Nations Convention on the Rights of the Child”. In this Conventions, which focuses on the development of the child as a healthy individual; the principle of non-discrimination, life and development, giving priority to their own benefit, taking into consideration the opinions and proving participation were adopted. Within the framework of the principles adopted, separate organizations and policies are needed within the public administration in order to ensure that children who form a sensitive side of society do not encounter negative issues and their quality of life is ensured. Within the scope of these statements, this study examines how organizational structure is valid in the countries that are prominent in child indicators (Norway, Sweden, the Netherlands, Iceland, Belgium and Portugal) and what kinds of policies stand out. In the examination conducted, it was found that the structures of governments of these countries and cultures are effective in child-oriented organization, and that centralized management is prominent in child protection, which covers child abuse. Local authorities however undertake some tasks on child protection (such as the child protection committees of municipalities in Iceland and municipal child commissions in Portugal) to complement the central government but are understood to be more prominent in the field of education, child welfare and social services. In addition, it is observed that in the relevant countries, the child is mainly covered by the health and social services system, but also family-oriented (based on participation and relationship building) approaches have gained importance.

Keywords: Risk, School Dropout, Individual Factors, Social Factors

Received/Geliş: 02.01.2020

Accepted/Kabul: 04.06.2020

Etik Kurul Başvuru tarihi: 27.02.2020

Etik Kurul Rapor tarihi: 09.04.2020

* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, levent_memis@hotmail.com, levent_memis@giresun.edu.tr, /0000-0002-5438-691X
(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Çocuklar, ayrıca özen gösterilmesi ve politikalar geliştirilmesini gerekli kılan bir tarafı oluşturmaktadır. Dünya genelindeki çocuk sayısı 2.2 milyar olarak bilinmektedir (Humanium, 2019). Türkiye açısından ise, 2018 yılı verilerine göre, nüfusun %28'ini çocuklar oluşturmaktadır. Türkiye'nin çocuk nüfusunda yıllar itibariyle bir azalma görülmekte, gelecek 40 yıllık zaman diliminde de %20'lik bir oranla devamlılık göstereceği tahmin edilmektedir [TUİK (İstatistiklerle Çocuk), 2019].

Çocuklara gerekli hassasiyet gösterilmediğinde, bireysel (sağlık ve gelişim açısından) toplumsal, fiziksel/mekânsal, teknolojik (bkz. UNİCEF, 2017) vb. kaynaklı risklere bağlı birçok problemle karşılaşılması kaçınılmaz olmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre dünya genelinde 720 milyon çocuk şiddete maruz kalmakta, 40 milyon çocuk istismara uğramakta, 250 milyondan fazla çocuk okula gidememekte, 5-17 yaş arası 218 milyon çocuk çalışmakta, beş yaş altı 51 milyon çocuk yeterli beslenememektedir (TRT Haber, 2019). Bu bağlamda çocuğun yaşamında; beslenme, bakım, aile içinde uygun ortam, eğitim (biçimsel ve biçimsel olmayan boyutlarıyla), oyun, spor, sanatsal-kültürel faaliyetler, güvenlik, mekân, ilgili kararlara katılım gibi hususlar önemli konuları temsil etmektedir. İfade edilen konuların önemsenmesi ve uygulamada karşılığını bulması adına uluslararası düzeyde çeşitli çabaların gösterildiği bilinmektedir. Çocuklar konusunda uluslararası düzeyde belirleyici olan en temel belge “Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”dir. Sözleşme’de temel düzeyde çocuğa yönelik: ayrımcılık yasağı, yaşama ve gelişme, yararına öncelik tanınması, görüşlerinin dikkate alınması ve katılımın sağlanması ilkelerine yer verilmektedir (Akyüz, 2010).

Uluslararası düzeyde ortaya çıkan gelişmelerin de önemli katkısıyla, özellikle gelişmiş olarak nitelendirilen ülkeler düzeyinde çocukların esenliğini, mutluluğunu, sağlığını, güvenliğini ve mahremiyetini sağlayacak çeşitli politikaların geliştirildiği ve uygulamaya aktarıldığı bilinmektedir. Aynı çabanın ekonomik olarak gelişmemiş ülkelerde karşılığını bulmaması (bkz. UNICEF, 2019), bu ülkelerdeki çocuğa yönelik durumların iyileştirilmesini, hem örgütsel hem de politikaların hayata geçirilmesi açısından ayrıca önemli kılmaktadır.

Diğer taraftan ülkelerin yönetim yapıları ve kültürleri, çocuklarla ilgili politikalarda da belirleyici olmaktadır. Yerel yönetim kültürü ağırlık kazanan ülkelerde çocuklara yönelik politikalar yerel yönetimlere ve özellikle de belediyelere bırakılırken; merkeziyetçilik kültürü ağırlık kazanan ülkelerde ise daha çok bakanlıklar düzeyinde, taşraya uzanan örgütsel yapısıyla yerine getirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle çocuk istismarını kapsayan çocuk koruma konusunda merkezi örgütlenme öne çıkmaktadır. Yerel yönetimler ise merkezi yönetimi tamamlayacak şekilde çocuk koruma konusunda bazı görevler üstlenmekle birlikte daha çok eğitim, çocuk refahı, sosyal hizmetler alanında öne çıkmaktadır. Ayrıca çocuklarla ilgili çeşitli

meselelerin bazı ülkelerde ağırlıklı olarak sosyal hizmet alanına, bazı ülkelerde de sağlık sistemine dahil edildiği anlaşılmaktadır (Price-Robertson, Bromfield ve Lamont, 2014). Diğer taraftan çocuk refahı konusunda öne çıkan ülkelerde daha çok aile odaklı (katılım ve ilişki kurma esasına dayalı) çocuğun ele alındığı da bilinmektedir (Akt. Freymond, 2007).

Bu çalışmada temelde çocuklarla ilgili politikalarda öne çıkan, yönetsel açıdan birbirinden farklılık gösteren bazı ülkelerde (Norveç, İsveç, Hollanda, İzlanda, Belçika ve Portekiz) (bkz. SavetheChildren, Global Childhood Report* 2019) nasıl bir örgütsel yapının geçerli olduğu ve hangi tür politikaların öne çıktığı inceleme konusu yapılmaktadır. Ülke örneklerinin sayısını artırmak mümkündür. Çalışmanın sınırlılığını dikkate alınarak yer verilen ülkelerin incelenmesi tercih edilmiştir. Çalışmanın sonunda elde edilen bilgiler çerçevesinde Türkiye'ye yönelik birtakım öneriler getirilmektedir.

Norveç’de Çocuğa Yönelik Örgütlenme ve Öne Çıkan Politikalar

Norveç, üniter devlet yapısıyla, başkanlık sistemine dayalı anayasal monarşiye yönetilmektedir (UNPAN, 2006: 2). Ülkenin yönetim yapısı üç düzeyde; merkez, bölge ve yerel örgütlenmelerden oluşmaktadır (Akt. Dede, 2011). Yerelde, merkezin bir uzantısı olarak il yönetim birimi bulunmakta, fakat il konseyleri (19) ve belediyeler (434) öne çıkmaktadır (Akarçay, 2017: 362). Yerelde hizmetlerin yerine getirilmesi açısından belediyelere önemli yetki ve sorumluluk verilmiştir. Fakat belediyelerin, hizmetler arasından en fazla eğitim için bütçelerini kullandıkları anlaşılmaktadır (Norwegian Ministry of Local Government and Modernisation, 2014).

Norveç’in demografik yapısı incelendiğinde 0-15 yaş aralığında çocuklar, nüfusun % 18,9’una karşılık gelmekte, bu noktada yaşa göre yapılan nüfus sınıflandırmasına göre üçüncü sırada yer almaktadır (“Key figures for the population”, 2019). Gerçekleştirilen çeşitli endeksler (*Save the Children*, *Kidsrights Index* vb.) incelendiğinde de Norveç’in çocuklar için dünyada en iyi yerlerden biri olduğu görülmektedir.

Norveç’de çocuklarla ilişkili farklı durumlara yönelik politikaları kapsayan, güncelliğini koruyan en temel düzenleme 1992 yılında çıkarılan Çocuk Refahı Yasası’dır (Skivenes, 2011). Adı geçen Yasa kapsamında çocuk refahı sistemi şu dört ilkeye dayandırılmaktadır: 1. En iyi ilgi (*best interest*), 2. Çevreyle ilişkilerinde dengelilik (*stability principle*), 3. Biyolojik prensip (*biological principle*), 4. En az müdahale (*leastintrusive form of intervention*) (Skivenes, 2011). Ve son 30 yılda gerçekleştirilmeye çalışılan çocuk politikalarının; koruma, önleme, fırsat eşitliği ve refaha erişim aşamaları üzerinden gerçekleştiği vurgulanmaktadır (Skivenes, 2011). Çocuk

* Save the Children, 100 yıl önce Londra’da oluşumu gerçekleşen, 117 ülkede 25.000 gönüllüsüyle çocuklara yönelik faaliyetlerini yürüten bir STK’dır. Üçüncü defa düzenlendiği anlaşılan indeks, 176 ülke kapsamında, sağlık, yetersiz beslenme, eğitimden dışlanma, çocuk işçiliği, çocuk evliliği, erken hamilelik, şiddete bağlı ölümler gibi kriterler üzerinden gerçekleştirilmiştir. İlgili STK’nın kurumsallaşmış yapısı, belirlenen kriterlerin ve ülke örneklerinin kapsayıcılığı, bu araştırmada referans olarak alınmasının dayanaklarını oluşturmaktadır (<https://www.savethechildren.net/>, 14. 05. 2020; Global Childhood Report, 2019).

refahı hizmetleri, merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluğu altında yerine getirilmektedir. Bu noktada faaliyetler, ulusal düzeyde Çocuk ve Aile Bakanlığı çatısı altında oluşturulan bir direktörlük (*Directorate for Children, Youth and Family Affairs*) ile yürütülmektedir. Yine çocuklarla ilgili konularda, il düzeyinde valilere denetleme ve danışmanlık görevleri verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca il düzeyinde (12 adet) çocukların korunmasına yönelik kararı vermekle yetkilendirilen İl Sosyal Refah Kurulu (*County Social Welfare Board*) adıyla bir birim faaliyet göstermektedir (Güngör, t.y.).

Yerelde ise çocuklara yönelik hizmetlerin yerine getirilmesi adına belediyelere bir takım görev ve sorumluluklar verildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda belediyelerin esnek bir sisteme sahip olduğu vurgusu yapılmaktadır (Kojan, 2011). Ayrıca belediyelerin büyüklüğüne göre çocuklara yönelik örgütlenmesi de değişkenlik göstermektedir (Skivenes, 2011). Belediyeler çocuk refahı hizmetleri kapsamında; çocukların durumunu araştırmak, değerlendirmek, rehberlik etmek ile hizmetlerin en iyi şekilde yerine getirilmesinden sorumlu tutulmaktadır (Kojan, 2011). Ülkede bir yaşını dolduran çocukların, yaşadıkları yerlerdeki belediyelerin açmış olduğu kreşe gitme hakkı bulunmaktadır. Bu bağlamda ülkede bulunan 1-5 yaş aralığındaki çocukların %90'ı kreşe gitmektedir. Belediyeler, ülkede bulunan anaokulların yaklaşık %50'sine sahiptir. Diğer %50'lik kısmını ise özel sektör yürütmektedir (Pettersen ve Monsen, t.y.).

İsveç'de Çocuğa Yönelik Örgütlenme ve Öne Çıkan Politikalar

İsveç, parlamenter monarşiyle yönetilen üniter bir devlettir. Ülkenin yönetim yapısı, merkezi ve yerel birimlerden oluşmaktadır. Ülke, bölgesel örgütlenme bağlamında 21 il kademesine ayrılmış olup, her ilde üyeleri seçimle belirlenen bir il meclisi bulunmaktadır. Diğer taraftan her ilde belediyeler yer almaktadır. Toplamda 300'e yakın belediye bulunmaktadır. Belediyelerin alt birimlerini ise mahalleler oluşturmaktadır. İfade edilenler bağlamında vurgulanan temel husus ülke yönetiminin, büyük oranda yerel yönetim kültürü ve yapısına dayanmasıdır ("Vikipedi-İsveç", 2019; Regeringskanliet-Finansdepartementet, 2005).

İsveç'in de içinde yer aldığı İskandinav ülkeleri, "İskandinav Refah Modeli" olarak da nitelendirilen sosyal politika uygulamalarıyla öne çıkmaktadır (Nososco, 2017). Sosyal politika uygulamalarının hayata geçirilmesinde, yerel yönetimlere önemli roller verilmektedir (Nordfeldt ve Larsson, 2011). Bu noktada farklı konularda birçok hizmet belediyeler tarafından yerine getirildiği gibi, aileleri ve çocukları da kapsayan sosyal hizmetler alanında da belediyelerin yetkili ve sorumlu kılındığı anlaşılmaktadır (Regeringskanliet-Finansdepartementet, 2005; Nososco, 2017). Bu bağlamda aile desteği politikaları bağlamında belediyeler tarafından, çocuk bakımı hususunda şu hizmetler yerine getirilmektedir: okul öncesi eğitimi, aile gündüz bakım evleri, anaokuluna bir alternatif olarak açık kreş (*open preschool*), serbest zaman merkezi (*leisure-time*

centre) ve açık serbest zaman faaliyetleri (*open leisure-time activities*) (Akt. Nordfeldt ve Larsson, 2011; bkz.: Nososco, 2017).

İskandinav ülkelerinin çocuk istismarıyla mücadele kapsamında ortaya çıkan Barnahus uygulaması, İsveç'te de karşılık bulmaktadır. İskandinav ülkelerinde bazı farklılıklarla 2000'li yılların ortalarından itibaren ortaya çıkan bu uygulama bir model oluşturarak, diğer ülkelerde de uygulanmaya başlanmıştır (Johansson vd., 2017). İskandinav ülkelerinde genel boyutta ülkedeki refah uygulamaları bağlamında çocuk refahının bir parçası olarak uygulanan Barnahus modelinin temel özellikleri; disiplinler arası iş birliği, açık kapı prensibi, ikincil mağduriyetten kaçınma, ifadeler için güvenli ve uzmanlar için tarafsız bir yer olarak belirtilmektedir (Johansson vd., 2017).

Ayrıca vurgulamak gerekir ki, İskandinav ülkelerinin çocuk refahı sistemi, "aile odaklı hizmet" (*family service-oriented*) yaklaşımına dayanmaktadır (Johansson vd., 2017). Barnahus uygulaması ise daha çok çocuk koruma odaklı (*child-focused-oriented systems*) bir sisteme karşılık gelmektedir. Bu nedenle çocuk dostu ortamlar ve çocuk katılımı, modelin merkezi unsurlarındandır (Johansson vd., 2017).

Hollanda'da Çocuğa Yönelik Örgütlenme ve Öne Çıkan Politikalar

Hollanda, bazı kendine özgü özellikleriyle anayasal monarşiye dayalı üniter bir devlettir. Ülkenin yönetim yapısı; merkez, eyalet (12), belediye (380) ve bölgesel su birimleri olmak üzere dört temel yapıdan oluşmaktadır (VNG, 2018). Fakat ülkenin tarihsel geçmişi, yönetim yapısının adem-i merkezîyetçilik üzerine kurulu olduğunu yansıtmaktadır (Akt. Kargın, 2013). Daha çok icrai bir birim olarak konumlandırılan belediyeler; planlama, konut, çevre koruma, yolların bakım ve onarımı, sosyal hizmetler gibi çeşitli faaliyetleri yerine getirmektedir (Kargın, 2013).

Hollanda, 0-25 yaş aralığında bulunan kişileri çocuk ve genç olarak nitelendirmektedir (Darwish, van Gaal ve Nuyens, 2012). Ülkenin, çocuk ve gençlere yönelik sosyal hizmetler konusunda uzun bir deneyime sahip olduğu anlaşılmaktadır (bkz. Lopez vd., 2019). Bu bağlamda ülkenin geleneksel yönetim yapısı içinde çocuk ve gençlere yönelik hizmetler farklı bakanlıklar kapsamında gerçekleştirilmektedir. Zaman içinde karşılaşılan olumsuzluklar yeni örgütsel düzenlemeleri gerekli kılmıştır. Bu noktada her yıl 100.000'den fazla çocuğun istismara (*child abuse*) uğraması, merkezi yönetimi "Evde Çocuk Güvenliği" (*Children Safe at Home*) adıyla hazırlanan eylem planı (2008-2010) üzerinden harekete geçirmiştir (Baat vd., 2011). Diğer taraftan 2010 yılında ülkede seçimlerin yenilenmesiyle; önleme, algılama, durdurma ve çocuk istismarı zararlarının en aza indirilmesi, çok aktörlü iş birliğinin teşvik edilmesi, korunmaya özel önem verilmesi, çocukların fiziksel güvenliği gibi konuları kapsayan yeni bir eylem planı (2012-2016) hazırlanmıştır (Baat vd., 2011: 9). Ayrıca bu eylemleri daha etkin hale getirecek, mevcut

sistemden kaynaklı işlevsizlikleri iyileştirmek amacıyla yeni örgütsel düzenlemelere de gidilmiştir (ESN, 2014; Baat vd., 2011).

İfade edilenler kapsamında, 2015 yılında gerçekleştirilen bazı yeni düzenlemelerle çocuk ve gençlerin de dahil olduğu sosyal hizmet alanında belediyelere daha fazla yetki ve sorumluluk aktarıldığı anlaşılmaktadır (Hilverdink, Daamen ve Vink, 2015; Vermeulen, 2015). Bu kapsamda çocuk ve gençlere yönelik şu düzenlemelere gidilmiştir: Çocuk ve Gençlik Yasası (*Child and Youth Act*, 2015), Sosyal Destek Yasası (*Social Support Act*, 2015), Katılım Yasası (*Participation Act*, 2015) ve Uygun Eğitim Yasası (*Act on Appropriate Education*, 2014). Bu düzenlemelerle merkezi düzeyde farklı bakanlıklardaki yetki ve sorumlulukların önemli kısmı belediyeler üzerinden yerele aktarılmış, bu konuda belediyeler temel aktör haline getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca düzenlemeler arasında Çocuk ve Gençlik Yasası'nın öne çıkan bir rolünün bulunduğu anlaşılmaktadır. Yasanın temel amacı, özel bakıma muhtaç çocuk sayısını azaltmak, önleyici ve erken müdahale desteğini artırmak ve çocukların doğrudan ortamlarında sosyal ilişkilerini teşvik etmek şeklinde öne çıkarılmaktadır (Netherland Youth Institutü, 2019).

Belediyelerin yetki ve sorumluluğu altında, hizmetlerin entegrasyonu ve daha iyi koordinasyonu, önleme, koruma süreci içinde sosyal ağların ve ailenin rolü üzerine durulabilecektir. Benimsenen temel ilke; “*bir aile, bir plan ve bir koordinatör*” şeklindedir. (ESN, 2014). Anlaşılmaktadır ki, çocuklara yönelik hizmetler, yerinde ve ihtiyaca özel sunulmaya çalışılmaktadır. Bu sayede çocuklar, gençler ve aileler için daha tutarlı, daha etkili, daha şeffaf ve daha ucuz hizmetlerin ortaya çıkması beklenmektedir (Hilverdink, Daamen ve Vink, 2015).

İfade edilenler çerçevesinde genel olarak ele alındığında da Hollanda, gençlik koruma ve refah sistemi kapsamında üç ana hizmeti yerine getirmektedir. Gençlik çalışmaları, çocuk bakımı ve okul faaliyetlerinin dahil olduğu *evrensel hizmetler*; çocuk sağlık bakımı, genel sosyal çalışmalar ve aile desteğinin yer aldığı *önleyici hizmetler* ve gençlerin bakımı, gençlerin akıl sağlığı hizmetleri ve çocuk koruma hizmetlerinden oluşan *özelleştirilmiş hizmetlerdir* (Netherlands Youth Institute, 2019; bkz. Baat vd., 2011).

Diğer taraftan özellikle çocuk istismarıyla mücadele etmek amacıyla Belçika'da olduğu gibi Hollanda'da farklı işlevleriyle çocuk izleme merkezlerinden (*Confidential Doctor Centres/Office*) yararlanıldığı anlaşılmaktadır (Sanders, 2018). İlki 1972 yılında kurulduğu anlaşılan merkez, Çocuk Bakım ve Koruma Kurulu'na bir alternatif olarak kurulduğu anlaşılmaktadır. Merkez, çocuk istismarı bağlamında gelen başvurular üzerine harekete geçmekte ve bir plan dahilinde ailelerle çalışmalarını yürütmektedir (Akt. Freymond, 2007).

İzlanda'da Çocuğa Yönelik Örgütlenme ve Öne Çıkan Politikalar

İzlanda, 358. 780 nüfusa sahip, anayasal cumhuriyet ile yönetilen bir ada ülkesidir (“Vikipedi-İzlanda”, 2019). Yönetim yapısı, merkezi ve yerel yönetimlerden oluşmaktadır. Yıllar

içinde sayısal bir azalma söz konusu olsa da belediyeler, yerel yönetimler arasında öne çıkan temel birimdir (Broz ve Wiene, 2017). Belediyelerin, halk sağlığının gözetilmesi ve ticari yaşamın sağlanması adına idari; çeşit gruplara sosyal hizmetlerin sağlanması amacıyla refah; altyapı, yangın gibi hizmetlerin sağlanması amacıyla teknik görevlerinin bulunduğu belirtilmektedir (Sverrisson ve Hannesson, 2014).

Ülkede çocuklara yönelik en temel düzenleme 2002 yılında yayınlanan “Çocuk Koruma Yasası (*Child Protection Act*)”dır. Çocukların da yer aldığı sosyal hizmetler Refah Bakanlığı yetki ve sorumluluğu altında yürütülürken, 2019 yılında yapılan yeni bakanlık düzenlemesiyle Sosyal İşler Bakanlığı çatısı altında yürütülmeye başlanmıştır. Bu düzenlemeyle öncesinde faaliyet gösteren Çocuk Koruma Birimi (*Government Agency for Child Protection*)’nin, yeni oluşturulan Bakanlığın bir birimine dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu birimin temel rolü, çocuk çalışmalarını koordine etmek ve güçlendirmek şeklinde belirlenmiştir. Bu rolü kapsamında birim; ilgili çocuk koruma komitelerinin çalışmalarını izlemekte, çocuk koruma konusunda araştırma ve geliştirme, eğitim ve öğretim, çocuk koruma komitelerine koruyucu ebeveyn bulma konusunda yardımcı olma gibi farklı desteklerle görevlerini yerine getirmektedir (Government Agency for Child Protection, 2019).

Diğer taraftan yerel yönetimler düzeyinde ise Çocuk Koruma Komitesi’ne yer verilmektedir. Çocuk Koruma Yasası’na göre, her yerel yönetim birimi (belediye), beş üyeden oluşan Çocuk Koruma Komitesi oluşturması gerekmektedir. Komitenin temel fonksiyonu, Çocuk Koruma Yasası’nda belirlenen amaçlara göre ailelere destek olmaktır. Ayrıca ülkede uygulanan zorunlu raporlama sistemi gereği, çocukların refahıyla ilgili olumsuz bir durumla karşılaşıldığında, uzmanlar ve vatandaşlar, ilgili durumu komiteye bildirmeleri gerekmektedir. Genel olarak da izleme, ölçme ve diğer görevler başlığı altında roller verildiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, Çocuk Koruma Yasası’na göre belediyeler, her seçim sonrası dönemde çocuk koruma politikalarını yansıtan bir eylem planı hazırlaması ve merkezi yönetime bildirmesi gerekmektedir (“Government Agency for Child Protection”, 2019).

Diğer İskandinav ülkelerinde de uygulanan ve İzlanda’da da karşılığını bulan başka bir uygulama ise “Barnahus” olarak isimlendirilen Çocuk Evleri’dir. İlk uygulaması 1985 yılında ABD’de ortaya çıkan Çocuk Adalet Merkezi’ne dayandırılmaktadır. Avrupa genelinde 50 adet bulunan Barnahus’lar, çocuk istismarına yönelik farklı disiplinlerin ve uzmanların yer aldığı, ulusal çocuk koruma sistemine entegre edilmiş, merkezi yönetime bağlı bir birim olarak yerelde kurulmuştur. Bu haliyle farklı tarafların bir araya geldiği bir iş birliği platformu işlevi görmektedir (Johansson, 2017). Temel işlevinin mağdur olan çocuğun, mahkeme öncesi dinlenmeye hazır hale getirmesi şeklinde olduğu belirtilmektedir. Barnahus uygulamasının, Türkiye’de Çocuk İzleme Merkezleri (ÇİM) ile karşılık bulunduğu anlaşılmaktadır (Akt. Bilgener ve Çalışkan, 2018).

Belçika'da Çocuğa Yönelik Örgütlenme ve Öne Çıkan Politikalar

Belçika'nın sahip olduğu demografik özellikler, yönetim yapısının şekillenmesinde de etkili olmuştur. Bu noktada ülke, tarihsel süreç içinde farklı yönetim modellerini uygulamakla birlikte, mevcut durumda; Valon, Flaman ve Alman nüfuslarını barındıran federal bir devlet modeliyle yönetilmektedir. Ülkenin yönetim yapısı üç farklı düzeyde karşılık bulmaktadır. Bunlar; (1) üst ölçekte federal devlet, toplumlar ve bölgeler, (2) orta düzeyde iller (10 adet) ve (3) alt kademede ise belediyeler (589 adet) yer almaktadır. Yapılan düzenlemelerle belediyelerin sayıları azaltılmış ve güçlendirilmiştir. Belediyeler; eğitim, sağlık, planlama, güvenlik, sosyal, kültürel vb. konularda yerelde hizmet sunan en temel birim olarak konumlandırılmaktadır (Akt. Ürkmez, 2013; Crompton, 2017).

Belçika'da çocukların korunmasına yönelik düzenlemeler 1912 yılına kadar geriye gitmekte ve federal yapılanma öncesinde daha çok merkezi yönetim düzeyinde örgütlenildiği (Adalet Bakanlığı Çocuk Koruma Ofisi, Ulusal Çocuk Ajansı, Aile ve Sağlık Bakanlığı gibi) ifade edilmektedir (Emery, 1958). Ülkede çocuk koruma hizmetleri, sağlık sisteminin bir parçası olarak ele alındığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda çocuk istismarı (*childabuse*) ve korumasıyla ilgili olarak hastane merkezlerinde oluşturulan, farklı bilim dallarından uzmanların yer aldığı *Confidential Doctor Centres/Confidential Centres* birimi öne çıkmaktadır (Price-Robertson, Bromfield ve Lamont, 2014: 5; Desair ve Adriaenssens, 2011). İlk örneği 1985 yılında ortaya çıkan Merkez (Sanders, 2018); kriz müdahalesi, danışmanlık, hastanede konaklama, çocuk ve aile terapisi gibi bazı hizmetleri sunmaktadır. Bu sayede çocukların davranışlarını anlamada ve gelecekte çocuklarına zarar vermemek için ailelere yardımcı olmaya çalışılmaktadır (Akt. Price-Robertson, Bromfield ve Lamont, 2014).

Ülkede çocuk refahı sistemi içinde yer alan aracı birimlerin işlevine vurgu yapılmaktadır (Freymond, 2007). Bu bağlamda özellikle Flaman bölgesinde; arabuluculuk komiteleri, Fransızca konuşulan bölgede de aile ile hizmet sağlayıcı arasındaki anlaşma bozulduğunda devreye giren, eğitim almış ve atanmış kişiler olarak danışmanlar (*conseiller*) öne çıkmaktadır (Freymond, 2007).

Flaman bölgesinde, 2003 yılında yapılan düzenlemeyle (2006 yılında revize edilmiş) (*Act on Municipal, Inter-municipal and Provincial Youth and Youth Work Policy*) belediye, belediyeler arası ve yerleşimler arası gerçekleştirilecek politikaların belirlenmesi ve desteklenmesi ve teşvik edilmesine yer verilmektedir. 2008 yılında çocuk ve gençlik haklarının politikalarını hayata geçirmek amacıyla bir düzenlemeye gidilmiştir (*Flemish Parliament Act*). Bu düzenlemenin kapsamı altında çocuk ve gençlik politikaları 2004 yılından itibaren, ağırlıklı olarak Gençlik Bakanlığı bünyesinde oluşturulan birimler (*The Agency for Socio-Cultural Work for Youth and Adults in the Ministry of Culture*) üzerinden yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Bu

kapsamındaki temel belge Flaman Gençlik Politikaları Planı'dır (*Flemish Youth Policy Plan, 2011-2014*). Bu bağlamda politikaların hayata geçirilmesinde gençlik örgütlerinin önemli rol oynadığının altı çizilmektedir (Caluwaerts, 2010; Pudar vd., 2013). Diğer taraftan çocuk istismarı ve ihmaliyle ilgili oluşturulan bir birim (*Confidential Centres for Child Abuse and Neglect*) de bulunmaktadır (Desair ve Adriaenssens, 2011).

Valon bölgesinde gençlik politikaları, Gençlik ve Gençlik Refahı Bakanlığı (*Minister for Youth and Youth Welfare*) bünyesinde, Gençlik Hizmetleri (*Youth Department*) başlığı altında yerine getirilmekte ve sosyo-kültürel politikalarının bir bölümünü oluşturmaktadır ("Definition of Youth", 2019). Bölgedeki politikaların temel belirleyici belgesi hükümet tarafından hazırlanan gençlik belgesidir. İlgili politikaların hayata geçirilmesinde yerel derneklerin desteklediği ifade edilmektedir (Caluwaerts, 2010; Pudar vd., 2013). Çocuk istismarı ve ihmaliyle ilgili de bir birim (*Centres SOS-Enfants*) faaliyet göstermektedir (Desair ve Adriaenssens, 2011).

Almanca konuşulan bölgede ise, merkezi yönetimin güdümünde, sosyo-kültürel faaliyetler çatısı altında çocuk ve gençlere yönelik politikalar hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Yine bu bölgede de gençlik politikalarının hayata geçirilmesinde gençlik örgütlerinin rolüne vurgu yapılmaktadır (Meys, 2010).

Portekiz'de Çocuğa Yönelik Örgütlenme ve Öne Çıkan Politikalar

Portekiz, 1976 yılında kabul edilen Anayasasıyla demokratik bir cumhuriyet olarak yönetilmektedir. Ülke sahip olduğu üniter yapıyla merkezi ve yerel yönetimlerden oluşmaktadır. Yerelde ağırlıklı birimi belediyelerden oluşmaktadır. Belediyeler hem ülkenin geçirdiği tarihsel süreç içindeki rolüyle hem de mevcut durumdaki üstlendiği rolüyle önemli konuma sahiptir. Bu bağlamda ülkede 300'ün üzerinde belediye, bu yerleşim kapsamı içinde de 3. 000'den fazla mahalle (*parishes*) yer almaktadır (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Portekiz>, 28. 08. 2019; Pereira, 1991; Akt. Silva, 2017).

Portekiz'in nüfusu 10.293.000'dir. Bu nüfusun % 14'ü, 0-14 yaş grubundan oluşmaktadır ("Wikipedia-Portagol", 2020). Ülkede, 1998 yılında yapılan yasal düzenlemeyle ulusal düzeyinde Risk Altındaki Çocuk ve Gençleri Koruma Komisyonu [*National Commission for the Protection of Children and Youngsters at Risk (CNPCJR)*] oluşturulmuştur. Bu Komisyon'un görevi yine aynı amaçla, 1999 yılında bir yasal (*Law on the Protection of Children and Youngsters in Peril*) düzenlemeyle, belediyelerin sosyal kalkınma planlarıyla ilişkili olarak yerelde oluşturulan komisyonun [*Commissions for the Protection of Children and Youngsters at Risk (CPCJ)*] desteklemesini ve denetlemesini yapmaktır. Bu noktada ülkede bulunan hemen hemen her belediyede adı geçen komisyon bulunmaktadır. Yerelde oluşturulan bu komisyonun temel amacı, çocuk istismarı ve ihmali tespit etmek, raporlamak ve durdurmak şeklinde belirlenmektedir. Diğer taraftan da ilgili komisyonlar, çocukların ve gençlerin sahip olduğu hakları iyileştirmek

veya güvenlik, sağlık, eğitim gibi konularda eksiklikleri gidermek ve belediye bünyesinde ilgili taraflara yönelik etkinlikler düzenlemektir. Ülkede oluşturulan koruma sistemi ikili bir yapıya sahiptir ve sistemin temeli yerindelik (*subsidiarity*) ilkesi oluşturmaktadır (Berg, 2012; European Commission, 2015). Ayrıca koruma sistemi, durumu toplumsal bir mesele olarak ele almakta ve “*profesyonel izleme, minimum müdahale ilkesine*” dayandırmaktadır (Magalhaes ve Sottomayor, 2015).

Diğer taraftan belediyelerin farklı yöntemleri kullanarak bazı politikalar ürettiği görülmektedir. Bu noktada 2015 yılında bazı belediyelerin çocuklu aileler için mülkiyet vergilerinde azaltmaya gittiği, 2016 yılında bazı belediyelerin vergi iadesinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Yine bazı belediyelerin yeni doğan bebekler için maddi destekte bulunduğu ve geliştirilen çeşitli çalışmalarla aile bireylerine iş imkânları sağlamaya çalışıldığı anlaşılmaktadır (Almeida, 2018).

Türkiye’nin Yerelde Çocuğa Yönelik Örgütlenme/Politika Durumu ve Ülke İncelemelerinden Elde Edilecek Çıkarımlar

Türkiye açısından duruma odaklanıldığında çocuklarla ilgili meselelerin genel düzeyde ağırlıklı olarak merkezi yönetimin sorumluluğu altında yoğunlaştığı görülmektedir (Mamur Işıkcı, 2019). Eğitim hizmetini Millî Eğitim Bakanlığı yürütmektedir. Diğer taraftan Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın bir alt örgütlenmesi olarak oluşturulan Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü sorumluluğunda Çocuk Evleri (1.192), Çocuk Evleri Sitesi (111) ve Çocuk Destek Merkezi (63*) bünyesinde çocuğa yönelik hizmetlerin sunulduğu anlaşılmaktadır. Çocuklara yönelik oluşturulan hastanelerle hizmet sunan Sağlık Bakanlığı bünyesinde ise istismara uğrayan çocuklara odaklanan, farklı kurumlar arasında iş birliği ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkan ÇİM’ler bulunmaktadır (Bilginer ve Çalışkan, 2018). ÇİM’ler, 2010 yılında kurulmuş olup (Bağ ve Alşen, 2016), Kasım 2019 itibarıyla Türkiye genelinde 45 adet bulunmaktadır†.

Diğer taraftan ağırlıklı olarak merkezi yönetim öne çıkmakla birlikte, çocuk politikaları konusunda yerel yönetimlere de bazı sorumlulukların verildiği görülmektedir. 5393 sayılı Belediye Kanunu (madde 14, 76 ve 77) ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nda (madde 7) çocukla ilişkili olarak bazı düzenlemelere yer verilmektedir. Ayrıca yine ilgili belediye mevzuatının sağladığı esneklikle bazı belediyelerin (Eskişehir, Antalya, İzmir Büyükşehir Belediyeleri vb.) çocuklara yönelik bir alt örgütlenmeye gittiği de tespit edilmektedir.

Bu noktada kentin genel olarak biçimlendirilmesinde ve politikaların geliştirilmesinde, çocuğun gözünden bakmak önemli bulunmaktadır. Bu bağlamda özellikle ağırlıklı olarak

* Veriler Aralık 2018’e aittir. Detaylar için bkz. <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/istatistikler/2018-5c62a51c75b1f.pdf>, 25. 12. 2019.

†Detaylı bilgi için bkz. <https://khgmsaglikhizmetleridb.saglik.gov.tr/TR,43119/cocuk-izlem-merkezi-cim-listesi.html>, 25. 12. 2019.

İstanbul'da yer alan ilçe belediyelerin çabaları öne çıkmaktadır (bkz. Aka ve Güngör, 2019; "Kent95", 2019; Erginli, 2018). Bu hizmetler arasında kreş ve gündüz bakım evleri dikkat çekmektedir. İstanbul genelinde belediyelerin açtığı, yaklaşık 6.000 çocuğun yararlandığı 93 kreş ve gündüz bakım evinin bulunduğu ifade edilmektedir (Erginli, 2018).

Yerelde geliştirilen çocuk politikalarına katılım açısından önemli bir tarafı da STK'lar oluşturmaktadır. Bu noktada Türkiye genelinde, İstanbul (42), İzmir (20), Ankara (19), Bursa (16), Konya (13) gibi büyükşehirlerde yoğunlaşmakla birlikte, çocukla ilişkili olarak 81 ilde 241 STK'nın varlığı tespit edilmektedir (Karatay, 2019). Bu STK'lardan biri de 1990 yılında kurulan, çocuklara yönelik farklı çabalar gösteren Çocuk Vakfı'dır. Yine İstanbul özelinde bazı STK'ların faaliyetleri dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Mekânda Adalet Derneği'nin Bernard van Leer Vakfı ile gerçekleştirdiği iş birliğiyle, 3 yaşındaki bir çocuğun gözünden yani 95 cm'den, kenti anlaşılmasına çalışıldığı ve yerel yönetimlerin dikkatlerinin çekilmeye ve uygulamaya aktarılmaya çalışıldığı proje (İstanbul95) önemli bir örnek oluşturmaktadır (Detaylı bilgi için bkz. Kent95, 2018). Bu proje kapsamında diğer aktörlerle gerçekleştirilen iş birlikleriyle bazı ilçelerde oyun parkları özelinde çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir (Şehir Hepimizin: "Kente 95 cm'den Bakmak", 2019).

Türkiye'de yerel düzeyde çocukları dikkate alan diğer bir uygulama ise, Çocuk Dostu Kent yaklaşımıdır. İtalya'da gelişen ve daha sonra UNICEF'in desteğiyle dünya çapında yaygınlaştırılmaya çalışılan bir kent yaklaşımına dönüşmüştür. Çocuk dostu kent olmak isteyen belediyeler, çocuk haklarıyla ilintili olarak şu ilkeleri benimsemesi gerekmektedir: ayrımcılık yapmamak, çocuğun yüksek yararını gözetmek, çocuğun yaşama ve gelişme hakkını sağlamak ve çocuk görüşüne saygı duymak (Akt. Çakırer-Özservet, 2016). Çocuk dostu şehir yaklaşımı, bir proje üzerinden 2014-2015 yılları arasında Türkiye'deki 10 belediye üzerinden hayata geçirilmeye çalışılmıştır (bkz. "Çocuk Dostu Şehirler", 2019). İlgili belediyelerde mevcut durumun tespitinden hareketle çocuk eylem planları hazırlanmıştır. Bu çabalar artırılarak sürdürüldüğünde kent havası çocukları daha fazla özgür kılacaktır (Çakırer-Özservet, 2018).

Ayrıca yerelde üniversiteler bünyesinde açılan araştırma ve uygulama merkezleri önem kazanmaktadır. Türkiye genelinde üniversiteler bünyesinde 53 merkezin varlığı bilinmektedir (Uludağ ve Mamur Işıkçı, 2019).

Gerçekleştirilmeye çalışılan ülke incelemelerinde, genel hatlarıyla, politikaların hayata geçirilmesinde devletin yönetim yapıları etkili olmakla birlikte, çocuğa yönelik politikaların hayata geçirilmesinde merkezi ve yerel yönetimler arasında yetki ve sorumlulukların paylaşımı tespit edilmektedir (bkz. Tablo 1). Fakat son yıllarda ülkelerde gerçekleştirilen yeni düzenlemeler yerel yönetimleri ve özellikle belediyeleri, çocuk politikalarında öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda İskandinav ülkelerinde Barnahus, merkezi yönetimin bir uzantısı olarak, çok disiplinli iş birliği

yapısıyla konumlanmaktadır. Diğer taraftan yine merkezi yönetimin bir uzantısı olarak benzer bir işlevi gören birimler (*Confidential Doctor Centres/Office*) öne çıkmaktadır. Bunların dışında belediyeler bünyesinde oluşturulan komisyonlar, çocuk koruma konusunda faaliyet göstermektedir. Çocuk koruma konusu 1980'ler gündeme gelmeye başlamış, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabulünden sonra 1992 yılında ayrı bir düzenlemeye gidilmiştir (Akt. Samsonsen, 2016). Çocuk koruma konusunda yerel düzeyde belediyelere de kendi uygulamalarını yapma yetkisi verilmiştir. Bu nedenle bazı Batılı ülkelerde uygulanan ulusal bir çocuk koruma modelinin bulunmadığı ifade edilmektedir. Sunulan esneklik kapsamında belediyeler tarafından çeşitli risk değerlendirme modelleri geliştirilmiştir. Yerel oluşturulan çocuk koruma ofisleri, çocuklarla ilgili endişelerin araştırılmasına yönelik en iyi yöntemlerin geliştirilmesi için fırsatlar sunmaktadır. Fakat yerel düzeyde gerçekleştirilen bu çabaların yeterli olmadığı, ulusal düzeyde kabul edilmiş kuralların olması gerekliliğinin de altı çizilmektedir (Akt. Samsonsen, 2016). Diğer taraftan yerel yönetim birimlerinin ve özellikle belediyelerin, eğitim, genel refah ve sosyal hizmetler bağlamında çocuğa yönelik politikaların önem kazandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 1: Farklı Ülkelerin Yerel Düzeyde Çocuğa Yönelik Örgütlenme ve Politikaları

Ülkeler	Yerel Yönetimler Düzeyinde Çocuğa Yönelik Örgütlenme ve Politikaları
Norveç	Merkezi ve yerel yönetimin yetki ve sorumluluğunda gerçekleşmekte Yerelde çocuk refahı ve eğitim faaliyetleri öne çıkmakta
İsveç	Aile odaklı sosyal hizmetler bağlamında çocuklara odaklanılmakta Çocuk izleme merkezleri (Bamahus) bulunmakta
Hollanda	Sosyal hizmetler bağlamında ele alınmakta Belediyeler öne çıkmakta Hizmetler yerinde (ailede) ve ihtiyaca özel sunulmakta Çocuk izleme merkezleri bulunmakta
İzlanda	Belediyelerde çocuk koruma komiteleri bulunmakta Çocuk evleri yer almakta
Belçika	Sağlık sisteminin bir parçası olarak çocuk koruma benimsenmekte Aracı birimler (arabulucu komiteler, danışmanlar gibi) önem kazanmakta
Portekiz	Belediyeler bünyesinde risk altındaki çocuklar ve gençler için koruma komisyonları bulunmakta (çocuk istismarını ve ihmalini tespit etmek raporlamak ve durdurmak amacıyla)

Sonuç

İnsan unsuru, bir devletin varlığının ve devamlılığının temel parçalarından biridir. Dolayısıyla çocuklar, birinci derece devletin üzerinde durması gereken tarafı oluşturmaktadır. Diğer taraftan ise somut olarak çocukların varlığı kentsel alanda ortaya çıkmaktadır. Kentler,

çocukların da somut olarak yaşam pratiklerinin gerçekleştiği birinci öncelikli alanlardır. Bu noktada kentsel alanda çocuklar bugünün öznelidir. Diğer bir ifadeyle devlet açısından çocuklar, soyut düzeyde, geleceğin bir teminatı olarak görülürken, kentsel yaşamda bugünün öznesi olmaktadır (Alpan, 2015). Bugünün mevcut durumunda ve geleceğe yönelik öngörülerde, kentsel alanın öncelikli olarak tercih edildiği ve tercih edilmeye devam edileceği anlaşılmaktadır. Bu durum kentsel yaşamın bir paydaşı olarak çocukları daha fazla öne çıkaracaktır. Diğer taraftan çocuğun içinde bulunduğu fiziksel ve sosyal yapı, sorunları ve ihtiyaçları farklılaştırmaktadır. Örneğin, bir yaşam alanında oyun alanları temel bir ihtiyaca karşılık gelirken, başka bir yaşam alanında çocuk istismarı temel sorun alanlarından birine karşılık gelebilmektedir. Burada öne çıkarılan yereldeki farklılıklar, yerel yönetimlerin çocuklara yönelik sundukları hizmetlerin önemini, çeşitliliğini, miktarını ve kalitesini daha da önemli hale getirmektedir (Ömürgönülşen, 2007). Bilhassa gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde (ekonomik, sosyal ve kültürel kaynaklarla), bu durum daha fazla önem kazanmaktadır.

Tüm bu ifade edilenler çerçevesinde yerel düzeyde çocuğa yönelik örgütlenme ve politikalarda şu hususların önem kazandığı kanaati oluşmaktadır:

- ÇİM'lerin sayısının ve niteliğinin artırılması,
- Okul öncesi döneme ait eksikleri gidermek adına belediyeler tarafından kreş ve gündüz bakımevi sayılarının artırılması,
- Yine okul öncesi döneme yönelik aile içine yansıtılacak biçimde eğitim materyali desteğinin verilmesi,
- Genel ve politika odaklı çocuğun katılımını sağlayacak mekanizmaların (komisyon, meclis gibi) kurulması ve etkin biçimde işletilmesi,
- Belediye bünyesinde çocuğa yönelik alt bir örgütlenmeye gidilmesi,
- Çocuk dostu kent yaklaşımının yaygınlaştırılması,
- Belediyelerin çocuğa yönelik bir eylem planının bulunması,
- Geliştirilecek politikalara farklı araçlarla çocuk katılımının sağlanması,
- Mevzuatta belirtilen nüfus eşiğini aşan kentlerin çocuklara yönelik konuk evlerini kurması,
- Üniversite çocuk araştırma ve uygulama merkezleriyle etkin iş birliklerinin gerçekleştirilmesi,
- Büyükşehirlerde ortaya çıkan çocuğa yönelik STK deneyimlerinin çeşitli yöntemlerle diğer kentlere de yansıtılması.

Kaynakça

- Akarçay, P. (2017). Finlandiya, Danimarka ve Norveç'te Yerel Yönetimler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (46), 352-372.
- Aka, V. ve Güngör, F. (2019). Türkiye'de Çocuklara Yönelik Yerel Yönetim Politika ve Uygulamaları. Astana Yayınları (Ed.), Kamu Yönetimi ve Çocuk (s. 25-60). Ankara.
- Akyüz, E. (2010). Çocuk Hukuku. Ankara: Pegem Akademi.
- Almeida, M. A. (2018). Fighting Depopulation in Portugal: Local and Central Government Policies in Times of Crisis. *Portuguese Journal of Social Science*, 17 (3), 289-308.
- Alpan, A. (2015). Mekân Sahipliği için Mekânı Çocuklarla Birlikte Üretmek: Eskişehir Odunpazarı için Bir Model Önerisi. *İdeal Kent*, 17, 202-251.
- Bağ, Ö. Ve Alşen, S. (2016). Çocuğun Cinsel İstismarının Değerlendirilmesinde Yeni Model: Çocuk İzlem Merkezleri. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi*, 6(1),9-14.
- Baat, M. de, Linden, P. van der, Kooijman, K. ve Vink, C. (2011). Combating Child Abuse and Neglect in the Netherlands, Netherlands Youth Institute, [https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/\(301995\)-Daphne_report_Netherlands.pdf](https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/(301995)-Daphne_report_Netherlands.pdf), 25. 08. 2019.
- Berg, T. (2012). Combating Child Abuse and Neglect in Germany, Hungary, Portugal, Sweden and The Netherlands, <https://www.youthpolicy.org/library/documents/combating-child-abuse-and-neglect-in-germany-hungary-portugal-sweden-and-the-netherlands/>, 27. 08. 2019.
- Bilgener, S. Ç. ve Çalışkan, D. (2018). Çocuğu İstismardan Korumada Yeni Bir Yaklaşım: Çocuk İzlem Merkezleri, Pegem Akademi (Ed.), Prof. Dr. Emine Akyüz'e Armağan Akademisyenlikte 50. Yıl (119-127). Ankara.
- Broz, Z. ve Wienen, J. (2017). Local Democracy in Iceland, <https://rm.coe.int/16806fc29b>, 26. 08. 2019.
- Caluwaerts, L. (2010). Youth Policy in the Flemish Community, http://www.euromet.in/Child_YP_Belgium_en.pdf, Erişim tarihi: 27. 08. 2019.
- Crompton, A. (2017). Local Government in Belgium: Decentralisation in Progress, <https://www.lgiu.org.uk/wp-content/uploads/2017/08/Local-Government-in-Belgium-decentralisation-in-progress.pdf>, 27. 08. 2019.
- Çakırer-Özservlet, Y. (2018). Kent Havası Çocuğu Özgür Kılar mı?, Astana Yayınları (Ed.), Çocuk Üzerine Araştırmalar (87-109). Ankara.
- Çakırer-Özservlet, Y. (2016). Çocuklar İçin Katılımcı Yerel Yönetimler, Nobel Yayınları (Ed.), Çocuk Katılımı (91-128). Ankara.
- Çocuk Dostu Şehirler, <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/CFC%20Catalogue-TR.pdf>, 30. 08. 2019.
- Darwish, L., vanGaal, T. ve Nuyens, N. (2012). Being Young in the Netherlands, https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Being_Young_in_the_Netherlands_2012.pdf, 25. 08. 2019.
- Dede, D. (2011). *Çok Düzeyli Yönetişim Olgusunun kent Konseyleri Bağlamında İncelenmesi: Helsinki, Stockholm, Bergen, Barselona Kent Konseyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul.

- Definition of Youth, <https://www.youthpolicy.org/factsheets/country/belgium/>, 28. 08. 2019
- Desair, K. ve Adriaenssens, P. (2011). Policy Toward Child Abuse and Neglect in Belgium: Shared Responsibility, Differentiated Response, İçinde Child Protection Systems: International Trends and Orientations, Edt. Neil Gilbert, Nigel Parton Ve Marit Skivenes, Oxford University Press, New York, ss. 204-222.
- Emery, M. (1958). Provisions for the Protection of Children in Belgium and Sweden, Bulletin, June.
- End Of Childhood Report (2018). The Many Faces of Exclusion, https://campaigns.savethechildren.net/sites/campaigns.savethechildren.net/files/report/EndofChildhood_Report_2018_ENGLISH.pdf, 24. 08. 2019.
- Erginli, B. E. (2018). İstanbul İlçe Belediyelerinde Çocuğa ve Aileye Yönelik Hizmetler, TESEV Yayınları.
- ESN (2014). Investing in Children's Services Improving outcomes, https://www.esn-eu.org/sites/default/files/publications/ESN_Investing_in_Children%27s_Services%2C_Improving_Outcomes.pdf, 26. 08. 2019.
- European Commission (2015). Evaluation of Legislation, Policy and Practice on Child Participation in the European Union (EU), <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f425176f-cc2c-46bd-8a3a-65d958fff780>, 28. 08. 2019.
- Freymond, N. (2007). Using Intermediary Structures to Support Families: An International Comparison of Practice in Child Protection, içinde Moving Toward Positive Systems of Child and Family Welfare, Edt. Gary Cameron, Nick Coady ve Gerald R. Adams, Wilfrid Laurier University Press, Kanada, ss. 161-185.
- Güngör, S. (t.y.). Bakıma Muhtaç Çocuklar: Türkiye Ve Norveç Kurumsal Yapılarının Karşılaştırılması, Türk İdare Dergisi, <http://www.tid.gov.tr/Makaleler/225%20-%20241%20servet%20g%C3%BCng%C3%B6r.doc>, 24. 08. 2019.
- Government Agency for Child Protection, <http://www.bvs.is/english/>, 27. 08. 2019
- Hilverdink, P., Daamen, W. ve Vink, C. (2015). Children and Youth Support and Care in the Netherlands, <http://www.youthpolicy.nl/en/Download-NJi/Publicatie-NJi/Children-and-youth-support-and-care-in-The-Netherlands.pdf>, 26. 08. 2019.
- Humanium.org, Children in the World, <https://www.humanium.org/en/children-world/>, 26. 08. 2019.
- Johansson, S., Stefansen, K., Bakketeig, E. ve Kaldal, A. (2017). Implementing the Nordic Barnahus Model: Characteristics and Local Adaptions, İçinde Collaborating Against Child Abuse Exploring the Nordic Barnahus Model, Edt. Susanna Johansson, Kari Stefansen, Elisiv Bakketeig ve Anna Kaldal, Palgrave Macmillan, ss. 1-34.
- Johansson, S. (2017). Power Dynamics in Barnahus Collaboration, Palgrave Macmillan (Ed.), Collaborating Against Child Abuse Exploring the Nordic Barnahus Model (251-272).
- Karatay, Z. (2019). Sivil Toplum Kuruluşlarının Çocuk Haklarının Korunması Ve Geliştirilmesinde Yeri: Çocuk Vakfı Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, SBE, Giresun.
- Kargın, N. (2013). Hollanda Yönetel Düzeninde Yerel Yönetimler, Seçkin Yayıncılık (Ed.), Dünya'da Yerel Yönetimler (283-308). Ankara.

- Kent95 (2018). Kent95 Başlangıç Kiti Harekete Geçiren Fikirler, <https://bernardvanleer.org/tr/publications-reports/an-urban95-starter-kit-ideas-for-action/>, 29. 12. 2019.
- Kent95, <http://harita.kent95.org/>, 01. 06. 2020
- Key figures for the population, <https://www.ssb.no/en/befolkning/nokkeltall/population>, 26. 08. 2019.
- Kidsrights Index, <https://www.kidsrightsindex.org/Methodology/Reports-and-Publications1>, 26. 08. 2019
- Kojan, B. H. (2011). Norwegian Child Welfare Services: A Successful Program for Protecting and Supporting Vulnerable Children and Parents? *Australian Social Work*, 64 (4), 443-458.
- Langford, M. ve Kırkebo, T. (2019). Children's Rights' Indexes: Measuring Norway's Performance, Children's Rights in Norway: An Implementation Paradox? (42-106), Universitetsforlaget.
- Lopez, M. L., Bouma, H., Knorth, E. J. ve Grietens, H. (2019). The Dutch Child Protection System: Historical Overview and Recent Transformations, Springer (Ed.), National Systems of Child Protection Understanding the International Variability and Context for Developing Policy and Practice (173-192).
- Magalhaes, M. J. ve Sottomayor, C. (2015). Working Paper on Intervention Against Child Abuse and Neglect in Portugal, https://www.londonmet.ac.uk/media/london-metropolitan-university/london-met-documents/faculties/faculty-of-social-sciences-and-humanities/research/child-and-woman-abuse-studies-unit/ceinav/CAN-working-paper_PT-final_BG.pdf, 28. 08. 2019.
- Mamur Işıkçı, Y. (2019). Kamu Yönetimi ve Çocuk İlişkisi: Çocuk Hakları Bağlamında Bir Değerlendirme. Astana Yayınları (Ed.), Kamu Yönetimi ve Çocuk (1-24), Ankara.
- Meys, A. (2010). Youth Policy in the German Speaking Community, <https://rm.coe.int/16807023f1>, 27. 08. 2019.
- Netherlands Youth Institute (2019). Evaluation of the Youth Act, <http://www.youthpolicy.nl/en/Publications/Verzamelmapp-Engelse-publicaties/Evaluation-of-the-Youth-Act>, 26. 08. 2019.
- Nordfeldt, M. ve Larsson, O. S. (2011). Local welfare in Sweden: Housing, Employment and Child Care, WILCO Publication, http://www.wilcoproject.eu/wordpress/wp-content/uploads/WILCO_WP2_Report_03_SW1.pdf, 28. 08. 2019.
- Norwegian Ministry of Local Government and Modernisation (2014). Local Government in Norway, http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/enake_moznosti/NFMStudijski2LokalnoUpravljanje.pdf, 24. 08. 2019.
- Nososco (2017). Social Protection in the Nordic Countries: Scope, Expenditure and Financing, <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1148493/FULLTEXT02.pdf>, 28. 08. 2019.
- Ömürgönülşen, U. (2007). Türkiye'de Belediyelerin Çocuklara Yönelik Hizmetleri, İmge Kitabevi (Ed.), Yerellik ve Politika: Küreselleşme Sürecinde Yerel Demokrasi, Ruşen Keleş'e Armağan (s.117-121). Ankara.
- Pereira, A. (1991). The System of Local Government in Portugal, Macmillan (Ed.) Local Government in Europe (134-145).

- Pettersen, B. ve Monsen, N. (?). Norwegian Municipalities Bringing Social Services Back Into Public Hands, https://www.tni.org/files/publication-downloads/chapter_4_reclaiming_public_services.pdf, 24. 08. 2019.
- Price-Robertson, R., Bromfield, L. ve Lamont, A. (2014). International Approaches To Child Protection, <https://aifs.gov.au/cfca/sites/default/files/publication-documents/cfca-paper23.pdf>, 25. 08. 2019.
- Pudar, G., Suurpää, L., Williamson, H. ve Zentner, M. (2013). Youthpolicy in Belgium, <https://rm.coe.int/16807023f1>, 27. 08. 2019.
- Regeringskanliet-Finansdepartementet (2005). Local Government in Sweden – Organisation, Activities and Finance, <https://www.vannas.se/default.aspx?di=2056>, 28. 08. 2019.
- Sanders, R. (2018). The Management of Child Protection Services: Context and Change, Routledge.
- Samsonsen, V. (2016). Assessment in Childprotection; A Comparative Study Norway –England, University of Stavanger, Phd Thesis, Norveç, <https://uis.brage.unit.no/uis-xmlui/handle/11250/2373778?show=full>, 24. 08. 2019.
- SavetheChildren (2019). Changing Lives in Our Lifetime, Global Childhood Report 2019, https://resourcecentre.savethechildren.net/node/15264/pdf/ch1338551_0.pdf, 24. 12. 2019.
- Silva, C. N. (2017). Political and Administrative Decentralization in Portugal: Four Decades of Democratic Local Government, Springer (Ed.), Local Government and Urban Governance in Europe (9-32).
- Skivenes, M. (2011). Norway: Toward A Child-Centric Perspective, Oxford University Press (Ed.), Child Protection Systems: International Trendsand Orientations (154-179), New York.
- Sverrisson, S. ve Hannesson, M. K. (2014). Local Governments in Iceland, <https://www.samband.is/media/enska/SIS-enska.pdf>, 26. 08. 2019.
- Şehir Hepimizin: “Kente 95 cm’den Bakmak”, <https://www.youtube.com/watch?list=PL3ilA2pmbJRNyTQki0sdEnX4YVj6DDhNa&v=B6cQCliimyo>, 29. 12. 2019
- TUİK (2018). İstatistiklerle Çocuk, <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul>, 31. 12. 2019.
- Trthaber.com, Sayılarla dünyada Çocuk, <https://www.trthaber.com/haber/yasam/sayilarla-dunyada-cocuk-413850.html>, 26. 08. 2019.
- Uludağ, G. ve Mamur Işıkçı, Y. (2019). Çocuk Haklarının Korunması ve Gelişmesinde Üniversitelerin Rolü, Astana Yayınları (Ed.), Kamu Yönetimi ve Çocuk (ss. 149-178), Ankara.
- UNICEF (2017). Dijital Bir Dünyada Çocuklar, http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/SOWC_2017_SUM_TR.pdf, Erişim tarihi: 25. 12. 2019.
- UNICEF (2019). The State of The World's Children, <https://www.unicef.org/reports/state-of-worlds-children-2019>, 25. 12. 2019.
- UNPAN (2006). Kingdom of Norway Public Administration Country Profile, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan023320.pdf>, 24. 08. 2019.
- Ürkmez, G. K. (2013). Belçika’da Yerel Yönetimler, Seçkin Yayıncılık (Ed.), Dünya’da Yerel Yönetimler (143-162), Ankara.

Vermeulen, W. (2015). Decentralization of Social Policy in the Netherlands, <https://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/cpb-background-document-decentralization-social-policy-netherlands.pdf>, 26. 08. 2019.

VNG (The Association of Netherlands Municipalities) (2018). Local Government in the Netherlands, <https://www.publieksdiensten.nl/wp-content/uploads/2018/04/DENMARK-4-Local-Government-in-the-Netherlands.pdf>, 25. 08. 2019.

Wikipedia-İzlanda, https://tr.wikipedia.org/wiki/İzlanda#Siyaset_ve_yönetim, 27. 08. 2019.

Wikipedia-Portekiz, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Portekiz>, 28. 08. 2019.

Wikipedia-, İsveç, https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0sve%C3%A7#%C4%B0ller_ve_belediyeler, 29. 08. 2019.

5393 Sayılı Belediye Kanunu

5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu

İnternet Kullanımının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Bir İnceleme

Mustafa Necati ÇOBAN*

Öz

Küreselleşme ile teknoloji transferleri yaygınlaşmakta ve bilgi iletişim teknolojileri, ülkelerin teknoloji açıklarını kapatabilmekte yardımcı olabilmektedir. Bilgi ekonomisi çerçevesinde internetin insan hayatının önemli bileşenlerinden birisi haline geldiği görülmektedir. Bilgiye ulaşımı kolaylaştıran internetin aynı zamanda iktisadi değişkenlerle olan ilişkisi de bilinmektedir. Bu çalışmada yükselen piyasa ekonomileri olarak nitelendirilen 21 ülkede internet kullanımının ekonomik büyüme üzerine olan etkisinin araştırılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda 21 ülkeye ait 1995-2017 dönemine ait veriler kullanılarak panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. İnternet kullanım göstergesi olarak “internet kullanıcı sayısı / nüfus” , ekonomik büyüme göstergesi olarak ise “kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla artışı” alınmıştır. Çalışmaya ayrıca enflasyon oranı, kamu harcamalarının GSYİH’ya oranı ve gayrisafi sermaye oluşumu gibi kontrol değişkenleri eklenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular yükselen piyasa ekonomilerinde analiz edilen veri aralığında internet kullanımının ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği yönündedir. Ulaşılan sonuçlar literatürde elde edilen sonuçlarla uyumlu olup incelenen ülkelerde Solow’un Üretkenlik Paradoksu’nun geçerli olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İnternet, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi.

The Effect of Internet Use on Economic Growth: An Investigation on Emerging Market Economies

Abstract

With globalization, technology transfers are becoming widespread and information and communication technologies can help to close the technology gaps of countries. It is seen that internet has become one of the important components of human life within the framework of knowledge economy. It is also known that the internet, which facilitates access to information, is also associated with economic variables. In this study, it is aimed to investigate the effect of internet usage on economic growth in 21 countries which are considered as emerging market economies. For this purpose, panel data analysis was performed using data from 21 countries for the period 1995-2017. “The number of internet users / population” as the indicator of internet use and the “gross domestic product per capita” as the indicator of economic growth were used. Control variables such as inflation rate, ratio of public expenditures to GDP and gross capital formation were added to the study. The findings of the study suggest that internet use has a negative impact on economic growth in the analyzed data range in emerging market economies. The results obtained are consistent with the literature and indicate that Solow's Productivity Paradox is valid in the countries studied.

Keywords: Internet, Economic Growth, Panel Data Analysis.

Received/Geliş: 31.12.2019

Accepted/Kabul: 25.05.2020

* Bu araştırma makalesi Etik Kurul Onayı gerektirmemektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, e-posta: necati.coban@gop.edu.tr,

/0000-0003-2839-4403

(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Ekonomik büyüme, ülkelerin gayri safi yurtiçi hasıllarındaki artışı ifade etmekte olup temel refah göstergelerinden birisi olarak ifade edilmektedir. Ülkeler, iktisadi refahı tesis edebilmek ve sürdürülebilir ve istikrarlı ekonomik büyüme rakamlarına ulaşmak için çaba göstermektedirler. Ekonomik büyüme ülkelerin en önemli makroekonomik göstergelerinden birisi olarak ifade edilmektedir.

Ülkelerin ekonomik büyüme oranlarını etkileyen birçok farklı etken olduğu bilinmektedir. Bu etkenlerden enflasyon oranı, işsizlik oranı, kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı, dış ticaret, yatırım ve çevre gibi değişkenlerle ilişkisi sıklıkla analiz edilen ekonomik büyüme, temel ekonomik göstergeler içerisinde önemli yer tutmaktadır.

Bilgi iletişim teknolojileri, bilginin ulaşımı ve yayılması kapsamında önem arz eden araçlar olarak tanımlanmaktadır. Bilgi iletişim teknolojileri kapsamında büyük miktarlarda bilgi transferi gerçekleştirilebilmekte ve birkaç saniye içerisinde insanların bilgiye ulaşmasını sağlayarak aynı zamanda insanlığın da ilerlemesine aracı olabilmektedir. Bilgi iletişim teknolojilerinin kullanılmasıyla savunma faaliyetleri çerçevesinde hava, deniz ve kara trafiği izlenerek güvenliğin artırılması, bilimsel çalışmalar kapsamında daha hızlı hesaplamalar yapılması, sağlık alanında tıbbi tanının sağlanması ve bireysel olarak öngörülen yetenekler geliştirilebilmektedir (Freeman ve Hasnaoui, 2010).

İnternet, bilgiye ulaşımı oldukça kolaylaştıran önemli bir iletişim ağı olarak tanımlanmaktadır. İlk olarak 1969 yılında ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network) adıyla ABD'de icat edilen internetin doğuşunun ABD tarafından askerlerin iletişimini organize etme amacına dayandığı dile getirilmektedir. Bu amaç doğrultusunda 1969 yılında bilgisayarlar arası ağ iletişimi sağlanmıştır (Yükselen, 2007).

İnternet, sürdürülebilir yatırımların sağladığı faydalar kapsamında en başarılı örneklerden birisi olarak gösterilmektedir. Bilginin yayılmasına yönelik önemli bir işlevi bulunan internet, bilginin küresel olarak insanlara ulaşımını sağlamaktadır. Yine bununla beraber internet bireylerin coğrafi konumlarını gözetmeksizin bireylerin farklı yerleşim yerlerinden internet aracılığıyla etkileşime geçmelerini ve iş birliğinde bulunmalarına olanak tanıyabilmektedir (Leiner vd, 2009).

İnternet, yeni endüstriler, yeni meslekler oluşturmakta ve yeniliklerin gelişimini teşvik etmektedir. İnsanların bilgiye daha kolay ulaşımını, birbirleriyle iletişime geçmelerine fırsat tanıyan internet, modern yaşamda bireyler için temel bir ihtiyaç haline gelmiştir (Imansyah, 2018).

İnsanların yaşam tarzlarını etkileyen internet, bilgiye ulaşmanın maliyetini azaltmakta, erişilebilirliği artırmaktadır. Eğitim ve sağlık gibi beşerî sermaye unsurlarının çevrimiçi

kullanılabilmesiyle beraber bireylerin bu hizmetlerden faydalanabilmesi kolaylaşmıştır (Alshehri ve Meziane, 2017). Bunlarla beraber yönetim mekanizmaları içerisinde de etkisini hissettiren internet, e-devlet uygulamaları gibi dijital demokrasi araçlarıyla bürokrasinin aşılması kapsamında önemli katkılar sağlamaktadır.

Teknolojinin gelişmesi ve bilgi ekonomisinin küreselleşmesi ile beraber üretimde verimliliğin arttığı, üretim tekniklerinin geliştiği, maliyetlerin azaldığı ve daha çok üretim gerçekleştirilebildiği ifade edilmektedir. Bilgi ekonomisi kapsamında internet ile ekonomik göstergeler arasındaki ilişkiler de araştırmacılar tarafından sıklıkla incelenmektedir. İnternetin doğuşu ve küreselleşmesiyle beraber ülkelerdeki internet kullanım oranları ile ekonomik büyüme oranları arasındaki ilişki, ilgi çeken başlıklardan birisi olarak dikkat çekmektedir.

Çalışma kapsamında internet kullanımının ekonomik büyüme üzerine olan etkisinin araştırılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda yükselen piyasa ekonomileri üzerine panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ikinci bölümünde literatür taraması bölümü bulunmaktadır. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri seti ve yöntem tanıtılacak, dördüncü bölümde ise analizler sonucunda elde edilen bulgular ifade edilecektir. Nihai olarak ise sonuç bölümünde çalışmada elde edilen bulgulara dair değerlendirmelere yer verilecektir.

Literatür Taraması

İlgili literatür analiz edildiğinde konu ile alakalı olarak daha çok bilgi iletişim teknolojileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği gözlemlenmektedir. Bununla beraber internet kullanımı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki özellikle son yıllarda araştırmacıların dikkatini çekmiş ve konu üzerine sıklıkla çalışılmıştır. Literatürdeki internet kullanımının ekonomik büyüme üzerine etkisinin analiz edildiği çalışmalar incelendiğinde internet kullanımının ekonomik büyümeyi olumlu veya olumsuz yönde etkilediği hususunda bir fikir birliğine varılamadığı gözlemlenmektedir.

Kiley (1999), bilgisayarlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. ABD ekonomisinin incelendiği çalışmada tarım dışı istihdam verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda bilgisayar gibi yeni bir yatırımın ekonomiye önemli bir liste (fiyat ayarlama) maliyeti getireceği belirtilmiş ve ekonomik büyümenin bundan olumsuz etkilenebileceği ifade edilmiştir.

Pohjola (2000), bilgi ve iletişim teknolojisine dönük yatırımların ekonomik büyüme üzerine etkisini analiz etmiştir. 1980-1995 dönemine ait verilerin kullanıldığı ve 39 ülkenin incelendiği çalışmada regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada sonuç olarak gelişmiş ülkelerde bilgi ve iletişim teknolojisine dönük yatırımların ekonomik büyümeyi pozitif yönde ve istatistiksel olarak oldukça anlamlı bir biçimde etkilediği tespit edilmiş fakat gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ait bulgular birlikte değerlendirildiğinde ise bilgi ve iletişim teknolojisi

kapsamındaki yatırımların ekonomik büyüme üzerine çok önemli bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır

Daveri (2003), bilgi ve iletişim teknolojisine yönelik yapılan harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1990-2000 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada G-7 ülkeleri araştırılmıştır. Çalışmada G-7 ülkelerinde ABD dışındaki ülkelerde bilgi iletişim teknolojilerine yönelik harcamaların ekonomik büyümeye olan etkilerinin oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir.

Noh ve Yoo (2008), internetin ve gelir eşitsizliğinin büyüme üzerine olan etkilerini araştırmışlardır. 60 ülkeye ait 1995-2002 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada panel veri analizi yapılmıştır. Çalışma sonucunda gelir eşitsizliği yüksek olan ülkelerde internetin ekonomik büyüme üzerine olan etkisinin olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Bu ülkelerdeki dijital uçurumun, internetin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemesine engel olduğu ifade edilmiştir.

Choi ve Yi (2009), 207 ülke üzerinde internet kullanımının ekonomik büyüme üzerine etkisini analiz etmişlerdir. 1991-2000 yılları arasına ait olan verilerin kullanıldığı çalışmada panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada internet kullanımının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuç aynı zamanda istatistiksel olarak anlamlıdır.

Yapraklı ve Sağlam (2010), bilgi ve iletişim teknolojileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. 1980-2008 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada Türkiye incelenmiş olup eşbütünleşme analizi, hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testi gerçekleştirilmiştir. Bilgi iletişim teknolojilerinin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yousefi (2011), bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyüme üzerine olan etkilerini incelemiştir. 2002-2006 dönemine ait toplam 62 ülkeye ait veriler kullanılarak gerçekleştirilen analiz neticesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin farklı gelir grubundaki ülkeler için farklılaştığı bulgusuna ulaşılmıştır. Yüksek ve üst- orta gelir grubunda yer alan ülkelerde internetin ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde etkili olduğu, alt- orta gelir grubunda yer ülkelerde ise internetin ekonomik büyüme üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir.

Artan, Hayaloğlu ve Baltacı (2014), geçiş ekonomilerinde bilgi ve iletişim teknolojileri kapsamında ortaya konan gelişmelerin ekonomik büyüme üzerine etkilerini analiz etmişlerdir. 1994-2011 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada statik panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak geçiş ekonomilerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinde ortaya konan yenilik ve gelişmelerin iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Najarzadeh, Rahimzadeh ve Reed (2014), internetin işgücü verimliliği üzerine olası etkilerini araştırmışlardır. 1995-2010 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada 108 ülke incelenmiştir. Dinamik panel veri analizi sonucunda internetin işgücü verimliliği üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı etkileri olduğu tespit edilmiştir. Diğer faktörler sabitken internet kullanıcılarının sayısının %1 oranında artırılması kişi başına düşen GSYİH'yı 8.16-14.6 dolar artırmaktadır.

Ishida (2015), Japonya'da bilgi iletişim teknolojileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bilgi iletişim teknolojileri ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem ilişkisinin araştırılmasının amaçlandığı çalışma kapsamında Japonya'ya ait 1980-2010 yılları arası veriler kullanılarak Panel ARDL sınır testi yaklaşımı uygulanmıştır. Çalışma sonucunda bilgi iletişim teknolojilerine yönelik yatırımların GSYİH'da bir artış sağlamadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Yasmeen ve Tufail (2015), internetin ekonomik büyüme üzerine olası etkilerini Güney Asya ülkeleri kapsamında araştırmıştır. 1995-2013 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışma kapsamında Hindistan, Sri Lanka, Bangladeş ve Pakistan incelenmiştir. Panel ARDL analizinin yapıldığı çalışmada internet kullanımının uzun vadede ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği kanısına varılmıştır.

Pala (2016), teknoloji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi AB 28 ülkeleri kapsamında incelemiştir. 1990-2014 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada Granger nedensellik analizi ve vektör hata düzeltme modelinden faydalanılmıştır. Çalışmada sonuç olarak AB-28 ülkelerinde brüt sermaye oluşumu ve internet kullanıcı sayısından ekonomik büyümeye doğru kısa dönemde pozitif nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Uzun dönem sonuçları incelendiğinde ise ilgili değişkenler arasında nedensellik ilişkisine rastlanmadığı gözlemlenmektedir.

Salahuddin ve Gow (2016), internet ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi ile analiz etmişlerdir. Güney Afrika ekonomisinin incelendiği çalışmada 1991-2013 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Çalışma kapsamında internet kullanımının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca internet altyapısına daha fazla yatırım yapılması ve internet kullanım ağının geliştirilmesi tavsiye edilmiştir.

Alper (2018), bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyüme ve işsizlik üzerine etkilerini incelemiştir. 23 Avrupa Birliği ülkesi ve Türkiye'nin analiz edildiği çalışmada 1996-2016 dönemine ait veriler kullanılmıştır. FGLS panel veri analizinin yapıldığı çalışmada incelenen tüm ülkelerde bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyümeyi artırdığı, işsizliği ise azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Billon, Crespo ve Lopez (2018), internet ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. 1995-2010 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada 94 ülke incelenmiş ve panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada orta ve yüksek gelirli ülkelerde internet kullanımının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği tespit edilmekle beraber eğitim eşitsizliğinin olduğu ve düşük gelirli ülkelerde ise internet kullanımının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Maurseth (2018), internetin ekonomik büyüme üzerine etkisini araştırmıştır. 170 ülkenin incelendiği çalışmada 1970-2015 yılları arası veriler kullanılmıştır. Havuzlanmış en küçük kareler, sabit etkiler, tesadüfi etkiler ve genelleştirilmiş momentler modeli gibi yöntemlerle tahminlerin gerçekleştirildiği çalışmada internet kullanımının ekonomik büyüme üzerine olumsuz etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özkan ve Çelik (2018), bilgi iletişim teknolojileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Türkiye'nin incelendiği çalışmada 1998-2015 dönemine ait veriler kullanılarak birim kök testi ve Granger nedensellik testi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada sonuç olarak Türkiye'de bilgi iletişim teknolojilerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği bulgusu elde edilmiştir.

Rangkakulnuwat ve Dunyo (2018), Afrika ülkelerinde internet kullanımının ekonomik büyüme üzerine olan etkilerini analiz etmişlerdir. 19 Afrika ülkesine ait 2003-2014 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada internetin ancak fiziki sermaye ve teknoloji ile birlikte tamamlandığı müddetçe ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır.

Bakari ve Tiba (2019), Kuzey Afrika'da yer alan Cezayir, Mısır, Fas ve Tunus'ta internet kullanımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1995-2017 yıllarına ait verilerin analiz edildiği çalışmada panel veri analizi yapılmıştır. Çalışmada panel ARDL sınır testi ve panel veri analizine ait sonuçlar, incelenen ülkelerde internet kullanımının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada yükselen piyasa ekonomileri olarak nitelendirilen 21 ülkede 1995-2017 dönemine ait veriler kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. Veri aralığının belirlenmesinde çalışmada yer alan tüm değişkenler için verilerin mevcut olması etkili olmuştur. Gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda, çalışmada kullanılacak olan değişkenler tercih edilmiştir.

Bağımlı değişken olarak çalışmada ekonomik büyüme oranı diğer bir deyişle kişi başına düşen GSYİH'daki artış yer almaktadır. Bağımsız değişkenlerden internet kullanım göstergesi olarak internet kullanıcı sayısının nüfusa oranı bulunmaktadır. Bu değişkenlerin yanı sıra kontrol değişkenleri olarak enflasyon oranı, kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı ve yatırım göstergesi

olarak gayri safi sermaye oluşumu kullanılmıştır. Çalışmada yer alan değişkenlere ait tüm veriler Dünya Bankası'nın veri tabanından elde edilmiştir.

Çalışma kapsamında ortaya konulan hipotez aşağıdaki gibidir:

H_0 = İnternet kullanımının ekonomik büyüme üzerinde etkisi yoktur.

H_1 = İnternet kullanımının ekonomik büyüme üzerinde etkisi vardır.

Çalışmada ortaya konulan model aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

$$E.Büyüme_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{İnternet}_{it} + \alpha_2 \text{Enflasyon}_{it} + \alpha_3 \text{Kamuhar}_{it} + \alpha_4 \text{Gayrisafisermaye}_{it} + \alpha_i + \lambda_t + \varepsilon_{it}$$

$E.Büyüme_{it}$ kişi başına GSYİH artışını, İnternet_{it} internet kullanıcı sayısının nüfusa oranını, Enflasyon_{it} ülkelerin enflasyon oranlarını, Kamuhar_{it} kamu harcamalarının GSYİH'ya oranını, $\text{Gayrisafisermaye}_{it}$ ülkelerin gayrisafi sermaye oluşumlarını, α_0 sabit parametreyi, α_i birim etkiyi, λ_t zaman etkisini ve ε_{it} ise hata terimini işaret etmektedir.

Çalışmada yer alan ülkeler Tablo 1'de görülmektedir. Yükselen piyasa ekonomileri olarak nitelendirilen Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Çin, Endonezya, Filipinler, Güney Afrika, Güney Kore, Hindistan, Kolombiya, Macaristan, Malezya, Meksika, Pakistan, Peru, Polonya, Rusya, S. Arabistan, Şili, Tayland, Türkiye ve Yunanistan çalışmaya dahil edilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Yer Alan Ülkeler

Brezilya
Çek Cumhuriyeti
Çin
Endonezya
Filipinler
Güney Afrika
Güney Kore
Hindistan
Kolombiya
Macaristan
Malezya
Meksika
Pakistan
Peru
Polonya
Rusya
S. Arabistan
Şili
Tayland
Türkiye
Yunanistan

Çalışmada yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenler ve bu değişkenlerin tamamına ait bilgiler Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Çalışmada Yer Alan Değişkenler

Değişkenlerin Kısaltması	Açıklaması
E. Büyüme	Kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla artışı (yıllık %)
İnternet	İnternet Kullanıcı Sayısı / Nüfus
Enflasyon	Enflasyon Oranı
Kamuhar	Kamu Harcamaları / GSYİH
Gayrisafisermaye	Gayri safi sermaye oluşumu (GSYH %)

Tablo 3'te ise çalışmada yer alan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Değişkenlere ait ortalama, standart sapma, minimum, maksimum, çarpıklık katsayısı, eğiklik katsayısı ve Jarque-Bera değerleri görülmektedir.

Tablo 3: Tanımlayıcı (Özet) İstatistikler

	E. Büyüme	İnternet	Enflasyon	Kamuhar	Gayrisafisermaye
Gözlem Sayısı	483	483	483	483	483
Ortalama	3.972567	27.1638	7.503828	15.0505	24.73904
Standart Sapma	3.500991	25.91846	14.16683	4.502524	6.790487
Minimum	-13.12	0	-1.73	5.69	10.21
Maksimum	14.23	95.06	197.41	30	47.81
Çarpıklık Katsayısı	-0.913449	0.6739585	7.379371	0.3774268	1.113539
Basıklık Katsayısı	5.26088	2.170367	78.94332	2.334357	4.393206
Jarque-Bera	170	50.42	120000	20.38	138.9

Bulgular

Çalışmada ilk olarak modelde birimler arası korelasyonun varlığı sınanmıştır. Daha sonra değişkenlerin durağanlığı ikinci kuşak birim kök testlerinden Çok Değişkenli Genişletilmiş Dickey Fuller (MADF) birim kök testi ile sınanmıştır. Değişkenlerin durağanlık seviyeleri tespit edildikten sonra F testi ile klasik modelin geçerli olup olmadığı araştırılmıştır. Daha sonra sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modelleri arasında karar kılmak için Hausman testi gerçekleştirilmiştir. Değişen varyans ve otokorelasyon sınamaları yapılmış ve en son uygun dirençli tahminci ile model tahmin edilmiştir.

Panel veri analizi uygulanan çalışmalarda ilk olarak modelde yatay kesit bağımlılığının araştırılması büyük önem arz etmektedir (Breusch ve Pagan, 1980; Pesaran, 2004). Panel veri modelleri için temel varsayımlardan bir tanesi, hata terimlerinin birimlere göre bağımsız olma varsayımdır. Fakat yatay kesit birimlerde hataların eşzamanlı olarak korelasyona sahip olduğu durumlar genellikle gözlemlenmektedir. Bu da korelasyon matrisinin birim matris olmasını engellemektedir. Bu sebepten ötürü birimler arası korelasyonsuzluk varsayımının test edilmesi büyük önem taşımaktadır. Literatürde birimler arası korelasyonun varlığını test edebilme amacıyla birtakım testler kullanılmaktadır (Tatoğlu, 2016).

Birimler arası korelasyonun test edilmesinde $T > N$ olduğu durumlarda Breusch ve Pagan LM testi kullanılabilir. $N > T$ olduğu durumlarda ise Pesaran CD testinin Breusch ve Pagan LM testine göre daha iyi sonuç verdiği ifade edilmektedir (Tatoğlu, 2017). Bu çalışmada 23 yıl ve 21 ülke olduğu için, modelde yatay kesit bağımlılığının Breusch ve Pagan LM testi ile araştırılması uygun olacaktır.

Tablo 4: Breusch ve Pagan LM Testi

İstatistik Değeri	527.3
Olasılık Değeri	0.0000

Tablo 4'te modelde yatay kesit bağımlılığının araştırılması için uygulanan Breusch ve Pagan LM testine dair bulgular yer almaktadır. Temel hipotezin birimler arası korelasyonsuzluk durumunu işaret ettiği fakat Breusch ve Pagan LM testi sonuçlarına göre H_0 hipotezinin reddedildiği ve birimler arası korelasyon olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Modelde yatay kesit bağımlılığı araştırıldıktan sonra ve istatistiksel analiz yapılmadan önce çalışmada yer alan değişkenlerin durağanlığının sınanması gerekmektedir. Birim kök testleri bu amaç doğrultusunda geliştirilmiş ve değişkenlerin durağanlık durumlarını ortaya koymaktadır. Durağan olmayan seriler ekonometrik analize katıldığında sahte regresyon olarak ta nitelendirilen yanıltıcı bir sonuçla karşılaşılmasına yol açmaktadır. Bunun için ilk olarak değişkenlerin durağanlıkları test edilmelidir (Tatoğlu, 2013).

Bir zaman serisinin ortalaması, varyansı ve bunlarla beraber otokovaryansı zamandan bağımsız ve sonlu ise bu zaman serisi 'kovaryans durağan' olarak tanımlanmaktadır. Bu durumun aksine bir değişken d kez farkı alındıktan sonra ancak durağan hale geliyorsa, bu değişken için söylenecek şey d dereceden bütünleşik olduğudur (Dülger ve Cin, 2002: 51).

Panel birim kök testleri, birinci kuşak panel birim kök testleri ve ikinci kuşak panel birim kök testleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birinci kuşak panel birim kök testleri, birimler arasında korelasyon olmadığını varsaymakta iken ve birimler arası korelasyonun varlığında kullanılamayan testler olmakla beraber ikinci kuşak panel birim kök testleri ise birimler arası korelasyonu dikkate alan testlerdir (Tatoğlu, 2017).

Çalışma kapsamında yatay kesit bağımlılığını sınama adına gerçekleştirilen Breusch ve Pagan LM testi sonucunda modelde birimler arası korelasyon varlığı tespit edilmiştir. Birim kök testi gerçekleştirilirken buna dikkat edilmeli, ikinci kuşak birim kök testleri tercih edilmelidir. Bu doğrultuda çalışmada değişkenlerin durağanlık düzeylerini test etme adına Çok Değişkenli Genişletilmiş Dickey Fuller (MADF) testi gerçekleştirilmiştir.

Çok Değişkenli Genişletilmiş Dickey Fuller (MADF) testi, ikinci kuşak birim kök testleri içerisinde yer almakta, birimler arası korelasyon sorununa rastlandığı durumlarda uygulanabilmektedir. Aynı zamanda $N < T$ koşulu bulunan bu test, değişkenlerin durağanlığının sınanması için uygundur.

Tablo 5'te değişkenlere ait Çok Değişkenli Genişletilmiş Dickey Fuller (MADF) birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Sonuçlar incelendiğinde tüm değişkenler için MADF test istatistik değerlerinin verilen kritik değerden büyük olduğu görülmektedir. %95 güven düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmektedir ve tüm değişkenler düzeyde durağandır.

Tablo 5. Değişkenlere Ait Çok Değişkenli Genişletilmiş Dickey Fuller (MADF) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	MADF Test İstatistik Değerleri	Kritik Değer	Durağanlık
E. Büyüme	898000	34.737	Düzye
İnternet	3885.689	34.737	Düzye
Enflasyon	117000	34.737	Düzye
Kamuhar	1461.040	34.737	Düzye
Gayrisafisermaye	3189.627	34.737	Düzye

Panel veri modelleri ile çalışırken klasik modellerin geçerliliği, diğer bir deyişle birim veya zaman etkilerinin olup olmadığı F testi ile saptanabilmektedir. F testi, klasik modelin geçerliliğini araştırma amacıyla gerçekleştirilmektedir. Genel anlamda verinin birimlere göre farklılık gösterip göstermediğinin araştırıldığı bu test kapsamında eğer verinin birimlere göre farklılık göstermediği tespit edilirse klasik model uygundur.

Hausman testi ise sabit etkiler tahmincisi ve tesadüfi etkiler tahmincisi arasında tercih yapmaya yarayan bir etkinlik testi olarak nitelendirilmektedir. Hausman testi ile beraber hangi tahmincinin etkin olduğu ortaya koyulmaktadır. Analize geçmeden önce hangi tahmincinin etkin olduğunun belirlenmesi önem arz etmektedir.

Model belirlenmeden önce birim ve zaman etkilerinin var olup olmadığının araştırılması önem arz etmektedir. Yine bununla beraber sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modeli arasında hangi modelin etkin olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Belirtilen bu amaçlar doğrultusunda modele uygun analiz yönteminin belirlenmesine yönelik testler gerçekleştirilmiştir.

Tablo 6: Modele Uygun Analiz Yönteminin Belirlenmesine Yönelik Testler

Hipotez	Test Adı	Test İstatistiği	Prob Değeri
H_0 =Birim etkiler 0'a eşittir.	F Testi	3.99	0.0000
H_0 =Tesadüfi etkiler geçerlidir	Hausman Testi	19.44	0.0006

Tablo 6'da F testine ve Hausman testine dair bulgular gözlemlenmektedir. Gerçekleştirilen F testi sonrasında F istatistik değerinin 3.99 olduğu ve olasılık değerinin 0.0000 olduğu görülmektedir. Sonuçlar, birim etkilerin sifıra eşit olduğu H_0 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Birim etkiler bulunmaktadır ve klasik model uygun değildir. Hausman testi kapsamında ulaşılan bulgulara bakıldığında test istatistik değerinin 19.44 olduğu ve olasılık değerinin 0.0006 olduğu gözlemlenmektedir. Tesadüfi etkilerin geçerli olduğunu işaret eden H_0 hipotezi reddedilmiştir. Sabit etkiler modeli etkindir.

Gerçekleştirilen testler sonrasında sabit etkiler modelinin etkin olduğu tespit edilmiştir. Sonraki aşamada ise modelin varsayımlara uygun olup olmadığının araştırılması gerekmektedir. Bu temel varsayımlardan hangilerinde sapma tespit edilirse, bu varsayımlardaki sapmalara göre dirençli tahminci seçilmektedir.

Hata terimi ile ilgili temel varsayımlardan değişen varyans, sabit varyans varsayımının geçerli olmadığı durumu ifade etmektedir. Tüm kesitler için hata terimlerinin varyansları farklıdır ve kovaryansları sifıra eşit değildir. Yatay kesit verilerinde ve yatay kesit veriler ile zaman serisi verilerin bileşimi olan panel verilerde sıklıkla karşılan hata teriminin koşullu varyansının değişkenlik göstermesi durumu önemli bir istatistiksel sorun olarak tanımlanmaktadır (Topaloğlu, 2018).

Hata terimlerinin birbiri ile ilişkili olma durumunu ifade eden otokorelasyon ise, ekonometrik çalışmalarda sıklıkla karşılaşılan istatistiksel bir sorun olarak betimlenmektedir. Eğer otokorelasyon göz önünde bulundurulmadan, test edilmeden tahmin gerçekleştirilirse parametreler tutarlı olmakta fakat etkin olmamaktadır. Standart hatalar sapmalı olmaktadır (Tatoğlu, 2016).

Çalışma kapsamında değişen varyans probleminin var olup olmadığını sınama adına Değiştirilmiş Wald testi kullanılmıştır. Değiştirilmiş Wald testi, sabit etkiler tahmincisinin etkin olduğu koşullarda uygulanabilmektedir. Sabit etkiler modelinin etkin olduğu model kapsamında otokorelasyonu sınama adına ise Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson ve Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez testleri uygulanmıştır.

Tablo 7'de Değiştirilmiş Wald Testi'ne dair bulgular yer almaktadır. Parantez içerisinde gösterilen kısım olasılık değerini göstermektedir. Buna göre varyansların birimlere göre

homoskedastik olduğunu işaret eden H_0 hipotezi reddedilmiştir. Varyans birimlere göre değişmektedir. Modelde, değişen varyans bulgusuna rastlanılmıştır.

Tablo 7: Varsayımlardan Sapmaların Testi

Değişen Varyans ($H_0 =$ Varyans, birimlere göre homoskedastiktir.)	
Değiştirilmiş Wald Testi	232.68 (0.0000)
Otokorelasyon ($H_0 =$ Otokorelasyon katsayısı sıfıra eşittir.)	
Durbin-Watson Testi	1.5305731
Yerel En İyi Değişmez Testi	1.6017887

Yine Tablo 7’de Bhargava, Franzini ve Narendranathan’ın Durbin-Watson ve Baltagi-Wu’nun Yerel En İyi Değişmez testleri kapsamında ulaşılan sonuçlar görülmektedir. Her iki test istatistik değeri 2’den küçüktür. Bu testlere ait istatistik değerlerinin 2’den küçük olması, otokorelasyon katsayısının sıfıra eşit olduğu hipotezin reddedildiğini işaret etmektedir. Model kapsamında otokorelasyon bulunmaktadır.

Tahmin Sonuçları

Çalışmada ilk olarak yatay kesit bağımlılığını sınamak için Breusch ve Pagan LM testi yapılmıştır. Bu test sonucunda modelde birimler arasında korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra değişkenlerin durağanlığı, birimler arası korelasyon bulgusuna rastlanması halinde uygulanabilen, ikinci kuşak birim kök testlerinden Çok Değişkenli Genişletilmiş Dickey Fuller (MADF) panel birim kök testi ile araştırılmıştır. Tüm değişkenlerin düzeyde durağan olduğu bulgusuna ulaşıldıktan sonra F testi ile klasik modelin etkin olmadığı sonucuna ulaşılmış, Hausman testi ile de sabit etkiler modelinin etkin olduğu saptanmıştır. Değişen varyans sınaması Değiştirilmiş Wald testi ile gerçekleştirilmiş ve değişen varyans problemine rastlanmıştır. Tüm bunların dışında Bhargava, Franzini ve Narendranathan’ın Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez testleri ile otokorelasyonun var olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Çalışmada modeli tahmin etmek amacıyla Parks-Kmenta dirençli tahmincisi kullanılmıştır. Parks-Kmenta tahmincisi, değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon problemlerinin var olduğu durumlarda kullanılabilir. Parks-Kmenta tahmincisi, $T > N$ olduğu durumlarda uygulanabilir. Model, tüm koşulları sağlamaktadır.

Tablo 8. Tahmin Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart Hatalar	Olasılık Değeri
İnternet	-.0156596	.0025923	0.000***
Enflasyon	-.0379868	.0031346	0.000***
Kamuhar	-.1994905	.011359	0.000***
Gayrisafisermaye	.2326426	.0042512	0.000***
$R^2 = 0.2372$			
***: %1 Anlamlılık Düzeyi ** : %5 Anlamlılık Düzeyi * : %10 Anlamlılık Düzeyi			

Tablo 8’de, yapılan panel veri analizi sonrasında elde edilen bulgular yer almaktadır. R^2 değeri 0.2372 olarak tespit edilmiş olup elde edilen bu sonuç aynı zamanda modelde yer alan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücünü temsil etmektedir.

İnternet değişkeni ile E. Büyüme değişkeni arasındaki ilişki analiz edildiğinde internet kullanımı ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişkinin var olduğu gözlemlenmektedir. Elde edilen sonuç ayrıca %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Yükselen piyasa ekonomilerde internet kullanımı arttıkça ekonomik büyüme azalmaktadır. Ulaşılan sonuç yükselen piyasa ekonomilerinde Solow Paradoksu’nun geçerli olabileceğini, teknolojik gelişmelerin ekonomik büyümeyi istenilen oranda artıramayabileceğini işaret etmektedir. Elde edilen sonuç literatürdeki sonuçlarla benzerlik göstermektedir.

Enflasyon değişkeninin katsayısı incelendiğinde negatif yönlü olduğu görülmektedir. Olasılık değeri %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı işaret etmektedir. Yükselen piyasa ekonomilerde fiyatlar genel seviyesindeki artışlar ekonomik büyüme oranını azaltmaktadır. Ulaşılan sonuç literatürdeki çalışmalarda elde edilen bulgularla uyum içerisindedir.

Kamu harcamaların GSYİH’ya oranını temsil eden Kamuhar değişkeni ile E. Büyüme değişkeni arasında ilişkiye bakıldığında Kamuhar değişkeninin E. Büyüme değişkenini negatif yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Yükselen piyasa ekonomileri olarak nitelendirilen 21 ülkede kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı arttıkça bu ülkelerdeki ekonomik büyüme oranı azalmaktadır. İstatistiksel olarak anlamlılık seviyesini temsil eden olasılık değeri incelendiğinde ulaşılan bulgunun %1 önem düzeyinde anlamlılığı işaret ettiği görülmektedir.

Gayrisafi sermaye oluşumu ile ekonomik büyüme oranı arasındaki ilişki analiz edildiğinde bu iki değişken arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu görülmektedir. Yükselen piyasa ekonomilerinde gayrisafi sermaye oluşumu arttıkça ekonomik büyüme oranı da artmaktadır. Ulaşılan sonuç istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde ve oldukça anlamlı olup ayrıca literatürdeki çalışmalarda elde edilen bulgularla benzerlik göstermektedir.

Sonuç

Sosyo-ekonomik kalkınmada bilgi iletişim teknolojilerinin ve internetin önemi sıklıkla ifade edilmektedir. İnternetin, üretkenliğin artması ve teknolojinin yayılması gibi pozitif dışsallıkları olduğu belirtilmektedir. Bilgi iletişim teknolojilerinin doğal bir sonucu olarak internet kullanımının yaygınlaşmasının ekonomide talebi, üretimi teşvik ederek ve işlem maliyetlerini azaltarak refah artışına önemli katkıda bulunduğu dile getirilmektedir. Nitekim içsel büyüme teorileri, internetin üretim sürecinde inovasyonun yayılmasını hızlandırarak ekonomik büyümeyi artırdığına dikkat çekmektedir (Bakari ve Tiba, 2019).

Fakat bazı durumlarda internet kullanımı, verimliliği dolayısıyla ekonomik büyümeyi artıramayabilmektedir. Solow Paradoksu olarak nitelendirilen bu durum, yeni teknolojilerin üretimi istenilen oranda artıramaması olarak nitelendirilmektedir. Üretkenlik paradoksu olarak ta bilinen bu paradoksa göre ekonomilerde artan oranda teknolojik faaliyetler, yatırımlar veya yenilikler yapılmasına rağmen üretkenlik artış hızı düşebilmektedir (Taymaz, 1998).

Çalışmada 1995-2017 dönemine ait veriler kullanılarak yükselen piyasa ekonomileri kategorisi içerisinde yer alan 21 ülkede internet kullanımının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Sabit etkiler modeli tahmin edilerek panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Ekonomik büyüme göstergesi ve bağımlı değişken olarak “kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla artışı (yıllık %)” alınmış, internet kullanım göstergesi ve bağımsız değişken olarak “İnternet Kullanıcı Sayısı / Nüfus” kullanılmıştır. Ayrıca çalışmaya enflasyon oranı, kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı ve gayri safi sermaye oluşumu gibi kontrol değişkenleri eklenmiştir.

Çalışma kapsamında ulaşılan sonuçların literatürde yer alan çalışmalarda elde edilen bulgularla benzerlik gösterdiği görülmektedir (Kiley, 1999; Noh ve Yoo, 2008; Maurseth, 2018; Bakari ve Tiba, 2019). Yükselen piyasa ekonomilerinde internet kullanımındaki artışlar ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. İncelenen bu ülkelerdeki teknolojiye yönelik artan yatırımlara rağmen bu ülkelerde üretkenlik artış hızı düşmekte, ekonomik büyüme oranı azalmaktadır. Katsayının yönü negatif olmakla beraber olasılık değeri, ulaşılan sonucun istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde, oldukça anlamlı olduğunu işaret etmektedir.

Kontrol değişkenlerinden enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edildiğinde yükselen piyasa ekonomilerinde enflasyon oranı arttıkça ekonomik büyüme oranı azalmaktadır. Katsayının yönü negatif ve elde edilen sonuç istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde anlamlıdır.

Elde edilen bulgular incelendiğinde yükselen piyasa ekonomilerinde kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı arttıkça ekonomik büyüme oranının azaldığı gözlemlenmektedir. Katsayının yönü negatif olmakla beraber ulaşılan sonuç istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Gayrisafisermaye değişkeni ile E. Büyüme değişkeni arasındaki ilişki analiz edildiğinde ilişkinin yönünün pozitif yönde olduğu görülmektedir. Yükselen piyasa ekonomilerinde gayri safi sermaye oluşumu arttıkça ekonomik büyüme oranı artmaktadır. Elde edilen sonuca dair olasılık değeri incelendiğinde ulaşılan bulgunun %1 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir.

Ulaşılan bulgular, yükselen piyasa ekonomilerde incelenen veri aralığında Solow'un üretkenlik paradoksunun geçerli olduğunu işaret etmektedir. Teknolojinin geliştirilmesine ve inovasyonlara yönelik yatırımlar artmasına rağmen bu ülkelerde üretkenlik azalmaktadır. İnternet kullanımındaki artışlara rağmen ekonomik büyüme oranı düşmektedir. Elde edilen sonuçlar

literatürdeki benzer çalışmalarda elde edilen sonuçlarla uyumludur (Kiley, 1999; Noh ve Yoo, 2008; Maurseth, 2018; Bakari ve Tiba, 2019). Yükselen piyasa ekonomilerinde üretkenlik paradoksunun etkin olmasına neden olan faktörler tespit edilerek bunun önlenmesine yönelik girişimlerde bulunulmalıdır. Teknolojik gelişmelerin, bu yöndeki yatırımların, bilgi iletişim teknolojilerinin ve internet kullanımının büyüme ve refah artışına katkı sağlamasına yönelik olarak politikalar gerçekleştirilmelidir.

Kaynakça

- Alper, F. Ö. (2017). Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerine Etkisi: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye Örneği. *Yasama Dergisi*, 12(36), 45-65.
- Alshehri H., ve Meziane, F. (2017). Current State on Internet Growth and Usage in Saudi Arabia and its Ability to Support E-commerce Development. *Journal of Advanced Management Science*, 5(2): 127–132.
- Artan, S., Hayaloğlu, P., ve Baltacı, N. (2014). Bilgi ve İletişim Teknolojilerindeki Gelişmelerin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi: Geçiş Ekonomileri Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, s. 199-214.
- Bakari, S., ve Tiba, S. (2019). *The Impact of Internet on Economic Growth: Evidence from North Africa*. MPRA Paper No. 96629, Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/96629/> (Erişim Tarihi: 21.11.2019).
- Billon, M., Crespo, J., ve Lera-López, F. (2018). Educational inequalities: Do they affect the relationship between Internet use and economic growth? *Information Development*, 34, 447–459.
- Breusch, T. ve Pagan, A. R., (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Modelspecification Tests in Econometrics, *Review of Economic Studies*, 47: 239-53.
- Choi, C., ve Yi, M. (2009). The Effect of the Internet on Economic Growth: Evidence from Cross-Country Panel Data. *Economic Letters*, 105, 39-41.
- Daveri, F. (2003). *Information Technology and Productivity Growth Across Countries and Sectors*. NBER Working Paper Series, No 227, s. 1-28.
- Dülger, F. ve Cin, M. F. (2002). Türkiye’de Döviz Kuru Dinamiklerinin Belirlenmesinde Parasalcı Yaklaşım ve Eşbütünlüşme Yöntemiyle Sınama, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 29 (1-2), 47-68.

- Freeman, I., ve Hasnaoui, A. (2010). *Information and Communication Technologies (ICT) : A Tool to Implement and Drive Corporate Social Responsibility (CSR) Technologies*, <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00495968/document>, (Erişim Tarihi: 22.11.2019).
- Imansyah, R. (2018). Impact of Internet Penetration for the Economic Growth of Indonesia. *Joint Journal of Novel Carbon Resource Science & Green Asia Strategy*, Vol: 05, Issue: 02, pp.36-43.
- Ishida, H. (2015). The Effect of ICT Development on Economic Growth and Energy Consumption in Japan. *Telematics and Informatics*, 32, 79-88.
- Kiley, M. T. (1999). *Computers and Growth with Costs of Adjustment: Will the Future Look Like the Past?* Federal Reserve Board, Finance and Economics Discussion Series Paper 1999–36, July. Available: <http://www.federalreserve.gov/pubs/feds/1999/index.html>(Erişim Tarihi: 20.11.2019).
- Leiner B. M., Cerf, V.G., Clark, D. D., Kahn, R. E., Kleinrock, L., Lynch, D.C., Postel, J., Roberts, L.G., ve Wolff, S. (2009). A Brief History of the Internet. *SIGCOMM Comput Commun Rev*, 39(5):22–31.
- Maurseth, P.B. (2018). The Effect of the Internet on Economic Growth: Counter-Evidence from Cross-Country Panel Data. *Economics Letters*, 172, 74-77.
- Najarzadeh, R., Rahimzadeh, F., ve Reed, M. (2014). Does the Internet Increase Labor Productivity? Evidence From a Cross-Country Dynamic Panel. *Journal of Policy Modeling*, 36, 986-993.
- Noh, Y., ve Yoo, K. (2008). Internet, Inequality and Growth. *Journal of Policy Modeling*, 30, 1005-1016.
- Pala, A. (2016). AB-28 Ülkelerinde Teknoloji ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Teknoloji-Sermaye (AK) Modeliyle İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 4, s. 473-487.
- Pesaran, M. H. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*, <http://ftp.iza.org/dp1240.pdf> (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
- Pohjola, M. (2002). The New Economy in Growth and Development. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol 18, No 3, s. 380-396.
- Özkan, G. S., ve Çelik, H. (2018). Bilişim Teknolojileri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Uygulama. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-15.

-
- Rangkakulnuwat P., ve Dunyo, S. K. (2018). The Impact of Internet on Economic Growth in Africa. *Applied Economics Journal*, 25(2), 19-33.
- Salahuddin, M., ve Gow, J. (2016). The Effects of Internet Usage, Financial Development and Trade Openness on Economic Growth in South Africa: A Time Series Analysis. *Telematics and Informatics*, 33,1141-1154.
- Tatoğlu, F. Y. (2013). İleri Panel Veri Analizi Stata Uygulamalı. Beta Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul.
- Tatoğlu, F. Y. (2016). Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı. Beta Yayınevi, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul.
- Tatoğlu, F. Y. (2017). Panel Zaman Serileri Analizi Stata Uygulamalı, Beta Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul.
- Taymaz, E. (1998). Türkiye İmalat Sanayii'nde Teknolojik Değişme ve İstihdam. *Teknoloji ve İstihdam*, Ankara, s.1-36.
- Topaloğlu, E. E. (2018). Bankalarda Finansal Kırılganlığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi İle Belirlenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(1), 15-38.
- Yapraklı, S., ve Sağlam, T. (2010). Türkiye'de Bilgi İletişim Teknolojileri ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz (1980-2008). *Ege Akademik Bakış*, 10(2), 575-596.
- Yasmeen, R., ve Tufail, S. (2015). Impact of Internet Technology on Economic Growth in South Asia with Special Reference to Pakistan. *Pakistan Journal of Social Sciences*, 35 (2), pp. 777-784.
- Yousefi, A. (2011). The Impact of Information and Communication Technology on Economic Growth: Evidence from Developed and Developing Countries. *Economics of Innovation and New Technology*, 20: 581-96
- Yükselen, C. (2003). Pazarlama İlkeler-Yönetim Örnek Olaylar. Detay Yayıncılık, Ankara.

Türkiye’de Döviz Kuru Hareketleri ve Kamu Borcu İlişkisi

Umut AKDUĞAN*

Öz

Kamu borcu ile döviz kuru arasındaki ilişki, iki farklı açıdan ele alınabilmektedir: i) Döviz kuru hareketleri, döviz cinsinden veya dövize endeksli borç stoku kanalıyla toplam kamu borcu miktarını değiştirebilmektedir. ii) Kamu borcundaki artış, ekonomiye ilişkin risk algısını arttırıp yabancı sermaye çıkışına neden olarak, döviz kurunu yükseltebilmektedir. Bu çalışmada; Türkiye’de 2001 krizi sonrası dönemde, kamu borcu ile döviz kuru arasındaki ilişkinin yönü, borç stoku bileşenleri kapsamında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu bağlamda, 2002-2019 dönemi aylık verileri kullanılarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler Johansen eşbütünleşme yaklaşımıyla analiz edilmiştir. Devamında vektör hata düzeltme (VEC) modelleri tahmin edilerek, değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem nedensellik ilişkileri VECM Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır. Değişkenler arasındaki dinamik ilişkiler ise VAR modeline dayalı etki-tepki ve varyans ayrıştırma analizleri ile incelenmiştir. Bulgular; toplam borç stoku, dış borç stoku ve döviz cinsinden toplam borç stokunun reel döviz kuru değişkeni üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu, diğer taraftan reel döviz kuru değişimlerinin iç borç stoku ve Türk Lirası cinsinden toplam borç stoku üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, döviz cinsinden kamu borcu ve toplam borç yükü artışının, risk algısını olumsuz etkileyerek döviz kuru şoklarına neden olabileceğine işaret etmektedir. **Anahtar Kelimeler:** Kamu Borcu, Reel Döviz Kuru, VAR Analizi, Johansen Eşbütünleşme, VECM Granger Nedenselliği

The Relationship Between Exchange Rate Movements and Public Debt in Turkey

Abstract

The relationship between public debt and exchange rate can be considered from two different perspectives: i) Exchange rate movements can change the amount of total public debt through foreign currency or foreign currency indexed debts. ii) The rise in public debt may increase the risk perception regarding to the economy and this may increase the exchange rate by causing foreign capital outflow. In this study; in the period after the 2001 crisis in Turkey, the direction of the relationship between the exchange rate and public debt has been examined within the scope of debt components. In this context, long-term relationships between variables are analyzed with the Johansen cointegration approach, using monthly data for the period of 2002-2019. Then, vector error correction (VEC) models are estimated and short and long term causality relationships between variables are examined with VECM Granger causality test. Dynamic relationships between variables are analyzed with impulse-response and variance decomposition analyzes based on the VAR model. According to findings; total public debt, external public debt and total debt denominated with foreign currency have a significant effect on the real exchange rate variable, on the other hand real exchange rate movements affect domestic public debt and total debt denominated in Turkish Lira. These results indicate that the increase in public debt denominated in foreign currency and the rise in total debt burden may negatively affect the risk perception and this may cause exchange rate shocks.

Keywords: Public Debt, Real Exchange Rate, VAR Analysis, Johansen Cointegration, VECM Granger Causality.

Received/Geliş: 26.12.2019

Accepted/Kabul: 14.05.2020

Etik Kurul Başvuru Tarihi: 28.04.2020

Etik Kurul Rapor Tarihi: 06.05.2020

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, umutakdugan@trakya.edu.tr, umutakdugan@trakya.edu.tr, [0000-0001-8659-541X](https://orcid.org/0000-0001-8659-541X)
(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Bir maliye politikası aracı olarak kamu borçlanması açısından bakıldığında temel amaç, devletin finansman ihtiyacının orta ve uzun vadede kabul edilebilir bir risk ve düşük maliyetle karşılanarak, borçların sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Kamu borç yönetiminde dikkat edilmesi gereken başlıca riskler, borcun vade yapısı ve maliyeti ile ilişkili olan faiz oranı riski, finansman yükümlülükleri ile ilişkili likidite riski, temerrüde düşme olasılığı ile ilişkili kredi riski ve son olarak döviz kuru riski şeklinde sıralanmaktadır (Papaioannou, 2009).

Borç yapısı ile ilgili olan kur riskinin ölçülmesi ve yönetilmesi oldukça önemlidir. Kamu borç stokunun önemli bir kısmının döviz cinsinden veya kur değişimlerinden etkilenen başka enstrümanlardan oluşması, borç portföyünün maruz kalacağı döviz kuru riskini arttıracaktır. Dolayısıyla, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde döviz kurlarında yaşanan dalgalanmalar kamu kesiminin borç miktarını etkileyebilmektedir. Bu açıdan, risk yönetimini temel alan borç yönetimi, kur kaynaklı krizlerin etkilerini azaltma ve borçların sürdürülebilirliği noktasında büyük öneme sahiptir (Nart, 2015). Kur riskinden korunmak ve aynı zamanda kamu borcunun sürdürülebilirliği için, borç portföyünün riskini arttıran kısa vadeli, döviz cinsinden ya da enflasyona endekli borçlanma araçları yerine, uzun vadeli, sabit oranlı ve ulusal para cinsinden borçlanma araçlarının daha fazla tercih edilmesi gerekmektedir (Ulusoy ve Kara, 2017). Ancak, gelişmekte olan ülkeler ve diğer pek çok ülke için, böyle bir tercihin yapılabilmesi çeşitli sebepler nedeniyle oldukça zor görünmektedir.

Bu çalışmada genel olarak, Türkiye’de 2001 krizi sonrası dönemde, döviz kuru hareketleri ile kamu borç stoku arasındaki ilişkinin yönü incelenecektir. Dolayısıyla, araştırılacak hipotezler şu şekilde ifade edilebilmektedir: i) Kamu borç portföyü döviz kuru riskine maruz kalmaktadır ve reel döviz kuru değişimleri kamu borcunun kompozisyonunu ya da miktarını değiştirmektedir, ii) Kamu borcundaki değişim, uluslararası piyasalarda ekonomiye ilişkin risk algısını etkileyerek, döviz kuru şoklarına neden olabilmektedir.

Bu kapsamda, Türkiye’de hangi varsayımın geçerli olduğunu tespit etmek amacıyla, son yirmi yıldaki döviz kuru hareketleri ile kamu borcunun yapısındaki değişim ekonometrik yöntemlerle araştırılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde, döviz kuru ile kamu borcu arasındaki ilişkinin teorik altyapısına, üçüncü bölümünde ise Türkiye’de 2001 sonrası dönemde kamu borç stokundaki gelişmelere ve reel döviz kuru değişimlerine yer verilecektir. Dördüncü bölümde, çalışmanın hipotezleri VAR modelleri ile test edilerek elde edilen bulgular özetlenecek, son bölümde ise ulaşılan sonuçlar değerlendirilecektir.

Kamu Borcu – Döviz Kuru İlişkisine Teorik Bakış

Döviz kuru değişimleri ve kamu borçları arasındaki ilişki temelde iki mekanizma tarafından belirlenmektedir. Bunlardan birincisi, döviz kuru değişimlerinin kamu borcu

üzerindeki etkisini açıklarken, ikincisi ise kamu borç stokundaki değişimlerin döviz kuruna etkisini ele almaktadır (Schonerwald da Silva ve Vernengo, 2007).

Döviz kurunda meydana gelen değişimlerin kamu borç stokunu etkileme derecesi, genellikle yabancı para cinsinden borçların fazla olduğu ülkelerde daha yüksektir. Çünkü, döviz kuru oynaklığının fazla olmasının ya da ani ve yüksek oranlı kur artışlarının finansal istikrar üzerindeki olumsuz etkisi, genellikle kamu kesimine de yansımaktadır. Döviz cinsinden borcun, toplam kamu borç stoku içindeki payının yüksek olduğu ülkelerde, yaşanan kur şokları kamu borçlanmasının sürdürülebilirliğini negatif etkileyebilmektedir. Dolayısıyla, ulusal para birimi cinsinden ve uzun vadeli borçlanamayan ülkelerde*, kamu borç yönetiminden sorumlu otoritelerin döviz kuru hareketlerini dikkatle izlemesi ve buna göre hareket etmesi gerekmektedir. Bu noktada, özellikle gelişmekte olan ve finansal kırılganlıkları fazla olan ülkelerde döviz cinsinden varlıkların arttırılamaması durumunda, ulusal para cinsinden borçlanma piyasalarının geliştirilmesi önem kazanmaktadır (Margolin, 2007). Yurtiçi finansal piyasalarda derinliğin sağlanamadığı ve yerel para birimi cinsinden borçlanma piyasalarının yeterince gelişmediği ülkelerde, orijinal günahın da azami seviyede olması doğal bir durumdur. Finansal piyasalardaki olumsuzluklara ilaveten, uygulanan para politikasına bağlı olarak iç piyasada faiz oranlarının yüksek olması durumunda, bu gibi ülkeler için yurt dışı piyasalarda daha uzun vadeli ve daha düşük maliyetli borçlanma imkânı ortaya çıkacak, bu da daha cazip olan döviz cinsinden borçlanmayı arttıracaktır (Yavuz, 2009). Kamu kesimi ile birlikte, özel sektörün de toplam borç stoku içerisinde döviz cinsinden borç oranının artması, aynı zamanda ulusal paranın devalüe edilmesi anlamına gelmektedir ve bu durumda diğer pek çok makroekonomik göstergenin olumsuz etkilenme ihtimali bulunmaktadır. Bu nedenle; uluslararası piyasalarda para birimleri güçlü olmayan ve dolayısıyla borç stokunun önemli bir kısmı yabancı para cinsinden (orijinal günahı yüksek) olan gelişmekte olan ülkelerde, döviz kuru dinamiklerinin belirlenmesi oldukça önemlidir (Schonerwald da Silva ve Vernengo, 2007).

Yabancı para cinsinden borçlanmanın diğer bir nedeni de, döviz girdisi kısıtlı olan ekonomilerde yabancı para cinsinden borcun olması ve bu borcun geri ödenebilmesi için döviz cinsinden borçlanmanın bir gereklilik olmasıdır. Türkiye gibi genel olarak cari işlemler açığı veren, yani net döviz fazlasına sahip olmayan ülkelerde bu şekildeki bir borç sarmalı, döviz cinsinden borçlanmanın artarak devam etmesine neden olmaktadır (Margolin, 2007). Bu bağlamda, özel sektör ve finansal kuruluşlar için oldukça önemli olan varlık ve yükümlülükler arasındaki kur uyumu, kamu kesimi ve kamu borçlanma politikaları açısından da büyük öneme

* Eichengreen ve Hausmann (1999), bu gibi ülkelerdeki söz konusu durumu “orijinal günah” olarak adlandırmaktadır. Hausmann ve Panizza (2003)’e göre; orijinal günah kavramı, bir ülkenin iç piyasada ulusal parası cinsinden uzun vadeli borçlanamaması ve uluslararası piyasalarda da yine ulusal para birimi cinsinden (kısa vadeli olsa bile) borçlanamamasını ifade etmektedir.

sahiptir. İhracattaki artış ya da ülkeye daha fazla doğrudan yabancı yatırımın çekilmesi gibi ödemeler dengesine pozitif katkı veren faaliyetler sonucunda sağlanan döviz girdilerinin, diğer değişkenler sabitken, borç stokunun para birimi cinsinden kompozisyonunu olumlu etkilemesi ve döviz cinsinden borç miktarını azaltması beklenmektedir.

Diğer taraftan, döviz kuru değişimlerinin kamu borç stoku üzerindeki etkisi, dolaylı olarak ödemeler dengesi kanalıyla da ortaya çıkabilmektedir. Eğilmez (2012)’in de belirttiği gibi; kamu gelirlerinin ağırlıklı olarak dolaylı vergilere dayandığı Türkiye gibi ülkelerde, döviz kurundaki bir artış ithalatı azaltarak, ithalat üzerinden tahsil edilen vergilerde de bir düşüşe neden olacaktır. Bu durumun, daha büyük bütçe açığına ve dolayısıyla kamu borç miktarında da artışa neden olması kuvvetle muhtemeldir.

Döviz kuru ile kamu borç stoku arasındaki ilişkinin diğer yönü ise, borç stokundaki değişimin kur üzerindeki etkisini açıklamaktadır. Buna göre, kamu borç stokundaki artış, borç yükümlülüklerinin yerine getirilememesi veya temerrüt olasılığının artması düşüncesi ile birlikte, ülke riskine ilişkin algıyı olumsuz etkileyebilecektir. Bu durum ise, ülke ekonomisinden önemli miktarda yabancı sermaye çıkışına ve bunun sonucunda döviz kurunda yukarı yönlü şoklara yol açabilecektir (Schonerwald da Silva ve Vernengo, 2007).

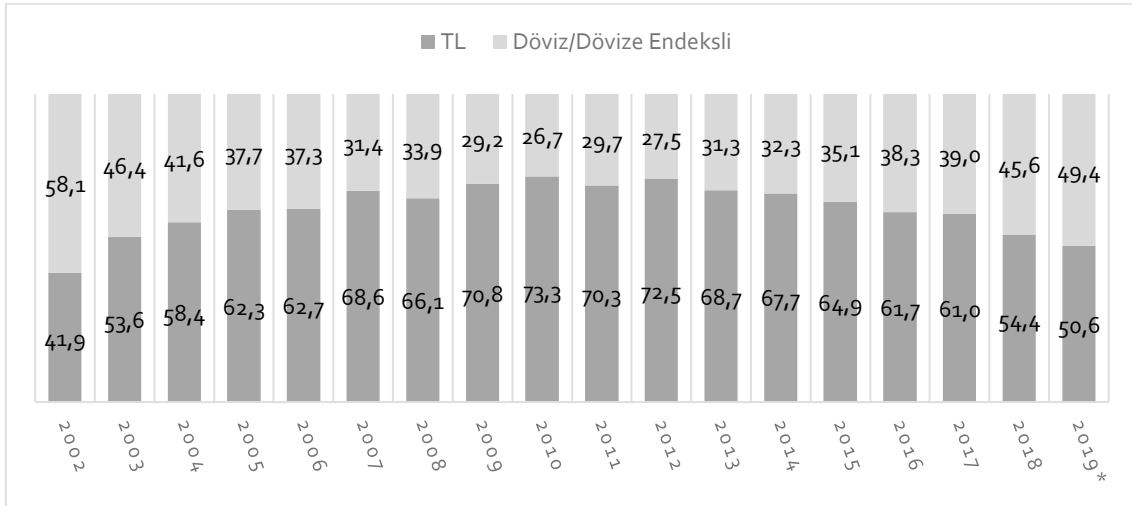
Öte yandan, reel döviz kurunun en önemli işlevlerinden birisi, değişen piyasa koşullarına ayak uydurabilmeleri için üreticilere ve tüketicilere yol göstermesi, piyasa ekonomisinin temeli olan göreceli fiyatları belirlemesidir (Neven ve Wyplosz, 1999). Bu açıdan reel döviz kuru, bir ekonominin uluslararası rekabet gücünü etkileyen ve aynı zamanda yabancı yatırımcılar için gösterge olarak görülen önemli bir faktördür. Nitekim aşırı borç yükü ve bütçe açıklarının sürdürülemez bir hal alması, uluslararası yatırımcılar açısından negatif algıya ve döviz kurunda oynaklığa neden olacak, reel döviz kurundaki belirsizlik ise uluslararası rekabet gücünü olumsuz etkileyerek problemin bir kısır döngüye girmesine yol açacaktır (Sène, 2004).

Bir diğer açıdan bakıldığında, genellikle gelişmekte olan ülkeler ulusal para birimleri cinsinden dış borç alamadığından, mevcut dış borçların döviz cinsinden ödenmesi gerekmektedir. Bu sebeple, dış borç ödeme dönemlerinde döviz çıkışı meydana gelecek ve döviz talebinde bir artış gerçekleşecektir. Diğer taraftan, dış borçlanmanın yapıldığı dönemlerde ise, ekonomiye döviz girdisi sağlanacaktır. Dolayısıyla, belirli dönemlerde meydana gelen döviz arz ve talebindeki dalgalanmaların da döviz kurunu etkileme eğilimi bulunmaktadır. Krugman (1988)’da ifade edildiği gibi, uluslararası sermaye akımlarının arttığı veya dış borçlanmadan kaynaklanan döviz girişinin fazla olduğu durumlarda, uzun vadede reel döviz kurunun ayarlanması ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir. Sonradan bu tartışma, tam sermaye hareketliliğinin olduğu gelişmekte olan ülkelerde uygulanması gereken döviz kuru rejiminin belirlenmesi noktasına genişletilmiştir.

Bu bağlamda, dış borcun yüksek olmasının, otomatik dengeleyici olarak esnek döviz kuru rejiminin tercih edilmesine yol açabileceği ifade edilmektedir (Sène, 2004).

Türkiye’de 2001 Krizi Sonrası Kamu Borcunun Yapısı ve Döviz Kuru Hareketleri

Türkiye’de 2001 yılında döviz çıpası sisteminin terk edilip dalgalı kur rejimine geçilmesinden sonraki dönemde, döviz kuru değişimlerinin kamu borç yönetimi açısından önemini kamu borç stokunun yapısı ile ilişkilendirmek gerekmektedir. Çünkü borç stoku içerisinde döviz cinsinden ya da dövize endeksli borçların oranının fazla olması durumunda, borç portföyünün maruz kalacağı kur riski artacak ve borç yönetimi açısından kur hareketleri dikkat edilmesi gereken önemli bir değişken konumuna gelecektir. İncelenen dönemde, kamu borç stoku içinde döviz ve dövize endeksli borçların önemli bir paya sahip olduğu Şekil 1’de görülmektedir.

Şekil 1: Merkezi Yönetim Borç Stokunun TL/Döviz Kompozisyonu (%)

Kaynak: T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı – Merkezi Yönetim Borç İstatistikleri (<https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>)

(*) Ekim ayı itibarıyla

2000 yılında başlayan ve devalüasyonla sonuçlanan başarısız istikrar programı uygulamasının ardından, piyasalarda ciddi bir likidite krizi yaşanmış ve döviz talebi önemli miktarda artmıştır. Bunun sonucunda Hazine, 2001 yılında bankaların varlıkları arasında bulunan TL cinsinden Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS)’ni dövize endeksli hale getirmiştir. Bu işlem ile birlikte, var olan döviz cinsinden dış borçların yanına iç borçların dövize endeksli kısmı da eklenmiş, toplam borç stoku içinde döviz cinsinden borçların oranı artarak 2002 yılında %58,1’e ulaşmıştır. Sonraki yıllarda bu oranın düşme trendine girdiği ve küresel kriz sonrası 2009-2012 döneminde %30’un altına indiği görülmektedir (Bkz. Şekil 1).

2002 yılından itibaren döviz kurlarının kademeli olarak düştüğü göz önünde bulundurulduğunda (Bkz. Şekil 2), bu dönemde döviz cinsinden borç oranının düşmesinin sadece geri ödemelerden kaynaklanmadığı anlaşılmaktadır. Döviz kurlarının TL karşısında değer

kaybetmesi ile birlikte, döviz cinsinden ve dövize endeksli borçların cari kurdan yeniden değerlendirilmesi sonucunda borç stoku içindeki payı azalmıştır (Uzunoğlu, 2005). Şekil 2’de gösterilen reel efektif döviz kuru endeksinin değişimine bakıldığında, yabancı para cinsinden borç stoku oranı ile arasındaki korelasyon da bu durumu destekler niteliktedir. 2002-2010 döneminde reel efektif döviz kurunun (kur şoklarından kaynaklı aşağı ve yukarı yönlü sert hareketler olmakla birlikte) kademeli olarak arttığı (yani döviz kurlarının düştüğü), bununla birlikte, aynı dönemde toplam borç stoku içinde yabancı para cinsinden borcun oranının da gerilediği görülmektedir. 2010 yılı sonrasında ise, reel efektif döviz kurunun düşme (döviz kurlarının yükseliş) trendine girdiği, döviz cinsinden borç oranının da artmaya başladığı Şekil 1 ve Şekil 2’den izlenmektedir.

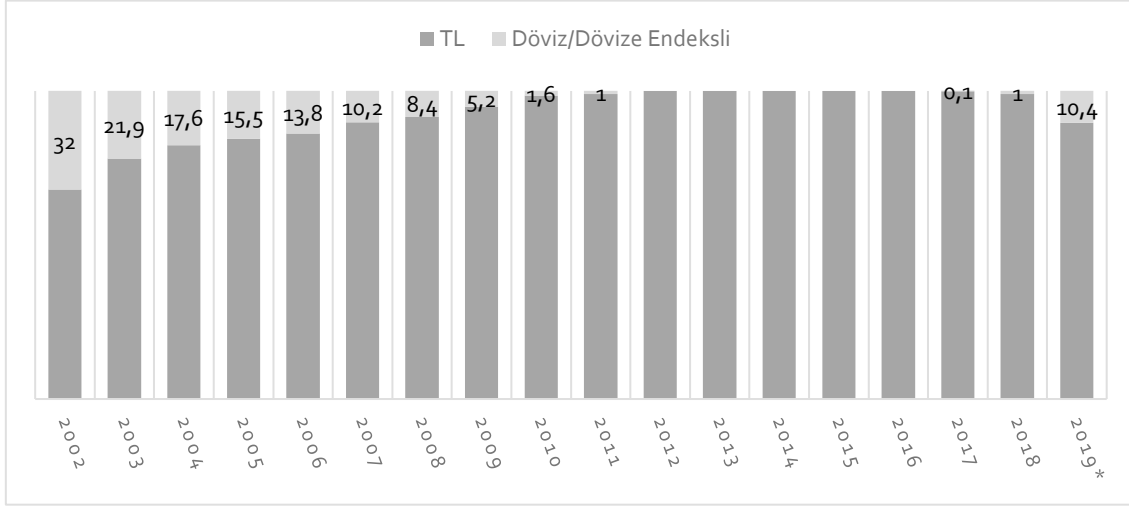
Şekil 2: TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100)

Kaynak: TCMB – <https://evds2.tcmb.gov.tr/>

Bir diğer önemli nokta ise, iç borç stoku içerisindeki döviz cinsi borçların payındaki değişimdir. 2002-2009 döneminde dış borçların toplam borç stoku içindeki oranı ile yabancı para cinsinden borçların toplam borç stoku içindeki oranı arasındaki fark dikkat çekicidir. Örneğin 2002 yılı sonu itibariyle toplam borç stoku içinde döviz cinsi/dövize endeksli borçların payı %58,1 iken, yine toplam borç stoku içinde dış borçların payının %38,4 olduğu Tablo 1’de görülmektedir. Daha sonra aradaki bu fark giderek kapanmış, 2011 yılında, yabancı para cinsinden borç oranı, dış borç stokunun toplam borç stoku içindeki oranına neredeyse eşitlenmiştir. Bu noktadan hareketle, yabancı para cinsinden iç borçların, toplam iç borç stoku içindeki payı yıllar itibariyle hesaplanarak Şekil 3’deki grafik oluşturulmuştur.

2001 krizinden sonraki ilk yıllarda yabancı para cinsinden iç borçların payının yüksek olduğu, ancak bu oranın giderek düştüğü Şekil 3’de görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında, daha önce de ifade edilen, 2001 yılında Hazine’nin Türk Lirası cinsinden DİBS’leri dövize endeksli hale dönüştürmesinin etkisi büyüktür. Diğer taraftan, bu dönemde Türk Lirası’nın değerlendirilmesinin de, döviz cinsinden iç borçlanmayı artırıcı etkisi bulunmaktadır. Çünkü, değerli Türk Lirası ile borçlanmaya yüksek reel faiz ödeyen Hazine için, döviz kurunun düşmesi ile

yabancı para cinsinden borçlanmaya düşük reel faiz ödemek daha cazip hale gelmiştir (Uzunoglu, 2005). Dolayısıyla, döviz kurunun düşmesi ile birlikte reel borçlanma maliyetini indirmek için, döviz cinsinden veya dövize endeksli iç borçlanmanın tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 3: İç Borç Stoku İçinde Döviz Cinsinden/Dövize Endeksli Borçların Oranı (%)

Kaynak: T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı – Merkezi Yönetim Borç İstatistiklerinden faydalanılarak hesaplanan verilerle yazar tarafından oluşturulmuştur.

(*) Ekim ayı itibarıyla

Hazine'nin gelirlerinin, özellikle vergi gelirlerinin, Türk Lirası cinsinden olduğu düşünüldüğünde, döviz cinsinden iç borçlar Hazine'nin varlıkları ile yükümlülükleri arasında uyumsuzluğa sebep olarak, döviz açığının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durumda da, borç portföyünün maruz kaldığı kur riski artmıştır. Neyse ki, yabancı para cinsinden iç borçların, iç borç stoku içindeki payı giderek azalmış, 2012 yılında iç borç stokunun tamamı Türk Lirası cinsinden gerçekleşmiştir. 2008 yılındaki küresel krize rağmen bu tablonun ortaya çıkmasında, kamu bütçesi açısından mali disiplinin sağlanması ve bu konuda ısrarcı olunmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 1'de yer alan kamu borç istatistiklerine bakıldığında; borç stokundaki kademeli artışa rağmen, kamu borç stokunun GSYH'ye oranında (borç yükünde) 2001 sonrasında meydana gelen iyileşmede, sağlanan bütçe disiplini ve kamu borç yönetimindeki olumlu değişikliklerin etkisi büyüktür. 2001 krizi sonrasında, Türkiye ekonomisinin en önemli kazanımlarından birisinin maliye politikası ve borç yönetimi alanında olduğu bilinmektedir. Ekonominin güçlü yanlarından biri haline gelen mali disiplin ile birlikte, kamu borcu ve kamunun reel borçlanma maliyetleri uzunca bir süre düşük düzeylerde kalmış, borçlanma vadeleri de uzamıştır. Diğer bir deyişle, Türkiye ekonomisini 2001 krizine götüren temel sorunlar ortadan kalkmıştır (Özatay ve Sak, 2019). Bu olumlu gelişmeler sayesinde, Türkiye yurtdışı piyasalarda önceki dönemlere göre daha düşük maliyetlerle ve daha uzun vadelerle borçlanma imkanı bulmuş, kamu borçlanma araçları

ise nispeten riskten arındırılmış getiri sunan cazip yatırım araçları haline gelmiştir (Güngen, 2015).

2001 krizi ile çok yüksek seviyelere çıkan iç ve dış borç yükünün, kriz sonrasında tekrar düşüşe geçtiği Tablo 1’den görülmektedir. 2008 küresel krizi ile birlikte borç yükünde artışlar meydana gelmiş (örneğin, 2008’de %38,3 olan toplam borç yükü 2009 yılında %44,2’ye çıkmıştır), bu artışın ardından iç borç yükü tekrar düşmeye başlamıştır. Buna karşın, dış borç yükünde önemli bir azalma meydana gelmediği, hatta 2014 yılı sonrasında bu oranın kademeli olarak arttığı, 2019 yılına gelindiğinde de bu artış trendinin devam ettiği görülmektedir. Ortaya çıkan bu durum ile birlikte, Amerikan Doları cinsinden dış borç stokundaki yükselme, kamu kesiminin dış borcunda reel bir artış olduğunu ve bu artışın sadece meydana gelen döviz kuru şokları ile açıklanamayacağını göstermektedir.

Tablo 1: Merkezi Yönetim Borç Stoku İstatistikleri

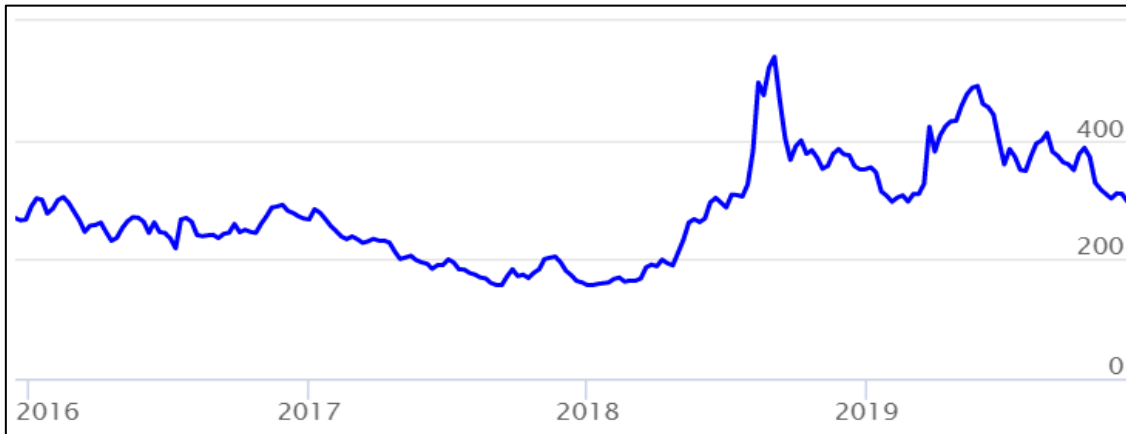
	İç Borç Stoku			Dış Borç Stoku			Toplam Borç Stoku			
	Milyar TL	%	Borç Yükü (%)	Milyar TL	%	Borç Yükü (%)	Milyar USD	Milyar TL	%	Borç Yükü (%)
2002	149,9	61,6	41,7	93,2	38,4	25,9	56,8	243,1	100	67,7
2003	194,4	68,6	41,5	88,8	31,4	19,0	63,3	283,2	100	60,5
2004	224,5	70,8	38,9	92,5	29,2	16,0	68,6	317,0	100	54,9
2005	244,8	73,7	36,3	87,2	26,3	12,9	64,6	331,9	100	49,3
2006	251,5	72,8	31,9	94,0	27,2	11,9	66,6	345,5	100	43,8
2007	255,3	76,5	29,0	78,6	23,5	8,9	67,1	333,9	100	37,9
2008	274,8	72,2	27,6	106,0	27,8	10,7	69,8	380,8	100	38,3
2009	330,0	74,7	33,0	112,0	25,3	11,2	74,1	442,0	100	44,2
2010	352,8	74,4	30,4	121,3	25,6	10,5	78,1	474,1	100	40,9
2011	368,8	71,0	26,4	150,3	29,0	10,8	79,2	519,1	100	37,2
2012	386,5	72,5	24,6	146,4	27,5	9,3	81,7	532,9	100	33,9
2013	403,0	68,7	22,3	183,2	31,3	10,1	85,7	586,2	100	32,4
2014	414,6	67,7	20,3	197,9	32,3	9,7	85,2	612,5	100	30,0
2015	440,1	64,9	18,8	238,1	35,1	10,2	81,7	678,2	100	29,0
2016	468,6	61,7	18,0	291,3	38,3	11,2	82,6	760,0	100	29,1
2017	535,4	61,1	17,2	341,0	38,9	11,0	90,2	876,5	100	28,2
2018	586,1	54,9	15,7	481,0	45,1	12,9	91,2	1067,1	100	28,7
2019*	712,8	56,5	17,9	547,9	43,5	13,7	95,3	1260,7	100	31,6

* Ekim ayı itibarıyla (Borç yükü verileri 2019 yılı ikinci çeyrek itibarıyla)

Kaynak: T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı – Merkezi Yönetim Borç İstatistikleri (<https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>)

Dış borç miktarındaki artış, özellikle esnek veya yönetimli dalgalanan döviz kuru rejimlerinin uygulandığı ekonomilerde birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirebilmektedir. Bu olumsuzluklar; dış borçların fiyatları ya da nominal döviz kurunu etkilemesi sebebiyle özel

yatırımların azalması, dış şoklara karşı kırılganlığın artması veya toplam kamu harcamaları içerisindeki borç servisi oranının artmasıyla borç ödemesinde kullanılacak döviz stoklarının erimesi şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Beaugrand, Loko ve Mlachila, 2002). Türkiye’de kamu kesiminin dış borçlarındaki artışla birlikte, döviz cinsinden ya da dövize endeksli borcun payının da 2012 yılı sonrasında arttığı ve 2019’da %50’ye yaklaştığı görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında, özellikle 2019 yılında iç borç stoku içerisindeki döviz cinsinden ve dövize endeksli borç oranının önemli ölçüde artarak %10,4’e ulaşmasının da etkisi bulunmaktadır. Bütün bunlar borcun yapısının döviz kuruna karşı bir kırılganlık taşımasına neden olmakta, bu durum da ekonomiye ilişkin risk algısını negatif etkilemekte ve dış şoklara karşı hassasiyeti arttırmaktadır. Şekil 4’de gösterilen ve aynı zamanda Türk tahvillerine duyulan güvene ilişkin dolaylı bir veri sunan beş yıllık CDS primindeki değişimi gösteren grafiğe bakıldığında da, Türkiye’ye ilişkin uluslararası risk algısındaki olumsuz değişim net bir şekilde görülebilmektedir. Bir ülkenin ekonomik temellerinde değişiklik olmamasına ve bazı makroekonomik göstergelerdeki (kamu borç yükü gibi) pozitif görünüme rağmen, ülke riskinin artması gibi dış şoklar, çok kısa bir zaman içinde döviz kurunu yükseltebilmektedir. Diğer taraftan, kamu kesimi riskinin bankalara ve finansal olmayan kuruluşlara hızla yayılmasıyla, iç talep ve ekonomik büyüme olumsuz etkilenebilmektedir. Bu durum, kamu borç yükünü arttırmakta ve ortaya çıkan kısır döngünün yarattığı problemler artarak devam etmektedir (Özatay ve Sak, 2019).

Şekil 4: Türkiye'nin 5 Yıllık CDS Primi (14.12.2015 – 09.12.2019)

Kaynak: <http://www.worldgovernmentbonds.com/cds-historical-data/turkey/5-years/>

Dış borç miktarındaki artışın Türkiye'nin uluslararası piyasalardaki risk görünümünü arttırıcı etki yapmasıyla birlikte, ABD Merkez Bankasının faiz artırımı kararları, özellikle 2013 yılı sonrasında yabancı sermaye çıkışlarına ve Türk Lirası'nın yabancı para birimleri karşısında değer kaybetmesine neden olmuştur. Dış faktörler ve jeopolitik riskler ile birlikte, Türkiye ekonomisinin kendi kırılganlıklarının da fiyatlandırılmasıyla, döviz kurunda önemli yükselişler ve dalgalanmalar meydana gelmiştir. Bu gelişmelerin devamında, 2018 yılında ciddi bir kur şokuyla karşı karşıya kalınmış ve döviz kuru zirve yapmış, Ağustos ayının sonunda Amerikan

Doları kuru 6,54 seviyesine kadar çıkmıştır. Küresel piyasalardaki olumsuz beklentilerin de etkisiyle, 2015/01 – 2019/12 döneminde Türk Lirası Amerikan Doları karşısında %147,6 oranında değer kaybederek, diğer gelişmekte olan ülkelere göre negatif bir biçimde ayrılmıştır.

Temel piyasa göstergelerindeki bozulmalar ve Merkez Bankası’nın net döviz rezervlerindeki düşüşle birlikte, kamu kesiminin döviz cinsinden borç miktarındaki artış, uluslararası piyasalarda Türkiye ekonomisine ilişkin güveni azaltmıştır. Bu da döviz kurlarında sert yükselişleri beraberinde getirmiştir. Cari işlemler dengesi açısından bakıldığında sürekli olarak döviz açık pozisyonuna sahip olan ve kamu harcamalarını ulusal parayla finanse ederken borçlarını büyük oranda yabancı parayla ödeyen Türkiye gibi ülkelerde, bu durum büyük bir risk oluşturmaktadır.

Literatür Taraması

Hem uygulamada hem de literatürde, gelişmekte olan ekonomilerde döviz kuru dalgalanmaları ya da döviz krizleri ile borç krizleri arasında güçlü bir bağlantı olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır. Uluslararası finansal kurumlar tarafından sağlanan kurtarma paketleri olmasaydı, 1990’lı yıllarda Meksika, Güney Kore ve Tayland’ın, daha sonra ise 2000’li yılların başında Türkiye’nin para birimlerinde ortaya çıkan krizlerin, bu ülkelerin yükümlülüklerini yerine getirememesine ve derin bir borç krizine sürüklenmesine neden olacağı konusundaki görüşler oldukça yaygındır (Reinhart, 2002).

Konuyla ilgili literatüre bakıldığında, Türkiye üzerine doğrudan döviz kuru değişimleri ile kamu borcu arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışma bulunmamakla birlikte, geniş kapsamda döviz kuru ile mali değişkenler arasındaki ilişkilerin araştırıldığı çalışmalardan bazıları şunlardır:

Güler (2017), BRIC ülkeleri ve Türkiye için döviz kuru oynaklığının kamu borç stoku ve dış borç servisi üzerindeki etkisini, 2010-2012 yılları arasında Amerikan Doları kurundaki aylık ortalama değişimi uyarlanmış beklentiler doğrultusunda 2013-2016 dönemi için tahmin ederek incelemiştir. Çalışmada elde ettiği bulgular, dolar kurundaki artışın Brezilya, Rusya ve Türkiye’nin mali sürdürülebilirlik göstergeleri üzerinde önemli etkisinin olduğunu göstermektedir. İlgün, Dumrul ve Aysu (2014) çalışmalarında, 1994-2012 dönemi için Türkiye’de bütçe açıklarının reel döviz kuru üzerindeki etkilerini sınır testi kullanarak incelemişler, bütçe açığı ve finansman biçimlerinin incelenen dönemde reel döviz kuru üzerinde anlamlı etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Temür, Çetin, Eroğlu ve Eroğlu (2014) ise, 2000-2011 dönemi için Türkiye’nin kamu borç yükünün belirleyicilerini inceledikleri çalışmalarında, döviz kurunun kamu borcu üzerinde arttırıcı bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Bir başka çalışmada Tanner ve Samake (2008); Türkiye, Brezilya ve Meksika için kamu borçlarının sürdürülebilirliğini VAR yaklaşımı ile incelemişlerdir. Elde ettikleri bulgular,

Türkiye’de 2001 krizinden sonra döviz kurlarında ve faiz oranlarındaki oynaklığın kamu borç miktarını arttırdığını, yaşanan döviz kuru şoklarının borç sürdürülebilirliğini negatif etkilediğini göstermektedir. Özgen ve Güloğlu (2004) ise çalışmalarında, Türkiye’de iç borçlar ve seçilen makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri, 1988-2003 dönemi verilerini kullanarak, VAR modelleri ile incelemiştir. Çalışmanın bulguları, iç borç stokundan döviz kuruna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırma sonuçları, döviz kuru değişimlerinin iç borç artışı üzerinde önemli bir etkisinin olmadığına işaret etmektedir.

Diğer taraftan, çeşitli ülke örnekleri için kamu borçları ile döviz kuru ilişkisini inceleyen çalışmalar şu şekilde özetlenebilmektedir:

Yien, Abdullah ve Azam (2017), Malezya ekonomisinde, iç borç, dış borç, döviz kuru ve enflasyon arasındaki dinamik ilişkileri, Johansen eşbütünleşme yaklaşımı ve Granger nedensellik testi ile incelemiştir. Elde ettikleri bulgular; iç borç stokundan döviz kuruna doğru tek yönlü ve dış borç stoku ile döviz kuru arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Saheed, Sani ve Idakwoji (2015), Nijerya için kamu dış borcunun döviz kuru üzerindeki etkisini en küçük kareler yöntemiyle incelemişler, dış borç stoku ve dış borç servisinin döviz kuru dalgalanmalarını açıklamada istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Carrera ve Vergara (2012) ise çalışmalarında, reel döviz kuru şoklarının kamu borçları üzerindeki etkisini seçilmiş ülkeler kapsamında incelemiştir. Sonuçlar, döviz cinsinden kamu borç oranının yüksek olması durumunda döviz kurundaki artışların borç sürdürülebilirliğini negatif etkilediğini göstermektedir. Papaioannou (2009) çalışmasında, kamu borç yönetiminde döviz kuru riskini Doğu Avrupa ülkeleri kapsamında incelemektedir. Çalışmada, gelişmekte olan ülkelerin, uluslararası piyasalarda ihraç ettikleri tahvillerin miktarının düşük olması ve iç borçlanma piyasalarının yeterince gelişmemiş olmasının kamu borç portföylerindeki kur riskini arttırdığı ifade edilmektedir. Schonerwald da Silva ve Vernengo (2007); kamu borç dinamiklerini, döviz kuru ve faiz oranı değişkenleri kapsamında Latin Amerika ülkeleri için incelemiştir. Çalışmada, kamu borç stokunda döviz cinsinden borçların oranının fazla olduğu ve uluslararası borçlanma piyasalarında para birimleri güçlü olmayan ülkelerde, döviz kuru dinamiklerinin kamu borçlarını açıklamada önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Penalver ve Thwaites (2006), Brezilya için kamu borç stokunun belirleyicilerini VAR analizi ile incelemişler, döviz kuru değişkenini de modele açıklayıcı değişken olarak dahil etmişlerdir. Elde ettikleri bulgular, borç yükünün döviz kuru hareketleri üzerinde etkili olduğunu ve reel döviz kurunu negatif etkilediğini göstermektedir. Sène (2004) çalışmasında, gelişmekte olan ülkelerin kamu dış borcu ile reel döviz kuru arasındaki ilişkiyi Obstfeld ve Rogoff (1995) modelinin bir uzantısını kullanarak incelemiş, borç stokundaki artışın uzun vadede denge döviz kurunun yükselmesine neden olduğunu

göstermiştir. Tille (2003), döviz kuru hareketlerinin ABD’nin dış borçları üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında, Amerikan Doları’ndaki değer artışının borç stoku artışı üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu belirtmektedir. Azam (1997) ise, CFA Fransı bölgesi ülkelerinde kamu borcu ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelemiş, borç sorununun ve uygulanan yanlış politikaların yaşanan devalüasyonların bir nedeni olduğunu tespit etmiştir.

Uygulama: Veri, Yöntem ve Bulgular

Çalışmanın analiz kısmında, Türkiye’de kamu borç stoku ile döviz kuru hareketleri arasındaki ilişki VAR modelleri yardımıyla incelenmiştir. Bu bağlamda, merkezi yönetim borç stokunun farklı bileşenleri ile döviz kuru arasındaki uzun dönemli ilişkilerin varlığı Johansen eşbütünleşme yaklaşımıyla analiz edilmiştir. Devamında vektör hata düzeltme (VEC) modelleri tahmin edilerek, değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem nedensellik ilişkileri VECM Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır. Son olarak, değişkenler arasındaki dinamik ilişkiler ise VAR modeline dayalı etki-tepki ve varyans ayrıştırma analizleri ile incelenmiştir. 2002:01 - 2019:10 dönemine ilişkin aylık verilerin kullanıldığı çalışmada, reel döviz kuru verileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), borç stoku ile ilgili diğer değişkenlere ilişkin veriler ise T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı internet sitelerinden alınmıştır. Çalışma ile ilgili Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’na 28.04.2020 tarihinde başvuru yapılmış, kurulun 06.05.2020 tarihli ve 03/22 sayılı kararı ile çalışmanın etik açıdan uygun olduğu belirtilmiştir. Döviz kuru değişkeni ile merkezi yönetim borç stoku ve diğer alt bileşenleri (iç borç stoku, dış borç stoku, Türk Lirası cinsinden borç stoku ve yabancı para cinsinden borç stoku) arasındaki ilişkiler farklı VAR modelleri ile ayrı ayrı analiz edilmiş, tüm değişkenlerin logaritmik formları modellere dahil edilmiştir. Bu doğrultuda, değişkenler arasındaki ilişkiler aşağıda yer alan tam logaritmik modeller yardımıyla gösterilmiştir:

$$\ln RDK_t = \alpha_1 + \beta_1 \ln TB_t + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$\ln RDK_t = \alpha_2 + \beta_2 \ln IB_t + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

$$\ln RDK_t = \alpha_3 + \beta_3 \ln DB_t + \varepsilon_{3t} \quad (3)$$

$$\ln RDK_t = \alpha_4 + \beta_4 \ln TLB_t + \varepsilon_{4t} \quad (4)$$

$$\ln RDK_t = \alpha_5 + \beta_5 \ln YPB_t + \varepsilon_{5t} \quad (5)$$

Yukarıdaki denklemlerde; RDK_t TÜFE bazlı (2003=100) reel efektif döviz kurunu, TB_t merkezi yönetim toplam borç stokunu, IB_t merkezi yönetim iç borç stokunu, DB_t merkezi yönetim dış borç stokunu, TLB_t merkezi yönetim Türk Lirası cinsinden borç stokunu ve YPB_t merkezi yönetim yabancı para cinsinden borç stokunu ifade etmektedir.

Bu kapsamda, öncelikle değişkenlerin durağanlıkları birim kök testleriyle incelenerek, serilerin bütünleşme dereceleri belirlenmiştir. Nelson ve Plosseri (1982), tipik makroekonomik zaman serilerinin hemen hemen hepsinin bir birim kökü olduğunu, yani durağan olmadığını ileri

sürmektedir. Bu doğrultuda, bir serideki birim köklerin varlığını test etmede kullanılan en yaygın yöntemlerden Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri uygulanmış, sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Birim Kök Test Sonuçları

	ADF			PP		
	N	C	C/T	N	C	C/T
<i>lnRDK</i>	-0,64 (2)	-1,16 (2)	-1,94 (2)	-0,62 (11)	-1,13 (9)	-1,93 (9)
<i>lnTB</i>	7,44 (0)	-0,27 (0)	-1,58 (0)	6,88 (1)	-0,29 (1)	-1,76 (2)
<i>lnIB</i>	7,12 (1)	-3,16 ^b (1)	-4,95 ^a (1)	6,10 (7)	-1,48 (6)	-2,55 (6)
<i>lnDB</i>	3,59 (0)	0,25 (0)	-1,08 (0)	3,46 (1)	0,20 (1)	-1,17 (3)
<i>lnTLB</i>	1,91 (6)	-6,66 ^a (1)	-7,12 ^a (1)	5,15 (9)	-4,40 ^a (7)	-4,08 ^a (5)
<i>lnYPB</i>	3,06 (0)	1,78 (0)	0,07 (0)	2,94 (3)	2,02 (7)	0,20 (6)
$\Delta lnRDK$	-11,52 ^a (1)	-11,51 ^a (1)	-11,56 ^a (1)	-10,4 ^a (12)	-10,4 ^a (13)	-10,6 ^a (14)
$\Delta lnTB$	-10,27 ^a (0)	-12,28 ^a (0)	-12,25 ^a (0)	-10,72 ^a (6)	-12,23 ^a (4)	-12,20 ^a (4)
$\Delta lnIB$	-2,37 ^b (5)	-12,69 ^a (0)	-12,95 ^a (0)	-10,90 ^a (8)	-13,13 ^a (7)	-13,13 ^a (6)
$\Delta lnDB$	-14,03 ^a (0)	-14,63 ^a (0)	-14,72 ^a (0)	-14,03 ^a (0)	-14,76 ^a (6)	-15,00 ^a (8)
$\Delta lnTLB$	-2,24 ^b (5)	-3,00 ^b (5)	-3,17 ^c (5)	-8,52 ^a (7)	-11,58 ^a (7)	-12,56 ^a (7)
$\Delta lnYPB$	-12,78 ^a (0)	-13,18 ^a (0)	-13,49 ^a (0)	-12,78 ^a (2)	-13,14 ^a (6)	-13,5 ^a (10)

^{a, b} ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Birim kök testleri sonuçlarına göre, modellerde yer alan bütün serilerin düzey değerlerinin durağan olmadıkları ve birinci farkları alındıktan sonra durağan hale geldikleri görülmektedir. Bu doğrultuda, birinci dereceden bütünleşik olan seriler arasındaki uzun dönemli ilişki Johansen Eşbütünleşme Testi ile araştırılmıştır. Johansen (1988) ile Stock ve Watson (1988) tarafından geliştirilen bu yöntemde, değişkenler arasındaki eşbütünleşmeyi sağlayan vektörlerin tahmini maksimum benzerlik yöntemi ile hesaplanmaktadır. Modelde yer alan bütün değişkenlerin bütünleşme derecelerinin eşit olması koşulu bulunan Johansen eşbütünleşme yaklaşımında, iz istatistiği ve maksimum özdeğer istatistiği hesaplanarak, eşbütünleşik vektör sayısını gösteren katsayılar matrisinin karakteristik kökleri belirlenmektedir. Buradan hareketle de değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığı ve eğer varsa eşbütünleşme vektörü tespit edilmektedir. Johansen eşbütünleşme prosedürü, durağan olmayan serilerin düzey değerleri ile farklarını içeren aşağıdaki gibi bir VAR modeli tahminine dayanmaktadır (Johansen ve Juselius, 1990):

$$H_1: X_t = \Pi_1 X_{t-1} + \Pi_2 X_{t-2} + \dots + \Pi_k X_{t-k} + \mu + \varepsilon_t \quad (6)$$

Denklem (6)’da yer alan X değişkenler vektörünü, Π değişkenlerin katsayı matrisini ve uzun dönem ilişkisini, μ sabit terimler vektörünü, ε_t ise sıfır ortalama ve sabit varyans özelliklerine sahip hata terimini göstermektedir. Bu modeldeki Π katsayılar matrisinin rankından yola çıkarak değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi araştırılmaktadır. Eşbütünleşik vektör sayısını gösteren katsayılar matrisinin rankı belirlenirken, maksimum olabilirlik istatistiklerine dayanan iz test istatistiği ve maksimum özdeğer test istatistiği hesaplanmakta, böylece Π matrisinin karakteristik köklerinin sayısı tespit edilmektedir. İz istatistiği eşbütünleşme vektör

sayısının (r) sıfıra eşit ya da sıfırdan küçük olma durumunu sıfıra eşit olma hipotezine karşı sınarken, maksimum özdeğer istatistiği ise r sayıda eşbütünleşme vektörünün olma durumunu, $r+1$ sayıda eşbütünleşme vektörünün bulunduğunu ifade eden alternatif hipoteze karşı sınamaktadır. Gecikme uzunluğuna oldukça duyarlı olan Johansen eşbütünleşme prosedüründe uygun gecikme uzunluğunun seçimi, tahmin edilen VAR modeli yardımıyla AIC veya SIC gibi bilgi kriterleri kullanılarak yapılmaktadır. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olması durumunda ise hata düzeltme modeli tahmin edilerek, değişkenler arasındaki dinamik ilişkiler bu model yardımıyla incelenmektedir.

Bu doğrultuda, borç stoku değişkenlerinin her biri ile reel döviz kuru değişkeninin yer aldığı beş ayrı VAR modeli oluşturulmuş, gecikme uzunluğu ve Johansen eşbütünleşme testinde kullanılacak modelin seçimi Schwarz Bilgi Kriteri (SIC)’ne göre belirlenmiştir. Karar aşamasında, Johansen (1988) ile Johansen ve Juselius (1990) çalışmalarında sunulan kritik değerlerin, farklı asimptotik dağılımları da içerecek şekilde yeniden hesaplanmış ve genişletilmiş versiyonları olan Osterwald-Lenum (1992)’da yer alan kritik değerler kullanılmıştır. Johansen eşbütünleşme testi sonuçları Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3: Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	Model (Gecikme Uzunluğu)	H ₀ Hipotezi	İz İstatistiği	Kritik Değerler		Maksimum Özdeğer İstatistiği	Kritik Değerler	
				%5	%1		%5	%1
<i>lnTB</i>	Model 2	$r = 0$	125,02	19,96	24,60	119,96	15,67	20,20
<i>lnRDK</i>	(1)	$r \leq 1$	5,056	9,24	12,97	5,056	9,24	12,97
<i>lnIB</i>	Model 2	$r = 0$	99,43	19,96	24,60	95,54	15,67	20,20
<i>lnRDK</i>	(1)	$r \leq 1$	4,886	9,24	12,97	4,886	9,24	12,97
<i>lnDB</i>	Model 4	$r = 0$	49,46	25,32	30,45	46,32	18,96	23,65
<i>lnRDK</i>	(1)	$r \leq 1$	3,137	12,25	16,26	3,137	12,25	16,26
<i>lnTLB</i>	Model 2	$r = 0$	111,25	19,96	24,60	106,23	15,67	20,20
<i>lnRDK</i>	(1)	$r \leq 1$	5,021	9,24	12,97	5,021	9,24	12,97
<i>lnYPB</i>	Model 5	$r = 0$	39,99	18,17	23,46	39,98	16,87	21,47
<i>lnRDK</i>	(1)	$r \leq 1$	0,011	3,74	6,40	0,011	3,74	6,40

Johansen eşbütünleşme testi bulgularına bakıldığında; oluşturulan beş ayrı modelin hepsinde hem iz istatistiği hem de maksimum özdeğer istatistiğine göre, $r = 0$ için test istatistiklerinin kritik değerlerden büyük olduğu görülmektedir. Bu durumda, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığını ($r = 0$) ifade eden sıfır hipotezi reddedilmektedir. Diğer taraftan, değişkenler arasında en az bir eşbütünleşme vektörü olduğunu ($r \leq 1$) ifade eden hipotez bütün modellerde reddedilememektedir. Dolayısıyla, *lnRDK* değişkeni ile borç stoku değişkenlerinin tamamı arasında uzun dönemli ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Engle ve Granger (1987)’e göre; değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olması durumunda, dinamik ilişkilerin hata düzeltme modeli ile tahmin edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, analize vektör hata düzeltme (Vector Error Correction - VEC) modelleri ile devam

edilmiştir. Johansen eşbütünleşme testinde kullanılan gecikme uzunlukları ile oluşturulan vektör hata düzeltme modelleri tahmin edilmiş, bu modeller üzerinden gerçekleştirilen Granger Nedensellik Testi, etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma analizi sonuçları yorumlanmıştır. İlk olarak, değişkenler arasındaki muhtemel nedensellik ilişkilerini ve ilişkinin yönünü ortaya koyan Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. Vektör hata düzeltme modeline dayalı Granger nedensellik testinde, uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata düzeltme terimi (ect_{t-1}) VAR modeline bir değişken olarak ilave edilmektedir. Buna göre; reel döviz kuru ile kamu borç stokunun bileşenleri arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılacağı modeller, her bir değişken grubu için ayrı ayrı olmak üzere aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

$$(1-L) \begin{bmatrix} \ln RDK_t \\ \ln TB_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_1 \\ a_2 \end{bmatrix} + \sum_{i=1}^p (1-L) \begin{bmatrix} b_{11i} & b_{12i} \\ b_{21i} & b_{22i} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \ln RDK_{t-1} \\ \ln TB_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \alpha \\ \beta \end{bmatrix} ect_{t-1} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{bmatrix} \quad (7)$$

$$(1-L) \begin{bmatrix} \ln RDK_t \\ \ln IB_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_1 \\ a_2 \end{bmatrix} + \sum_{i=1}^p (1-L) \begin{bmatrix} b_{11i} & b_{12i} \\ b_{21i} & b_{22i} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \ln RDK_{t-1} \\ \ln IB_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \alpha \\ \beta \end{bmatrix} ect_{t-1} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{bmatrix} \quad (8)$$

$$(1-L) \begin{bmatrix} \ln RDK_t \\ \ln DB_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_1 \\ a_2 \end{bmatrix} + \sum_{i=1}^p (1-L) \begin{bmatrix} b_{11i} & b_{12i} \\ b_{21i} & b_{22i} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \ln RDK_{t-1} \\ \ln DB_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \alpha \\ \beta \end{bmatrix} ect_{t-1} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{bmatrix} \quad (9)$$

$$(1-L) \begin{bmatrix} \ln RDK_t \\ \ln TLB_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_1 \\ a_2 \end{bmatrix} + \sum_{i=1}^p (1-L) \begin{bmatrix} b_{11i} & b_{12i} \\ b_{21i} & b_{22i} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \ln RDK_{t-1} \\ \ln TLB_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \alpha \\ \beta \end{bmatrix} ect_{t-1} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{bmatrix} \quad (10)$$

$$(1-L) \begin{bmatrix} \ln RDK_t \\ \ln YPB_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_1 \\ a_2 \end{bmatrix} + \sum_{i=1}^p (1-L) \begin{bmatrix} b_{11i} & b_{12i} \\ b_{21i} & b_{22i} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \ln RDK_{t-1} \\ \ln YPB_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \alpha \\ \beta \end{bmatrix} ect_{t-1} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{bmatrix} \quad (11)$$

Yukarıda yer alan denklemlerde, ect_{t-1} uzun dönem ilişkisinin tahmininden elde edilen gecikmeli hata düzeltme terimini, $(1-L)$ ise fark operatörünü ifade etmektedir. Vektör hata düzeltme modeli, değişkenler arasındaki kısa dönem ve uzun dönem nedenselliklerinin birbirinden ayırt edilmesini sağlayan bir yöntemdir. Gecikmeli hata düzeltme teriminin katsayılarına ait t-istatistiğinin anlamlı olması, uzun dönemde nedensellik ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Bununla birlikte, bağımsız değişkenlerin birinci farklarının katsayılarına ait F-istatistiğinin anlamlı olması da kısa dönemde nedensellik ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir. Vektör hata düzeltme modeline dayalı Granger nedensellik testi sonuçları Tablo 4'de gösterilmiştir.

VECM Granger nedensellik testi sonuçlarından istatistiksel olarak anlamlı olanlara bakıldığında; uzun dönemde, reel döviz kurundan ($\ln RDK$) sırasıyla toplam borç stoku ($\ln TB$), iç borç stoku ($\ln IB$) ve Türk Lirası cinsinden borç stokuna ($\ln TLB$) doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmüş, diğer taraftan toplam borç stoku ($\ln TB$), dış borç stoku ($\ln DB$) ve yabancı para cinsinden borç stoku ($\ln YPB$) değişkenlerinden reel döviz kuruna doğru işleyen bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Kısa dönemde ise, toplam borç stoku, dış borç stoku ve yabancı para

cinsinden borç stoku değişkenlerinden reel döviz kuruna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu, ayrıca reel döviz kurundan Türk Lirası cinsinden borç stokuna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4: VECM Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Kısa Dönem (<i>F</i> -istatistiği)		Uzun Dönem	
	<i>ECT</i> (-1)	<i>t</i> -istatistiği	<i>ECT</i> (-1)	<i>t</i> -istatistiği
	$\Delta \ln RDK$	$\Delta \ln TB$		
$\Delta \ln RDK$	-	56,81 ^a (0,0000)	-0,0121 ^a	-5,1489
$\Delta \ln TB$	1,447 (0,2289)	-	-0,0068 ^a	-4,6986
	$\Delta \ln RDK$	$\Delta \ln IB$		
$\Delta \ln RDK$	-	0,899 (0,3428)	-0,0044	-1,2309
$\Delta \ln IB$	2,204 (0,1376)	-	-0,0113 ^a	-10,475
	$\Delta \ln RDK$	$\Delta \ln DB$		
$\Delta \ln RDK$	-	44,75 ^a (0,0000)	-0,1220 ^a	-4,9817
$\Delta \ln DB$	0,541 (0,4621)	-	0,0303	0,8168
	$\Delta \ln RDK$	$\Delta \ln TLB$		
$\Delta \ln RDK$	-	0,361 (0,5481)	0,0002	0,0461
$\Delta \ln TLB$	4,751 ^b (0,0293)	-	-0,0132 ^a	-11,656
	$\Delta \ln RDK$	$\Delta \ln YPB$		
$\Delta \ln RDK$	-	55,87 ^a (0,0000)	-0,0539 ^a	-4,8012
$\Delta \ln YPB$	1,471 (0,2250)	-	0,0124	0,7500

^a ve ^b sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Kısa ve uzun dönem nedensellik sonuçlarına bakıldığında, dış borçlardan ve döviz cinsinden borç stokundan döviz kuruna doğru işleyen anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bulgu; Saheed, Sani ve Idakwoji (2015), Penalver ve Thwaites (2006), Sène (2004) ve Azam (1997) çalışmalarında farklı ülkeler için elde edilen sonuçlarla büyük oranda örtüşmektedir. Diğer taraftan; reel döviz kurundan toplam borç, iç borç ve TL cinsinden borç stokuna doğru tespit edilen nedensellik ilişkisinin ise, Carrera ve Vergara (2012), Schonerwald da Silva ve Vernengo (2007) ile Tille (2003) çalışmalarıyla uyumlu olduğu görülmektedir.

Son olarak, değişkenler arasındaki dinamik ilişkileri incelemek için, VAR modellerine dayalı etki-tepki ve varyans ayrıştırma analizleri uygulanmış, bunların sonuçları çalışmanın Ekler kısmında sunulmuştur. Ek 1’de sunulan varyans ayrıştırma sonuçları şu şekilde özetlenebilmektedir:

- Reel döviz kurundaki değişimlerde, kamu kesimi toplam borç stoku ($\ln TB$), dış borç stoku ($\ln DB$) ve yabancı para cinsinden toplam borç stoku ($\ln YPB$) değişkenlerinin etkisi oldukça yüksektir. İncelenen periyodun son dönemine bakıldığında; $\ln RDK$ değişkeninde meydana gelen değişimlerde, $\ln TB$ ’nin etkisi %80,6, $\ln DB$ ’nin etkisi %92,7 ve $\ln YPB$ ’nin etkisi %89,4 olarak hesaplanmıştır.

- Kamu iç borç stoku ($\ln IB$) ve Türk Lirası cinsinden toplam borç stokunda ($\ln TLB$) meydana gelen değişimlerde ise reel döviz kurunun ($\ln RDK$) önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. $\ln RDK$ ’nın $\ln IB$ ’ye etkisinin başlangıçta düşük olduğu, sonradan artarak

%37,5'a kadar çıktığı, *lnRDK*'nın *lnTLB* üzerindeki etkisinin de başlangıçta düşük olduğu ve sonradan artarak %40,2 düzeyine çıktığı görülmektedir.

Diğer taraftan, Ek 2'de yer alan etki-tepki fonksiyonlarına bakıldığında aşağıdaki bulgulara ulaşılabilmektedir:

- Reel döviz kuru (*lnRDK*) değişkeninin, kamu kesimi toplam borç stoku (*lnTB*), dış borç stoku (*lnDB*) ve yabancı para cinsinden toplam borç stoku (*lnYPB*) değişkenlerindeki bir şoka verdiği tepkilerin anlamlı ve negatif olduğu, ayrıca söz konusu tepkilerin, kısa dönemde ortaya çıktığı görülmektedir.

- Kamu iç borç stoku (*lnIB*) ve Türk Lirası cinsinden toplam borç stoku (*lnTLB*) değişkenlerinin, reel döviz kurundaki bir şoka verdikleri tepkinin anlamlı ve negatif olduğu, ayrıca söz konusu tepkilerin şiddetinin başlangıçta düşük olup zaman içerisinde arttığı görülmektedir.

Sonuç

Türk Lirası'nda yüksek oranlı devalüasyonun gerçekleştiği ve devamında döviz kuru rejimi değişikliğine kadar varan 2001 ekonomik krizi sonrasında, Türkiye'de döviz kurlarında ciddi dalgalanmaların yaşandığı ve ekonominin birçok kez kur şokuyla karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Bu sebeple; kamu borç dinamiklerinin ve kamu borcunun belirleyicilerinin çeşitli değişkenler kapsamında araştırıldığı diğer çalışmaların aksine, bu çalışma, yalnızca kamu borcu ile döviz kuru değişimleri arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Temelde; Türkiye'de 2001 krizi sonrası dönemde, kamu borcu ile döviz kuru arasındaki ilişkinin yönünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, merkezi yönetim borç stoku bileşenleri ile döviz kuru arasındaki uzun dönemli ilişkiler Johansen eşbütünleşme yaklaşımıyla analiz edilmiş, devamında vektör hata düzeltme (VEC) modelleri tahmin edilerek, değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem nedensellik ilişkileri VECM Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır. Son olarak, değişkenler arasındaki dinamik ilişkiler ise VAR modeline dayalı etki-tepki ve varyans ayrıştırma analizleri ile incelenmiştir. Bu analiz sürecinden elde edilen bulgular genel olarak özetlendiğinde, toplam borç stoku, dış borç stoku ve döviz cinsinden toplam borç stokunun reel döviz kuru değişkeni üzerinde anlamlı etkisinin olduğu, diğer taraftan reel döviz kuru değişimlerinin iç borç stoku ve Türk Lirası cinsinden toplam borç stoku üzerinde etkili olduğu göze çarpmaktadır.

Elde edilen sonuçlar, kamu dış borç stoku ve döviz cinsinden borç stokundaki artışın döviz kuru üzerinde yukarı yönlü baskı yaptığını göstermektedir. Son dönemde, dış borç oranının kamu borç stoku içinde %45 seviyesine kadar çıktığı ve toplam kamu borç stokunun neredeyse yarısını döviz cinsi/dövizde endekslili borçların oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda, toplam kamu borç stokundaki artışın döviz kurunu arttırıcı etki yapması da beklenen bir sonuçtur.

Türkiye’de son yıllarda döviz kurlarında meydana gelen aşırı oynaklığa sebep olan pek çok faktör bulunmakla birlikte, söz konusu nedenlerin başında artan risk düzeyi gelmektedir. Risk derecesine ilişkin bir gösterge olan CDS primine bakıldığında Türkiye, diğer gelişen ülkelerden net bir şekilde negatif ayrılmaktadır. Bölgede yaşanan olumsuz gelişmelerle birlikte, Merkez Bankası tarafından alınan kararların yeterince karşılık bulamaması, yükselen enflasyon, kredi derecelendirme kuruluşlarının değerlendirmeleri ve yapısal reformların gerçekleşmemesi gibi etkenler Türkiye’nin risklerini artırmış, bu da döviz kurlarında yükselişlere ve oynaklığa neden olmuştur. Çalışmanın sonuçları, kur artışına neden olan risk görünümünü negatif etkileyen faktörlerden birisinin de, kamu borç stokunun miktarındaki ve yapısındaki değişimler olduğunu göstermektedir. Yabancı para cinsinden kamu borcu ve dış borç miktarındaki artışın, yabancı yatırımcılar nezdinde temerrüt riski algısını tetiklediği ve ekonomiye ilişkin güveni azalttığı, bunun da yabancı sermaye (özellikle kısa vadeli portföy yatırımları) çıkışına neden olarak döviz talebini artırdığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, kamu borcundaki değişimin döviz kuru üzerindeki etkisinin, dolaylı bir şekilde ortaya çıktığı tahmin edilmektedir.

Çalışmada elde edilen bir diğer anlamlı bulgu ise; döviz kurundaki yukarı yönlü hareketin, kamu iç borç stoku ve Türk Lirası cinsinden toplam borç stoku üzerindeki arttırıcı etkisidir. Döviz kurlarındaki artışla birlikte, yabancı para cinsinden borçlanmanın maliyeti arttığından, Türk Lirası ile borçlanmaya nispeten düşük reel faiz ödemek daha cazip hale gelmiş, bu da iç piyasalardan ve yerli para cinsinden borçlanma miktarını arttırmıştır.

Çalışmanın bulguları, Türkiye’de kur oynaklığını arttıran faktörlerden biri olan iktisat politikası ve kamu borç yönetimine ilişkin risk algısının değişmesinde, kamu borç yükünün ve borç yapısının önemine işaret etmektedir. 2001 krizinden sonraki süreçte, Türkiye’nin kamu borç stoku/GSYH oranını %70’lerden %30’lara kadar düşüren maliye politikaları uygulamalarıyla sağladığı mali disiplin oldukça değerlidir. Ancak, son dönemde iç talebi arttırmaya yönelik olarak gerçekleştirilen politika önlemleri, dış piyasalarda mali disiplinden uzaklaşmaya başladığı izlenimi vermektedir. Ekonomik büyümeyi hızlandıracak (ya da ekonomik daralmanın şiddetini düşürecek) genişletici maliye politikasının uygulanmasında, kamu borçlanmasının ülkeye ilişkin risk algılamasını azaltacak şekilde yönetilmesinin, döviz kuru istikrarına da katkı sağlayacağı tahmin edilmektedir. Bir başka deyişle; kamu borcunun döviz-yerli para bileşiminde döviz oranının artması ve borç yükünün yükselmesi durumunda, maruz kaldığı diğer dış risklerle birlikte Türkiye ekonomisinin daha kırılgan hale gelmesi ve yeni kur şoklarının yaşanması ihtimali de artacaktır.

Kaynakça

- Azam, J. P. (1997). Public Debt and The Exchange Rate in The CFA Franc Zone. *Journal of African Economies*, 6(1), 54-84.
- Beaugrand, P., Loko, B. ve Mlachila, M. (2002). The Choice Between External and Domestic Debt in Financing Budget Deficits: The Case of Central and West African Countries. *IMF Working Paper*, No. 02-79, 1-29.
- Carrera, C. M. ve Vergara, R. (2012). Fiscal Sustainability: The Impact of Real Exchange Rate Shocks on Debt Valuation, Interest Rates and GDP Growth. *World Development*, 40(9), 1762-1783.
- Eğilmez, M. (2012). İkiz Açık, Üçüz Açık. <http://www.mahfiegilmez.com/2012/10/ikiz-ack-ucuz-ack.html> (17.09.2019)
- Eichengreen, B. ve Hausmann, R. (1999). Exchange Rate and Financial Fragility. *NBER Working Paper*, No. 7418, 1-54.
- Engle, R. F. ve Granger, C. W. (1987). Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Güler, H. (2017). Kur Baskısı Altında Kurallı Maliye Politikalarının Sürdürülebilirliği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(2), 99-116.
- Güngen, A. R. (2015). Türkiye’de Kamu Borcunun Yönetimi: 2001 Krizi Sonrası Bulgular Ve 2009 Çöküşü Sonrası Stratejiler. *Praksis*, 38, 129-153.
- Hausmann, R. ve Panizza, U. (2003), On The Determinants of Original Sin: An Empirical Investigation. *Journal of International Money and Finance*, 22, 957-990.
- İlgün, M. F., Dumrul, C. ve Aysu, A. (2014). Bütçe Açıklarının Reel Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri: Türk Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(23), 13-30.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*. 12(2-3), 231-254.
- Johansen, S. ve Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration-With Applications to The Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 52(2), 169-210.
- Krugman, P. (1988). Financing vs. Forgiving A Debt Overhang, *NBER Working Paper*, No. 2486, 1-32.
- Margolin, D. (2007). Financial Stability and Local Currency Bond Markets. *Committee on the Global Financial System Papers*, 28, 1-142.
- Nart, E. Ç. (2015). Dış Borç Yönetimi Açısından Finansal Kriz Riski. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 71-85.

- Nelson, C. R. ve Plosser C. R. (1982), Trends and Random Walks in Macroeconomic Time Series: Some Evidence and Implications, *Journal of Monetary Economics*, 10(2), 139-162.
- Neven, D. ve Wyplosz, C. (1999). Relative Prices, Trade and Restructuring in European Industry. Oxford University Press. (Ed. M. Dewatripont, A. Sapir ve K. Sekkat), Trade and jobs in Europe: Much ado about nothing? (s. 33-49).
- Obstfeld, M. ve Rogoff, K. (1995). Exchange Rate Dynamics Redux. *Journal of Political Economy*, 103(3), 624-660.
- Osterwald-Lenum, M. (1992). A Note With Quantiles of The Asymptotic Distribution of The Maximum Likelihood Cointegration Rank Test Statistics. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 54(3), 461-472.
- Özaty, F. ve Sak, G. (2019). Maliye Politikasında Manevra Alanı Var Mı? *Ekonominin Seyir Defteri*, TEPAV, 1-16.
- Özgen, F. B. ve Güloğlu, B. (2004). Türkiye’de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 31(Haziran). 93-114.
- Papaioannou, M. G. (2009). Exchange Rate Risk Measurement and Management: Issues And Approaches for Public Debt Managers. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 1, 7-34.
- Penalver, A. ve Thwaites, G. (2006). Fiscal Rules for Debt Sustainability in Emerging Markets: The Impact of Volatility and Default Risk. *Bank of England Working Paper*, No. 307, 1-25.
- Reinhart, C. M. (2002). Default, Currency Crises, and Sovereign Credit Ratings. *The World Bank Economic Review*, 16(2), 151-170.
- Saheed, Z. S., Sani, I. E. ve Idakwoji, B. O. (2015). Impact of Public External Debt on Exchange Rate in Nigeria. *European Journal of Business and Management*, 7(21), 51-57.
- Schonerwald da Silva, C. E. ve Vernengo, M. (2007). Foreign Exchange, Interest and The Dynamics of Public Debt in Latin America. *Department of Economics Working Paper Series*, No. 2007-02, The University of Utah, 1-20.
- Sène, B. (2004). Impact Du Fardeau Virtuel De La Dette Sur Le Taux De Change Réel D’équilibre Des Pays En Développement: Un Modèle Théorique. *EURISCO*, No. 2004-17, Université Paris Dauphine.
- Stock, J. H. ve Watson, M. W. (1988). Testing For Common Trends. *Journal of the American Statistical Association*. 83(404). 1097-1107.
- Tanner, E. ve Samake, I. (2008). Probabilistic Sustainability of Public Debt: A Vector Autoregression Approach for Brazil, Mexico, and Turkey. *IMF Staff Papers*, 55(1), 149-182.

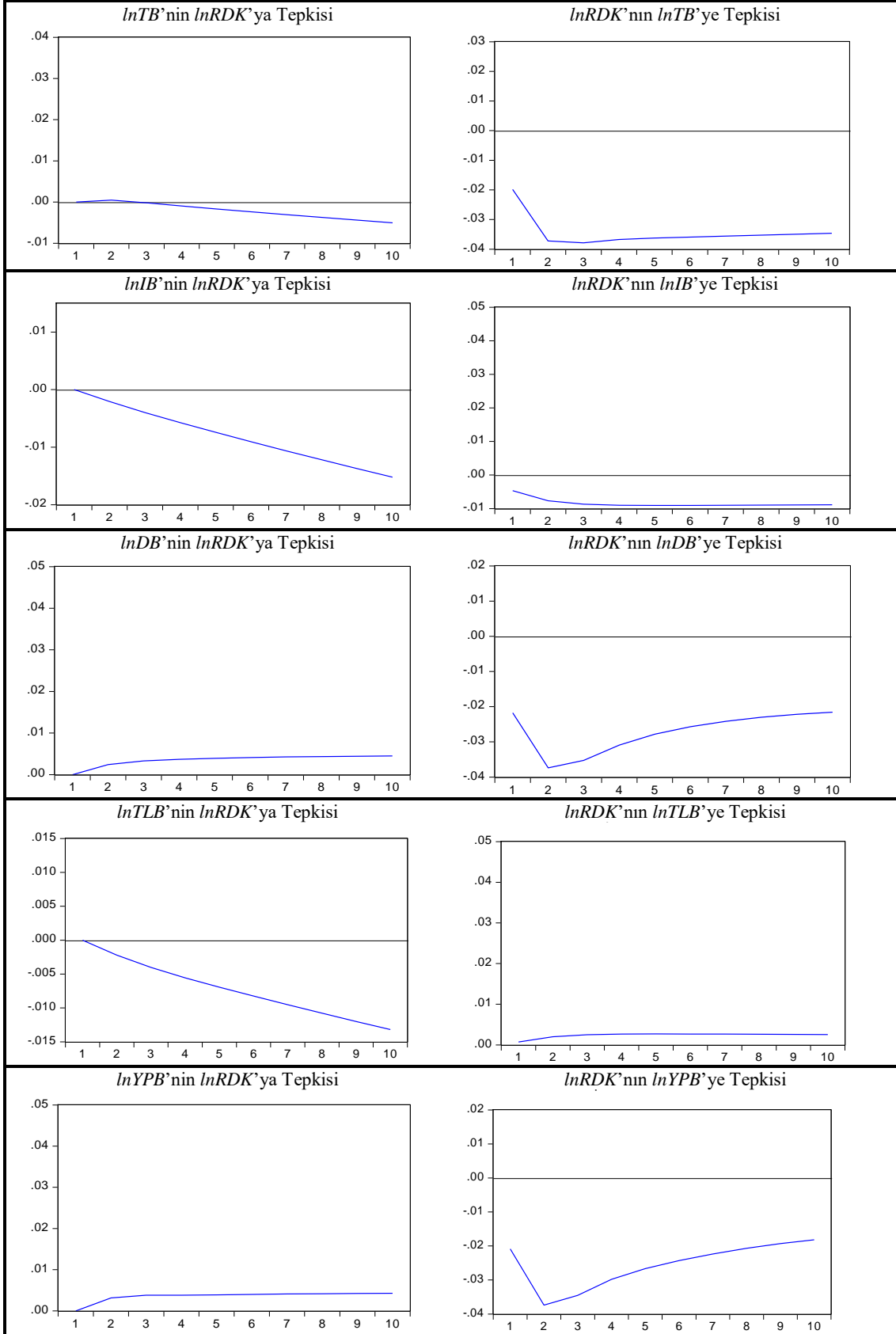
-
- T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Merkezi Yönetim Borç İstatistikleri, <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri> (24.11.2019)
- Temür, Y., Çetin, A., Eroğlu, N. ve Eroğlu, İ. (2014). Maastricht Kriterleri Çerçevesinde Türkiye'nin Kamu Borç Yükü Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 36(1), 229-243.
- Tille, C. (2003). The Impact of Exchange Rate Movements on US Foreign Debt. *Federal Reserve Bank of New York - Current Issues in Economics and Finance*, 9(1), 1-7.
- Ulusoy, A. ve Kara, D. (2017). Kamu Borç Yönetiminin Maliye ve Para Politikası İle Uyum Sorunu: Türkiye Pratiği. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 29-38.
- Uzunoğlu, S. (2005). Döviz Kuru: Kamu Borç Stoku ve Finansal Kesime Etkisi. *Finans-Politik & Ekonomik Yorumlar*, 42(498), 8-14.
- World Government Bonds, <http://www.worldgovernmentbonds.com/cds-historical-data/turkey/5-years/> (26.11.2019)
- Yavuz, H. H. (2009), Kamu Borç Yönetiminde Yabancı Para Cinsinden Borçlanmanın Etkileri: Türkiye Örneği, *Maliye Dergisi*, 157, 277-292.
- Yien, L. C., Abdullah, H., ve Azam, M. (2017). Granger Causality Analysis Between Inflation, Debt And Exchange Rate: Evidence From Malaysia. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 7(1), 189-196.

Ekler

EK 1: Varyans Ayrıştırma Analizi Sonuçları

	Toplam Borç Stoku Modeli				İç Borç Stoku Modeli				Dış Borç Stoku Modeli			
	<i>lnTB</i>		<i>lnRDK</i>		<i>lnIB</i>		<i>lnRDK</i>		<i>lnDB</i>		<i>lnRDK</i>	
	<i>lnTB</i>	<i>lnRDK</i>	<i>lnTB</i>	<i>lnRDK</i>	<i>lnIB</i>	<i>lnRDK</i>	<i>lnIB</i>	<i>lnRDK</i>	<i>lnDB</i>	<i>lnRDK</i>	<i>lnDB</i>	<i>lnRDK</i>
1	100	0,00	48,3	51,6	100	0,00	2,10	97,8	100	0,00	62,4	37,5
2	99,9	0,02	70,0	29,9	98,1	1,89	2,95	97,0	99,8	0,15	80,1	19,8
3	99,9	0,01	75,3	24,6	94,6	5,35	3,38	96,6	99,6	0,30	85,1	14,8
4	99,9	0,06	77,4	22,5	90,3	9,65	3,62	96,3	99,5	0,41	87,6	12,3
5	99,8	0,17	78,5	21,4	85,5	14,4	3,77	96,2	99,4	0,50	89,1	10,8
6	99,6	0,32	79,2	20,7	80,6	19,3	3,87	96,1	99,4	0,58	90,3	9,69
7	99,4	0,51	79,7	20,2	75,8	24,1	3,95	96,0	99,3	0,65	91,1	8,86
8	99,2	0,72	80,1	19,8	71,0	28,9	4,01	95,9	99,2	0,70	91,7	8,20
9	99,0	0,96	80,4	19,5	66,6	33,3	4,05	95,9	99,2	0,75	92,3	7,68
10	98,7	1,21	80,6	19,3	62,4	37,5	4,09	95,9	99,1	0,80	92,7	7,26
	TL Cinsi Borç Stoku Modeli				YP Cinsi Borç Stoku Modeli							
	<i>lnTLB</i>		<i>lnRDK</i>		<i>lnYPB</i>		<i>lnRDK</i>					
	<i>lnTLB</i>	<i>lnRDK</i>	<i>lnTLB</i>	<i>lnRDK</i>	<i>lnYPB</i>	<i>lnRDK</i>	<i>lnYPB</i>	<i>lnRDK</i>				
1	100	0,00	0,05	99,9	100	0,00	57,7	42,2				
2	97,7	2,27	0,16	99,8	99,7	0,27	77,7	22,2				
3	93,9	6,03	0,23	99,7	99,5	0,45	82,7	17,2				
4	89,5	10,4	0,27	99,7	99,4	0,55	84,8	15,1				
5	84,6	15,3	0,29	99,7	99,3	0,62	86,1	13,8				
6	79,6	20,3	0,30	99,6	99,3	0,67	87,0	12,9				
7	74,5	25,4	0,31	99,6	99,2	0,72	87,8	12,1				
8	69,4	30,5	0,32	99,6	99,2	0,76	88,4	11,5				
9	64,5	35,4	0,32	99,6	99,1	0,80	88,9	11,0				
10	59,7	40,2	0,32	99,6	99,1	0,83	89,4	10,5				

EK 2: Etki-Tepki Fonksiyonları

Örgüt Kültürünün Örgütsel Sinizme Etkisi: Karacabey İlçesi Gıda Sektörü Üzerine Uygulama

Edip ÖRÜCÜ*
Ömer GİZLİER†
Ahmet NAZİR‡

Öz

Bu araştırmanın amacı örgüt kültürünün örgütsel sinizme etkisini incelemektir. Araştırmadaki veriler 2019 yılının Kasım ayında yüz yüze anket yöntemiyle toplanmıştır. Bu doğrultuda Bursa ilinin Karacabey ilçesi içerisinde gıda sektöründeki 5 firma çalışmanın evreni, bu firmaların herhangi bir biriminde çalışan toplam 117 kişi rastgele seçilerek çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Ancak 7 ankette eksik veya yanlış bilgi olduğu için çalışmaya 110 anket dâhil edilmiştir. Çalışmanın sonucunda örgüt kültürü ile örgütsel sinizm arasında negatif bir ilişki olduğu görülmüştür. Bununla beraber örgüt kültürü alt boyutlarından güç kültürü ve başarı kültürü örgütsel sinizmi açıklamada anlamlı katkı sağladığı ancak destek kültürü ve hiyerarşi kültürünün anlamlı katkı sağlamadığı tespit edilmiştir. Ayrıca örgütsel sinizm ile güç kültürü arasında pozitif bir ilişki, örgütsel sinizm ile başarı kültürü arasında ise negatif bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Sinizm, Örgüt Kültürü, Gıda Sektörü.

The Effect of Organizational Culture on Organizational Cynicism: Application on Food Sector in Karacabey District

Abstract

The aim of this research is to examine the impact of organizational culture on organizational cynicism. The data in the research were collected by face to face survey method in November 2019. In this respect, 5 companies which is on the food sector in Bursa city-Karacabey district were selected for population. 117 people were selected randomly who works in any units of these companies for a sample of the study. However, 110 surveys were included in the study because there was incomplete or incorrect information in 7 surveys. The results of the study showed a negative relationship between organizational culture and organizational cynicism. However, it has been found that the power culture and success culture from the lower dimensions of organizational culture contribute significantly to explaining organizational cynicism, but the support culture and hierarchy culture do not contribute significantly. It has also been seen to have a positive relationship between organizational cynicism and power culture, and a negative relationship with success culture.

Key Words: Organizational Cynicism, Organizational Culture, Food Industry.

Received/Geliş: 23.01.2020

Accepted/Kabul: 18.05.2020

Araştırmadaki anket çalışması 2019 yılının Kasım ayında gerçekleştirildiği için geriye dönük etik kurul izni bulunmamaktadır.

* Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon ABD, eorucu@bandirma.edu.tr, [ID/0000-0002-3301-7496](https://orcid.org/0000-0002-3301-7496)

† Arş. Gör., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon ABD, ogizlier@bandirma.edu.tr, [ID/0000-0002-5745-8800](https://orcid.org/0000-0002-5745-8800)

‡ Yüksek Lisans Öğrencisi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Tezli Yüksek Lisans Programı, ahmetnazir13@gmail.com, [ID/0000-0002-1635-1492](https://orcid.org/0000-0002-1635-1492)

(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Örgütsel sinizm hem yurt dışında hem de ülkemizde ilgi görmüş bir kavramdır. Örgütsel sinizm çalışanın örgütüne karşı olumsuz bir tutumu olarak tanımlanır (Dean, Brandes ve Dharwadkar 1998). Günümüzde örgütsel sinizmin yüksek olduğu firmalarda çalışanların olumsuz etkilendiği gözlemlenmektedir. Hem ülkemizde hem de yurt dışında örgütsel sinizme etki eden kavramlar araştırılmıştır ve araştırılmaya devam edilmektedir. Bu kavramlardan bir tanesi de örgüt kültürüdür. Örgüt kültürü, çalışanların davranışlarını yönlendiren ve sınırlayan bir dizi yapı, rutin, kural ve normlar olarak tanımlanır (Schein, 2004). Bu çalışma örgüt kültürünün örgütsel sinizme etki edip etmediğini öğrenmeye yöneliktir. Bu araştırmanın gerekçesi ise, örgütsel sinizm ile örgüt kültürü arasındaki ilişkiye duyulan önemin giderek artmasıdır.

Çalışmanın birinci bölümünde araştırmada yer alan değişkenlerin tanımları yapılarak, kavramsal çerçeve ortaya konmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde örgüt kültürü ve örgütsel sinizm değişkenlerini içeren çalışmaların olduğu literatür taraması yer almaktadır. Üçüncü bölümünde araştırmada kurulan hipotezler, araştırma modeli, araştırmanın evreni ve örnekleme, araştırmada kullanılan ölçekler, ankete ait bilgiler vardır. Dördüncü bölümde araştırmada elde edilen verilerin analizi sonucu tespit edilen bulgular sunulmuştur. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, güvenilirlik, korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır. Bu analizler doğrultusunda hangi hipotezlerin kabul edildiği hangilerinin reddedildiği ifade edilmiştir. Son olarak çalışmanın sonuç bölümünde ise, çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular ve bu bulguların yorumlanması, önceki çalışmalarla kıyaslanması, çalışmadaki kısıtlar ve gelecek araştırmacılara öneriler vardır.

Kavramsal Çerçeve

Örgütsel Sinizm

Çalışanın örgütüne karşı olumsuz bir tutumu olarak tanımlanır. Çalışanlar, örgütlerinde bazı eksiklikler olduğunu düşünür ve bu eksiklikler örgüt için küçük düşürücü ve hassas olma eğilimindedir. Bu durumun örgüt üzerinde olumsuz etkileri vardır (Dean ve diğer. 1998). Siniklerin bazı özellikleri sürekli şikayetler, örgütün ve meslektaşlarının küçümsenmesi, sürekli kötümser ifadeler ve örgüt tarafından hile hissi olarak listelenebilir (Abraham, 2000).

Örgüt Kültürü

Bir grup tarafından icat edilen ya da dışsal adaptasyon ve içsel bütünleşmenin problemlerine çare bulmak için öğrenirken keşfedilen ve yeteri kadar geçerli sayılabilecek kadar iyi çalışan temel bir varsayım modelidir. Bu sebeple, örgütün yeni üyelerine bu problemlerle ilgili olarak algılamının, düşünmenin ve hissetmenin doğru yolu olarak öğretilmesidir. Schein'a göre kültür diğerleri arasındaki etkileşimden kaynaklanan ve liderlik davranışları tarafından

desteklenen dinamik bir süreçtir. Kültür, davranışları yönlendiren ve sınırlayan bir dizi yapı, rutin, kural ve normları kapsar (Schein, 2004).

Örgüt Kültürünün Boyutlarından Güç Kültürü

Örgüt içerisinde çalışanların sınıflandırılmasının ön planda olduğu, güce belirli kişilerin sahip olduğu örgüt kültürü tipini ifade eder. Güç, itaat, denetim gibi kavramlar önemlidir. Yetki çoğu zaman üst yöneticilerdedir. Yatay iletişim yerine dikey iletişim, örgüt içerisinde yer alır. Otoriter bir yönetim anlayışı hakimdir (Terzi, 2000).

Örgüt Kültürünün Boyutlarından Başarı Kültürü

Kurallara uyulmasındansa daha çok işlerin yapılması ve başarıya önem verilen örgüt kültürü tipidir. Bu örgüt kültürü tipine örnek olarak araştırma enstitüleri ve danışmanlık şirketleri olabilir. Bu kültür tipinde insanlar işleriyle ilgilidir ve onları tatmin edici görevlerde çalışmaktan hoşlandıkları varsayılmıştır (Şişman, 2002).

Örgüt Kültürünün Boyutlarından Destek Kültürü

Bu kültür tipinde çalışanların örgüt içinde düşünceleri önemsenir ve herkes kendini örgütün bir parçası olarak görür. Bu da örgüte ait bağlılık ve aidiyet duygusu oluşturur. Başarı kültüründe lider, örgütünü yönlendirir ve çalışanların işe katılımını teşvik eder (Işık,2014).

Örgüt Kültürünün Boyutlarından Hiyerarşi Kültürü

Hiyerarşi kültür tipinde kuruma ait prosedürler, düzenlemeler ve resmi yapılaşma söz konusudur. Örgüt içinde kişilerin sahip olduğu roller, o kişilerden daha önemli algılanır. Dolayısıyla örgüt üyeleri bu rollere göre örgüt içinde tanımlanır (Işık, 2014).

Literatür Taraması

Narges Rabiea, Fatemeh Karimia ve Ali Naimi Sadigh (2016) tarafından Tahran Ziraat Bankası'nda örgütsel sinizm oluşumu üzerine dönüşümsel liderlik tarzı ve örgüt kültürünün etkisi inceleyen bir çalışma kaleme alınmıştır. Bu çalışmanın amacı, Tahran Ziraat Bankası'nda örgütsel sinizm oluşumu üzerine dönüşümsel liderlik tarzı ve örgüt kültürünün etkisini değerlendirmektir. Araştırmanın evreni olarak Tahran Ziraat Bankası'nda çalışan 1022 kişi belirlenmiştir. Bu evren tanımına uyan 304 kişiye anket dağıtılmıştır ancak 264 tane anket geçerli sayılmıştır. Araştırma sonucunda dönüşümsel liderlik tarzının örgütsel sinizme herhangi bir etkisi olduğu görülmemiştir. Ancak örgüt kültürünün örgütsel sinizme olumsuz etkisi olduğu görülmüştür (Rabiea, Karimia ve Sadigh, 2016).

Omar Durrah, Monica Chaudhary ve Moaz Gharib (2019) tarafından hazırlanan makalede endüstriyel örgütlerdeki örgütsel sinizm ve onun örgütsel gurura etkisi incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı örgütsel sinizm ve örgütsel gurur arasındaki ilişkiyi bulmaktır. Bu amaçla 9 endüstri firmasına anket dağıtılmıştır. Çalışmanın örneklemini olarak bu firmalarda çalışan 350 kişi seçilmiştir. Çalışmanın sonucunda duygusal ve davranışsal sinizmin duygusal gurur üzerinde

önemli ve olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ortaya çıkarırken, bilişsel sinizmin duygusal gururu önemli ölçüde etkilemediği görülmüştür. Ayrıca örgütsel sinizmin alt boyutlarından olan duygusal sinizmin tutumsal gurur üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu, bilişsel sinizm ve davranışsal sinizmin tutumsal gurur üzerinde önemli bir etkisi olmadığını ortaya çıkarmıştır. (Durrah, Chaudhary ve Gharib, 2019).

Winfred O. Goromonzi (2016) tarafından hazırlanan bir çalışmada örgüt kültürü, strateji uygulaması ve Zimbabwe'deki ticari bankaların performansı incelenmiştir. Bu bağlamda Zimbabwe'den 15 ticari banka seçilmiştir. Bu bankaların her birinden beşer kişi seçilerek anket uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda maddi olmayan kaynakların bankaların faaliyet gösterdiği yere göre farklı etkileri olduğunu ortaya çıkartmıştır. (Goromonzi, 2016).

Nihat Kaya, Ercan Ergün ve Mustafa Kesen (2014) tarafından insan kaynakları yönetimi uygulamalarının ve örgüt kültürü türlerinin örgütsel sinizm üzerine etkileri incelenmiştir. Bu çalışma, İnsan Kaynakları Yönetimi uygulamalarının ve örgüt kültürünün örgütsel sinizm üzerine etkisini araştırmayı amaçlamıştır. Araştırma evreni olarak Kayseri'de faaliyet gösteren 5 üretim firmasından 575 kişi olmuştur. Bunların 512'si geri dönmüş ancak çeşitli hata veya eksiklerin olduğu anketler çıkartılınca çalışmaya 479 anket dahil edilmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarında davranış ve tutumların, kapsamlı eğitimin, çoklu işlevlerde eğitimin ve teşviklerin örgütsel sinizmi olumsuz etkilediğini görülmüştür. Buna ek olarak, otokrasi kültürünün örgütsel sinizm üzerinde önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir (Kaya, Ergün ve Kesen, 2014).

Murat Görmen (2012) tarafından yapılan bir çalışmada örgüt kültürünün örgütsel sinizme etkisi incelenmiştir. Bu araştırmanın amacı, tekstil sektöründe yer alan kişilerin örgüt kültürü, örgütsel bağlılık ve tükenmişlik arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Araştırmada anket yöntemi ile veriler toplanmıştır ve bu anketler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Anket Kahramanmaraş'taki tekstil sektöründe çalışan 4000 kişi içerisinde rastgele seçilerek 380 kişiye yapılmıştır. Eksik cevaplanan anketler çalışmadan çıkarıldığı için 360 anket üzerinden analizler yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda örgüt kültürünün örgütsel bağlılığa olumlu, örgütsel tükenmişliğe olumsuz etki ettiği anlaşılmıştır. Bununla birlikte örgütsel bağlılığın örgütsel tükenmişliğe olumsuz etkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca örgütsel tükenmişliğe başarı hissi boyutunun olumsuz, duyarsızlaşma boyutunun olumlu etkisi olduğu anlaşılmıştır. Son olarak duygusal tükenmişlik boyutunun örgütsel tükenmişlik üzerinde olumlu etkisi olduğu anlaşılmıştır (Görmen, 2012).

Duygu Topal Yıldırım'ın (2016) hazırladığı çalışmada ise sağlık çalışanlarına yönelik örgüt kültürünün örgütsel sinizm ile ilişkisi incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı örgütsel sinizm tutumları ile örgüt kültürü algıları arasındaki ilişkiyi belirlenen hastanelerdeki sağlık personelleri üzerinden öğrenmektir. Bunun için hastane çeşidinin ve sayısının fazla olduğu İstanbul ili seçilmiştir. Yani anketin evreni İstanbul'da sağlık kurumlarında görev alan tüm çalışanlardır.

Anket veri tekniğine başvurulmuştur ve anketler yüz yüze yapılmıştır. Örneklem olarak da farklı hastanelerde çalışan 186 sağlık personeli seçilmiştir. Çalışma sonucunda kurumda çalışanların örgüt tarafından insan olduğunun hissettirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Sonrasında örgüt kültürü oluşturulması ve bunun alınan kararlarda etkili olacağı fark edilmiştir. Ayrıca örgüt içi saygı ve sevginin, karar alınması ve uygulanması konusunda dengeli olması gerektiği belirtilmiştir. Bu denge çalışanın örgütüne olan aidiyet hissini sağlamlaştıracağı görülmüştür. Son olarak örgütte ödül sisteminin moral ve motivasyonu arttırmak için zaman zaman kullanılabilmesi söylenmiştir (Topal Yıldırım, 2016).

Jermen Kantarcıoğlu (2016) tarafından yapılan çalışmada Ermeni Azınlık Okulları'nda çalışanların örgüt kültürü ve örgütsel sinizm ilişkisini incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Ermeni Azınlık Okulları'nda örgütsel sinizm ile örgüt kültürü arasındaki ilişkiyi belirlemek ve değişkenlere göre ilişkinin değişip değişmediğini incelemektir. Çalışmada anket yöntemi kullanılmıştır. 2015-2016 eğitim ve öğretim yılında İstanbul'daki 16 Ermeni Azınlık Okulu'nda görevli olan öğretmenler anketin evreni olarak seçilmiştir. Sonrasında izin alınabilen 10 okuldaki öğretmenler anketin örneklemini oluşturmuştur. Ankete katılım sayısı 191'dir. Araştırma sonucunda örgüt kültürünün alt boyutlarından olan destek kültürü ile başarı kültürünün örgütsel sinizm ve alt boyutları ile ilişkili oldukları tespit edilmiştir. Ancak bürokratik kültür ile görev kültürünün aynı değişken ile bir ilişkisi görülmemiştir. Yani başarı ve destek kültürünün güçlü olması şartıyla örgütsel sinizmin azaltılabileceği sonucuna varılmıştır (Kantarcıoğlu, 2016).

Murat Görmen (2017) tarafından yazılan bir diğer çalışmada örgüt kültürünün örgütsel sinizm üzerine etkisi araştırılmıştır. Bu makalenin amacı, örgütsel sinizm ile örgüt kültürü arasındaki ilişkiyi incelemektir. İlişkinin olumsuz yönde olacağı tahmin edilmiştir. 5 örgütte çalışan kişiler araştırmanın evreni olmuştur. Bu örgütler bir özel sağlık ve kamu sağlık kurumu, bir fabrika, bir üniversite fakülte dekanlığı ve bir bakanlığına ait birimdir. Belirtilen yerlerde çalışan sayısı 450 dolaylarındadır. Bu 450 kişiden 372 tanesi makalenin anket çalışmasına katılmıştır. Araştırmanın örneklemini ise bu evreni temsil etmesi için rastgele seçilen katılımcılardır. Araştırmada, bu kurumlarda çalışan 372 çalışandan anket yöntemi ile elde edilen veriler kullanılmıştır. Sonuç olarak örgütsel sinizm üzerinde örgüt kültürü ve boyutlarının etkili olduğu sonucuna varılmıştır (Görmen, 2017).

Ayhan Yalçınsoy'un (2019) hazırladığı çalışmada ise örgütsel sinizmin nedeninin örgüt kültürü olup olmadığı araştırılmıştır. Makalenin amacı çalışanların örgüte olan bağlılığını azaltan, performans düşüklüğüne sebep olan ve motivasyonlarını zayıflatan etmenin örgüt kültürü olup olmadığını incelemektir. Çalışmada veri elde etmek için anket yoluna başvurulmuştur. Anket, Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde yer alan kişilere dağıtılmış ve 256 anket analiz için kullanılmıştır. Makalede örgüt kültürünün zayıflığı yukarıda saydığım durumları oluşturduğu

görülmüştür ve yazar bu durumun önlenmesi için mücadele edilmesini gerektiğini eklemiştir. Çalışanların karlılık sürecine, iletişim organlarına dahil edilmesi gerektiğini ve ödül-ceza sisteminin örgütsel sinizmi azaltacağını belirtmiştir (Yalçınsoy, 2019).

Esendal Güleç, İbrahim Halil Cankul ve Süreyya Yılmaz (2019) tarafından örgüt kültürünün örgütsel sinizme etkilerini incelenmiştir. Çalışma içerisinde kamu ve özel hastanelerinin bu konuda karşılaştırılması yapılmıştır. Çalışmanın amacı, sağlık sektöründe örgüt kültürünün sinizme etkilerini ortaya koymak ve bu etkilerin özel ve kamu hastaneleri arasında kıyaslamaktır. Çalışmanın evrenini 30 adet sağlık kurumu oluşturmaktadır. Sağlık kurumunun herhangi bir bölümünde çalışıyor olması ankete katılmaları için yeterli görülmüştür. Bu 30 kurum içerisinde yer alan 1280 kişiye anket dağıtılmış ancak 771 tanesi geri dönmüştür. Çalışmanın sonucunda özel ve kamu hastanelerinin örgütsel sinizmi kıyaslanmıştır. Arada fark olduğu tespit edilmesine rağmen bu farkın anlamlı olmadığı görülmüştür. Yani kamu veya özel hastane olup olmadığına bakılmaksızın kuvvetli bir örgüt kültürünün örgütsel sinizmin önüne geçilmesi için kurulması gerektiğinin altı çizilmiştir (Güleç, Cankul, Yılmaz, 2019).

Gül Gün (2016) tarafından yapılan araştırmada ise Bitlis'teki otellerde çalışan kişiler üzerinde örgüt kültürü çeşitlerinin örgütsel sinizme etkisi incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı; çalışanların örgüt sinizmi ile örgüt kültürü arasındaki ilişkinin demografik özelliklere, örgüte ve örgütteki çalışma süresine göre farklılaşıp farklılaşmadığını öğrenmek ve tutumlarına etkisini görmektir. Veri toplamak için anket yöntemine başvurulmuştur. Araştırma evreni, Bitlis'teki 3 ve 4 yıldızlı otel çalışanlarıdır. Bu tanıma uyan çalışan sayısı 99'dur. Hepsisi ankete dahil olmuştur. Bu çalışma sonucunda; yenilikçi ve destekleyici örgüt kültürünün örgütsel sinizm algısını olumsuz yönde etki ettiği, bürokratik örgüt kültürünün örgütsel sinizm algısını olumlu yönde etkilediği görülmüştür (Gün, 2016).

Murat Tatlı ve Ferda Üstün (2018) tarafından hazırlanan çalışmada yetenek yönetiminin örgütsel sinizme etkisi ve bu etkide örgüt kültürünün rolü incelenmiştir. Çalışma Aksaray'daki kamu çalışanlarına yapılmıştır. Çalışmanın evreni olarak Aksaray defterdarlığında çalışan kişiler seçilmiştir. 151 anket dağıtılmasına rağmen 100 tanesi geri dönmüş ve bu anketler çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma sonucunda örgütsel sinizmin yetenek yönetimi tarafından olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilendiği belirlenmiştir. Ayrıca örgüt kültürünün bağımlı ve bağımsız değişkenin ilişkisinde düzenleyici rolü olduğu tespit edilmiştir (Tatlı ve Üstün, 2018).

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın Amacı

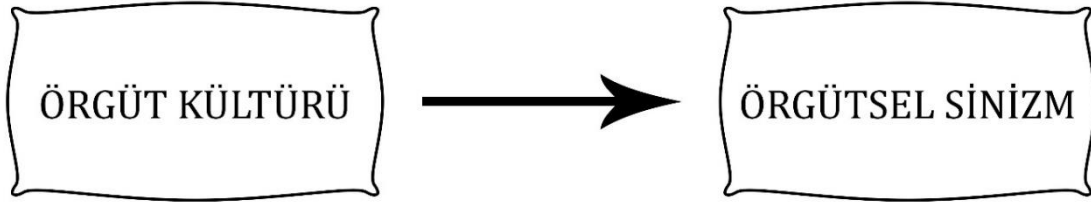
Araştırma ve yayını etliğine uyularak gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı, Bursa ilinin Karacabey ilçesinde gıda sektöründe çalışan kişilerin örgüt kültürü algılarının örgütsel sinizm tutumlarına etkisini ortaya koymaktır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, 2019 yılı Kasım ayında Bursa ilinin Karacabey ilçesinde gıda sektöründe faaliyet gösteren 4 firmanın çalışanlarıdır. Araştırmanın örneklemini ise bu 4 firmanın herhangi birinde çalışan ve anketleri eksiksiz bir şekilde tamamlayan toplam 110 kişi oluşturmuştur. Anketi dolduran kişi sayısı 117 kişi olmasına rağmen, katılımcılardan 7'si yanlış veya eksik doldurulduğu için bu 7 anket çalışmanın örneklemine dâhil edilmemiştir.

Araştırma Modeli

Araştırmanın amacı örgüt kültürü ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkiyi ortaya koymak olduğu için ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelinde değişkenler arasında ilişkinin olup olmadığı ve varsa o ilişkinin güçlü veya zayıf olmasına bakılır (Karasar, 1994). Bu ilişkinin varlığı ve derecesini öğrenmek için korelasyon ve regresyon analizlerine başvurulur. Böylelikle varsa o ilişkinin güçlü mü zayıf mı olduğu anlaşılır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın Hipotezleri

Aşağıdaki hipotezler sosyal değişim kuramı ışığında geliştirilmiştir.

- H1: Örgüt kültürü ile örgütsel sinizm arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H2: Örgüt kültürü alt boyutlarından olan güç kültürü örgütsel sinizme etki eder.
- H3: Örgüt kültürü alt boyutlarından olan başarı kültürü örgütsel sinizme etki eder.
- H4: Örgüt kültürü alt boyutlarından olan destek kültürü örgütsel sinizme etki eder.
- H5: Örgüt kültürü alt boyutlarından olan hiyerarşi kültürü örgütsel sinizme etki eder.

Veri Toplama Aracı

Veri toplamak için anket yöntemine başvurulmuştur. Anketler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Ankette toplam 34 soru vardır. Anket içerisinde 16 soru örgüt kültürü ile ilgili 13 soru örgütsel sinizm ile ilgilidir. Kalan 5 soru anketleri cevaplayan kişilerin demografik özelliklerini öğrenmeye yöneliktir. Bu demografik sorular yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi ve örgütteki çalışma süresi ile ilgilidir.

Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Ankette 2 ölçek kullanılmıştır. Bunlar ilki Örgüt Kültürü Ölçeği'dir. Bu ölçek Cameron ve Freeman'ın 1991'de hazırladığı çalışmadan esas alınmıştır. (Cameron ve Freeman, 1991).

Ölçek içerisinde 4 alt boyut vardır. Bunlar güç kültürü, başarı kültürü, destek kültürü ve hiyerarşi kültürüdür. Türkçe'ye çevrilmiş olan bu ölçek ve soruları Necdet Sezal'ın çalışmasından alınmıştır (Sezal, 2019). Anket içerisinde her bir alt boyuta ait sırasıyla 4'er soru yer almaktadır.

Diğer ölçek Dean, Dharwadkar ve Brandes (1998) tarafından geliştirilmiş örgütsel sinizm ölçeği 13 sorudan oluşmuştur. (Dean ve diğer, 1998). Türkçe'ye çevrilmiş olan bu ölçek ve soruları Murat Görmen'in çalışmasından alınmıştır (Görmen, 2012). Bu ölçek, aslında 14 sorudan oluşan örgütsel sinizm ölçeğinin yeniden düzenlenmiş halidir. Davranışsal boyutla ilgili 1 soru yeni düzenleme ile çıkartıldığı için soru sayısı 14'ten 13'e düşmüştür.

Bu iki ölçeğe ait 29 soruda Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4) ve Kesinlikle Katılıyorum (5) olmak üzere beşli Likert tipi derecelendirme kullanılmıştır.

Bulgular

Demografik Özelliklerine Göre Katılımcıların Frekans Dağılımı

Bu bölümde anket katılımcılarının demografik özelliklere göre dağılımları verilmiştir.

Cinsiyete Göre Katılımcıların Frekans Dağılımı:

Tablo-1: Katılımcıların Frekans Analizine Göre Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Erkek	58	52,7	52,7	52,7
Kadın	52	47,3	47,3	100,0
Toplam	110	100,0	100,0	

Cinsiyet frekans dağılımı analizine göre ankete katılanların %52,7'si erkek, %47,3'ü kadındır. Yani erkek sayısı kadın sayısından daha fazladır.

Yaşa Göre Katılımcıların Frekans Dağılımı:

Tablo-2: Katılımcıların Frekans Analizine Göre Yaş Dağılımı

Yaş	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
19-25 yaş	25	22,7	22,7	22,7
26-30 yaş	24	21,8	21,8	44,5
31-35 yaş	21	19,1	19,1	63,6
36-40 yaş	14	12,7	12,7	76,4
41 yaş ve üzeri	26	23,6	23,6	100,0
Toplam	110	100,0	100,0	

Yaş frekans dağılımı analizine göre ankete katılanların %22,7'si 19-25 yaş, %21,8'i 26-30 yaş, %19,1'i 31-35 yaş, %12,7'si 36-40 yaş arasında ve %23,6'sı 41 yaş ve üzerindedir. Yani ankete katılanlar en fazla 41 yaş ve üzeri, en az 36-40 yaş arası kişilerden oluşmaktadır.

Medeni Duruma Göre Katılımcıların Frekans Dağılımı:

Tablo-3: Katılımcıların Frekans Analizine Göre Medeni Durum Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Bekâr	50	45,5	45,5	45,5
Evli	60	54,5	54,5	100
Toplam	110	100,0	100,0	

Medeni durum frekans dağılımı analizine göre ankete katılanların %45,5'i bekâr, %54,5'i evlidir. Yani evli kişi sayısı ve bekar kişi sayısından fazladır.

Eğitim Düzeyine Göre Katılımcıların Frekans Dağılımı:

Tablo-4: Katılımcıların Frekans Analizine Göre Eğitim Durumu Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
İlköğretim	1	,9	,9	,9
Ortaokul	4	3,6	3,6	4,5
Lise	31	28,2	28,2	32,7
Ön lisans	8	7,3	7,3	40,0
Lisans	56	50,9	50,9	90,9
Yüksek Lisans	6	5,5	5,5	96,4
Doktora	4	3,6	3,6	100,0
Toplam	110	100,0	100,0	

Eğitim durumu frekans dağılımı analizine göre ankete katılanların %0,9'u ilköğretim, %3,6'si ortaokul, %28,2'si lise, %7,3'ü ön lisans, %50,9'u lisans, %5,5' yüksek lisans ve %3,6'sı doktora mezunudur. Buna göre ankete en çok lisans mezunu en az ise ilköğretim mezunu katılmıştır.

Çalışma Sürelerine Göre Katılımcıların Frekans Dağılımı:

Tablo-5: Katılımcıların Frekans Analizine Göre Kurumdaki Çalışma Süreleri

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
1 Yıdan Az	23	20,9	20,9	20,9
1-5 Yıl Arası	49	44,5	44,5	65,5
6-10 Yıl Arası	18	16,4	16,4	81,8
11-15 Yıl Arası	8	7,3	7,3	40,0
16 Yıl ve Üzeri	12	10,9	10,9	100,0
Toplam	110	100,0	100,0	

Kurumdaki çalışma süreleri frekans dağılımı analizine göre ankete katılanların %20,9'u 1 yıldan az, %44,5'i 1-5 yıl arası, %16,4'ü 6-10 yıl arası, %7,3'ü 11-15 yıl arası ve %10,9'u 16 ve daha fazla yıldır şu an ki çalıştığı kurumda çalışmaya devam etmektedir. Yani 1-5 yıl arası çalışan kişi sayısı en fazla, 11-15 yıl arası çalışan kişi sayısı en azdır.

Örgüt Kültürü ve Örgütsel Sinizm Ölçeklerinin Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları ve Çarpıklık-Basıklık Değerleri

Tablo-6: Ölçeklerin Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları ve Normallik Değerleri

	Toplam	Min.	Maks.	Art.	Standart	Çarpıklık	Basıklık		
	Değer	Değer	Değer	Ort.	Sapma	Değer	Standart	Standart	
				Değer	Değer	Değer	Hata	Hata	
Örgüt Kültürü	110	1,69	4,25	3,2977	,51726	-,760	,230	,229	,457
Örgütsel Sinizm	110	1,00	4,31	2,6643	,84076	,351	,230	-,910	,457

Örgüt kültürünün aritmetik ortalaması 3.29, örgütsel sinizmin 2,66'dır. Normal dağılım konusunda ise Tabachnick ve Fidell'e göre çarpıklık-basıklık değerleri -1,5 ile +1,5 değerleri arasında olursa ölçek içerisinde normal dağılım vardır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Anket içerisinde kullanılan her 2 ölçeğe ait çarpıklık-basıklık değerleri belirtilen aralık içerisinde yer aldığı için verilerin normal dağılım gösterdiği söylenebilir.

Ölçeklerin Güvenilirlik Testleri

Tablo-7: Örgüt Kültürü Ölçeği Güvenilirlik İstatistikleri

Cronbach Alfa	Standartlaştırılmış Ögelere Dayanan Cronbach Alfa	Öge Sayısı
0,703	0,729	16

16 maddeden oluşan örgüt kültürü ölçeğinin güvenilirlik analizi, Cronbach alfa sayısına bakılarak incelenmiştir. Örgüt kültürü ölçeğinin güvenilirlik değeri 0,703'tür. Bu değer örgüt kültürü ölçeğine ait 16 maddenin güvenilirlik değerini göstermektedir. Ölçeğe ait olan güvenilirlik değeri kabul edilebilir değerden yani 0,70'ten fazladır (Gürbüz ve Şahin, 2018; Nunnally, 1978).

Tablo-8: Örgütsel Sinizm Ölçeği Güvenilirlik İstatistikleri

Cronbach Alfa	Standartlaştırılmış Ögelere Dayanan Cronbach Alfa	Öge Sayısı
0,909	0,907	13

13 maddeden oluşan örgütsel sinizm ölçeğinin güvenilirlik analizi, Cronbach alfa sayısına bakılarak incelenmiştir. Örgüt kültürü ölçeğinin güvenilirlik değeri 0,909'dur. Bu değer örgütsel sinizm ölçeğine ait 13 maddenin güvenilirlik değerini göstermektedir. Ölçeğe ait güvenilirlik değeri kabul edilebilir değerden yani 0,70'ten fazladır (Gürbüz ve Şahin, 2018; Nunnally, 1978).

Korelasyon Analizi

Tablo-9: Değişkenlerin Korelasyon Değerleri

	Örgüt Kültürü	Örgütsel Sinizm
Örgüt Kültürü	Pearson Korelasyonu	1
	Anlamlılık Oranı	-0,513**
	Toplam Kişi Sayısı	110

**Korelasyon 0,01 seviyesinde anlamlıdır.

Bu çalışma içerisinde yer alan örgüt kültürü ile örgütsel sinizm arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığı korelasyon analizi ile test edilmiştir. Bu analize göre anlamlılık oranı 0,05'ten küçük olduğu için iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğunu görüyoruz. Böylece H1 hipotezi (Örgüt kültürü ile örgütsel sinizm arasında anlamlı bir ilişki vardır.) kabul edilmiştir. Bununla birlikte 2 değişken arasındaki korelasyon değerinin negatif olması (-0,513) iki değişken arasında negatif bir ilişki olduğunu gösterir. Ayrıca korelasyon katsayısı -0,3 ile -0,7 arasında (-0,513) olduğu için aralarındaki ilişki orta seviyededir. Örneklem sayısı 200'den az olduğu için faktör analizi yapılmamıştır (Gürbüz ve Şahin 2018).

Regresyon Analizi

Tablo-10: Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları (N=110)

Alt Boyutlar	B	Standart Hata	Beta	t	p
Güç Kültürü	,29	,71	,31	8,549	,000
Başarı Kültürü	-,11	,10	-,11	4,075	,000
Destek Kültürü	-,05	,09	-,05	-1,098	,275
Hiyerarşi Kültürü	-,36	,09	-,40	-,519	,605
Sabit	3,61	,42		-3,892	,000

$R^2=0,54$, Düz. $R^2=0,52$, $F_{(4,105)}=31,654$, $p<0,05$

Örgüt kültürü alt boyutlarından güç kültürünün, başarı kültürünün, destek kültürünün ve hiyerarşi kültürünün örgütsel sinizme ne kadar etki ettiğini belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Boyutlara ait değerler Tablo-10'da gösterilmiştir.

Çoklu regresyon analizi sonuçları istatistiksel olarak anlamlıdır. ($F_{(4,105)}=31,654$, $p<0,05$) Düzeltilmiş R^2 değeri 0,52'dir. Bu sonuç örgütsel sinizmdeki %52 oranındaki boyutların güç, başarı, destek ve hiyerarşi kültürü tarafından açıklandığını gösterir. Ancak tüm alt boyutlar regresyona dahil edildiğinde örgütsel sinizmi açıklamada sadece güç ve hiyerarşi kültürlerinin anlamlı katkısı olduğunu görüyoruz. Bu durumda, H2 hipotezi (Örgüt kültürü alt boyutlarından olan güç kültürü örgütsel sinizme etki eder.) ve H3 hipotezi (Örgüt kültürü alt boyutlarından olan başarı kültürü örgütsel sinizme etki eder.) desteklenmiştir. Bununla birlikte örgütsel sinizm ile güç kültürü arasındaki regresyon değerinin pozitif olması güç kültürünün örgütsel sinizme pozitif etki ettiğini, başarı kültürünün örgütsel sinizme negatif etki ettiğini gösterir. Ancak destek ve hiyerarşi kültürlerinin örgütsel sinizm üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda, H4 hipotezi (Örgüt kültürü alt boyutlarından olan destek kültürü örgütsel sinizme etki eder.) ve H5 hipotezi (Örgüt kültürü alt boyutlarından olan hiyerarşi kültürü örgütsel sinizme etki

eder.) reddedilmiştir. Dolayısıyla örgütsel sinizme destek ve hiyerarşi kültürlerinin anlamlı etkisinin olmadığı ifade edilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmanın sonucunda örgüt kültürü ile örgütsel sinizm arasında anlamlı ve negatif bir ilişki olduğu görülmüştür. Yani araştırmadaki H1 hipotezi kabul edilmiştir. Bununla beraber örgüt kültürü alt boyutlarından güç kültürü ve başarı kültürünün örgütsel sinizmi açıklamada anlamlı katkı sağladığı tespit edilirken, örgüt kültürü alt boyutlarından destek kültürü ve hiyerarşi kültürünün örgütsel sinizmi açıklamada anlamlı katkı sağlamadığı tespit edilmiştir. Ayrıca güç kültürünün örgütsel sinizm üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu, başarı kültürünün ise örgütsel sinizm üzerinde negatif bir etkisinin olduğu saptanmıştır. Bu açıklamalar doğrultusunda, H2 ve H3 hipotezlerinin desteklendiğini, H4 ve H5 hipotezlerinin ise desteklenmediğini söylemek mümkündür.

Bu çalışmanın sonuçları ışığında gıda sektöründeki firmalara bazı önerilerde bulunulabilir. Mevcut çalışmada, örgüt kültürü arttıkça örgütsel sinizmin azaldığını bulgulanmıştır. Çalışanlar örgüt içerisinde kendilerini o örgüte ait hissettirecek bir ortama sahip olursa, örgüte karşı sinik tavırlarının azalacağı öngörülmektedir. Çalışmada örgüt kültürünün boyutlarından güç kültürü arttıkça örgütsel sinizmin de artacağı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, örgütte gücün belirli kişilerde toplanması ve çalışanlar arasında sınırlı ve emredici davranışların olması, örgütte sinik tavırların artmasına etki edebileceği ifade edilebilir. Örgüt içerisindeki başarı kültürünün artmasının örgütsel sinizm üzerinde azaltıcı etkisinin olduğu mevcut çalışmada saptanmıştır. Bu açıdan, örgüt içerisinde çalışanlar başarı odaklı bir şekilde verilen işlere odaklanır ve verilen işler onları tatmin ederse bu çalışanlar kendilerini mutlu hissedip örgüt hakkındaki sinik tavırlarını azaltabilirler. Özetle, çalışanların örgüt içerisinde yaptıkları işlerin ve sorumlulukların belirgin olması ve işlerinde kendilerini başarılı hissetmelerinin örgütteki sinik tavırları azaltabileceği ileri sürülebilir. Firmalar, örgüt kültürü boyutlarından destek ve hiyerarşi kültürü yerine güç ve başarı kültürüne odaklanırlarsa örgüt içerisindeki sinizmi azaltabilirler.

Literatür taraması bölümündeki çalışmalarla mevcut çalışmanın sonuçları arasında benzerlikler olduğu söylenebilir. Bu açıdan çalışma sonuçlarının literatürde yapılan çalışmalarla tutarlılık gösterdiği ifade edilebilir. Sadece bazı çalışmalarda farklı örgüt kültürü boyutlarıyla örgütsel sinizmin ilişkisi incelendiğinde farklı sonuçlar gözlemlenmiştir.

Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmanın da birtakım kısıtları mevcuttur. Bu kısıtlardan ilki, araştırmanın sadece Bursa ilinin Karacabey ilçesindeki gıda sektörü çalışanlarına yönelik olmasıdır. Bundan dolayı, mevcut araştırma modeli kapsamında yapılacak diğer araştırmalarda farklı evren ve örneklem seçildiğinde sonuç da farklı olabilir. Bir diğer kısıt ise zaman kısıtıdır. Araştırmada, belli bir zaman sınırlaması içinde seçilen evren ve örneklemden

verilerin toplanması gerektiği için zaman kısıtının olduğu söylenebilir. Zaman kısıtlaması olmasaydı evreni daha iyi temsil edebilecek örneklem analize dâhil olabilirdi. Gelecek çalışmalarda örneklem sayısı arttırılabilir. Ayrıca, örgütsel sinizme etki eden başka faktörler de modele dâhil edilip araştırılabilir, örgüt kültürü ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkiyi durumsal olarak etkileyebilen değişkenler de araştırılabilir.

Kaynakça

- Abraham, R. (2000). Organizational Cynicism: Bases and Consequences. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 126(3), 269-292.
- Cameron, K.S., ve Freeman S.J. (1991). Cultural Congruence, Strength and Type: Relationships to Effectiveness. *Research in Organizational Change and Development*, 5, 23-58.
- Dean Jr, J.W., Brandes, P. ve Dharwadkar, R., (1998). Organizational Cynicism. *The Academy of Management Review*, 23(2), 341-352.
- Durrah, O., Chaudhary, M., ve Gharib, M. (2019). Organizational Cynicism and Its Impact on Organizational Pride in Industrial Organizations. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(7), 1203.
- Goromonzi, W.O., (2016). Organizational Culture, Strategy Implementation and Commercial Bank Performance in Zimbabwe. *International Review of Management and Marketing*, 6(2), 307-316.
- Görmen, M. (2012). *Örgüt Kültürünün Örgütsel Sinizm Tutumları Üzerine Etkisi ve Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Görmen, M. (2017). Örgüt Kültürünün Örgütsel Sinizm Tutumları Üzerine Etkisi, *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 363-388.
- Güleç, E., Cankul, İ.H., ve Yılmaz S. (2019). Örgüt Kültürünün Örgütsel Sinizme Etkileri: Kamu ve Özel Hastanelerin Karşılaştırılması. *International Anatolia Academic Online Journal/Social Science Journal*, 5(2), 116-128.
- Gün, G., (2016). Örgüt Kültürü Tiplerinin Örgütsel Sinizm Algısına Etkisi: Bitlis İli Otel İşletmelerinde Bir Alan Araştırması. *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 1(1), 28-55.
- Gürbüz, S., ve Şahin, F. (2018). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Işık, R. (2014). *Örgüt Kültürü, Fonksiyonları, Unsurları ve Boyutları: Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastaneleri Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Kantarcıoğlu, J. (2016). Örgüt Kültürü ile Örgütsel Sinizmin İlişkisi: Ermeni Azınlık Okulları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya N., Ergün, E., ve Kesen, M. (2014). The Effects of Human Resource Management Practices and Organizational Culture Types on Organizational Cynicism: An Empirical Study in Turkey. *British Journal of Arts and Social Sciences*, 17(1), 43-61.
- Nunnally, J.C. (1978). Psychometric Theory. USA: Mc-Graw-Hill.
- Rabiea, N., Karimi, F., ve Sadigh A. N. (2016). The Effect of Transformational Leadership Style and Organizational Culture on the Formation of Organizational Cynicism in the Agricultural Bank of Tehran. *Management Science Letters*, 6(6), 443-454.
- Schein, E.H., (2004). Organizational Culture and Leadership, Jossey-Bass, Third Edition, (s. 437). San Francisco.
- Sezal, N. (2019). *Örgüt Kültürünün, Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Tükenmişlik Üzerine Etkisi: Kahramanmaraş Tekstil Sektörü Üzerine Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Şişman, M. (2002). Örgütler ve Kültürler. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Tabachnick B.G., ve Fidell L.S. (2013). Using Multivariate Statistics, 6th Kindle Edition, USA.
- Tatlı, M., ve Üstün, F. (2018). Yetenek Yönetiminin Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkisinde Örgüt Kültürünün Düzenleyici Rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 892-918.
- Terzi, A.R. (2000). Örgüt Kültürü. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Topal Yıldırım, D. (2016). *Örgüt Kültürü ve Örgütsel Sinizm İlişkisi: Sağlık Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yalçınsoy, A. (2019). Örgütsel Sinizmin Nedeni Örgüt Kültürü Müdür? *International Journal of Management and Administration*, 3(5), 13-20.

Sosyo-Ekonomik Göstergelere Göre Türkiye’de Düzey 1 Bölgelerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile İncelenmesi

Özlem AYVAZ KIZILGÖL*

Özlem KUVAT⁺

Öz

Bölgesel gelişimlerin planlanması için ekonomik ve sosyal özellikleri içine alan birçok göstergenin birlikte değerlendirilip ele alınması önemli bir aşamadır. Bunun için bölgeler arası benzerlik ve farklılıkların da dikkate alınması gerekmektedir. Bu çalışmada 13 tane sosyo-ekonomik gösterge açısından 12 bölge arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirlemek ve grafiksel bir değerlendirme yapmak için çok boyutlu ölçekleme analizinden yararlanılmıştır. Çalışmada 12 bölgeye ilişkin 2014-2018 yıllarına ait beş yıllık veri dikkate alınmıştır. Araştırmada işsizlik oranı, yoksulluk oranı, Gini katsayısı, kişi başına GSYİH, üniversite mezunlarının sayısı, toplam ihracat, toplam ithalat, nüfus yoğunluğu, şehirleşme oranı, taşıt sayısı, hükümlülerin sayısı, toplam işlenen tarım alanı ve bitkisel üretim değeri verileri değerlendirilerek bölgelerin lokasyonu koordinatlar ve grafik aracılığıyla belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre yoksulluk oranı, Gini katsayısı, kişi başına GSYİH, üniversite mezunlarının sayısı, toplam ihracat, toplam ithalat, nüfus yoğunluğu ve şehirleşme oranı göstergeleri için İstanbul bölgesi diğer bölgelerden uzaklaşarak farklılaşma göstermektedir. İşsizlik oranı için Güneydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu’nun, taşıt sayısı açısından Batı Anadolu’nun, hükümlülerin sayısı açısından Ege’nin, toplam işlenen tarım alanı için Orta Anadolu’nun, bitkisel üretim değeri göstergesi açısından da Akdeniz’in farklılaştığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Sosyo-ekonomik göstergeler, Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi, İBBS Düzey 1

Jel Kodları: C38, R10

Investigation by the Multidimensional Scaling Analysis of NUTS I Regionals According to Socio-Economic Indicators in Turkey

Abstract

It is an important step to evaluate and address many indicators that include economic and social features for planning regional developments. To this end, similarities and differences among regions should also be taken into consideration. In this study, multidimensional scaling analysis was used to make a graphical evaluation and to determine similarities and differences among 12 regions in terms of 13 socio-economic indicators. In this study, five-year data for the 12 regions from 2014 to 2018 were taken into consideration. In the research, unemployment rate, poverty rate, Gini coefficient, GDP per capita, number of university graduates, total exports, total imports, population density, urbanization rate, number of automobiles, number of convicts, total cultivated agricultural area and the value of crop production data are evaluated and the locations of each region determined by coordinates and graphics. According to the results, Istanbul region differs from the other regions for the indicators of poverty rate, Gini coefficient, GDP per capita, number of university graduates, total exports, total imports, population density and urbanization rate. It was observed that Southeastern Anatolia and Middle East Anatolia differ for unemployment, Western Anatolia in terms of number of automobiles, Aegean in terms of number of convicts, Central Anatolia for total cultivated agricultural area and Mediterranean in terms of crop production value indicator.

Keywords: Socio-economic Indicators, Multidimensional Scaling Analysis, Statistical Regions of Turkey NUTS-1

Jel Codes: C38, R10

Received/Geliş: 11.02.2020

Accepted/Kabul: 21.05.2020

Bu çalışma için, 10.03.2020 tarihli başvuru ile Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Komisyonundan 16.03.2020 tarih ve 2020/2 sayılı etik kurul izni alınmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, okizilgol@bandirma.edu.tr, /0000-0001-9996-7892

⁺ Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, ohasgul@balikesir.edu.tr, /0000-0001-7017-4557
(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Türkiye’de iller ve bölgeler arasında sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan gelişme farklılıkları görülmektedir. Özellikle bölgeler arasında ciddi sosyo-ekonomik farklılıklar söz konusudur (Arı ve Hüyüktepe, 2019; Kılıç, Saraçlı ve Kolukısaoglu, 2011). Gelişmişlik düzeyinin nasıl ölçüleceği ekonomideki tartışmalı konulardan biridir (Kılıç vd., 2011). 1960’lı yıllarda gelişme ve refah göstergesi olarak kişi başına düşen milli gelir kullanılırken, 1980’li yıllardan itibaren kişi başına düşen gelire ek olarak parasal olmayan bazı faktörler de kullanılmaya başlanmıştır (Özarı ve Eren, 2018). 1980’li yıllardan sonra ise gelişmişlik seviyesinin ölçümünde en iyi gösterge olarak kabul edilen kişi başına düşen milli gelirin tek başına kullanımı sorgulanmış/eleştirilmiş ve birçok değişkenden oluşan bir gösterge aranmaya başlamıştır. Sosyo-ekonomik değişkenler, gelişme ve refah düzeyinin ölçümünde önemli bir yere sahip olmuştur. Son yıllarda bu değişkenlerin kullanımı giderek artmaktadır (Kılıç vd., 2011). Gelişmişlik düzeyi, ekonomik ve sosyal yönleri ile bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik yönleri gelir artırıcı, sosyal yönleri ise sosyokültürel değişim ile ilgilidir. Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının incelenmesi, sosyo-ekonomik gelişmişlik olgusunu etkileyen veya bu olgudan etkilenen birbirleriyle karşılıklı etkileşim içindeki birçok göstergenin birlikte ele alınmasını gerektirmektedir (Erilli, 2014).

Bir ülkede iller ve bölgeler arasında yapılan karşılaştırmalarda ve çeşitli analizlerde en doğru sonuçları veren sosyo-ekonomik değişkenler kullanılmaktadır. Sosyo-ekonomik değişkenler; sosyal, ekonomik ve coğrafi göstergeler olarak üç ana grupta toplanmaktadır. Sosyal göstergeler altında demografik, eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal güvenlik göstergeleri yer almaktadır. Bölgelerin ekonomik faaliyetleri, farklı makroekonomik göstergeler (büyüme, istihdam, enflasyon, ihracat-ithalat dengesi, borç stoku vb.) kullanılarak ortaya konulabilir. Bu makroekonomik göstergeler bölgelerin birbirinden farkını tespit etmede veya farklılaşan yapılarını belirlemede temel değişkenler olarak kullanılabilir. Ekonomik göstergeler altında mali ve finansal, imalat sanayi, tarım, dış ticaret, enerji, konut, altyapı gibi göstergeler mevcuttur (Allahverdi ve Alagöz, 2019; Erilli, 2014). Son olarak coğrafi göstergeler altında ise rakım, denize kıyısı olup olmama, iklim türü ve arazi yapısı gibi unsurlar kullanılmaktadır (Erilli, 2014).

Günümüzde ülkelerarasında sosyo-ekonomik yapı itibarıyla gelişmiş, az gelişmiş ya da gelişmemiş biçiminde nitelenen gelişmişlik farklılıkları, ülkelerin farklı yörelerinde il ve bölge bazında ortaya çıkmaktadır ve bu farklılıkların çoğunun ülkede önemli bir sorun teşkil ettiği görülmektedir (Arı ve Hüyüktepe, 2019). Gelişme sürecinin farklılaşmasına yol açan sosyo-ekonomik faktörlerin, ülkelerin mekânı üzerinde farklı yoğunluklarda dağılımı, bölgeler arasında gelişmişlik farklılıklarına neden olmaktadır (Kaygısız, Saraçlı ve Dokuzlar, 2005).

Türkiye’de bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıklarının belirlenmesi, çeşitli yörelerin birbirleriyle ölçülebilir ve görel olarak karşılaştırılabilir sosyal, ekonomik ve kültürel göstergeler yardımıyla gelişmişlik düzeylerinin saptanması, politika yapıcıları ve uygulayıcıları tarafından büyük bir önem arz etmektedir (Arı ve Hüyüktepe, 2019). Çünkü bölgesel eşitsizliklerin giderilebilmesi için öncelikle gelişme farklılıklarının nedenlerinin ve boyutunun ortaya konulması gerekmektedir (Kılıç vd., 2011). Politika üreticileri ve uygulayıcıları, geçmiş dönemlerde uygulanan ekonomik ve sosyal politikaların ülke coğrafyasında ortaya çıkardığı sonuçları takip edebilmektedir. Bu tür araştırmalar bir taraftan mevcut politikaların uygulanabilirliğini ve başarı derecesini değerlendirme olanağı sağlarken, diğer taraftan mekânsal boyutla tutarlı, günün koşullarına uygun, ileriye dönük yeni politikaların üretilmesine de altyapı oluşturmaktadır (Arı ve Hüyüktepe, 2019; Kaygısız vd., 2005). Kalkınmada öncelikli yörelerin tespit edilmesine, kamu kaynaklarının tahsisine ve özel sektör yatırımlarının yönlendirilmesine ilişkin politikaların belirlenmesini de sağlamaktadır. Amaç, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının kabul edilebilir seviyelere çekilmesi, geri kalmış bölgelerin geliştirilmeye çalışılmasıdır (Erilli, 2014).

Son yıllarda yaşanan gelişmeler, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve kalkınma olgusunu makro ölçekten mikro ölçeğe taşımış ve bu durumda bölgeler yeni kalkınma anlayışının unsurları haline gelmiştir. Böylece, bölgesel gelişme ve bölgeler arasındaki farklılıklar konusu diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de gündeme gelmiş ve bu konuda yapılan çalışmalar artmıştır (Kılıç vd., 2011). Bu çalışmada sosyo-ekonomik göstergeler açısından, çeşitli değişkenlere göre bölgeler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirlemek ve grafiksel bir değerlendirme yapmak için çok boyutlu ölçekleme analizinden (ÇBÖA; Multidimensional Scaling, MDS) yararlanılmıştır. Çalışmada 12 bölgeye (Düzyey 1) ilişkin 2014-2018 yıllarına ait beş yıllık veri esas alınmıştır. Bölgesel gelişmişlik farklılıkları doğru sosyal ve ekonomik göstergelerin bir arada değerlendirilmesiyle düzeltilebilmektedir. Sürdürülebilirlik, bölgeler arası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve fırsat eşitliği gibi planların uygulanabilmesinde bu tür çalışmalar dikkate alınmaktadır. Sosyo-ekonomik göstergeler açısından bölgeler arasındaki farklılıkların belirlendiği bu çalışma, bu noktada önem taşımaktadır. Literatürde İBBS Düzyey 1 (12 bölge) bazında, belli bir dönemi ve güncel verileri kullanarak ampirik analizler yapan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan çalışmanın literatüre katkısı olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde literatür taraması ele alınmış, üçüncü bölümünde yöntem tanıtılmış, dördüncü bölümünde ampirik analiz sonuçları değerlendirilmiş ve beşinci bölümünde sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Literatür Taraması

Çalışmanın bu bölümünde sosyo-ekonomik göstergeler ve sosyo-ekonomik gelişmişlik üzerine ampirik analizler yapan ve çok değişkenli analizleri kullanan araştırmalar değerlendirilmiştir.

Uysal vd. (2017), konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, eğitim, çevre, güvenlik, sivil katılım, altyapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam ve yaşam memnuniyeti kriterlerinden oluşan yaşam endeksi değerlerine göre 81 ilin farklılıklarını veya benzerliklerini kümeleme analizi ve diskriminant analizi ile belirlemeye çalışmışlardır. İlleri 3 kümeye ayırmışlar, birbirine en çok benzeyen illerin Kütahya ile Uşak olduğunu, en az benzeyen illerin Adana ve Adıyaman olduğunu tespit etmişlerdir.

Alpaykut (2017), TÜİK’in 2017 yılında yayınladığı İllerde Yaşam Endeksi gösterge değerlerini kullanarak, Temel Bileşenler Analizi ve TOPSIS yöntemleri ile illerdeki yaşam kalitesini araştırmış ve buna göre illeri sıralamıştır. Analiz sonuçlarına göre Türkiye’de en iyi yaşamın olduğu ilk üç il İstanbul, Ankara ve İzmir iken, yaşam koşullarının iyi olmadığı ilk üç il Mardin, Şanlıurfa ve Siirt olarak belirlenmiştir. Ayrıca sıralama, TÜİK’in yayınladığı SEGE-2011 bölgesel sınıflaması ile uyumlu olarak elde edilmiştir.

Yorulmaz (2016), çalışmasında 175 ülke için yaşam standardı, ortalama yaşam beklentisi ve eğitim düzeyi göstergelerine dayalı İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ile 11 göstergelyi dikkate alarak ülkeleri kümelemiş ve elde edilen kümeleri İGE ülke kategorileri ile karşılaştırmıştır. Daha sonra, 11 faktörün etkisini multinomial lojistik regresyon analizi ile değerlendirmiştir. Ülke sınıflarının genel özelliklerinin İGE kategorileriyle benzerlik gösterdiğini ancak sınıflamada bazı farklılıkların olduğunu ortaya koymuştur.

Mochado ve Mata (2015), çalışmalarında 1977’den 2012 yılına kadar 36 yıllık zaman dilimi için ÇBÖA ile kişi başına GSYİH’nın gelişimi, uluslararası ticarete açıklık, yaşam beklentisi ve yüksek öğrenim eğitimi göstergelerini dikkate alarak 14 ülke için araştırma yapmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre Asya’daki partnerler, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa gelişmiş ülkeleri arasında bu göstergelere göre boşluklar bulunmaktadır.

Gül ve Çevik (2015), 2013 yılı verilerini kullanarak 49 kritere göre illerin gelişmişlik endeksini oluşturmuş ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerini incelemişlerdir. 32 tane ekonomik gelişmişlik kriteri, 17 tane de sosyal gelişmişlik kriteri mevcuttur. Ayrıca bankacılık sektörüne ilişkin verileri kullanarak illerin finansal gelişmişlik düzeylerini belirlemişlerdir. Analiz sonucunda, gelişmişlik endeksine göre en gelişmiş illerin İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Bursa ve Kocaeli olduğunu, en az gelişmiş illerin ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunduğunu ifade etmişlerdir. Finansal gelişmişlik endeksine göre en gelişmiş illerin İstanbul, Ankara ve İzmir, en az gelişmiş illerin de Hakkâri, Iğdır ve Bayburt olduğunu belirtmişlerdir.

Yıldız, Sivri ve Berber (2012), 81 ile ait 41 sosyo-ekonomik değişkeni kullanarak temel bileşenler analizi yardımıyla 2010 yılında illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasını belirlemeye çalışmışlardır. Ayrıca eşdeğer gelişmişlik düzeyine sahip il gruplarını tespit etmeyi amaçlamışlardır. Analiz sonucunda en gelişmiş illerin İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa ve Eskişehir, en az gelişme gösteren illerin ise Ağrı ve Muş olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Akküçük (2011), çalışmasında temel gereksinimler, verimlilik arttırıcılar, yenilik ve gelişmişlik faktörleri konusunda 12 değişkeni dikkate alarak K-ortalamalar kümeleme ve ÇBÖA gerçekleştirmiştir. Çalışmada Dünya Ekonomik Forumu (WEF) Global Rekabetçilik Merkezi tarafından yayınlanan Global Rekabet Edebilirlik Sıralaması (Global Competitiveness Index, GCR) verileri kullanılmıştır. Sonuç olarak 139 ülke 5 kümeye ayrılmış, kümeleme analizi ile ÇBÖA sonuçları paralellik göstermiştir.

Kılıç vd. (2011), sosyo-ekonomik göstergeler bakımından Türkiye'deki illerin bölgesel bazda benzerliklerini çok değişkenli analizlerden kümeleme ve çok boyutlu ölçekleme analizi ile belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada, DPT'nin "illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin belirlenmesi" çalışmasında kullanılan veriler kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle bölgeler üzerinde etkili olabilecek değişkenleri belirlemek amacıyla Yol analizi kullanılmış ve bölge bazında iller arasındaki benzerlik veya farklılıklar kümeleme ve çok boyutlu ölçekleme analizi ile incelenmiştir. Araştırma sonucunda kümeleme analizi ile çok boyutlu ölçekleme analizi sonuçlarının birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir.

Colantonio vd., (2010), 2003'ten 2007'ye kadar bazı Sahra-altı Afrika ülkelerinde ekonomik gelişme, sağlık ve eğitim konularını 6 göstergelye dikkate alarak ülkeler arasındaki ilişkileri yakınlık/mesafe açısından tanımlamak için çok boyutlu bir ölçeklendirme yöntemi uygulamışlardır. Cape Verde, Kamerun, Cibuti, Senegal ve Sudan'ın eğitim, sağlık, ekonomik durumla ilgili daha iyi bir statü ve daha yüksek seviyede büyüme gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Filiz ve Çemrek (2005), Avrupa Birliği'ne üye 15 ülke ile Türkiye'nin sosyo-ekonomik açıdan farklılıklarını karşılaştırmışlardır. 2004 yılı verilerini kullanarak, faktör analizi ve çok boyutlu ölçekleme analizi yapmışlardır. Faktör analizi ile çalışmada kullanılan 16 değişkeni 4 faktöre indirgemişlerdir. Çok boyutlu ölçekleme analizi sonucunda Türkiye ve Lüksemburg 1. boyutta birbirine en uzak ülkeler olarak bulunurken, 2. boyutta Finlandiya ve Belçika, 3. boyutta ise İrlanda ve İngiltere birbirine en uzak ülkeler olarak belirlenmiştir.

Filiz (2005), 2000 yılı için 81 ilin 16 sosyo-ekonomik değişkene göre gruplandırılmasında kümeleme, diskriminant, temel bileşenler ve çok boyutlu ölçekleme analizlerini kullanmıştır. En gelişmiş illerin Marmara ve Ege bölgelerinde, en az gelişmiş illerin ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunduğunu belirtmiştir. Çok boyutlu ölçekleme analizi sonuçları, 1.

boyuta göre İstanbul ve Ardahan’ın birbirine en uzak iller olduğunu göstermiştir. Bu farklılığı yaratan esas değişkenin toplam elektrik tüketimi olduğu saptanmıştır.

Albayrak (2005), Türkiye’de illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerini belirleyen hipotetik yapıları, açıklayıcı faktör analiziyle ve diskriminant analiziyle incelemiştir. Zonguldak ve Gaziantep’i birleştiren çizginin batısında kalan illeri 1., 2., 3. derecede gelişmiş iller, doğusunda kalan illeri 4., 5., ve 6. derecede gelişmiş iller olarak belirlemiştir. Batı’dan Doğu’ya doğru gidildikçe gelişmişlik düzeyinin arttığı bulgusuna ulaşmıştır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksine göre Marmara, Ege, Akdeniz ve İç Anadolu’nun Türkiye ortalamasının üzerinde, Karadeniz, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu’nun Türkiye ortalamasının altında olduğunu göstermiştir.

Özdemir ve Altıparmak (2005), faktör analizini kullanarak 81 ili sosyal ve ekonomik göstergeler bakımından incelemişlerdir. Sosyal değişkenler dikkate alındığında, toplam değişimin %75.9’unu açıklayan, sağlık ve eğitim göstergeleri ile ilk ve orta öğretim okullaşma oranı olarak üç faktör elde etmişlerdir. Ekonomik değişkenler dikkate alındığında, toplam değişimin %75.18’ini açıklayan, mali ve imalat sanayi göstergeleri olarak iki faktör elde etmişlerdir. Bu faktörlere göre illeri sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından sıralamışlardır.

Şahin ve Hamarat (2004), uluslararası entegrasyon ve iş birliğine yönelik organizasyonları oluşturan G10, AB ve OECD ülkelerinin 30 tane sosyo-ekonomik göstergesine ilişkin 1998-2001 yıllarına ait yatay kesit verilerini kullanmışlardır. Buna göre aynı grubu oluşturan ülkelerin benzer özellikler gösterip göstermediklerini ve farklı gruplardaki ülkelerin kesişim kümelerinin nelerden meydana geldiğini ortaya koymaya çalışmışlardır. Çalışmada kullanılan kümeleme analizi sonuçlarına göre ülkeleri iki ayrı kümede ele almışlardır. Birinci kümede, G10 ülkeleri ile AB ve OECD’nin zengin ülkeleri yer alırken, ikinci kümede AB ve OECD’nin fakir üyeleri ile Türkiye yer almıştır.

DPT (2003), temel bileşenler analizini kullanarak İBBS düzey 1 ve düzey 2 bölgelerini sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına tabi tutmuştur. Düzey 1 bölgelerinden altısının pozitif, altısının negatif endeks değerlerine sahip olduğu görülmüştür. Pozitif değer alan düzey 1 bölgeleri; İstanbul, Batı Anadolu, Doğu Marmara, Ege, Batı Marmara, Akdeniz iken, negatif değer alan düzey 1 bölgeleri; Batı Karadeniz, Orta Anadolu, Doğu Karadeniz, Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu olarak sıralanmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir alt bölgeleri en çok gelişmiş ilk üç düzey 2 bölgesi olarak belirlenmiştir.

Arıcıgil Çılan ve Demirhan (2002), illerin ekonomik olarak büyümesi ile birlikte sosyal gelişiminin de ortaya çıkarılmasını amaçladıkları çalışmalarında, ekonomik büyümenin yanı sıra sağlıklı bir yaşam, eğitim ve gelir gibi 27 tane sosyo-ekonomik değişkeni kullanarak 80 il için kümeleme analizi ve çok boyutlu ölçekleme analizi yapmışlardır. Değişkenler toplu olarak analiz

edildiğinde, Ankara, İstanbul ve İzmir illerinin sosyo-ekonomik açıdan en gelişmiş iller olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kümeleme ve çok boyutlu ölçekleme analizlerinin sonuçları birbiri ile uyumlu olarak elde edilmiştir.

Koç (2001), hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerini kullanarak Türkiye'deki illeri sosyo-ekonomik özelliklerine göre sınıflandırmıştır. Hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme analizi sonuçlarına göre 15 küme elde etmiştir. İstanbul, İzmir, Ankara, Kocaeli, Şırnak ve Zonguldak illeri tüm hiyerarşik kümeleme yöntemlerine göre ayrı birer küme oluşturmuşlardır. Hiyerarşik olmayan kümeleme yönteminde tek başına bir küme oluşturan iller İstanbul, İzmir, Ankara, Denizli, Bursa ve Giresun olarak belirlenmiştir.

Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi

Çok boyutlu ölçekleme analizi başlangıçta araştırmacıların veri tabanlarının gizli yapısını ortaya çıkarmasına yardımcı olmak için psikoloji ve siyaset bilimi alanında kullanılmıştır (Lin ve Kim, 2018). Daha sonraları ve günümüzde bunlarla sınırlı kalmayıp sosyoloji, biyoloji, ekonomi, kimya, arkeoloji gibi birçok farklı alanda uygulanmıştır ve uygulanmaya devam edilmektedir (Akın ve Eren, 2012).

ÇBÖA, nesne ya da birimler arasında gözlenen benzerlikler ya da farklılıklardan oluşan uzaklık değerlerine dayanarak nesnelerin tek ya da çok boyutlu uzaydaki gösterimini elde etmeyi amaçlayan, böylece nesnelere arasındaki ilişkilerin belirlenmesini sağlayan çok değişkenli bir istatistiksel analiz yöntemidir. Çok boyutlu ölçekleme analizinin genel amacı, uzaklık değerlerini kullanarak nesnelerin yapısını daha az boyutla orijinaline yakın bir şekilde ortaya koymaktır. ÇBÖA, kümeleme ve diskriminant analizi gibi Q analiz tekniklerinden biridir. Boyut indirgeme özelliğinden dolayı da R analiz teknikleri arasında değerlendirilir. Analiz; sıralı, eşit aralıklı, eşit orantılı ölçeğe sahip veri tipleri üzerinde uygulanmaktadır (Girginer, 2013).

ÇBÖA için ana problem bilginin görselleştirilmesidir. Bu analizde haritalar ile nesnelere uzayda bir noktaya dönüştürülür. Her nesne çifti arasındaki uzaklık bir Öklid mesafesi d_{ij} (gösterim uzaklığı, map distances) ile ifade edilir (Lin ve Kim, 2018). Bu uzaklık değerlerinden yararlanarak $(n \times n)$ boyutlu uzaklıklar matrisi D oluşturulur. D matrisi $\binom{n}{2}$ kombinasyonu kadar uzaklık (dissimilarity) (d_{ij}) değerinden oluşmaktadır (Blouvshtein ve Cohen-Or, 2019). Uzaklıkların ölçülmesi için p değişken için n birim (nesne) arasındaki gözlenen uzaklıklara dayanarak yerleşim analiz edilir. Uzaklık katsayıları için tüm i ve j ler için $d_{ij} \geq 0$, $d_{ij}=0$ ve $d_{ij}=d_{ji}$ koşulları sağlanmalıdır (Mead, 1992).

ÇBÖA yapılmasında D matrisinin her elemanının karesi alınarak B matrisi oluşturulmaktadır. Daha sonra B matrisinin özdeğerleriyle (λ_i) elde edilen özdeğer matrisinin

sütunları özdeğer vektörüne dönüştürülmektedir. Bu şekilde koordinatı ve çok boyutlu uzaydaki pozisyonu saptanmaktadır (Orhunbilge, 2010).

Bu şekilde koordinatların belirlenmesiyle nesnelere arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Bu esnada k boyutlu ($k < p$) bir uzayda orijinal uzaklıklar ile gösterim uzaklıkları arasındaki uygunluğu değerlendiren ölçüye stress ölçüsü (stress value, gerginlik) denmektedir (Gözükara Bağ ve Alpar, 2013; Özdamar, 2010). Çok boyutlu ölçekleme analizinin etkinliği de bu ölçüyü ifade eden stress istatistiği ile hesaplanır. Kruskal stress istatistiği; konfigürasyon (disparity, gösterim) ölçüleri ile tahmini konfigürasyon ölçüleri arasındaki farkların, tahmini konfigürasyon uzaklıklarına oranının karekökü olarak hesaplanır ve veri uzaklıkları ile konfigürasyon uzaklıkları arasındaki uygunluğu göstermektedir. Çok boyutlu ölçeklemede stress ile istenenden daha büyük değerler kötü uyuma işaret etmekte kötü uyumun göstergesi olarak değerlendirilmektedir (İşler, 2018).

Stress değerinin hesaplanmasında normalizasyonun da sağlanması için Kruskal Stress-I istatistiği hesaplanır. Kruskal's Stress-I değeri Denklem (1)'de verildiği şekilde hesaplanmaktadır. Burada, \widehat{d}_{ij} tahmini konfigürasyon uzaklıklarını temsil etmektedir (Kruskal, 1964; Özdamar, 2010; Saeed, Nam, Haq ve Muhammad Saqib, 2018):

$$\text{Kruskal's Stress-I} = \left[\frac{\sum \sum_{i < k} (d_{ij} - \widehat{d}_{ij})^2}{\sum \sum_{i < k} (\widehat{d}_{ij})^2} \right]^{1/2} \quad (1)$$

Stress değeri "artık kareler toplamı" ile ilişkili olduğundan pozitifdir ve ne kadar küçük olursa o kadar iyi bir sonucu temsil etmektedir. Ayrıca boyutsuz bir sayıdır ve yüzde olarak uygun bir şekilde ifade edilebilir. Tablo 1’de stress değerlerine ilişkin uyumluluk dereceleri verilmiştir (Kruskal, 1964).

Tablo 1. Stress Düzeyleri

Stress	Uyumluluk
%20	Uyumsuz
%10	Düşük
%5	İyi
%2,5	Mükemmel
%0	Tam

Analiz Sonuçları

Veri Seti

Bu araştırmanın amacı sosyal ve ekonomik birtakım değişkenlere göre Türkiye’de bölgelerin lokasyonlarının belirlenmesi ve bölgeler arasında oluşabilecek benzerliklerin ya da farklılıkların ortaya çıkarılmasıdır. Türkiye’de Bakanlar Kurulu kararıyla bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun

karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke genelinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) tanımlanmıştır. İstatistiki bölge birimleri üç düzeye göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalardan birisi bakımından Türkiye 12 adet Düzey 1 bölgesine ayrılmıştır ve bu çalışmada bölge tanımlaması, Düzey-1 istatistiki bölge birimlerini ifade etmektedir.

İBBS, 1. Düzey’de 12 bölge vardır. Bu bölgelerin kodları ve dahil olan iller aşağıda Tablo 2’de verilmektedir (Resmî Gazete, 2002).

Tablo 2. Düzey 1 bölgeleri

TR1	İstanbul	İstanbul
TR2	Batı Marmara	Balıkesir, Çanakkale, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ
TR3	Ege	Afyon, Aydın, Denizli, İzmir, Kütahya, Manisa, Muğla, Uşak
TR4	Doğu Marmara	Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR5	Batı Anadolu	Ankara, Konya, Karaman
TR6	Akdeniz	Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Mersin (İçel), Kahramanmaraş, Osmaniye
TR7	Orta Anadolu	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat
TR8	Batı Karadeniz	Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR9	Doğu Karadeniz	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB	Ortadoğu Anadolu	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari
TRC	Güneydoğu Anadolu	Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Araştırmada söz konusu bölgeler için işsizlik oranı, yoksulluk oranı, Gini katsayısı, kişi başına GSYİH(\$ (2009=100), üniversite mezunlarının sayısı, toplam ihracat (1000\$), toplam ithalat (1000\$), nüfus yoğunluğu, şehirleşme oranı, taşıt sayısı (1000 kişi başına otomobil sayısı), hükümlülerin sayısı (suç işlendiği il ve suç türüne göre ceza infaz kurumuna giren toplan hükümlüler), toplam işlenen tarım alanı (hektar) ve bitkisel üretim değeri (1000 TL) değişkenleri 2014-2018 yılları arasında değerlendirilerek ÇBÖA yapılmıştır. Sosyo-ekonomik değişkenlerin belirlenmesinde Özarı ve Eren (2018), Arı ve Hüyüktepe (2019), Kılıç vd. (2011) ve Filiz (2005)’in çalışmalarından yararlanılmıştır. Veriler Türkiye İstatistik Kurumu’ndan alınmıştır.

SPSS yazılımı kullanılarak Türkiye’deki bölgelerin birbirine ait lokasyonu koordinatlar ve grafik aracılığıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada 13 gösterge 5 yıl için (p=5 boyut) daha düşük boyutlu bir veri (k=2 boyut) şeklinde ifade edilerek incelenmiştir. Bu değişkenlere ilişkin 2014-2018 yılları arasındaki genel ortalama değerleri Tablo 3’te verilmektedir.

Tablo 3. Sosyo-Ekonomik Değişkenlerin 2014-2018 Yılları İçin Genel Ortalamaları

Sosyal Değişkenler		Kod	Ortalama Değer
İstihdam göstergeleri	İşsizlik oranı	İO	9,439583
Eğitim göstergeleri	Üniversite mezunlarının sayısı	UNİV	806589,2
Demografik göstergeler	Nüfus yoğunluğu	NY	316,2333
	Şehirleşme oranı	ŞO	100
Ulaşım göstergeleri	Taşıt sayısı	TS	126,7
Güvenlik göstergeleri	Hükümlülerin sayısı	HS	16829,88
Ekonomik Değişkenler			
Mali ve Finansal göstergeler	Yoksulluk oranı	YO	18,048
	Gini katsayısı	GINI	0,379
	Kişi Başına GSYİH(\$)(2009=100)	GSYİH	9474,717
Dış Ticaret göstergeleri	Toplam ihracat (1000\$)	T_İHR	12814820
	Toplam ithalat (1000\$)	T_İTH	16576446
Tarım göstergeleri	Toplam işlenen tarım alanı	TİTA	1691495
	Bitkisel üretim değeri	BÜD	10542336

Göstergelere ilişkin 2014-2018 yılları arasında bölgelerin ortalama değerleri Tablo 4’te verilmektedir.

Tablo 4. Sosyo-Ekonomik Değişkenlerin 2014-2018 Yılları İçin Bölge Ortalamaları

	Sosyal Değişkenler						Ekonomik Değişkenler						
	O	NİV	Y	O	S	S	O	INI	SYİH	İHR	İTH	TİTA	ÜD
TR1	12,9	2263015	2845,8	100	176,8	30469	18,5	0,41	18112	80268086	124960251	69467	385196
TR2	6,8	423303	80,4	87,6	149,6	11041	19,1	0,36	10723	2046837	1808807	1463092	9173300
TR3	9,5	1334568	115,0	94,4	162,0	36967	17,3	0,36	10609	15687316	15233622	1966952	19988174
TR4	9,4	955427	157,2	95,6	142,0	19470	15,6	0,34	13137	23039076	22727565	1141846	9683103
TR5	9,6	1291728	107,2	99,1	213,6	17012	18,9	0,39	12869	9009188	12707277	3345920	12736208
TR6	11,6	1125835	114,8	96,7	147,4	33079	21,1	0,39	8560	8093392	9861145	1804491	28317235
TR7	10,6	404829	43,6	79,5	141,6	10368	17,1	0,35	8036	2256177	2044927	3600042	9658268
TR8	6,7	477671	62,0	74,6	134,6	11156	17,2	0,34	7388	1769379	3153979	1850816	9612108
TR9	5,1	297728	74,6	84,7	94,4	5215	14,8	0,33	7623	1924755	213687	163822	6593238
TRA	5,4	185852	31,0	69,7	53,6	4687	20,0	0,36	5809	201373	195032	1257833	1863188
TRB	10,6	332111	49,6	79,6	51,6	6909	18,9	0,38	5299	686205	238812	1149342	3481892
TRC	17,2	587002	113,6	92,2	53,2	15587	18,3	0,37	5533	8796060	5772251	2484312	15016119

Bu ortalama değerler göstergelerin değerlendirilmesinde ve boyutların yorumlanmasında dikkate alınmıştır.

Çalışmanın gerçekleştirilmesinde araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Ayrıca, bu çalışmanın, Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Komisyonunun 16.03.2020 tarih ve 2020/2 sayılı kararı ile etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir.

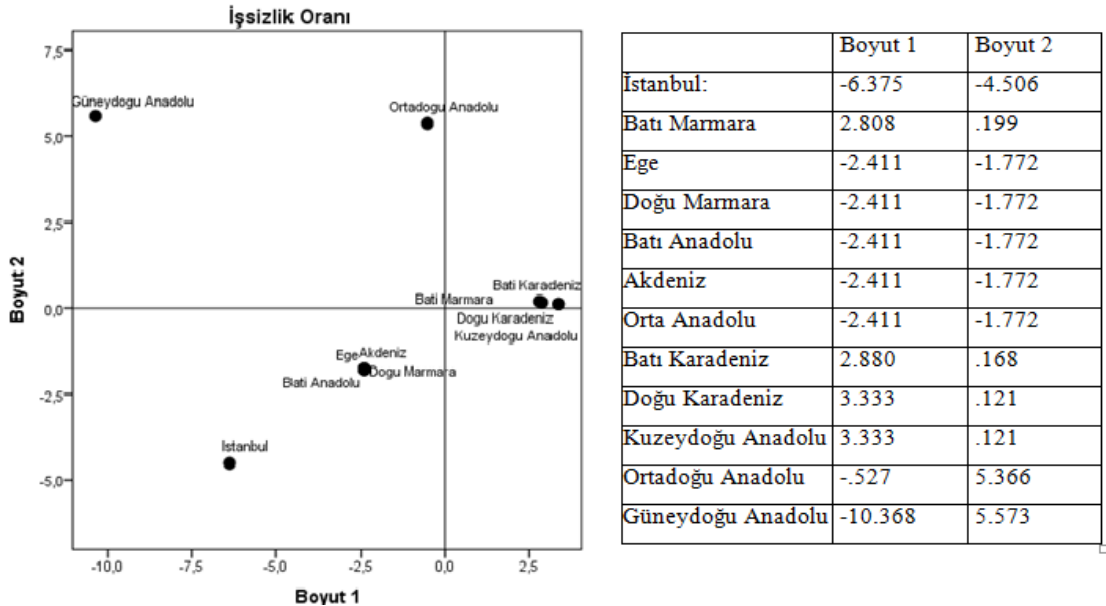
Bulgular

Bu çalışmada Düzey 1 bölgeleri için sosyo-ekonomik gösterge verileri ayrı ayrı ele alınarak ÇBÖA yapılmıştır. Her bir sosyo-ekonomik gösterge değişkeni için 2014-2018 yılları arasındaki veriler kullanılmış, Düzey 1 bölgelerinin konumu koordinatlar ve grafikler yardımıyla analiz edilmiştir. Uygulamanın yapılmasında SPSS programı kullanılmış ve Prefscal algoritması ile çok boyutlu ölçekleme analizi yapılmıştır.

İşsizlik Oranı

Bu bölümde Tablo 3’de verilen sıraya göre birinci olan değişken “işsizlik oranı” için yapılan analizler ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

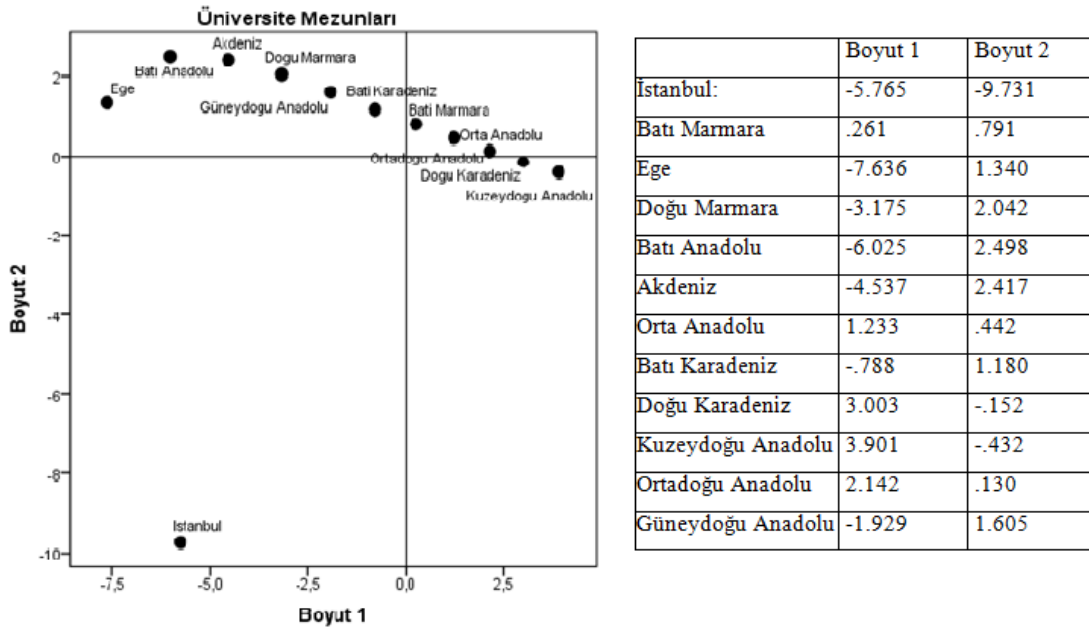
İşsizlik oranı için 2280 iterasyon gerçekleştirilmiş ve elde edilen iterasyon sonuçlarına göre Kruskal's Stress-I istatistiği 0.0000000 gibi çok düşük bir değer almıştır. Bu, tam uyuma karşılık gelmektedir. Elde edilen sonuçlara göre bölgeler işsizlik oranı göstergesi açısından farklılık göstermektedir. Bu bölgelerden Güneydoğu Anadolu en yüksek işsizlik oranı ortalamasına sahiptir ve İstanbul izleyen sırada yer almaktadır. Koordinatlara göre Güneydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu’nun boyut 2’de yakın değerler alarak diğer bölgelere göre farklılaştığı, diğer bölgelerin bir yay şeklinde farklılaştığı gözlemlenmektedir. Bu yayın bir ucunda işsizlik oranı açısından neredeyse birebir örtüşen ve en düşük işsizlik oranı ortalamalarına sahip olan Doğu Karadeniz ile Kuzeydoğu Anadolu bulunmakta olup diğer ucunda ise İstanbul yer almaktadır. Elde edilen koordinatlar ve grafik görünümü Şekil 1’de sunulmaktadır.

Şekil 1. İşsizlik oranı grafik ve koordinat değerleri

Üniversite Mezunlarının Sayısı

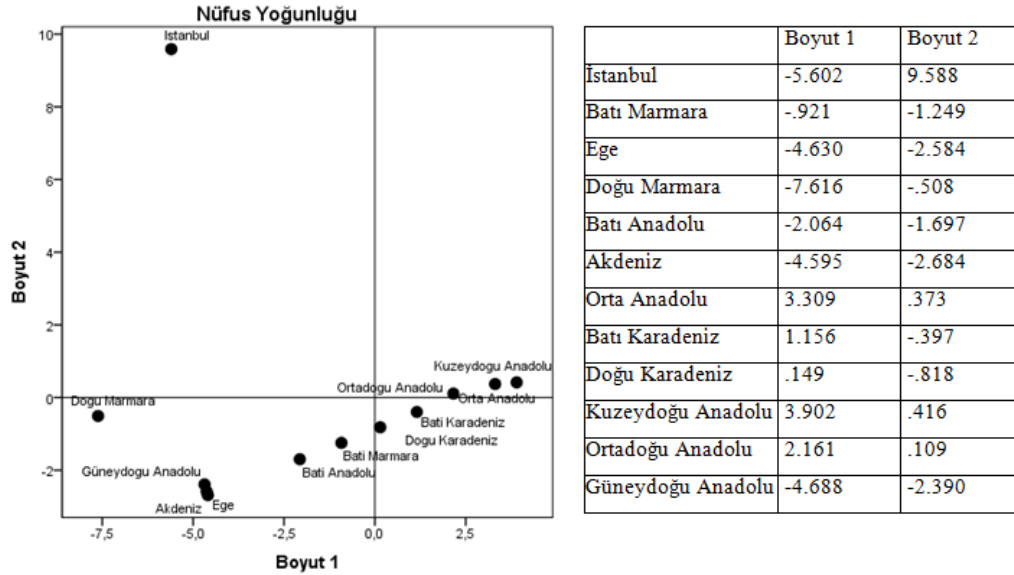
Üniversite mezunlarının sayısı için açık farkla yüksek ortalama değere sahip olan İstanbul hariç diğer bölgelerin koordinatları bir yay şeklinde sıralanmıştır. Yayın başında bulunan Ege, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgeleri de üniversite mezunları sayısı açısından yüksek değerler almıştır. Koordinatlar açısından Boyut 1 için en düşük değeri, -7.636 ile Ege, en yüksek değeri 3.901 ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesi almaktadır. Kruskal's Stress-I değeri 0.0000000 olduğundan, görselleştirmenin gerçek durumla tam uyumlu olduğu söylenebilmektedir. Üniversite mezunlarının sayısı için elde edilen koordinatlar iki boyutlu koordinat sistemine yerleştirildiğinde bölgelerin iki boyutlu uzayda görünümü Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Üniversite mezunları sayısının grafik ve koordinat değerleri

Nüfus Yoğunluğu

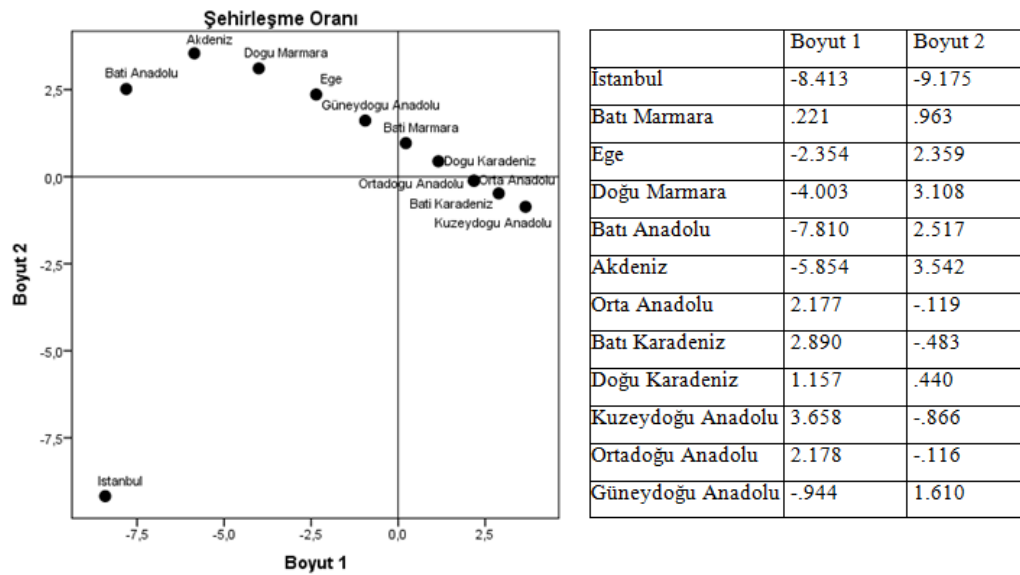
Nüfus yoğunluğu göstergesi incelendiğinde, İstanbul’un diğer bölgelerden çok daha yüksek değerlere sahip olduğu ve daha uzak bir noktada konumlandığı görülmektedir. Boyut 1’de Doğu Marmara diğer bölgelerden daha farklı bir konuma yerleşmiş olup diğer bölgeler sıralanmışlardır. Yayın diğer ucunda incelenen yıllar için en düşük nüfus yoğunluğu ortalamasına sahip olan Kuzeydoğu Anadolu yer almaktadır. Analiz sonucuna göre birbirlerine yakın konumlanan bölgelerin nüfus yoğunluğu bakımından birbirine benzediği görülmektedir. Özellikle Güneydoğu Anadolu, Akdeniz ve Ege bölgeleri birbirine yakın konumdadırlar. Kruskal's Stress-I değerinin 0.0000389 olması tam uyumun olduğunu göstermektedir. Nüfus yoğunluğu için geometrik görünüme esas olan bölgelerin koordinatları Şekil 3’de verilmektedir.

Şekil 3. Nüfus yoğunluğu grafik ve koordinat değerleri

Şehirleşme Oranı

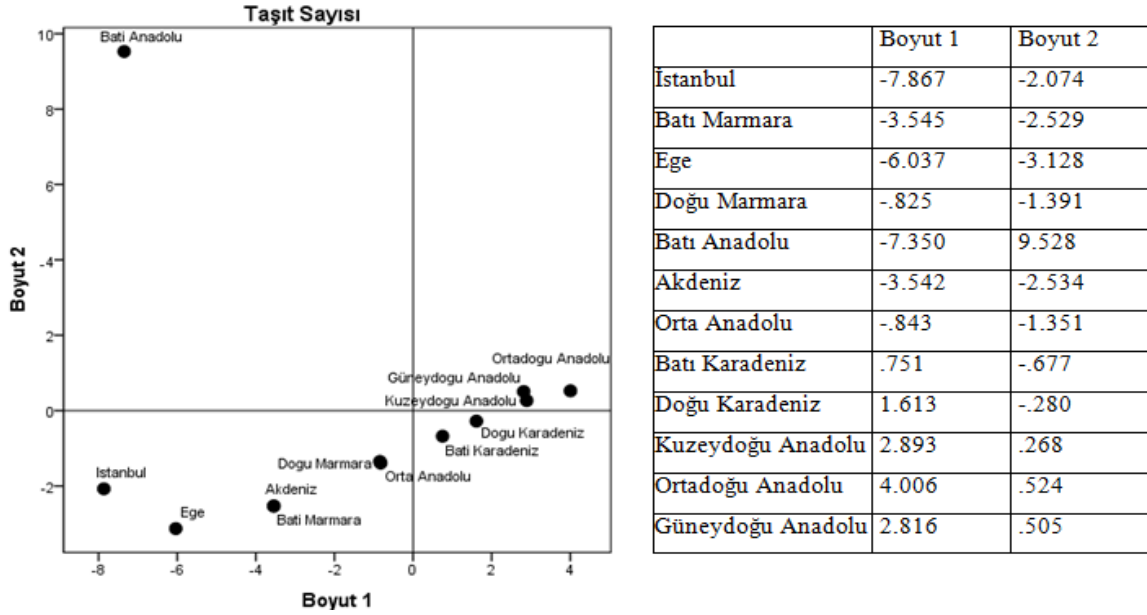
Şehirleşme oranı göstergesi için de incelenen yıllar için en yüksek değerlere sahip olan İstanbul bölgesi 2 boyutlu düzlemde diğer bölgelere göre daha farklı bir konumda yer almaktadır. Grafik üzerinde diğer bölgelere göre ayrışım oluşturmuştur. Şehirleşme oranı ortalaması açısından Batı Anadolu ikinci sırada yer alırken, Akdeniz ve Doğu Marmara izleyen sıradadır. Kuzeydoğu Anadolu ise en düşük ortalama değere sahiptir. Bu nedenle Boyut 1'e göre, Batı Anadolu -7.810 değeri ile en düşük değeri, Kuzeydoğu Anadolu 3.658 ile en yüksek değeri almıştır ve uyumlu sonuçların elde edildiği görülmüştür. Kruskal's Stress-I değerinin 0.0000000 olması tam uyumun olduğunu göstermektedir. Şehirleşme oranı için bölgelerin geometrik görünümü ve koordinatları Şekil 4'te verilmektedir.

Şekil 4. Şehirleşme oranı grafik ve koordinat değerleri

Taşıt Sayısı

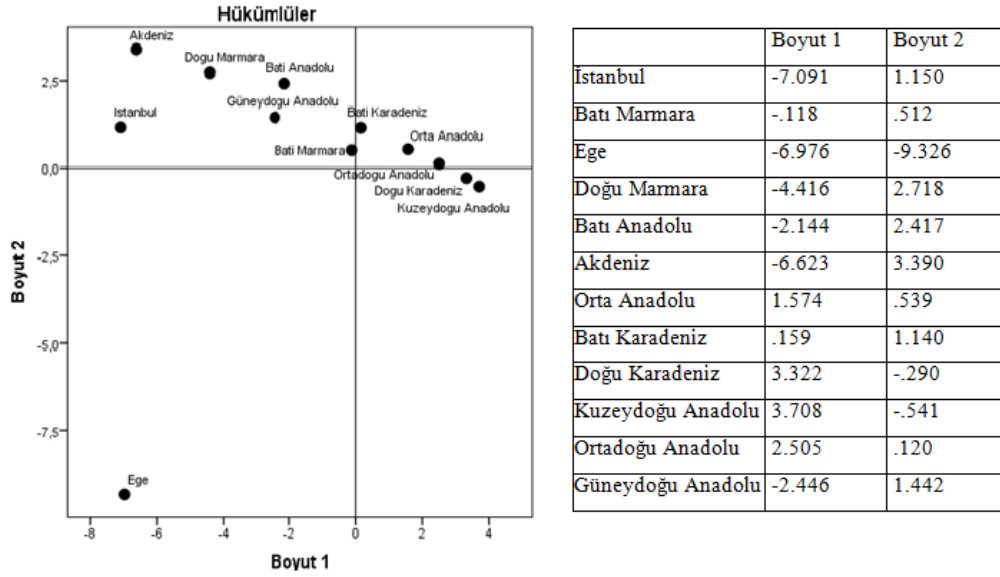
Taşıt sayısı açısından incelenen yıllar içinde en yüksek değerleri alan Batı Anadolu’nun Boyut 2’de aldığı 9.528 koordinat değeri ile ölçekleme açısından da belirgin bir farklılık gösterdiği göze çarpmaktadır. Boyut 1 açısından İstanbul, Ege, Akdeniz, Batı Marmara, Doğu Marmara yakın konumda iken, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu birbirine yakın yerleşim göstermiştir. Kruskal's Stress-I değerinin 0.0000017 olması tam uyumun olduğunu göstermektedir. Taşıt sayısı göstergesi için bölgelerin görünümü ve boyutlardaki koordinat değerleri Şekil 5’te verilmektedir.

Şekil 5. Taşıt sayısı grafik ve koordinat değerleri

Hükümlülerin Sayısı

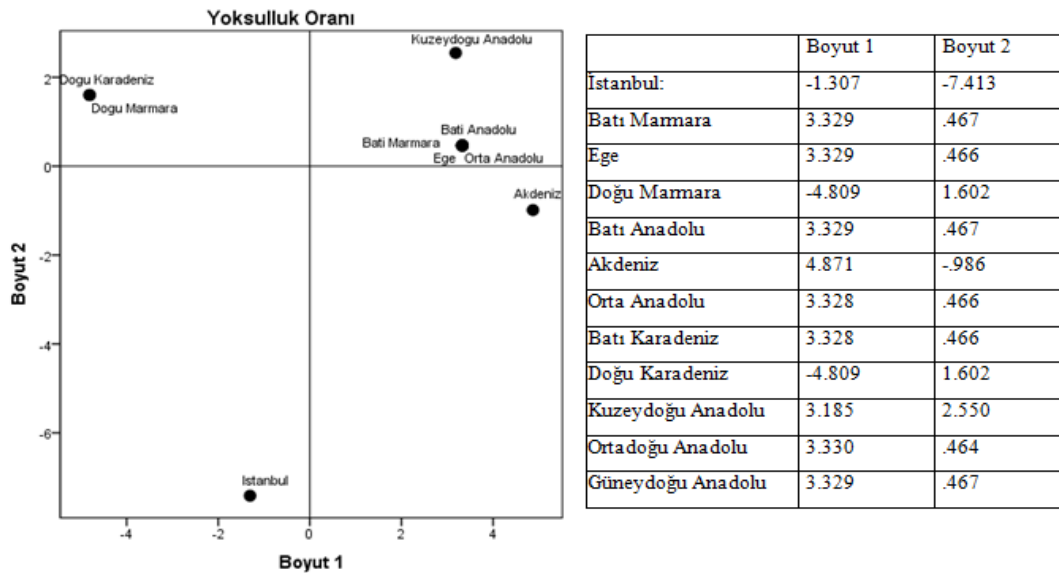
Hükümlü sayısı göstergesi dikkate alındığında ise, kişi sayısı olarak en yüksek ortalamaya sahip olan Ege’nin koordinat olarak ikinci boyutta aldığı -9.326 değeri sonucunda diğer bölgelerden farklılaştığı ortaya çıkmaktadır. Boyut 1 için en uç değerleri alan bölgeler, -7.091 değeri ile İstanbul ve 3.708 değeri ile Kuzeydoğu Anadolu olmuştur. Kuzeydoğu Anadolu hükümlü sayısı açısından en düşük değerleri alan bölgedir. Kruskal's Stress-I değerinin 0.0000000 olması tam uyumun olduğunu göstermektedir. Hükümlü sayısı göstergesi için bölgelerin lokasyonu ve boyutlardaki koordinat değerleri Şekil 6’da verilmektedir.

Şekil 6. Hükümlü sayısı grafik ve koordinat değerleri

Yoksulluk Oranı

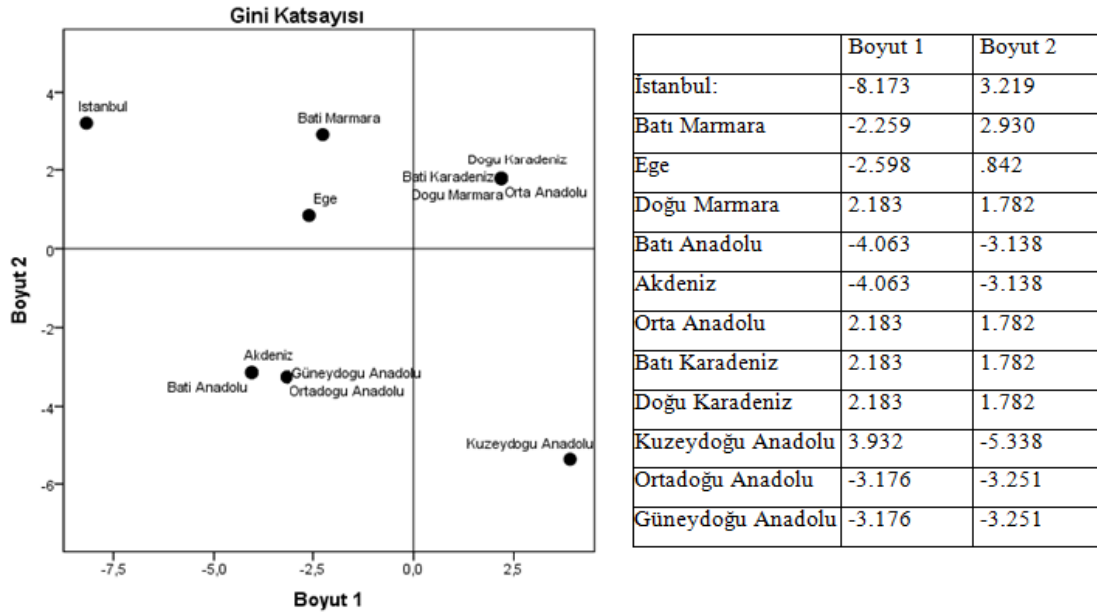
Yoksulluk oranı için elde edilen koordinatlara göre en düşük negatif değer ile İstanbul'un boyut 2'de, Doğu Karadeniz ile Doğu Marmara'nın boyut 1'de örtüşerek konumlandığı ve diğer bölgelerden uzaklaştığı görülmektedir. Doğu Karadeniz ile Doğu Marmara 5 yıl içinde en düşük yoksulluk oranları değerlerine sahiptir. Ayrıca İstanbul'un da 2018 yılında diğer bölgelere göre oldukça yüksek bir yoksulluk oranıyla farklılaştığı belirlenmiştir. Akdeniz ise en yüksek yoksulluk oranı ortalamasına sahip olarak Boyut 1'de en yüksek koordinat değerine yerleşmiştir. Boyut analizinde Kruskal's Stress-I istatistiği 0.0000363 gibi çok düşük bir değer almıştır. Analiz sonucu tam düzeyde uyumludur ve model verileri temsil etmektedir. Elde edilen koordinatlar ve grafik görünümü Şekil 7'de yer almaktadır.

Şekil 7. Yoksulluk oranı grafik ve koordinat değerleri

Gini Katsayısı

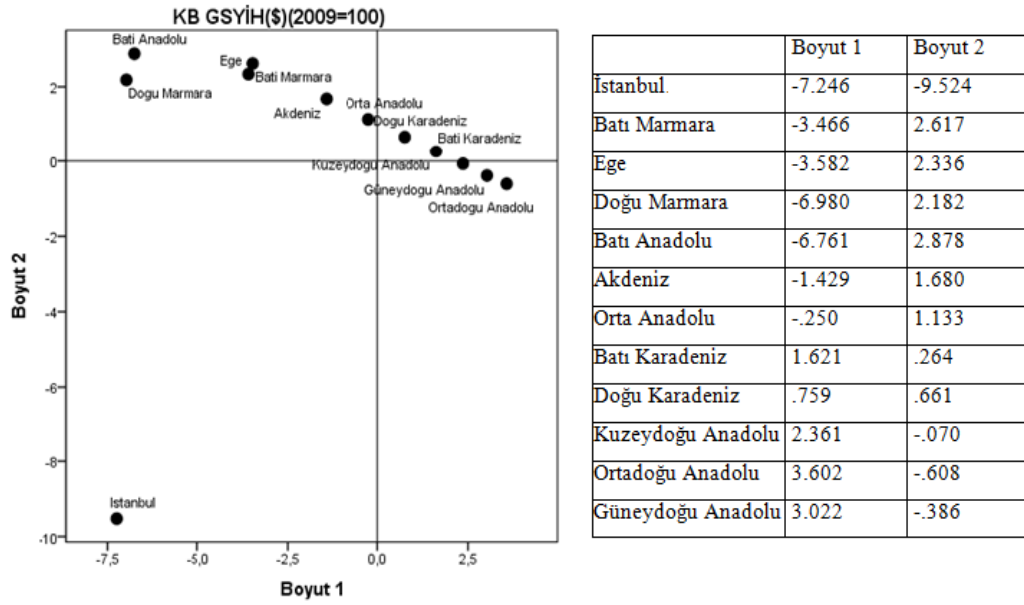
Koordinatlar ve o koordinatların görünümü incelendiğinde Gini katsayısı açısından bölgeler için heterojen bir yapı göze çarpmaktadır. Akdeniz, Batı Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu birbirine benzeşmekteyken, Kuzeydoğu Anadolu diğer bölgelerden ayrışım göstermiştir. Ayrıca Doğu Karadeniz, Batı Karadeniz, Doğu Marmara ve Orta Anadolu koordinatları birbiriyle örtüşmüş ve Batı Marmara ile Ege bu bölgelere yakın değer almıştır. İstanbul bölgesinin de ilgili dönemde en yüksek Gini katsayısı ortalama değerine sahip olduğu, birinci ve ikinci boyutta farklı değerler alarak diğerlerinden ayrıştığı söylenebilmektedir. Stress değeri Kruskal's Stress-I formülüne göre 0.0000000 olarak elde edildiğinden, konfigürasyon uzaklıklarının orijinal uzaklıklara uyumunun tam olduğu sonucuna varılmaktadır. Gini katsayısına ilişkin grafik görünüm ve koordinatlar Şekil 8’de yer almaktadır.

Şekil 8. Gini katsayısı grafik ve koordinat değerleri

Kişi Başına GSYİH

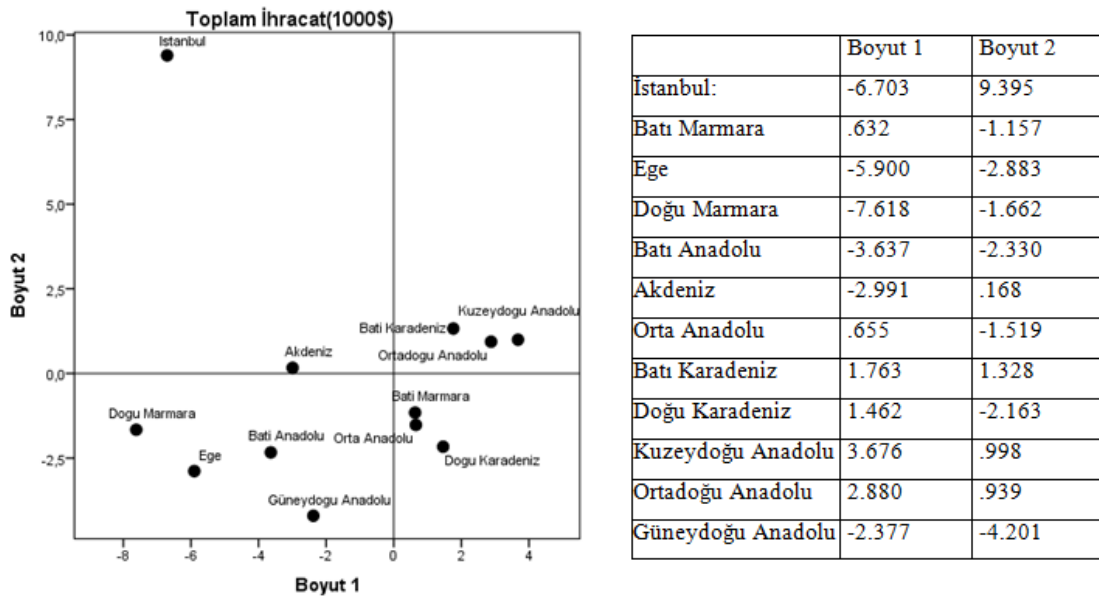
Kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla göstergesi için koordinatlar incelendiğinde, özellikle ikinci boyutta çok farklılaşarak en düşük koordinat değerine sahip olan İstanbul olduğu görülmektedir. İstanbul bölgesi kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla için ilgili dönemde en yüksek değerleri almıştır. Diğer boyutta bir yay şeklinde sıralanan bölgeler arasında Doğu Marmara en düşük koordinat değerini alırken (-6.980), Ortadoğu Anadolu (3.602) en büyük değeri almıştır. Kruskal's Stress-I değeri 0.0000000 olarak belirlendiğinden yöntemin sonucu tam uyum göstermektedir. Kişi başına GSYİH göstergesi için iki boyutlu gösterim ve koordinat değerleri Şekil 9’da verilmektedir.

Şekil 9. KBGSYİH için grafik ve koordinat değerleri

Toplam İhracat

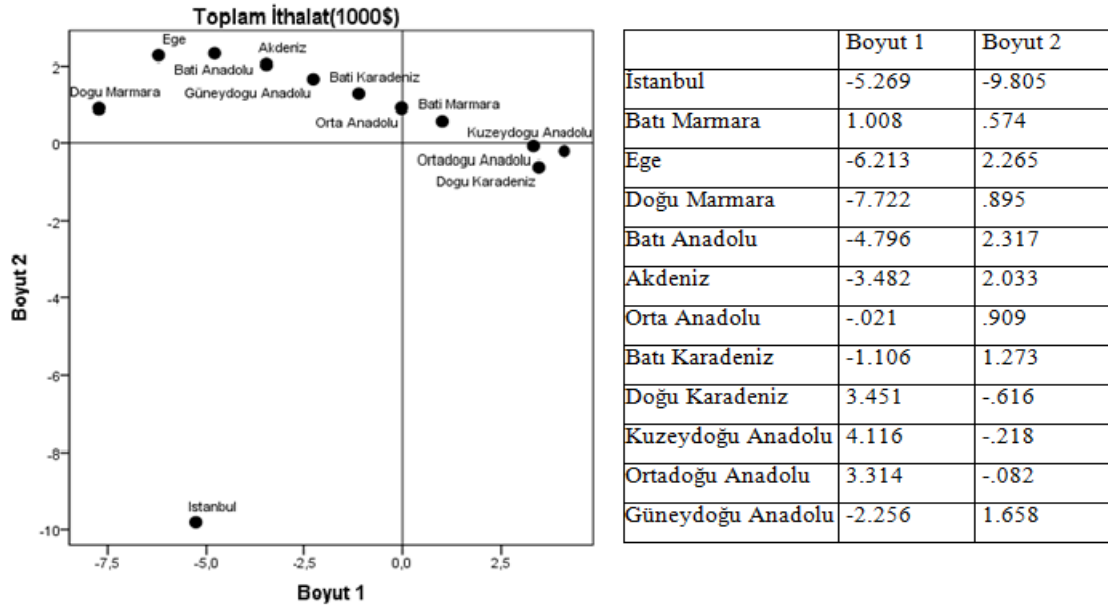
İhracat göstergesinin dikkate alınmasıyla elde edilen boyutlar incelendiğinde İstanbul'un farklılaşması göze çarpmaktadır. İlgili dönemde İstanbul bölgesinde diğer bölgelere göre açık farklı bir biçimde yüksek ihracat rakamları gerçekleşmiştir. Diğer bölgeler için de farklı ve dağınık bir yapı sergilenmiştir. Batı Marmara, Orta Anadolu, Doğu Karadeniz bölgeleri ve Batı Karadeniz, Ortadoğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu birbirine yakın olarak konumlanmıştır. Kruskal's Stress-I değerinin 0.0000000 olması tam uyumun olduğunu göstermektedir. Toplam ihracat göstergesine ilişkin grafik görünümü ve bölgelerin boyutlarda aldığı değer bilgileri Şekil 10'da sunulmaktadır.

Şekil 10. Toplam ihracat grafik ve koordinat değerleri

Toplam İthalat

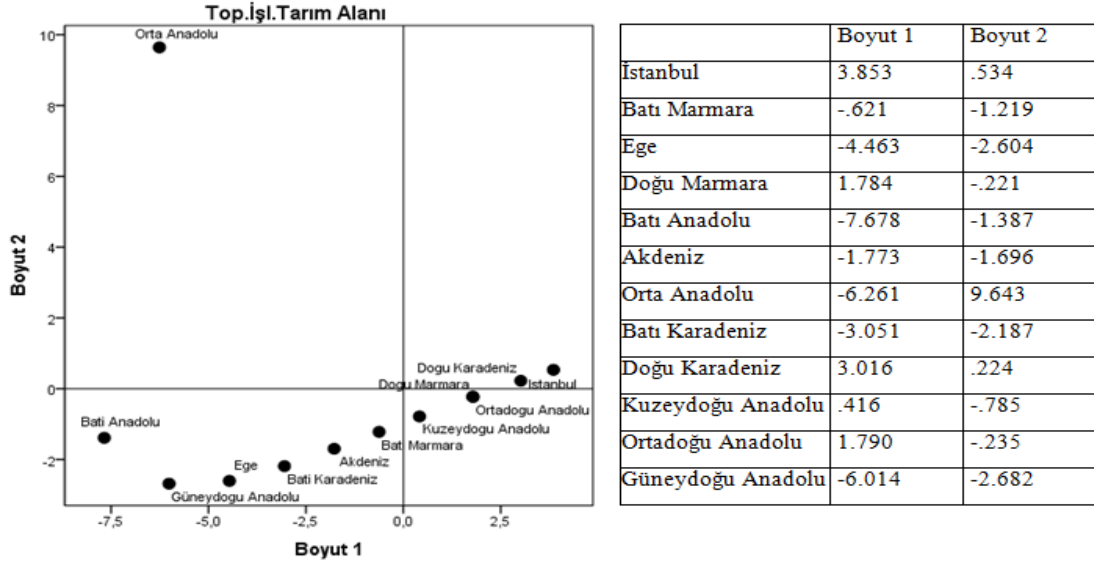
İlgili dönem için ithalat göstergesinin dikkate alınmasıyla elde edilen boyutlara göre İstanbul’un farklılaşması belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. İstanbul bölgesinde diğer bölgelere göre açık farklı bir biçimde yüksek ithalat rakamları gerçekleşmiştir. Boyut 1 koordinat değerlerine göre en düşük değeri Doğu Marmara için -7.722 ile, en yüksek değeri Kuzeydoğu Anadolu 4.116 ile almaktadır. Kruskal's Stress-I değerinin 0.0000000 olması tam uyumun olduğunu göstermektedir. Toplam ithalat göstergesi için yerleşime ilişkin görünüm ve bölgelerin koordinatları Şekil 11’de sunulmaktadır.

Şekil 11. Toplam ithalat grafik ve koordinat değerleri

Toplam İşlenen Tarım Alanı

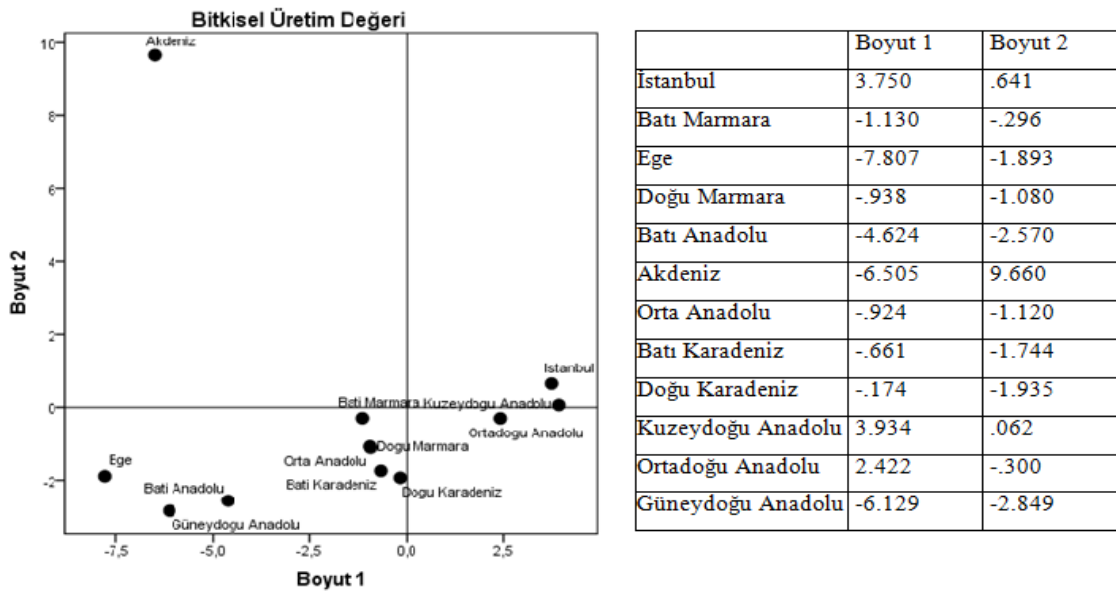
Toplam işlenen tarım alanı açısından en yüksek değerleri Orta Anadolu’nun aldığı, Batı Anadolu’nun da izlediği görülmüştür. İstanbul ve Doğu Karadeniz en düşük değerleri almıştır. Bu durumun sonucu olarak ölçkleme sonucunda Orta Anadolu’nun boyut 2’de 9.643 koordinat değeri ile diğerlerinden ayrıştığı gözlenmektedir. Diğer bölgeler ise yerleşimleri ile bir yay görünümü oluşturmuşlardır. Yayın bir ucunda Batı Anadolu bulunurken diğer ucunda İstanbul yer almıştır. Kruskal's Stress-I değerinin 0.0000000 olması tam uyumun olduğunu göstermektedir. Toplam işlenen tarım alanı göstergesine ilişkin görünüm ve bölgelerin yerleşimine ilişkin koordinatlar Şekil 12’de verilmektedir.

Şekil 12. Toplam işlenen tarım alanı grafik ve koordinat değerleri

Bitkisel Üretim Değeri

Bitkisel üretim değeri açısından Akdeniz ilgili dönemde en yüksek değerleri almış, Ege izleyen sırada değerler almıştır. En düşük değer ise İstanbul için gerçekleşmiştir. Bu göstergeye göre Akdeniz, boyut 2’de aldığı 9.660 değeriyle diğer bölgelerden belirgin bir şekilde farklılaşmıştır. Bitkisel üretim açısından bir taraftan Ege, Batı Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri birbirine benzerken, diğer taraftan Batı Marmara, Doğu Marmara, Batı Karadeniz ile Doğu Karadeniz bölgeleri birbirine benzer özellikler göstermekte ve Ortadoğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu ve İstanbul yakın konumlanmaktadır. Kruskal's Stress-I değerinin 0.0000264 olması tam uyumun varlığını göstermektedir. Şekil 13’de iki boyutlu uzayda bölgelerin pozisyonları ve koordinat bilgileri yer almaktadır.

Şekil 13. Bitkisel üretim değeri grafik ve koordinat değerleri

Elde edilen bu bulgular Arı ve Hüyüktepe (2019), Gül ve Çevik (2015), Filiz ve Çemrek (2005), Yıldız, Sivri ve Berber (2012)’in çalışma sonuçlarını desteklemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada son yıllardaki sosyo-ekonomik koşulların Türkiye’de Düzey-1 bölgelerine göre analizi amaçlanmıştır. Çalışmanın gerçekleştirilmesinde etik kurallara uyulmuş ve araştırma için gereken etik kurul raporu Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Komisyonununun 16.03.2020 tarih ve 2020/2 sayılı kararı ile yazılı olarak alınmıştır.

Çalışmada 13 tane sosyo-ekonomik gösterge ÇBÖA kullanılarak ve ulaşılabilen en güncel 5 yıllık veri, iki boyutlu ele alınarak değerlendirilmiştir. Çalışmada elde edilen grafiksel görünümünün de değerlendirilmesiyle bölgeler arası benzerlik ve farklılıklar araştırılmıştır. Göstergeler için yapılan karşılaştırmalı analiz sonucunda bölgeler arası belirgin bir farklılık göze çarpmaktadır. Özellikle yoksulluk oranı, Gini katsayısı, kişi başına GSYH, üniversite mezunlarının sayısı, toplam ihracat, toplam ithalat, nüfus yoğunluğu, şehirleşme oranı göstergeleri için İstanbul bölgesi diğerlerinden uzaklaşarak farklılaşma göstermektedir.

İşsizlik oranı için Güneydoğu Anadolu en yüksek ortalamaya sahiptir ve İstanbul izleyen sırada yer almaktadır. İşsizlik oranında en düşük ortalamalara sahip olan bölgeler ise Doğu Karadeniz ile Kuzeydoğu Anadolu’dur. Yoksulluk oranı için elde edilen koordinatlara göre Akdeniz bölgesi en yüksek yoksulluk oranı ortalamasına sahip olarak Boyut 1’de en yüksek koordinat değerine yerleşmiştir. Ayrıca, İstanbul’un boyut 2’de en düşük negatif değer ile, Doğu Karadeniz ve Doğu Marmara’nın boyut 1’de örtüşerek konumlandığı görülmektedir. İstanbul 2018 yılında yüksek bir yoksulluk oranı değeri ile diğer bölgelere göre farklılaşma göstermiştir. Doğu Karadeniz ile Doğu Marmara 5 yıllık dönem için en düşük yoksulluk oranları değerlerine sahiptir.

5 yıllık süre içinde sosyo ekonomik göstergelerden Gini katsayısı, üniversite mezunlarının sayısı, nüfus yoğunluğu, şehirleşme oranı, kişi başına GSYH, toplam ihracat, toplam ithalat değişkenleri açısından bölgeler dikkate alındığında beklendiği üzere İstanbul’un yüksek rakamlara sahip olduğu görülmüştür. Bundan dolayı, farklı bir gelişmişlik düzeyine sahip olmasına ilişkin sonuçlar oluşan koordinat konumlandırmalarında da elde edilmiştir. Gini katsayısı açısından bölgeler için heterojen bir yapı göze çarpmakta, Akdeniz, Batı Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu birbirine benzeşmekteyken, Kuzeydoğu Anadolu diğer bölgelerden ayrışım göstermektedir. İstanbul bölgesinin en yüksek Gini katsayısı ortalama değerine sahip olduğu, bu nedenle diğerlerinden ayrıştığı söylenebilmektedir. Ayrıca, Doğu Karadeniz, Batı Karadeniz, Doğu Marmara ile Orta Anadolu koordinatları birbiriyle örtüşmekte ve Batı Marmara ile Ege bölgesi bunlara biraz yakın konumlanmaktadır. Üniversite mezunlarının sayısı için İstanbul yüksek ortalama değere sahip olarak diğerlerine göre farklılaşmış iken diğer

bölgeler koordinatları bir yay şeklinde sıralanmıştır. Ayrıca, yayın başında bulunan Ege, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgeleri de üniversite mezunları sayısı açısından yüksek değerler almıştır. Nüfus yoğunluğu ve şehirleşme oranı için, beklendiği üzere İstanbul'un diğer bölgelerden çok daha yüksek değerlere sahip olduğu, uzak bir noktada konumlandığı görülmektedir. Şehirleşme oranı ortalaması açısından Batı Anadolu ikinci sırada yer alırken Akdeniz ve Doğu Marmara izleyen bölgelerdir. Kuzeydoğu Anadolu ise en düşük ortalama değere sahiptir. İstanbul bölgesi kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla için ilgili dönemde en yüksek değerleri almıştır. Ölçeklemede bir yay şeklinde sıralanan bölgeler arasında koordinatlar açısından Doğu Marmara en düşük değeri alırken Ortadoğu Anadolu en büyük değeri almıştır. Ayrıca, ilgili dönemde İstanbul bölgesinde diğer bölgelere göre açık farklı bir biçimde yüksek ihracat ve yüksek ithalat rakamları gerçekleşmiştir.

Elde edilen bu sonuçlara göre, özellikle sosyo- ekonomik göstergeler için Düzey 1 bölgelerine göre yapılan sınıflandırmaların çok boyutlu ölçekleme analizleri ile incelenmesinde İstanbul'un farklılaşması göze çarpmaktadır. İşsizlik oranı için Güneydoğu Anadolu'nun, yoksulluk oranı ve bitkisel üretim değeri için Akdeniz'in, taşıt sayısı açısından Batı Anadolu'nun, hükümlülerin sayısı açısından Ege'nin, toplam işlenen tarım alanı için Orta Anadolu'nun farklılaştığı sonucuna varılmıştır. Oluşan desenlerde yay görünümüleri bölgeler arası karşılaştırmalarda kıyaslamalara görsel olanak ta sunmaktadır. Ülkemizde bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik dengesinin sağlanması için bu sonuçların ele alınması, politika yapıcıları ve uygulayıcıları için önemli göstergeler olabilir. Çünkü geçmiş dönemlerde uygulanan ekonomik ve sosyal politikaların günümüzde ülkemizde ortaya çıkardığı sonuçları politika yapıcıları ve uygulayıcıları takip edilebilmektedir. Öte yandan, bunun gibi çalışmalar, mevcut durumun değerlendirilmesi, uygulanan politikaların başarı durumunun ölçülmesi, bölgesel gelişim planlamasının yapılması, bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik dengenin sağlanması, günümüz koşullarını ve ihtiyaçlarını dikkate alan yeni politikaların geliştirilmesi için kullanılabilir ve ileri de yapılacak çalışmalara bir altyapı oluşturabilir.

Kaynakça

- Akın, H. B., ve Eren, Ö. (2012). OECD Ülkelerinin Eğitim Göstergelerinin Kümeleme Analizi Ve Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi İle Karşılaştırmalı Analizi. *Öneri Dergisi*, 10 (37), 175-181.
- Akkucuk, U. (2011). A Study On The Competitive Positions Of Countries Using Cluster Analysis And Multidimensional Scaling. *European Journal of Economics Finance and Administrative Sciences*, 37, 17-26.

- Albayrak, A. S. (2005). Türkiye’de İllerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 153-176.
- Allahverdi, M. ve Alagöz, A. (2019). İllerin Vergi Gelirleri Açısından Sınıflandırılmasında Kümeleme Analizi Kullanımı, *Maliye Dergisi*, 176: 441-473.
- Alpaykut, S. (2017). Türkiye’de İllerin Yaşam Memnuniyetinin Temel Bileşenler Analizi ve TOPSIS Yöntemiyle Ölçümü Üzerine Bir İnceleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29 (4): 367-395.
- Arı, E. ve Hüyüktepe, B. (2019). Sosyo-Ekonomik Göstergeler İçin Çok Değişkenli Veri Analizi: Türkiye İçin Ampirik Bir Uygulama, *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11 (1): 7-20.
- Arıcıgil Çılan, Ç. A. ve Demirhan, A. (2002) Türkiye’nin İllere Göre Sosyo-ekonomik Yapısının Çok Boyutlu Ölçekleme Tekniği ve Kümeleme Analizi İle İncelenmesi, *Yönetim Dergisi*, 42: 39-50.
- Blouvshtein, L., ve Cohen-Or, D. (2019). Outlier Detection For Robust Multi-Dimensional Scaling. *IEEE Transactions On Pattern Analysis And Machine Intelligence*, 41 (9), 2273-2279.
- Colantonio, E., Marianacci, R., ve Mattoscio, N. (2010). On Human Capital And Economic Development: Some Results For Africa. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 9, 266-272.
- DPT, (2003). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, Yayın No: 2671, Ankara, Mayıs.
- Erilli, N. A. (2014). TR72 Bölgesi İlçelerinin Sosyo-Ekonomik Verilere Göre Bulanık Kümeleme Analizi ile Sınıflandırılması, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (2), 33-45.
- Filiz, Z. (2005). İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerine Göre Gruplandırılmasında Farklı Yaklaşımlar”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 76-100.
- Filiz, Z. ve Çemrek, F. (2005). Avrupa Birliğine üye ülkeler ile Türkiye’nin karşılaştırılması, *VII. Uluslararası Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul, Türkiye, 26-27 Mayıs.
- Girginer, N. (2013). Eğitim-İşgücü İlişkileri Açısından Türkiye’nin AB Üyesi Ülkelerle Karşılaştırılması. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (10), 91-101.
- Gözükara Bağ, H. ve Alpar R., (2013). Çok Boyutlu Ölçekleme, Detay Yayıncılık, (Ed.) Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler, (840 s.) Ankara.
- Gül, E. ve Çevik, B. (2015). 2013 Verileriyle Türkiye’de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması, Türkiye İş Bankası, İktisadi Araştırmalar Bölümü, Nisan.

- İşler, D. (2018). Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi, Dinamik Akademi (Ed.) SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. (s.379-399). Ankara:
- Kaygısız, Z., Saraçlı, S. ve Dokuzlar, K., (2005). İllerin gelişmişlik düzeyini etkileyen faktörlerin path analizi ve kümeleme analizi ile incelenmesi, *VII. Uluslararası Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul, Türkiye, 26–27 Mayıs.
- Kılıç, İ., ve Saraçlı, S. ve Kolukısaoglu, S. (2011). Sosyo-ekonomik Göstergeler Bakımından İllerin Bölgesel Bazda Benzerliklerinin Çok Değişkenli Analizler İle İncelenmesi, *İstatistikçiler Dergisi*, (4) 57-68.
- Koç, S. (2001). Türkiye’de illerin sosyo-ekonomik özelliklere göre sınıflandırılması, *V. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Adana, Türkiye, 19-21 Eylül.
- Kruskal, J. B. (1964). Multidimensional Scaling By Optimizing Goodness Of Fit To A Nonmetric Hypothesis. *Psychometrika*, 29 (1), 1-27.
- Lin, K. I. D., ve Kim, H. A. (2018). Improving Topic Model Visualization via Multi-Dimensional Scaling and Cliques. In *The Thirty-First International Florida Artificial Intelligence Research Society Conference (FLAIRS-31)*, 180-183.
- Machado, J. T., ve Mata, M. E. (2015). Analysis Of World Economic Variables Using Multidimensional Scaling. *PloS one*, 10 (3) 1-17.
- Mead, A. (1992). Review of the Development of Multidimensional Scaling Methods. *The Statistician*, 41 (1), 27-39.
- Orhunbilge, N. (2010). Çok Değişkenli İstatistik Yöntemler, İstanbul:. İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi.
- Özarı, Ç. ve Eren, Ö. (2018). İllerin Yaşam Endeksi Göstergelerinin Çok Boyutlu Ölçekleme ve K-ortalamlar Kümeleme Yöntemi ile Analizi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2): 303-313.
- Özdamar, K. (2010). Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 2, Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özdemir, A. İ. ve Altıparmak, A. (2005). Sosyo-ekonomik Göstergeler Açısından İllerin Gelişmişlik Düzeyinin Karşılaştırmalı Analizi, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, (24) 97-100.
- Resmi Gazete, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü 22 Eylül 2002, Sayı: 24884 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020922.htm#3> (05.02.2020)
- Saeed, N., Nam, H., Haq, M. I. U., & Muhammad Saqib, D. B. (2018). A survey on multidimensional scaling. *ACM Computing Surveys (CSUR)*, 51 (3), 1-25.

- Şahin ve Hamarat (2004). “G10-Avrupa Birliği ve OECD Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Benzerliklerinin Fuzzy Kümeleme Analizi İle Belirlenmesi”, <https://docplayer.biz.tr/21241518-G10-avrupa-birligi-ve-oecd-ulkelerinin-sosyo-ekonomik-benzerliklerinin-fuzzy-kumeleme-analizi-ile-belirlenmesi.html>, (27.01.2020).
- TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/> (20.08.2019).
- Uysal, F. N., Ersöz, T. ve Ersöz, F. (2017). Türkiye’deki İllerin Yaşam Endeksinin Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlerle İncelenmesi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 9 (1): 49-65.
- Yıldız, E., Sivri, U. ve Berber, M. (2012). Türkiye’de İllerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2010), *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, (39) 147-167.
- Yorulmaz, Ö. (2016). Assessing the Effects of Various Socio-Economic and Health Indicators on HDI Country Categories. *Alphanumeric Journal*, 4 (1), 1-10.

Bankacılık Sektöründe Hizmet Pazarlaması Algısının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

Filiz ASLAN ÇETİN*

Nazan KORUCUK**

Öz

Bu çalışmada bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısının tüketiciler açısından gösterdiği değişikliklerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Bu çalışmanın evreni 2019 yılında Kars ili Merkez ilçede yaşayan katılımcılardan oluşmaktadır. Örnekleme ise ilgili evrenden seçilen basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenen 523 kişiden oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan veri toplama aracının geçerliliği ve güvenilirliği tekrar test edilerek, geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Normallik varsayımlarının karşılanıp karşılanmadığına ilişkin analizler sonucunda verilerin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular ışığında verilerin parametrik teknikler ile analiz edilmesine olanak veren varsayımların karşılandığı sonuca ulaşılmıştır. Bu sebeple araştırma verileri frekans analizi, bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda tüketicilerin bankacılık sektöründeki hizmet pazarlaması algısının çeşitli değişkenler açısından farklılaştığı tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları doğrultusunda çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hizmet Pazarlaması, Bankacılık Sektörü, Algı.

Analysis of Service Marketing Perception in Banking Sector in Terms of Various Variables

Abstract

In this study, it is aimed to examine the changes in the perception of service marketing in the banking sector for consumers. In the research, survey model which is one of the quantitative research methods was used. The population of this study consists of participants living in the central district of Kars in 2019. The sample consisted of 523 individuals selected by simple random sampling method selected from the population. The validity and reliability of the data collection tool used in the study were re-tested and found to be valid and reliable. As a result of the analyzes on whether the normality assumptions were met, it was concluded that the data showed normal distribution. In the light of these findings, it is concluded that the assumptions that allow the analysis of the data with parametric techniques are met. Therefore, the research data were analyzed by frequency analysis, independent sample t-test and one-way analysis of variance (ANOVA). As a result of the research, it was determined that the perception of service marketing of consumers in the banking sector differed in terms of various variables. Various suggestions have been developed in line with the results of the research.

Keywords: Service Marketing, Banking Sector, Perception.

Received/Geliş: 10.02.2020

Accepted/Kabul: 27.11.2019

* Bu çalışma için, 05.05.2020 tarihli başvuru ile Kafkas Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulundan 22.05.2020 tarih ve 2020/09 sayılı etik kurul izni alınmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, filizaslan79@gmail.com, /0000-0002-8210-799X.

** Doktora Öğrencisi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, nazan3634@gmail.com, /0000-0003-2208-0657.

(Makale türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Sanayi Devrimi öncesinde hizmetler günlük hayatı devam ettirecek şekilde ortaya çıkarken, günümüzde ekonomik ve sosyal hayatı devam ettirecek (eğitim, sağlık, ulaşım, istihdam, hukuk vb.) şekilde faaliyet göstermektedirler (Güven & Çelik, 2007). Bu açıklamalar doğrultusunda hizmet kavramı incelendiğinde çeşitli tanımlara yer verilebilir. Hizmet, tüketicilerin ihtiyaçlarının tatmin edilmesiyle meydana gelen maddi olmayan ürünlerdir (Kuriloff, Hemphill & Cloud, 1993). Bununla birlikte hizmet; zaman, yer, biçim ve psikolojik faydalar sağlayan ekonomik faaliyetler şeklinde de tanımlamak mümkündür (Gözlü, 1995). Başka bir tanımda ise hizmet, “Tüketicilerin ilişkisi olmaksızın satın aldıkları faydalar” olarak tanımlanmaktadır (Mucuk, 1994). Hizmet kavramından yola çıkarak hizmet pazarlaması ise, satışı gerçekleştirilecek olan tüm mallara bağlı olarak ya da olmayarak önerilen çalışma, fayda ve memnuniyetler bütünü olarak tanımlanabilir (Kantaroğlu, 2018). Hizmet pazarlamasındaki işletmeler, hizmetlerini sundukları müşterileri üzerinde memnuniyet sağlayarak hem müşteri sadakati oluşturabilir hem de işletmelerinin uzun süre ayakta kalmalarına olanak sağlayabilirler. Bundan dolayı da hizmet pazarlamasında sadece hizmetin yapımı ve pazarlaması değil aynı zamanda hizmet yapım süreci de önem kazanmaktadır (Yücel, Yücel & Atlı, 2012; Yüksel & Mermod, 2004). Günümüzde rekabet düzeyinin artmasıyla birlikte işletmelerin hizmet sektöründe üstünlük sağlayabilmeleri için hizmet pazarlamasını benimseyerek uygulamaları zorunlu hale gelmiştir. Bundan dolayı hizmet işletmelerinin hizmet pazarlamasına önem vermeleri gerekmektedir (Koç, 2018; Yücel vd., 2012).

Hizmet pazarlamasında eğitim, sağlık, turizm, bankacılık vb. sektörlerinin önemli bir yeri vardır. Bu çalışmada bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırmaya konu olan banka, “kredi ve para alanlarında çeşitli işlemleri gerçekleştiren ve biçimlendiren özel ve kamu kişileri ile kuruluşlar arasındaki her çeşit ihtiyaçları giderme faaliyetlerini temel konu olarak seçen bir ekonomik unsurdur” şeklinde tanımlanabilir (Kayalı & Yüksel, 2012). Günümüzde bankalar sadece kredi ve mevduat işlemleri yapmamaktadırlar. Bankalar aynı zamanda finansal işlemler, menkul kıymet alım ve satım işlemleri, kiralık kasa, kredi kartı işlemleri, maaş işlemleri, iç ve dış ticaret faaliyetlerinde aracılık işlemleri vb. birçok alanda faaliyet göstermektedirler (Yetiz, 2016). Bankacılık sektörünün ülke ekonomisi içinde çok önemli bir yeri vardır. Ülke genelindeki finansal güç bankaların güçlü olmasına ve uzun dönemli ekonomik istikrarın sağlanmasında da bankaların rolü çok büyüktür. Bankacılık sektörü, ülke içerisindeki hızlı ekonomik büyüme ve gelişmenin gerçekleştirilmesi için önemli bir araçtır (Kantaroğlu, 2018; Yetiz, 2009).

Diğer ülkeler gibi Türkiye’de de sanayinin kurulmasında ve gelişmesinde, ticari hayatta işlerin daha kolay ve güvenli bir şekilde yürütülmesinde, kurumsal ihtiyaçların yanı sıra,

bireylerin ödeme, kredi, mevduat, transfer vb. birçok işlemlerini yürütmelerinde bankaların rolü oldukça önemli hale gelmiştir (Sümer, 2016; Yetiz, 2016). Türk bankaları da son derece modern ve güvenli bir görüntüye sahiptirler. Güçlü ve başarılı üst kurullarıyla önemli derecede sermaye yapısına sahip olan Türk Bankacılık Sektörü her gün daha da büyümektedir (Özdemir, 2010). 2019 yılı itibariyle Türkiye’de gruplar bazında toplamda 47 adet banka faaliyet göstermektedir. Bunlardan 3 tanesi Kamusal Sermayeli mevduat bankaları, 9 tanesi Özel Sermayeli Mevduat Bankaları, 1 tanesi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna Devredilen Bankalar, 21 tanesi Yabancı Sermayeli Bankalar, 13 tanesi de Kalkınma ve Yatırım Bankaları grubunda bulunmaktadır. Bu bankalar yurt içi ve yurt dışında toplamda 10.272 adet şubeleriyle aktif halde görev yapmaktadırlar (www.tbb.org.tr, 2019; www.bddk.org.tr, 2019; www.muhasebenews.com, 2019). Öte yandan bankacılık sektörünün daha sağlıklı bir yapıya sahip olması, ekonominin gelişimi açısından da oldukça önemlidir. Finansal sistem içerisinde bankacılık sektörünün güçlü olması, ekonomik büyüme açısından oldukça faydalı olacaktır. Finansal açıdan yaşanacak zorluklar ekonomik aktivitenin önemli derecede azalmasına sebep olabilir. İşte bu sebeple Türkiye’nin ekonomisinde bozulmaların olmaması, potansiyelini artırarak hızla büyümesi için bankacılık sektörünün sağlamlığının korunmasının büyük önem taşıdığı söylenebilir. Türk bankacılık sektörünün finansal sistemde önemli bir yere sahip olması nedeniyle ekonomik kalkınma ve büyüme de kritik rol üstlenmektedir (www.assets.kpmg.com.tr, 2019).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

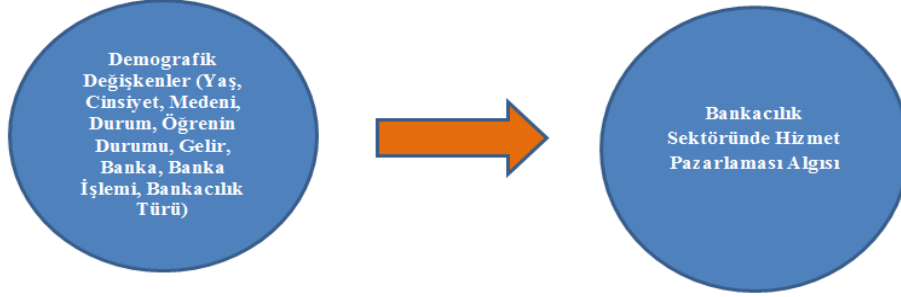
Bu araştırmada bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısının tüketiciler açısından gösterdiği değişikliklerin incelenmesi amaçlanmıştır. Her alanda olduğu gibi bankacılık sektöründe de piyasada tutunma ve kar elde etme müşteri devamlılığı da önemli bir faktör haline gelmiştir. Müşteri devamlılığını da müşteri memnuniyeti ve kalite algısı ile gerçekleştirmektedir. Bu yüzden araştırmada müşteri hizmet kalitesi algısı ölçülerek varılması gereken nokta, müşterinin sektörden beklentilerinin neler olduğunu kavramaya çalışmaktır. Bu araştırma ilgili alan yazına katkı sağlayacağı açısından önemlidir. Ayrıca Kars ilinde bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısına yönelik tüketici algısı üzerine yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bundan dolayı da bu çalışma Kars ilindeki tüketicilerin bankacılık sektöründe hizmet kalitesi algısına bakış açılarının ölçülmesi açısından önemlidir.

Yöntem

Araştırmanın Yöntemi, Model ve Hipotezleri

Tarafsızlığın ön planda olduğu ve sonuçların sayısallaştırılarak ifade edildiği (McMillan & Schumacher, 2014) nicel desenli bu çalışmada tarama modeli tercih edilmiştir. Tarama modeli ilgi, tutum ve algı gibi özelliklerin açıklanabilmesi için çok sayıda bireyden geçerliği ve güvenilirliği sınanmış ölçme araçları ile veri toplanması şeklinde gerçekleştirilen bir araştırma

türüdür (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2017; Fraenkel & Wallen, 2006). Bu çalışmada da kalabalık bir kitleden örneklem alma yoluna gidilerek standartlaştırılmış veri toplama aracı ile veri elde edilmiş, veriler çözümlenmiş, araştırma hipotezleri sınanmış ve nihayetinde araştırma sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu araştırmaya ait model Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Şekil 1’de gösterildiği gibi bu çalışmada tüketicilerin bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısının tüketicilere ait demografik özelliklere göre farklılaşma durumları incelenmiştir. Bunun yanında araştırma problemi “Tüketicilerin bankacılık sektöründeki hizmet pazarlaması algıları ne düzeydedir?” şeklinde belirlenmiştir. Bu çalışmada araştırma sorusuna ek olarak; bir bilimsel araştırmada ulaşılabilecek muhtemel sonuçlar doğrultusunda ortaya atılan tahmin olarak tanımlanabilen (Punch, 2014) araştırma hipotezleri de geliştirilmiştir. Bu amaçla hazırlanan araştırma hipotezleri;

H₁: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin cinsiyetlerine göre farklılaşmaktadır.

H₂: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin medeni durumlarına göre farklılaşmaktadır.

H₃: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin yaşlarına göre farklılaşmaktadır.

H₄: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin öğrenim durumlarına göre farklılaşmaktadır.

H₅: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin gelir düzeylerine göre farklılaşmaktadır.

H₆: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin en çok işlem yaptıkları bankaya göre farklılaşmaktadır.

H₇: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin banka ile en çok yaptıkları işlem türüne göre farklılaşmaktadır.

H₈: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin en çok kullandıkları bankacılık türüne göre farklılaşmaktadır.

Evren ve Örneklem

Bu çalışmada evren 2019 yılında Kars'ta ikamet eden 115.891 (2018 verileri www.karsnufusu.gov.tr) bireyden meydana gelmektedir. Evrenin tamamına ulaşmanın mümkün olmayacağından dolayı örneklem alma yoluna gidilmiştir. Çalışmada kullanılan örnekleme yöntemi basit seçkisiz örneklemedir. Basit seçkisiz örnekleme seçkili biçimde hareket edilen örnekleme yöntemlerine oranla evreni daha güçlü temsil yeteneğine sahiptir (Cristensen, Johnson & Turner, 2015; Gliner, Morgan & Leech, 2015). Örneklem hesaplanmasında %95 güvenirlilik ve %5'lik hata payı ile ulaşılması gereken en az örneklem büyüklüğü 383 olarak belirlenmiştir (https://www.surveysystem.com). Bu çalışmada ise 523 kişiye ulaşılmıştır. Tablo 1'de örnekleme ait özellikler gösterilmektedir.

Tablo 1: Örneklem Ait Özellikler

Değişken		n	%
Cinsiyet	Kadın	212	40,5
	Erkek	311	59,5
Medeni Durum	Evli	229	43,8
	Bekar	294	56,2
Yaş	18-25	99	18,9
	26-33	113	21,6
	34-41	86	16,4
	41-48	51	9,8
	48-55	81	15,5
	55 ve üzeri	93	17,8
Öğrenim Durumu	İlköğretim	57	10,9
	Ortaöğretim	49	9,4
	Önlisans	211	40,3
	Lisans	134	25,6
	Lisanüstü	72	13,8
Gelir	0-1500	219	41,9
	1501-3000	139	26,6
	3001-4500	67	12,8
	4501-6000	46	8,8
	6001-7500	52	9,9
En Çok İşlem Yapılan Banka	Kamu Bankaları	325	62,1
	Özel Bankaları	198	37,9
En Fazla Yapılan İşlem	Para Yatırma Çekme	314	60,0
	Transfer	46	8,8
	Kredi Kartı İşlemleri	44	8,4
	Kredi Kullanımı	60	11,5
	Maaş İşlemleri	59	11,3
Bankacılık Türü	Şube Bankacılığı	277	53,0
	İnternet Bankacılığı	246	47,0

Veri Toplama Aracı

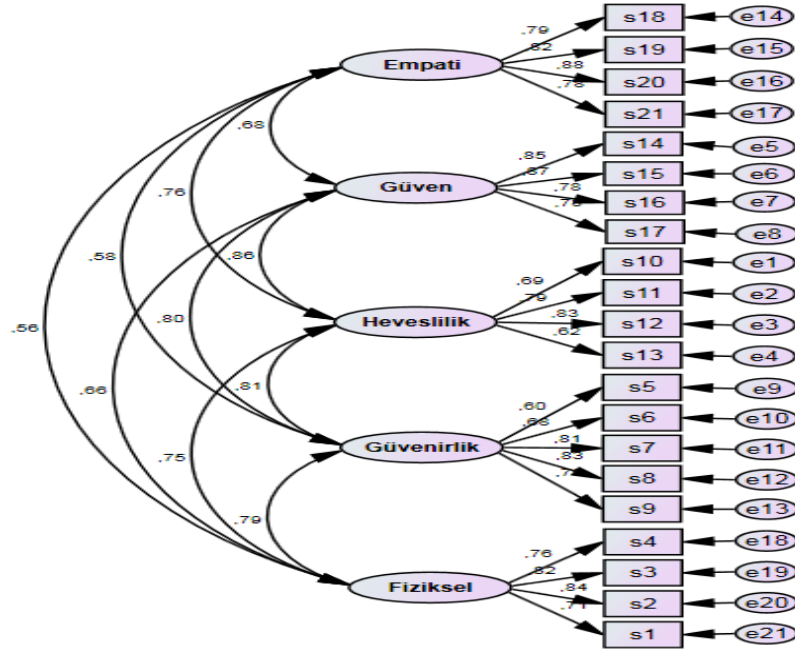
Çalışmada bankacılık Sektöründe Hizmet Pazarlaması Algısının Tüketiciler Açısından Gösterdiği Değişikliklerin belirlenebilmesi için “*Kişisel Bilgi Formu*” ile “*Bankacılık Sektöründe Hizmet Pazarlamasına Ait Algı Ölçeği (BSHPAAÖ)*” kullanılmıştır. Kişisel bilgi formu 8 sorudan oluşmaktadır. Bu sorular ile tüketicilerin cinsiyetleri, medeni durumları, yaşları, öğrenim

durumları, gelir düzeyleri, en çok tercih ettikleri banka ve bankacılık işlemi ile bankacılık türünün belirlenmesi amaçlanmıştır. BSHPAAÖ Mujic & Legcevic (2006) tarafından geliştirilmiş ve Savaş ve Kesmez (2014) tarafından Türkçe 'ye uyarlanmıştır. BSHPAAÖ 5 alt boyut "Fiziksel Özellikler (4 madde)=1, 2, 3, 4; Güvenirlik (5 madde)=5, 6, 7, 8, 9; Heveslilik (4 madde)=10, 11, 12, 13; Güven (4 madde)=14, 15, 16, 17; Empati (4 madde)=18, 19, 20, 21" ve 21 ifadeden oluşmaktadır. Olumsuz maddenin bulunmadığı ölçek 5'li likert tipindedir. Ölçek derecelendirilmesi ve puan aralıkları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Ölçeğe Ait Puanlar ve Karşılıkları (Sullivan & Artino, 2013).

Seçenek Puanları	Puanlar	Anlamı	Aralığın Değeri
Kesinlikle Katılmıyorum	1.00-1.80	Çok Düşük Düzey	"Çok Olumsuz" puan aralığı
Katılmıyorum	1.81-2.60	Düşük Düzey	"Olumsuz" puan aralığı
Kısmen Katılıyorum	2.61-3.40	Orta Düzey	"Orta" puan aralığı
Katılıyorum	3.41-4.20	Yüksek Düzey	"Olumlu" puan aralığı
Kesinlikle Katılıyorum	4.21-5.00	Çok Yüksek Düzey	"Çok Olumlu" puan aralığı

Verilerin güvenilirliğinin belirlenebilmesi için hesaplanan Cronbach-Alpha iç tutarlılık katsayısının referans aralıkları " $0.00 \leq \alpha \leq 0.40$ = güvenilir değildir, $0.40 \leq \alpha \leq 0.60$ = düşük güvenilir, $0.60 \leq \alpha \leq 0.80$ = oldukça güvenilir, $0.80 \leq \alpha \leq 1.00$ = yüksek derecede güvenilir" olarak belirlenmiştir (Özdamar, 1997). Diğer taraftan sosyal bilimlerde varyans yükünün %40 ile %60 aralığında olması ölçeğin yeterli düzeyde açıklayıcı olduğunu ifade etmektedir (Pallant, 2017). Savaş ve Kesmez (2014) tarafından yapılan güvenilirlik çalışmasında ölçeğe ait güvenilirlik katsayısı .95 olarak belirlenmiş, 5 faktörlü yapının açıkladığı toplam varyansın %59 olduğu tespit edilmiştir. Bu değerler ölçeğin güvenilirliğinin yüksek derecede olduğunu gösterirken, açıklanan varyans yükünün yeterli düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan Demirtaş (2019) da BSHPAAÖ'nin geçerliği ve güvenilirliği sınımış ve ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışma kapsamında da BSHPAAÖ'nin faktör yapısının doğrulanabilmesi için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve güvenilirliğinin sınıanabilmesi için Cronbach-Alpha iç tutarlılık katsayısı ile iki yarı test tekniğinin yapılması uygun görülmüştür. DFA'da CFI, NFI ve TLI için >0.90 kabul edilebilir değer iken (İlhan & Çetin, 2014; Taşgın & Korucuk, 2018); RMR ve RMSEA için ise < 0.05 son derece iyi bir değer (Yıldırım & Naktiyok, 2017) olarak kabul edilmektedir. χ^2/sd değerinin ise 3'ten küçük olması iyi bir değer iken; 3 ile 5 arasında bir yer alması ise kabul edilebilir bir değer olduğunu göstermektedir. (Kayapalı-Yıldırım & Ekinci, 2019; Schumacher & Lomax, 2004; Seçer, 2015). DFA'ya ait diyagram Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2: BSHPAAÖ DFA Diyagramı

Şekil 2’de gösterilen BSHPAAÖ’ne ait madde faktör yükleri Fiziksel boyut: .71, .84, .82, .76; Güvenirlilik boyutu: .60, .68, .81, .83, .78; Heveslilik boyutu: .69, .79, .83, .62; Güven boyutu: .85, .87, .78, .78; Empati boyutu: .79, .82, .88, .78 olarak belirlenmiştir. Madde faktör yüklerinin .50 üzerinde olması maddelerin ölçek için önemli olduğunu gösterdiğinden dolayı (Jöreskop & Sörbom, 1996), her bir maddenin BSHPAAÖ için önemli olduğu sonucuna varılabilir. Diğer taraftan DFA ile elde edilen uyum indeksleri ile Hooper, Coughan ve Mullen (2008), İlhan ve Çetin (2014) ve Marcoulides ve Schumacher (2001) tarafından belirtilen uyum indekslerinin referans aralıkları Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3: BSHPAAÖ’ye Ait Uyum İndeksleri

İndeksler	Referans Değeri		Ölçüm	Sonuç
	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum		
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 3$	$3 < \chi^2/sd \leq 5$	4,509	Kabul Edilebilir Uyum
TLI	$,95 < TLI \leq 1$	$,90 < TLI \leq ,94$,90	Kabul Edilebilir Uyum
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq ,05$	$,05 \leq RMSEA \leq ,08$,077	Kabul Edilebilir Uyum
SRMR	$0 \leq SRMR \leq ,05$	$0,05 \leq SRMR \leq ,10$,09	Kabul Edilebilir Uyum
CFI	$,95 < CFI \leq 1$	$,90 < CFI \leq ,94$,91	Kabul Edilebilir Uyum
GFI	$,95 < GFI \leq 1$	$,90 < GFI \leq ,94$,92	Kabul Edilebilir Uyum
AGFI	$,95 < AGFI \leq 1$	$,90 < AGFI \leq ,94$,93	Kabul Edilebilir Uyum
NFI	$,95 < NFI \leq 1$	$,90 < NFI \leq ,94$,90	Kabul Edilebilir Uyum
Sd			179	

Tablo 3’te gösterilen referans değerleri; χ^2/sd değerinin 4.509 ve diğer uyum indekslerinin de TLI=.90, RMSEA=.077, SRMR=.09, CFI=.91, GFI=.92, AGFI=.93, NFI=.90 olarak belirlenmiş ve BSHPAAÖ’ne ait uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür. Böylelikle BSHPAAÖ’nün yapı geçerliği doğrulanabilmiştir. BSHPAAÖ’nin güvenirlilik düzeyinin belirlenebilmesi için hem 5 alt boyuta hem de ölçeğin tamamına ait

Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Tablo 4'te BSHPAAÖ'ye ait Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları belirtilmektedir.

Tablo 4: BSHPAAÖ'ye Ait Cronbach Alpha İç Tutarlılık Katsayıları

Boyutlar		Cronbach Alpha Değeri
Fiziksel Boyut	(1. Boyut – 4 Madde)	,86
Güvenirlilik Boyutu	(2. Boyut – 5 Madde)	,87
Heveslilik Boyutu	(3. Boyut – 4 Madde)	,81
Güven Boyutu	(4. Boyut – 4 Madde)	,87
Empati Boyutu	(5. Boyut – 4 Madde)	,89
Toplam		,95

Tablo 4'te belirtilen değerler Özdamar (1997)'in Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının değerlendirilme aralıklarına göre BSHPAAÖ'nün yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu bulgulara ek olarak BSHPAAÖ'nün güvenirliliğinin tekrar değerlendirilebilmesi için iki yarı test tekniği de kullanılmıştır. İki yar test sonuçlarına ait değerler ölçeğin birinci bölümü için .91 ve ikinci bölümü için .93 olarak belirlenmiştir. Bu değerler de BSHPAAÖ'nün yüksek derecede güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Veri Analizi

Veri analizi sürecinde istatistik paket programları kullanılmıştır. Öncelikle veri toplama aracının geçerliği ve güvenirliliği sınanmış ve daha sonra ise verilerin hangi analiz türü ile incelenebileceğine karar verebilmek için gerekli olan normallik kontrolü (ortalama-mod-medyan, çarpıklık-basıklık değerleri, Q-Q Plot, Box Plot, Histogram grafikleri ve Kolmogorov-Smirnov ile Shapiro-Wilk normallik testleri), varyans homojenliği kontrolü (Levene testi) gerçekleştirilmiştir. Verilerin normal dağıldığını belirtebilmek için alanyazında çarpıklık-basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında ve Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk normallik testi değerlerinin ($p > ,05$) olması gerektiğine vurgu yapılmaktadır (Büyüköztürk, Çokluk & Köklü, 2010; Mertler & Vannatta, 2005). Bunun yanında varyans homojenliğinin kontrolü için uygulanan Levent test değerinin de ($p > ,05$) olması gerekmektedir (Can, 2014; Pallant, 2017; Taşgın & Korucuk, 2019). Araştırma verileri kontrolünde dağılım grafikleri, ortalama-mod-medyan değerleri incelenmiş ve normalliği bozan bir durum ile karşılaşılmamıştır. Bunun yanında dağılıma ait çarpıklık-basıklık değerleri -1 ile +1 arasında olduğu görülmüştür. Son olarak ise veriler normallik ve homojenlik testleri ile sınanmış ve test sonuçları Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5: BSHPAAÖ'ne Ait Normallik ve Levene Test Değerleri

Boyutlar	Kolmogorov - Smirnov			Shapiro - Wilk			Levene Test Değeri		
	İstatistik	Sd	p	İstatistik	Sd	p	df1	df2	Sig
Fiziksel Boyut	,110	523	,052	,861	523	,051	5	517	,052
Güvenirlilik Boyutu	,065	523	,073	,875	523	,069	5	517	,180
Heveslilik Boyutu	,072	523	,062	,788	523	,068	5	517	,063
Güven Boyutu	,082	523	,056	,684	523	,082	5	517	,087
Empati Boyutu	,099	523	,053	,724	523	,075	5	517	,125
Ölçek Tamamı	,077	523	,062	,869	523	,058	5	517	,164

Tablo 5 incelendiğinde Kolmogorov-Smirnov ile Shapiro-Wilk normallik test değerlerinin ($p>,05$) olarak tespit edildiği ve dolayısıyla dağılımın normal dağıldığına karar verilmiştir. Levene test değerinin de ($p>,05$) olarak belirlenmesi varyansların homojen dağıldığını ifade etmektedir. Bu bulgular ışığında verilerin parametrik teknikler ile analiz edilmesine olanak veren varsayımların karşılandığı sonunca ulaşılmıştır. Bu sebeple araştırma verileri frekans analizi, bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile analiz edilmiştir.

Bulgular

Çalışmanın bu kısmında elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bunun yanında ulaşılan bulgular ile araştırma problemi açıklanmış ve hipotezler sınanmıştır.

Araştırma Probleminin Çözümlemesi

Çalışmanın ilk problemi olan “Tüketicilerin bankacılık sektöründeki hizmet pazarlaması algıları ne düzeydedir?” cevaplanabilmesi için BSHPAÖ ile elde edilen veriler değerlendirilmiş ve ölçeğin 5 alt boyutu ile tamamına ait ortalama ve standart sapma değerleri analiz edilmiştir.

Tablo 6: BSHPAÖ’ne Ait İstatistikler

Alt Boyutlar	n	\bar{X}	ss	Değeri
Fiziksel Boyut	523	3,74	,85	Olumlu (Yüksek)
Güvenirlilik Boyutu	523	3,81	,79	Olumlu (Yüksek)
Heveslilik Boyutu	523	3,68	,83	Olumlu (Yüksek)
Güven Boyutu	523	3,84	,90	Olumlu (Yüksek)
Empati Boyutu	523	3,36	,98	Orta
TOPLAM	351	3,69	,73	Olumlu (Yüksek)

Tablo 6’da BSHPAÖ alt boyutlarına ve tamamına ait tanımlayıcı istatistikleri veriler gösterilmektedir. Buna göre; Fiziksel alt boyutu ($\bar{X}=3.74$, $ss=.85$), Güvenirlilik alt boyutu ($\bar{X}=3.81$, $ss=.79$), Heveslilik alt boyutu ($\bar{X}=3.68$, $ss=.83$), Güven alt boyutu ($\bar{X}=3.84$, $ss=.90$) ve ölçeğin tamamı ($\bar{X}=3.69$, $ss=.73$) ile yüksek “olumlu” değer aralığında yer alırken; Empati alt boyutu ($\bar{X}=3.36$, $ss=.98$) ile “orta” değer aralığında yer almaktadır.

Araştırma Hipotezleri (H₁, H₂, H₆ ve H₈) Doğrultusunda Ulaşılan Bulgular

Araştırma hipotezleri olan “H₁: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin cinsiyetlerine göre farklılaşmaktadır.”, “H₂: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin medeni durumlarına göre farklılaşmaktadır.”, “H₆: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin en çok işlem yaptıkları bankaya göre farklılaşmaktadır.” ve “H₈: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin en çok kullandıkları bankacılık türüne göre farklılaşmaktadır.”ın sınanabilmesi ve değişkenler arasındaki farklılığın ortaya çıkartılabilmesi için bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Test sonuçları Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7: H₁, H₂, H₆ ve H₈'e Yönelik Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

	Alt Boyutlar	Değişken	n	\bar{X}	ss.	sd.	t	p	Levene (Sig)	
Cinsiyet (H ₁)	Fiziksel Boyut	Kadın	212	3,79	,76	521	,971	,002*	,522	
		Erkek	311	3,51	,91					
	Güvenirlilik Boyutu	Kadın	212	3,87	,75	521	1,459	,145	,451	
		Erkek	311	3,77	,82					
	Heveslilik Boyutu	Kadın	212	3,72	,77	521	,898	,369	,082	
		Erkek	311	3,65	,87					
	Güven Boyutu	Kadın	212	3,89	,87	521	1,120	,263	,200	
		Erkek	311	3,80	,91					
	Empati Boyutu	Kadın	212	3,72	,95	521	1,256	,001*	,122	
		Erkek	311	3,41	1,00					
	Medeni Durum (H ₂)	Fiziksel Boyut	Evli	229	3,71	,83	521	-,910	,363	,415
			Bekâr	294	3,77	,877				
Güvenirlilik Boyutu		Evli	229	3,81	,789	521	-,112	,911	,448	
		Bekâr	294	3,81	,80					
Heveslilik Boyutu		Evli	229	3,64	,82	521	-,999	,318	,967	
		Bekâr	294	3,71	,84					
Güven Boyutu		Evli	229	3,81	,92	521	-,585,	,558	,423	
		Bekâr	294	3,86	,88					
Empati Boyutu		Evli	229	3,49	,97	521	,586	,558	,836	
		Bekâr	294	3,44	,98					
Bankacılık Türü (H ₈)		Fiziksel Boyut	Şube	277	3,81	,82	521	2,001	,001*	,178
			İnternet	246	3,41	,88				
	Güvenirlilik Boyutu	Şube	277	3,85	,76	521	1,322	,036*	,316	
		İnternet	246	3,56	,83					
	Heveslilik Boyutu	Şube	277	3,70	,77	521	,834	,404	,269	
		İnternet	246	3,64	,89					
	Güven Boyutu	Şube	277	3,89	,89	521	1,461	,022	,624	
		İnternet	246	3,58	,89					
	Empati Boyutu	Şube	277	3,82	,96	521	1,478	,001*	,101	
		İnternet	246	3,39	,99					
	En Çok İşlem Yapılan Banka (H ₆)	Fiziksel Boyut	Kamu	325	3,73	,84	521	,551	,581	,400
			Özel	198	3,77	,88				
Güvenirlilik Boyutu		Kamu	325	3,79	,76	521	1,262	,046*	,066	
		Özel	198	3,44	,84					
Heveslilik Boyutu		Kamu	325	3,68	,82	521	,035	,972	,984	
		Özel	198	3,68	,86					
Güven Boyutu		Kamu	325	3,83	,90	521	,072	,027*	,872	
		Özel	198	3,44	,89					
Empati Boyutu		Kamu	325	3,47	,98	521	,277	,782	,693	
		Özel	198	3,44	,98					

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlılık gösteren değer.

Tablo 7'de tüketicilerin cinsiyetleri ile BSHPAAÖ'nin fiziksel ve empati alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılıklar tespit edilmiştir. Fiziksel alt boyutta kadın tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3,79$, $ss=.76$) ile erkek tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3,51$, $ss=.91$) arasında kadın tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark olduğu tespit edilmiştir ($t_{(521)}=.971$, $p<.05$). Benzer şekilde empati alt boyutunda da kadın tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3,72$, $ss=.95$) ile erkek tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3,41$, $ss=1.00$) arasında kadın tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark bulunmuştur ($t_{(521)}=1.256$,

$p < .05$). Ancak tüketicilerin cinsiyetleri ile diğer alt boyutlar olan güvenirlilik ($t_{(521)}=1.459$, $p > .05$), heveslilik ($t_{(521)}=-.898$, $p > .05$) ve güven ($t_{(521)}=1.120$, $p > .05$) alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farka rastlanamamıştır.

Tüketicilerin en çok kullandıkları bankacılık türü ile BSHPAAÖ'nin fiziksel, güvenirlilik, güven ve emapti alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılıklar belirlenmiştir. Fiziksel alt boyutta şubeyi tercih eden tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3,81$, $ss=.82$) ile interneti tercih eden tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3,41$, $ss=.88$) arasında şubeyi tercih eden tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark olduğu tespit edilmiştir ($t_{(521)}=2.001$, $p < .05$). Güvenirlilik alt boyutunda şubeyi tercih eden tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3,85$, $ss=.76$) ile interneti tercih eden tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3,56$, $ss=.83$) arasında şubeyi tercih eden tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark olduğu tespit edilmiştir ($t_{(521)}=1.322$, $p < .05$). Benzer şekilde güven alt boyutunda şubeyi tercih eden tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3,89$, $ss=.89$) ile interneti tercih eden tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3,58$, $ss=.89$) arasında şubeyi tercih eden tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark olduğu tespit edilmiştir ($t_{(521)}=1.461$, $p < .05$). Empati alt boyutunda da şubeyi tercih eden tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3,82$, $ss=.96$) ile interneti tercih eden tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3,39$, $ss=.99$) arasında şubeyi tercih eden tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark olduğu tespit edilmiştir ($t_{(521)}=1.478$, $p < .05$). Ancak tüketicilerin en çok kullandıkları bankacılık türü ile heveslilik alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farka rastlanamamıştır ($t_{(521)}=-.834$, $p > .05$).

Tüketicilerin en çok tercih ettikleri banka türü ile BSHPAAÖ'nin güvenirlilik ve güven alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılıklar belirlenmiştir. Güvenirlilik alt boyutunda kamu bankalarını tercih eden tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3,79$, $ss=.76$) ile özel bankaları tercih eden tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3,44$, $ss=.84$) arasında kamu bankalarını tercih eden tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark olduğu tespit edilmiştir ($t_{(521)}=1.262$, $p < .05$). Benzer şekilde güven alt boyutunda da kamu bankalarını tercih eden tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3,83$, $ss=.90$) ile özel bankaları tercih eden tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3,44$, $ss=.89$) arasında kamu bankalarını tercih eden tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark olduğu görülmüştür ($t_{(521)}=.072$, $p < .05$). Ancak tüketicilerin en çok tercih ettikleri banka türü ile diğer alt boyutlar olan fiziksel ($t_{(521)}=-.551$, $p > .05$), heveslilik ($t_{(521)}=-.972$, $p > .05$) ve empati ($t_{(521)}=-.782$, $p > .05$) alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farka rastlanamamıştır. Diğer taraftan tüketicilerin medeni durumları ile BSHPAAÖ'nin fiziksel ($t_{(521)}=-.910$, $p > .05$), güvenirlilik ($t_{(521)}=-.112$, $p > .05$), heveslilik ($t_{(521)}=-.999$, $p > .05$), güven ($t_{(521)}=-.585$, $p > .05$) ve emapti ($t_{(521)}=-.586$, $p > .05$) alt boyutları arasında da istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farka rastlanamamıştır.

Araştırma Hipotezi (H₃) Doğrultusunda Ulaşılan Bulgular

Araştırma hipotezi olan “H₃: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin yaşlarına göre farklılaşmaktadır.”ın sınanabilmesi ve değişkenler arasındaki farklılığın ortaya çıkartılabilmesi için veriler tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Test sonuçları Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8: H₃’e Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Alt Boyutlar	Değişken	n	\bar{X}	ss.	Kare Ort.	F	p	Fark	Levene Testi		
									df1	df2	Sig
Fiziksel Boyut	18-25 yaş (1)	99	3,62	,88	,71	4,11	,001*	6>1, 6>2	5	517	,062
	26-33 yaş (2)	113	3,52	,86							
	34-41 yaş (3)	86	3,83	,70							
	41-48 (4)	51	3,75	1,05							
	48-55 (5)	81	3,83	,75							
	55+(6)	93	3,99	,83							
Güvenirlilik Boyutu	18-25 yaş (1)	99	3,70	,80	,61	2,70	,020*	6>1, 6>2	5	517	,180
	26-33 yaş (2)	113	3,72	,83							
	34-41 yaş (3)	86	3,84	,74							
	41-48 (4)	51	3,80	,96							
	48-55 (5)	81	3,82	,68							
	55+(6)	93	4,05	,71							
Heveslilik Boyutu	18-25 yaş (1)	99	3,58	,82	,67	2,63	,023*	6>1, 6>2	5	517	,077
	26-33 yaş (2)	113	3,60	,91							
	34-41 yaş (3)	86	3,73	,84							
	41-48 (4)	51	3,77	,85							
	48-55 (5)	81	3,72	,63							
	55+(6)	93	3,94	,82							
Güven Boyutu	18-25 yaş (1)	99	3,68	,88	,79	2,21	,047*	6>1, 6>2	5	517	,073
	26-33 yaş (2)	113	3,69	,82							
	34-41 yaş (3)	86	3,74	,93							
	41-48 (4)	51	3,85	1,13							
	48-55 (5)	81	3,93	,79							
	55+(6)	93	4,02	,85							
Empati Boyutu	18-25 yaş (1)	99	3,33	1,03	,96	,84	,519	----	5	517	,082
	26-33 yaş (2)	113	3,56	,93							
	34-41 yaş (3)	86	3,41	1,03							
	41-48 (4)	51	3,40	1,05							
	48-55 (5)	81	3,56	,80							
	55+(6)	93	3,45	1,02							

Tablo 8’de gösterildiği gibi tüketicilerin yaşları ile BSHPPAAÖ’nin fiziksel alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık belirlenmiştir [$F_{(5-517)}=4.114$, $p<.05$]. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenebilmesi için yapılan Tukey testi sonuçlarına göre; 55 yaş ve üzerindeki tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3.99$, $ss=.83$) ile 18-25 ($\bar{X}=3.62$, $ss=.88$) ve 26-33 ($\bar{X}=3.52$, $ss=.86$) yaşındaki tüketicilerin ortalamaları arasında 55 yaş ve üzerindeki tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık tespit edilmiştir.

Tüketicilerin yaşları ile güvenirlilik alt boyutu arasında da istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık belirlenmiştir [$F_{(5-517)}=2.708$, $p<.05$]. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenebilmesi için yapılan Tukey testi sonuçlarına göre; 55 yaş ve üzerindeki tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=4.05$, $ss=.71$) ile 18-25 ($\bar{X}=3.70$, $ss=.80$) ve 26-33 ($\bar{X}=3.72$, $ss=.83$) yaşındaki tüketicilerin ortalamaları arasında 55 yaş ve üzerindeki tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık tespit edilmiştir.

Benzer bulgulara heveslilik alt boyutunda da ulaşılmış ve tüketicilerin yaşları ile heveslilik alt boyutu arasında da istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık belirlenmiştir [$F_{(5,517)}=2.639$, $p<.05$]. Farklılığın tespit edilebilmesi için yapılan Tukey testi sonuçlarına göre; 55 yaş ve üzerindeki tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3.94$, $ss=.82$) ile 18-25 ($\bar{X}=3.58$, $ss=.82$) ve 26-33 ($\bar{X}=3.60$, $ss=.91$) yaşındaki tüketicilerin ortalamaları arasında 55 yaş ve üzerindeki tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık tespit edilmiştir.

Tüketicilerin yaşları ile güven alt boyutu arasında da istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık belirlenmiştir [$F_{(5,517)}=2.217$, $p<.05$]. Yapılan Tukey testi sonuçlarına göre; 55 yaş ve üzerindeki tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=4.02$, $ss=.85$) ile 18-25 ($\bar{X}=3.68$, $ss=.88$) ve 26-33 ($\bar{X}=3.69$, $ss=.82$) yaşındaki tüketicilerin ortalamaları arasında 55 yaş ve üzerindeki tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık tespit edilmiştir. Ancak tüketicilerin yaşları ile empati alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık bulunamamıştır [$F_{(5,517)}=.844$, $p>.05$].

Araştırma Hipotezi (H₄) Doğrultusunda Ulaşılan Bulgular

Araştırma hipotezi olan “H₄: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin öğrenim durumlarına göre farklılaşmaktadır”ın sınanabilmesi ve değişkenler arasındaki farklılığın ortaya çıkartılabilmesi için veriler tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Test sonuçları Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9: H₄’e Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Alt Boyutlar	Değişken	n	\bar{X}	ss.	Kare Ort.	F	p	Fark	Levene Test		
									df1	df2	Sig
Fiziksel Boyut	İlköğretim (1)	57	3,66	,99	,73	,412	,800	----	4	518	,078
	Ortaöğretim (2)	49	3,79	,60							
	Önlisans (3)	211	3,77	,94							
	Lisans (4)	134	3,70	,79							
	Lisansüstü (5)	72	3,81	,69							
Güvenirlilik Boyutu	İlköğretim (1)	57	3,57	,98	,63	,581	,000*	5>1, 5>2	4	518	,062
	Ortaöğretim (2)	49	3,65	,54							
	Önlisans (3)	211	3,78	,84							
	Lisans (4)	134	3,97	,80							
	Lisansüstü (5)	72	3,98	,56							
Heveslilik Boyutu	İlköğretim (1)	57	3,73	,86	,68	,712	,584	----	4	518	,191
	Ortaöğretim (2)	49	3,79	,70							
	Önlisans (3)	211	3,63	,86							
	Lisans (4)	134	3,65	,85							
	Lisansüstü (5)	72	3,76	,70							
Güven Boyutu	İlköğretim (1)	57	3,69	1,16	,79	1,789	,036*	5>1, 5>2	4	518	,141
	Ortaöğretim (2)	49	3,64	,74							
	Önlisans (3)	211	3,81	,87							
	Lisans (4)	134	3,78	,92							
	Lisansüstü (5)	72	4,05	,67							
Empati Boyutu	İlköğretim (1)	57	3,33	1,29	,94	2,795	,026*	5>1, 5>2	4	518	,084
	Ortaöğretim (2)	49	3,29	,69							
	Önlisans (3)	211	3,42	1,00							
	Lisans (4)	134	3,44	,91							
	Lisansüstü (5)	72	3,63	,86							

Tablo 9’da tüketicilerin öğrenim durumları ile BSHPAAÖ’nin güvenilirlik alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark olduğu görülmüştür [$F_{(4-518)}=.581, p<.05$]. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenebilmesi için Tukey testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre; Lisansüstü mezunu tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3.98, ss=.56$) ile ilköğretim ($\bar{X}=3.57, ss=.98$) ve ortaöğretim ($\bar{X}=3.65, ss=.54$) mezunu tüketicilerin ortalamaları arasında lisansüstü mezunu tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık tespit edilmiştir. Tüketicilerin öğrenim durumları ile güven alt boyutu arasında da istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark olduğu görülmüştür [$F_{(4-518)}=1.789, p<.05$]. Grup içi farkların belirlenebilmesi için yapılan Tukey testi sonuçlarına göre; Lisansüstü mezunu tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=4.05, ss=.67$) ile ilköğretim ($\bar{X}=3.69, ss=1.16$) ve ortaöğretim ($\bar{X}=3.64, ss=.74$) mezunu tüketicilerin ortalamaları arasında lisansüstü mezunu tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu görülmüştür. Benzer farka empati alt boyutunda da ulaşılmıştır [$F_{(4-518)}=2.795, p<.05$]. Yapılan Tukey testi sonucunda; Lisansüstü mezunu tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3.63, ss=.86$) ile ilköğretim ($\bar{X}=3.33, ss=1.29$) ve ortaöğretim ($\bar{X}=3.26, ss=.69$) mezunu tüketicilerin ortalamaları arasında lisansüstü mezunu tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ancak tüketicilerin öğrenim durumları ile BSHPAAÖ’nin fiziksel [$F_{(4-518)}=.412, p>.05$] ve heveslilik [$F_{(4-518)}=.712, p>.05$] alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark bulunamamıştır.

Araştırma Hipotezi (H₇) Doğrultusunda Ulaşılan Bulgular

Araştırma hipotezi olan “H₇: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin banka ile en çok yaptıkları işlem türüne göre farklılaşmaktadır”ın sınanabilmesi ve değişkenler arasındaki farklılığın ortaya çıkartılabilmesi için veriler tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Test sonuçları Tablo 10’da gösterilmektedir.

Tablo 10: H₇’ye Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Alt Boyutlar	Değişken	n	\bar{X}	ss.	Kare Ort.	F	p	Fark	Levene Test		
									df1	df2	Sig
Fiziksel Boyut	ParaYat-Çek (1)	314	3,83	,81	,714	4,13	,003*	1>4, 3>4	4	518	,211
	Transfer (2)	46	3,63	,74							
	K. K. İşl. (3)	44	3,88	,79							
	Kredi Kull. (4)	60	3,40	,94							
	Maaş İşl. (5)	59	3,62	1,00							
Güvenirlik Boyutu	ParaYat-Çek (1)	314	3,86	,75	,617	3,36	,010*	3>4	4	518	,058
	Transfer (2)	46	3,72	,67							
	K. K. İşl. (3)	44	4,05	,70							
	Kredi Kull. (4)	60	3,60	,95							
	Maaş İşl. (5)	59	3,69	,90							
Heveslilik Boyutu	ParaYat-Çek (1)	314	3,74	,80	,669	4,35	,002*	1>4, 3>4	4	518	,428
	Transfer (2)	46	3,60	,72							

Alt Boyutlar	Değişken	n	\bar{X}	ss.	Kare Ort.	F	p	Fark	Levene Test		
									df1	df2	Sig
Güven Boyutu	K. K. İşl. (3)	44	3,82	,80	2,913	2,11	,078	----	4	518	,070
	Kredi Kull. (4)	60	3,31	,78							
	Maaş İşl. (5)	59	3,72	,98							
	ParaYat-Çek (1)	314	3,90	,87	,795						
	Transfer (2)	46	3,63	,73							
	K. K. İşl. (3)	44	3,96	,85							
	Kredi Kull. (4)	60	3,70	,90	1,680						
	Maaş İşl. (5)	59	3,67	1,09							
	ParaYat-Çek (1)	314	3,62	,95							
Transfer (2)	46	3,08	,90								
K. K. İşl. (3)	44	3,54	1,09	2,77	,056	----	4	518	,362		
Kredi Kull. (4)	60	3,36	1,00								
Maaş İşl. (5)	59	3,51	1,01								

Tablo 10’da tüketicilerin banka ile en çok yaptıkları işlem türü ile BSHPAAÖ’nin fiziksel alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık belirlenmiştir [$F_{(4-518)}=4.138$, $p<.05$]. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenebilmesi için yapılan Tukey testi sonuçlarına göre; banka ile en çok yaptığı işlem türü para yatırma-çekme olan tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3.83$, $ss=.81$) ile en çok yaptığı işlem türü kredi kullanımı ($\bar{X}=3.40$, $ss=.94$) olan tüketicilerin ortalamaları arasında en çok yaptığı işlem türü para yatırma-çekme olan tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde fiziksel alt boyutta en çok yaptığı işlem türü kredi kartı işlemleri olan tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3.88$, $ss=.79$) ile en çok yaptığı işlem türü kredi kullanımı ($\bar{X}=3.40$, $ss=.94$) olan tüketicilerin ortalamaları arasında en çok yaptığı işlem türü kredi kartı işlemleri olan tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu görülmüştür. Tüketicilerin banka ile en çok yaptıkları işlem türü ile güvenilirlik alt boyutunda da istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık tespit edilmiştir [$F_{(4-518)}=3.365$, $p<.05$]. Yapılan Tukey testi sonucunda en çok yaptığı işlem türü kredi kartı işlemleri olan tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=4.05$, $ss=.70$) ile en çok yaptığı işlem türü kredi kullanımı ($\bar{X}=3.60$, $ss=.95$) olan tüketicilerin ortalamaları arasında en çok yaptığı işlem türü kredi kartı işlemleri olan tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Tüketicilerin banka ile en çok yaptıkları işlem türü ile heveslilik alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık belirlenmiştir [$F_{(4-518)}=4.355$, $p<.05$]. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenebilmesi için yapılan Tukey testi sonuçlarına göre; banka ile en çok yaptığı işlem türü para yatırma-çekme olan tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3.74$, $ss=.80$) ile en çok yaptığı işlem türü kredi kullanımı ($\bar{X}=3.31$, $ss=.78$) olan tüketicilerin ortalamaları arasında en çok yaptığı işlem türü para yatırma-çekme olan tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde fiziksel alt boyutta en çok yaptığı işlem türü kredi kartı işlemleri olan tüketicilerin ortalamaları ($\bar{X}=3.82$, $ss=.80$) ile en çok yaptığı işlem türü kredi kullanımı (\bar{X}

=3.31, ss=.78) olan tüketicilerin ortalamaları arasında en çok yaptığı işlem türü kredi kartı işlemleri olan tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ancak tüketicilerin banka ile en çok yaptıkları işlem türü ile güven [$F_{(4-518)}=2.112$, $p>.05$] ve empati [$F_{(4-518)}=2.778$, $p>.05$] alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılığa rastlanamamıştır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Tüketicilerin bankacılık sektöründeki hizmet pazarlama algısı düzeylerinin belirlenmesi ve bu algı düzeylerinin tüketicilerin demografik özelliklere göre farklılaşma durumlarının incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada örneklemin yarısından fazlasının cinsiyetinin erkek, medeni durumunun bekâr olduğu; şube bankacılığını kullanmayı tercih eden ve 41 yaş altı bireylerden oluştuğu görülmektedir. Bunun yanında örneklemin yaklaşık 3'te 2'sinin önlisans ve lisans mezunu, 3000TL ve altı bir gelire sahip, en çok kamu bankalarını tercih eden, en fazla para yatırma-çekme işlemi yapan bireylerden oluştuğu ön plana çıkmaktadır.

Araştırma probleminin “Tüketicilerin bankacılık sektöründeki hizmet pazarlaması algıları ne düzeydedir?” çözümlenebilmesi için yapılan analizler sonucunda tüketicilerin fiziksel alt boyutu, güvenilirlik alt boyutu, heveslilik alt boyutu, güven alt boyutu ve ölçeğin tamamı yüksek “olumlu” değer aralığında yer alırken; empati alt boyutu “orta” değer aralığında yer almaktadır. Bu bulgular ile tüketicilerin bankacılık sektöründeki hizmet pazarlaması algılarının genel olarak yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ancak tüketicilerin bankacılık sektörü unsurları (çalışan, yönetici, şirket vb.) ile orta düzeyde empati kurabildiği görülmüştür. Benzer bulgulara Demirtaş (2019)'da da rastlanmış ve tüm alt boyutlar yüksek “olumlu” değer aralığında yer almıştır. Demirtaş'ın (2019) farklılaştığı nokta ise empati alt boyutunda olmuştur. Bu çalışmada “orta” değer aralığında bulunan yer alan empati alt boyutu Demirtaş'ın araştırmasında diğer alt boyutlar gibi yüksek “olumlu” değer aralığında yer almıştır.

Birinci araştırma hipotezi olan “H₁: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin cinsiyetlerine göre farklılaşmaktadır”ın sınanabilmesi için yapılan istatistik testler sonucunda; tüketicilerin cinsiyetleri ile BSHPAAÖ'nin fiziksel ve empati alt boyutları arasında kadın tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle kadın tüketicilerin bankacılık sektörü fiziksel yapısına ve bankacılık sektörü unsurlarına (çalışan, yönetici, şirket vb.) yönelik tutum düzeylerinin erkek tüketicilerin sahip oldukları tutum düzeylerinden anlamlı derecede daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak Çiftçi (2006) ve Eroğluer (2013) tarafından yapılan çalışmada cinsiyet değişkenine göre hizmet kalitesi algısında anlamlı düzeyde bir farklılığa rastlanamamıştır. Cinsiyet değişkeni kapsamında ulaşılan bir diğer araştırma sonucu ise tüketicilerin cinsiyetleri ile güvenilirlik, heveslilik ve güven alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farka rastlanamamış olmasıdır.

İkinci araştırma hipotezinin “H₂: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin medeni durumlarına göre farklılaşmaktadır” çözümlenebilmesi için yapılan bağımsız örneklem t testi sonucuna göre; tüketicilerin medeni durumları ile bankacılık sektörü hizmet pazarlaması algı düzeyleri (tüm alt boyutlarda) arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farka rastlanamamıştır. Bu bulgular tüketicilerin bankacılık sektörü hizmet pazarlaması algı düzeylerinin medeni durumlarına göre farklılaşmadığı sonucunu ortaya koymaktadır. Araştırmada ulaşılan sonuçtan farklı olarak Eroğluer (2013) medeni durum değişkeni ile hizmet kalitesi algısı arasında anlamlı düzeyde farklılıklara rastlamıştır.

Üçüncü araştırma hipotezinin “H₃: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin yaşlarına göre farklılaşmaktadır” sınanabilmesi için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda; tüketicilerin yaşları ile BSHPAAÖ'nin fiziksel, güvenilirlik, heveslilik ve güven alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Grup içi farklılıkların tespit edilebilmesi için yapılan Tukey testi sonuçlarına göre; fark bulunan tüm alt boyutlarda 55 yaş ve üzerindeki tüketicilerin ortalamaları ile 18-25 ve 26-33 yaşındaki tüketicilerin ortalamaları arasında 55 yaş ve üzerindeki tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık belirlenmiştir. Ancak tüketicilerin yaşları ile empati alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık bulunamamıştır. Yaşlı tüketicilerin (55 yaş ve üzeri) bankacılık sektörü hizmet pazarlaması algı düzeylerinin genç tüketicilerin (18-25 ve 26-33 yaş) sahip olduğu algı düzeyinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle yaşlı tüketicilerin bankacılık sektörüne ait fiziksel, güvenilirlik, heveslilik ve güven boyutlarında gençlere oranla daha yüksek bir algı düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Benzer sonuçlara Eroğluer (2013) de ulaşmış ve tüketicilerin yaşları ile hizmet kalitesi algıları arasında anlamlı düzeyde farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Ancak Çiftçi (2006) araştırmasında tüketicilerin yaşları ile hizmet kalitesi algıları arasında anlamlı düzeyde bir farka rastlamamıştır.

Dördüncü araştırma hipotezinin “H₄: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin öğrenim durumlarına göre farklılaşmaktadır” çözümlenebilmesi için yapılan analizler sonucunda tüketicilerin öğrenim durumları ile BSHPAAÖ'nin güvenilirlik, güven ve empati alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark olduğu görülmüştür. Grup içi farklılıkların tespit edilebilmesi için yapılan Tukey testi sonuçlarına göre; fark bulunan tüm alt boyutlarda lisansüstü mezunu tüketicilerin ortalamaları ile ilköğretim ve ortaöğretim mezunu tüketicilerin ortalamaları arasında lisansüstü mezunu tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık tespit edilmiştir. Lisansüstü mezunu öğrenciler bankacılık sektörü hizmet pazarlaması algı düzeylerinin güvenilirlik, güven ve empati boyutunda ilköğretim ve ortaöğretim mezunu tüketicilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle

lisansüstü diplomaya sahip tüketicilerin bankacılık sektörü hizmet pazarlamasında güvenilirlik ve güven ile empati kurmaya yönelik algı düzeylerinin ilköğretim ve ortaöğretim mezunu tüketicilerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer sonuçlara Çiftçi (2006) da ulaşmış ve tüketicilerin öğrenim durumları ile hizmet kalitesi algıları arasında anlamlı düzeyde farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Bunun yanında tüketicilerin öğrenim durumları ile BSHPAÖ'nin fiziksel ve heveslilik alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark bulunamamıştır.

Beşinci araştırma hipotezinin “H₅: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin gelir düzeylerine göre farklılaşmaktadır” sınanabilmesi için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda; tüketicilerin gelir düzeyleri ile bankacılık sektörü hizmet pazarlaması algı düzeyleri (tüm alt boyutlarda) arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farka rastlanamamıştır. Bu bulgular tüketicilerin bankacılık sektörü hizmet pazarlaması algı düzeylerinin gelirlerine göre farklılaşmadığı sonucunu ortaya koymaktadır.

Altıncı araştırma hipotezinin “H₆: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin en çok işlem yaptıkları bankaya göre farklılaşmaktadır” çözümlenebilmesi için yapılan analizler sonucunda; tüketicilerin en çok işlem yaptıkları banka ile BSHPAÖ'nin güvenilirlik ve güven alt boyutları arasında kamu bankalarını tercih eden tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark olduğu görülmüştür. Kamu bankalarını tercih eden tüketicilerin güven ve güvenilirlik boyutunda özel bankaları tercih eden tüketicilerden daha yüksek bir algı düzeyine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle kamu bankalarını tercih eden tüketiciler bankalarına yönelik güven düzeylerinin özel bankaları tercih eden tüketicilerden daha yüksek olduğu söylenebilir. Ancak tüketicilerin en çok tercih ettikleri banka türü ile diğer alt boyutlar olan fiziksel, heveslilik ve empati alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farka rastlanamamıştır. Tüketiciler özellikle bankacılık sektörü hizmet pazarlaması algı düzeylerinin güven ve güvenilirlik boyutunda kamu bankalarını özel bankalardan daha yüksek düzey olarak belirtmişlerdir.

Yedinci araştırma hipotezinin “H₇: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin banka ile en çok yaptıkları işlem türüne göre farklılaşmaktadır” sınanabilmesi için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda; tüketicilerin banka ile en çok yaptıkları işlem türü ile BSHPAÖ'nin fiziksel ve heveslilik alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılıklar belirlenmiştir. Grup içi farklılıkların tespit edilebilmesi için yapılan Tukey testi sonuçlarına göre; fiziksel ve heveslilik alt boyutlarında banka ile en çok yaptığı işlem türü para yatırma-çekme olan tüketiciler ve kredi kartı işlemleri olan tüketicilerin ortalamaları ile en çok yaptığı işlem türü kredi kullanımı olan tüketicilerin ortalamaları arasında en çok yaptığı işlem türü para yatırma-çekme ve kredi kartı işlemleri olan tüketiciler lehine istatistiksel olarak

anlamli düzeyde bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle en çok yaptığı işlem türü para yatırma-çekme ve kredi kartı işlemleri olan tüketicilerin fiziksel ve heveslilik boyutunda bankacılık sektörü hizmet pazarlaması algı düzeylerinin en çok yaptığı işlem türü kredi kullanımı olan tüketicilerden daha yüksek olduğu sonunca varılmıştır. Benzer bir sonuca güvenilirlik boyutunda ulaşılmış ve en çok yaptığı işlem türü kredi kartı işlemleri olan tüketicilerin ortalamaları ile en çok yaptığı işlem türü kredi kullanımı olan tüketicilerin ortalamaları arasında en çok yaptığı işlem türü kredi kartı işlemleri olan tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Ancak tüketicilerin banka ile en çok yaptıkları işlem türü ile güven ve empati alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılığa rastlanamamıştır.

Sekizinci araştırma hipotezinin “H₈: Bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması algısı tüketicilerin en çok kullandıkları bankacılık türüne göre farklılaşmaktadır” çözümlenebilmesi için yapılan analizler sonucunda; tüketicilerin en çok kullandıkları bankacılık türü ile BSHPAAÖ'nin fiziksel, güvenilirlik, güven ve empati alt boyutları arasında şubeyi tercih eden tüketiciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılıklar belirlenmiştir. Bankacılık işlemlerinde en çok şubeyi kullanan tüketicilerin fiziksel, güvenilirlik, güven ve empati boyutlarında sahip oldukları hizmet pazarlaması algı düzeylerinin internet bankacılığını tercih eden tüketicilerin sahip oldukları hizmet pazarlaması algı düzeylerinden anlamlı şekilde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak tüketicilerin en çok kullandıkları bankacılık türü ile heveslilik alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farka rastlanamamıştır.

Bu çalışmada sonuç olarak bir araştırma problemi çözümlenerek, sekiz hipotez sınanmıştır. Çalışma sonucunda altı araştırma hipotezi (H₁, H₃, H₄, H₆, H₇ ve H₈) kabul edilirken; iki araştırma hipotezi (H₂ ve H₅) reddedilmiştir.

Bu çalışmanın sonucunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Bankaların hizmet pazarlaması algı düzeylerinin tüketicilerde arttırılarak çok yüksek değer aralığına taşınabileceği uygulamalar yapması önerilebilir.
2. Bankaların tüketicilerin daha yüksek empati kurabilmelerini sağlayabilmek için banka/tüketici etkileşimini sağlayabilecek faaliyetler ile bu konuda tüketicilerde olumlu bir etki yaratması önerilebilir.
3. Bankaların erkek tüketicilerin sahip olduğu hizmet pazarlaması algı düzeylerini (fiziksel ve empati boyutunda) arttırabilecek etkinlikler (reklam, tanıtım, halkla ilişkiler faaliyetleri, promosyonlar vb. diğer kampanyalar) yürütmesi önerilebilir.
4. Genç tüketicilerin sahip oldukları bankacılık sektörü hizmet pazarlaması algı düzeylerinin desteklenebileceği faaliyetlerin (reklam, tanıtım, halkla ilişkiler faaliyetleri, promosyonlar vb. diğer kampanyalar) bankalar tarafından yürütülmesi önerilebilir.

5. İlköğretim ve ortaöğretim mezunu tüketicilerin sahip oldukları bankacılık sektörü hizmet pazarlaması algı düzeylerinin (güvenirlilik, güven ve empati alt boyutlarında) desteklenebileceği faaliyetlerin (reklam, tanıtım, halkla ilişkiler faaliyetleri, promosyonlar vb. diğer kampanyalar) bankalar tarafından planlanması ve uygulanması önerilebilir.

6. Özel bankaların tüketicilerin hizmet pazarlaması algı düzeylerinin güven ve güvenirlilik alt boyutlarında artırılabilirliği faaliyetlerde (reklam, tanıtım, halkla ilişkiler faaliyetleri, promosyonlar vb. diğer kampanyalar) bulunması önerilebilir.

7. Bankaların en çok yaptıkları bankacılık işlemi kredi kullanımı olan tüketicilerin hizmet pazarlaması algı düzeylerinin fiziksel ve heveslilik alt boyutlarında yükseltilebilmesi için çeşitli uygulamalar (reklam, tanıtım, halkla ilişkiler faaliyetleri, promosyonlar vb. diğer kampanyalar) yapması önerilebilir.

8. Bankaların en çok yaptıkları bankacılık işlemi kredi kullanımı olan tüketicilerin hizmet pazarlaması algı düzeylerinin güvenirlilik alt boyutunda yükseltilebilmesi için çeşitli faaliyetlerde (reklam, tanıtım, halkla ilişkiler faaliyetleri, promosyonlar vb. diğer kampanyalar) bulunulması önerilebilir.

9. İnternet bankacılığı faaliyetlerinin (internet ve mobil uygulamaların) tüketiciler için daha çekici hale getirilmesi önerilebilir.

10. Bankaların özellikle internet bankacılığı faaliyetlerinde daha fazla güvenliği artırıcı tedbirler almaları önerilebilir.

11. Bankalar tarafından personellerine hizmet pazarlaması ve etkili iletişim ile ilgili hizmet içi eğitimler uygulanması önerilebilir.

12. Bankaların sıklıkla tüketici görüşlerine başvurarak zayıf/eksik yönlerini tespit etmeleri ve böylelikle zayıflıkların/eksikliklerin giderilmesi önerilebilir.

13. Bankaların tüketicilerin kendilerini özel hissedecekleri uygulamalar (özel günlerde hediyeler, mesaj göndilmesi ve aranması ile kişisel danışmanların tüketicilerle periyodik iletişim kurması vb.) yürütmesi önerilebilir.

14. Bu araştırma 2019 yılında Kars ilinde yapılmıştır. Bu sebeple benzer çalışmaların farklı zamanlarda ve farklı şehirlerde yürütülmesi ile derinlemesine analizler yapılabilmesi için nitel veya karma yöntemli araştırmaların yapılması da önerilebilir.

Kaynakça

Assets, (2019). <https://assets.kpmg/>, (Erişim Tarihi: 12.12.19).

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2019). <https://www.bddk.org.tr/>, (Erişim Tarihi: 12.12.19).

Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö., & Köklü, N. (2010). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*. Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (23. Basım). Ankara: Pegem Akademi.

Can, A. (2014). *SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi* (3. Basım). Ankara: Pegem akademi.

- Critensen, B. L., Johnson, R. B. & Turner, L. A. (2015). *Research Methods, Design And Analysis* (12th Edition). Harlow: Pearson Education Limited.
- Çiftçi, A. G. (2006). *Hizmet kalitesi ve bankacılık sektöründe hizmet kalitesi ölçümüne yönelik bir uygulama*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, İzmir. (Tez No. 189867).
- Demirtaş, K. (2019). *Hizmet pazarlamasında kalite algısının müşteri sadakatine etkisinde müşteri memnuniyetinin aracılık rolü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı, İstanbul. (Tez No. 545692).
- Eroğlu, K. (2013). Hizmet kalitesi algısının kurumsal imaja etkisi üzerine hizmet sektöründe bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4), 29–46.
- Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2006). *How to Design and Evaluate Research in Education* (6th Edition). New York: McGraw-Hill.
- Gliner, J. A., Morgan, G. A., & Leech, N. L. (2015). *Uygulamada Araştırma Yöntemleri Desen ve Analizi Bütünleştiren Yaklaşım* (2. Basım). (Çev. Ed: S. Turan), Ankara: Nobel Yayınevi.
- Güven, M., & Çelik, N. (2007). Analitik hiyerarşi süreci yöntemi ile otel işletmelerinde hizmet kalitesini değerlendirme: Bartın Örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (6), 1–20.
- Gözlü, S. (1995). Hizmet kalitesinin kontrolünde istatistiksel yöntemler. *Verimlilik Dergisi, Mpm Yayını*, 2, Ankara.
- Hooper, D., Coughan, J., & Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal Of Business Researchmethods*, 6(1), 53-60.
- İlhan, M., & Çetin, B. (2014). LISREL ve AMOS programları kullanılarak gerçekleştirilen yapısal eşitlik modeli (YEM) analizlerine ilişkin sonuçların karşılaştırılması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5(2), 26-42.
- Jöreskog, K. G., & Sörbom, D. (1996). *LISREL 8 User's Reference Guide*. Chicago: Scientific Software.
- Kantaroglu, B. (2018). *Hizmet pazarlamasında müşteri memnuniyeti ve algılanan değerın müşteri sadakati üzerindeki etkisi: bankacılık sektöründe bir uygulama*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bayburt (Tez No. 506458).
- Kayalı, N., & Yüksel, F. (2012). Türk bankacılık sektöründe iç denetim faaliyetlerinin uygulamalı olarak incelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 162–187.
- Kayapalı-Yıldırım, S., & Ekinci, O. (2019). Siber mobbing ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Mavi Atlas*, 7(2), 294-320.
- Koç, E. (2018), *Hizmet Pazarlaması ve Yönetimi* (3. Basım). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Kotler, P., & Keller, K. (2006). *Marketing Management* (12th Edition). Prentice Hall: Upper Saddle River.
- Kuriloff, A., Hemphill, J. M., & Cloud, D. (1993). *Starting and Managing The Small Business*. Singapore: Mc Graw-Hill Edition.
- Marcoulides, G., & Schumacher, R. (2001). *New Developments and Tecniques in Structural Equation Modeling*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- McMillan, J., & Schumacher, S. (2014). *Research in Education Evidence – Based Inquiry* (7th Edition). Harlow: Pearson Education Limited.
- Mertler, C. A., & Vannatta, R. A. (2005). *Advanced and Multivariate Statistical Methods: Practical Application and Interpretation* (3rd Edition). United States: Pyrczak Publishing.
- Muhasebe News, (2019). <https://www.muhasubenews.com/>, (Erişim Tarihi: 12.12.19).
- Mujic, N., & Legcevic J. (2006). Applying a multiple-item scale for measuring the quality of the medical services of primary care doctors: an exploratory study. *SEE Journal, September*, 115-129.

- Özdamar, K. (1997). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, Z. (2010). Bilanço yapısı itibarıyla Türk bankacılık sistemi. *Siyaset Bilimleri Dergisi*, 50, 867-899.
- Pallant, J. (2017). *SPSS Kullanma Kılavuzu SPSS İle Adım Adım Veri Analiz*. (Çev. S. Balcı ve B. Ahi). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Punch, F. K. (2014). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, (Çev. D. Bayrak, H. Bader-Arslan & Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Savaş, H., & Kesmez, A. (2014). Hizmet kalitesinin servqual modeli ile ölçülmesi: aile sağlığı merkezleri üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 1-13.
- Schumacher, R., & Lomax, R. (2004). *A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Seçer, İ. (2015). *Psikolojik Test Geliştirme ve Uyarlama Süreci SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sullivan, G. M., & Artino, A. R. (2013). Analyzing and interpreting data from likert-type scales. *Journal of Graduate Medical Education*, 5(4), 541-542.
- Sümer, G. (2016). Türk bankacılık sektörünün tarihsel gelişimi ve AB bankacılık sektörü ile karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 485-508.
- Taşgın, A., & Korucuk, M. (2018). Development of foreign language lesson satisfaction scale (flss): Validity and reliability study. *Journal of Curriculum and Teaching*, 7(2), 66-77.
- Taşgın, A., & Korucuk, M. (2019). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin çoklu zekâ alanlarının incelenmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi [Journal of Theoretical Educational Science]*, 12(2), 550-575.
- Türkiye Bankalar Birliği, (2019). <https://www.tbb.org.tr/>, (Erişim Tarihi: 12.12.19).
- Yetiz, A. (2009). *Ofis mobilyaları ve ofis mobilyalarının tasarımını etkileyen ergonomi faktörünün incelenmesi Adana'da bir banka örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana (Tez No.230578).
- Yetiz, F. (2016). Bankacılığın doğuşu ve Türk bankacılık sistemi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), s.107-117.
- Yıldırım, F., & Naktiyok, S. (2017). The mediating role of organizational support in the effect of transformational leadership on employee empowerment. *Polish Journal of Management Studies*, 16(1), 292-303.
- Yücel, N., Yücel, A., & Atlı, Y. (2012). Belediyelerin sunduğu hizmetlerde vatandaş memnuniyeti: Elâzığ belediyesi örneği. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 2 (2), 31-41.
- Yüksel, Ü., & Mermod, A. (2004). *Hizmet Pazarlaması* (1. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

Yerel Basında Kadın Çalışanların Konumu ve Sorunları: Giresun Yerel Basın Örneği

Nedim Serhat BİLECEN*

Öz

Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet ayrımcılığı kavramları, bireylerin içinde buldukları toplumun kültürel ve sosyo-ekonomik yapısında farklı kadınlık ve erkeklik rollerinin yüklendiği tartışma alanlarıdır. Özellikle ataerkil toplumlarda kadınların yaşam ve çalışma alanı kamusal alandan soyutlanarak ev ile sınırlıdır. Bu tür toplumsal yapılarda erkek egemenliği toplumun her katmanında kendini gösterir. Aile yaşamından, eğitim hayatına, sosyal yaşamdan iş hayatına kadar birçok farklı alanda cinsiyet ayrımcılığı kendini hissettirmektedir. Medya sektörü de erkek egemen yapısıyla öne çıkan ana sektörlerden biridir. Demokratik yaşamın ilerlemesine katkıda bulunan en önemli kurumlardan birisi olan medya sektörü içerisinde kadın gazetecilerin konumları ve yaşadıkları sorunlar incelenmesi gereken bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu çalışma Giresun ili yerel basınında çalışan kadın gazetecilerin sorunlarına odaklanmaktadır. Araştırma Giresun yerel basınında çalışan kadın gazetecilerin toplumsal cinsiyet, iş hayatındaki konumları ve yaşadıkları sorunları belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini Giresun ilinde yayımlanan 20 yerel gazete için çalışan sarı basın kartına sahip kadın gazeteciler oluşturmaktadır. Kadın gazetecilerin demografik yapısını, mesleki faaliyetlerini ve yaşadıkları sorunları kendi ifadeleriyle ortaya koymak amacıyla çalışmada derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Erkek egemen yapının hakim olduğu Giresun yerel basınında, kadın gazetecilerin toplumsal cinsiyete dair bilinçli olmadıkları, iş hayatlarında cinsiyete dayalı mobbing ile karşılaşmadıkları ve yerel basınının profesyonel bir editöryal yapılanmaya sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Yerel Medya, Kadın Gazeteciler.

Position and Problems of Women Workers in Local Press: Example of Giresun Local Press

Abstract

The concepts of gender and gender discrimination are fields of discussion in which different roles of femininity and masculinity are imposed in the cultural and socio-economic structure of the society in which individuals live. Especially in patriarchal societies, the living and working area of women is limited to the home by isolating them from the public space. In such social structures, male domination manifests itself in every layer of society. Gender discrimination makes itself felt in many different areas from family life to education life, from social life to business life. The media sector is one of the main sectors that stand out with its male-dominated structure. One of the most important institutions contributing to the advancement of democratic life, the position of the women journalists in the media sector and their problems stand out as an element to be examined. Therefore, this study focuses on the problems of women journalists working in the local press of Giresun province. The research was carried out to determine the gender, job positions and problems of female journalists working in the local press of Giresun. The sample of the study consists of woman journalists with a yellow press card who are working for 20 local newspapers published in Giresun. In the study, in-depth interview technique was used in order to reveal the demographic structure, professional activities and problems of women journalists with their own words. In the local press of Giresun where the male-dominated structure is dominant, it has been determined that female journalists are not conscious about gender, don't encounter gender-based mobbing in their business life and local press doesn't have a professional editorial structure.

Keywords: Gender, Local Press, Women Journalists

Received/Geliş: 24.02.2020

Accepted/Kabul: 09.06.2020

Etik Kurul Başvuru Tarihi: 30.04.2020

Etik Kurul Rapor Tarihi: 11.05.2020

* Öğr. Gör., Giresun Üniversitesi Tirebolu İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, nedim.bilecen@giresun.edu.tr, nedimbilecen@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9533-8212>, (Makale türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Günümüzde kadınların işgücüne katılımı konusunda geleneksel bir yapı hakimdir. Bu ayrımcı yaklaşım nedeniyle kadın öncelikli olarak eş, anne, ev kadınlığı gibi roller ile sınırlandırılmaktadır. Ataerkil kodlara sahip toplumlarda görülen cinsiyete dayalı iş ayrımcılığı, kadınların çoğunu toplumsal üretimin dışında bırakmakta ve kendilerine çocukluktan itibaren öğretilip içselleştirilen cinsiyet odaklı düşünce ve davranış kalıplarına zorlamaktadır.

Ülkemizde de ataerkil yapının hakimiyetinden kaynaklanan toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadınların iş hayatına dahil olmasında sorunlu alanlardan biridir. Kadınların farklı iş sektörlerinde yeteri kadar yer bulamamalarının ana nedenlerinden birisi erkek egemen yapıdır. Erkek egemen toplum düzeni içinde kadın kendisine dayatılan rollerin dışına çıkarak var olmak istediğinde, halen erkeğin izni ve kontrolüne tabi olmakta ve bu durum çalışan kadınları ev içi ile sınırlamaktadır. Özellikle 20. yüzyıldan itibaren üretici olarak ekonomik yaşamın içine dahil olan kadın, işgücüne giderek yükselen bir katılım sağlamıştır. Bununla birlikte kadın işgücünün artması kadın haklarının tartışılmasını beraberinde getirmiştir. Ayrıca işlerin kadın işi ve erkek işi olarak ayrılması cinsiyet ayrımının iş yaşamında karşılaşılan en bariz göstergelerinden biridir. Çalışma hayatında kadının aleyhine erkeğin lehine gelişen toplumsal cinsiyet eşitsizliği *cam tavan* kavramı etrafında şekillenmiştir. Kavram örgütsel yapılarda, kadınların yöneticilik konumuna yükselmesine mani olan ya da kısıtlayan bir engeli ifade etmek için kullanılmaktadır. Cam tavanlar kadınların belli bir seviyenin üstüne çıkmasını engelleyen görünmez bariyerler olarak tanımlanırken, bu bariyerin kadınlara sırf kadın oldukları için uygulandığı varsayılmaktadır (Başak, 2009, s. 122).

Kadınların karşılaştıkları bu tip sorunlar medya sektöründe de karşımıza çıkmaktadır. Kadın gazetecilerin medya sektöründe erkek gazetecilere göre işgücünde eşit şekilde yer alamamaları ve aynı zamanda yönetici kadrolarına yükselmelerinde karşılaştıkları problemler beraberinde kadınların işgücündeki temsil sorununu ortaya çıkarmaktadır. Ulusal basında yaşanan bu temsil sorunu aynı zamanda yerel basının da kendini göstermektedir. Demokratik katılımın gelişmesine yardımcı bir araç rolü olduğu düşünülen yerel basında çalışan profili yine erkeklerin sayı olarak daha fazla konumlandığı bir yapıdan oluşmaktadır. Yapılan çalışmada bu anlamda feminist bir perspektiften ziyade yerel basındaki kadın çalışanların içinde buldukları çalışma koşulları içinde yaşadıkları sorunları ve beklentilerini ortaya koymak amacıyla taşımaktadır. Dolayısıyla çalışma Giresun ili yerel basın kadın çalışanları ile sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda basılı-dijital gazete çalışanları örneklem alınmış, farklı haber ajanslarının kadın çalışanları kapsam dışında bırakılmıştır. Araştırma kadın çalışanların sorunlarının gazetecilik pratiklerine nasıl yansıdığı konusunda bir değerlendirme sunacaktır.

Toplumsal Cinsiyet ve Çalışma Yaşamı

Cinsiyet kavramı TDK'da "Bireye, üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiyi ayırt ettiren yaratılış özelliği, eşey, cinslik, seks" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu anlamda cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki doğal farklılıkları işaret eder. Toplumsal cinsiyet kavramı ise kadınlık ve erkekliğin toplumsal olarak nasıl kurulduğunu ifade eder. Yani kadın ve erkeğin sosyal olarak belirlenen rol ve sorumluluklarıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ise genel olarak kadınların ve erkeklerin toplumsal yaşamın her alanına eşit katılımını ifade eder. Başka bir anlatımla kadın ve erkeklerin eşit hak ve imkanlara sahip oldukları durumları işaret eder (Kara, 2019).

Toplumsal cinsiyet eşitliği kadınların ve erkeklerin eşit değere sahip olduklarını ve eşit şekilde muamele görmeleri gerektiğine vurgu yapar. Buradaki eşitlik kavramı ise; kadın-erkek her bireyin sosyal, siyasal ve ekonomik her alanda eşit olanaklara sahip olması demektir. Ancak her dönem ve toplumda türlü çalışma biçimleri ile üretim etkinlikleri içerisinde yer alan kadınların iş bölümündeki çeşitlilik, çalışma nosyonuna erkekler ve kadınlar açısından farklı bir anlam ve içerik yüklemektedir. Özellikle kadınların çalışma hayatına katılımının sadece ekonomik olarak üretken faaliyetlerden oluşmaması nedeniyle mevcut çalışma şartlarını kadın ve erkek için farklı şekilde biçimlendirmektedir. Bu açıdan feminist kuramcılar cinsiyetler arasındaki eşitsizliği reddederek kadınların hayatını olumsuz yönde etkileyen koşulları eleştirmektedirler. "*Sosyalist feminizm, bu koşulları tarihsel olarak ele alması bakımından diğer feminist akımlardan ayrılmakta ve konuya eşitsizliklerin kaynağı olarak gördüğü 'ataerkil kapitalist' sistemi eleştirmekle başlamaktadır*" (Özdemir, 2017, s. 397).

Erkeklerin kadınların çalışması üzerinde sahip oldukları kontrolü vurgulamak üzere kullanılan ataerkil kapitalizm kavramında ataerkillik kadınların sadece çocuk doğurma ve yetiştirmeye yönelik rollerine yönelik bir kavram olarak değil aynı zamanda erkeklerin kapitalist sistem içerisinde kadınların emek gücünü denetim altında tuttukları toplumsal organizasyonlar olarak değerlendirilmektedir (Çetinel & Yılmaz, 2016, s. 132). Ayrıca sosyalist feministlere göre Marksist düşünce tek başına bir ekonomik üretim tarzı kuramı olarak kadınların yalnızca ekonomik olarak nasıl sömürüldüğünü açıklayabilmektedir. Radikal feminizmin ataerkillik kavramı ise kadınlara yüklenen roller ve dayatmalar hakkında daha geniş kapsamlı açıklama getirebilen bir kuram olarak görülmüştür. Dolayısıyla bu iki kuramın birleştirilmesiyle ortaya çıkan "kapitalist ataerkillik" kavramı erkek egemen pratiklerin, toplumsal ilişkilerin, ideolojilerin ve düşünce yapılarının aile içinde ve dışındaki ekonomik sömürüyü nasıl artırdığını açıklamak açısından oldukça önemlidir (Berktaş, 2011).

Bununla birlikte kadının iş yaşamının bir parçası olarak özel alanın yanı sıra kamusal alanda da varlık göstermeye başlaması bile erkeklerin kadınlar üzerine kurdukları baskıları ve kadınların toplumdaki ikincil konumunu değiştirmemiştir. Aksine kadınlara uygulanan baskılar

daha da yoğunlaşmıştır. Çünkü kadınlar toplumsal emek gücünün bir parçası olarak özgürleşmek yerine iki iş birden yapmak zorunda kalmışlardır: kamusal alanda ücret için çalışmak, fakat özel alanda ücretsiz ev içi işi yapmaya devam etmek (Donovan, 2014, s. 166). Toplumdaki eşit olmayan cinsiyete dayalı iş bölümü ise çalışan kadınların omuzlarındaki yük altında daha fazla ezilmesine yol açar; bir yandan evde ücretsiz ev içi emeklerine eşleri tarafından el konulmaktadır, diğer yandan ise cinsiyet ayrımcılığının yaygın olduğu üretim piyasalarında düşük ücretli, düşük pozisyonda mavi ve beyaz yakalı işlere mecbur bırakılarak ezilirler (Berktaş, 2011). Sosyalist feministler bu durumun sebebini cinsiyete dayalı iş bölümüne dayandırmaktadır. Onlara göre kadınların ve erkeklerin kendilerine uygun görülen rol kalıplarının bir uzantısı olarak farklı işlerde, endüstrilerde ve örgütsel seviyelerde çalışacakları bir yapı olan cinsiyete dayalı işbölümü kapitalist toplumun tipik bir özelliğidir. Bunun da ötesinde sosyalist feminist teorisyenler açık bir erkek ve kadın işi ayrımının olduğunu ve kadınların erkeklere oranla daha düşük ücretlerle, daha alt pozisyonlarda çalıştırıldıklarını iddia etmektedirler (Holvino, 2010).

Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, erkek egemen yapının kurallarını belirler ve ataerkil ilişkiler çalışma yaşamında farklı şekillerde kadınlara dayatılır. Kadınların maruz kaldıkları toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı benzer sorunlar medya sektöründe de kendini açıkça göstermektedir. Kadınların sektör içerisinde kendilerine daha fazla yer bulmalarına karşın, medyadaki erkek egemen yapı henüz aşılabilmiş değildir (Arslan & Arslan, 2017, s. 218-219). Gazetecilik mesleği ve medyanın tüm bileşenleriyle kamusal alanın merkezinde olması, bu alanın erkek alanı olmasını açıklayıcı niteliktedir. Medyanın cinsiyetçi yapısı, bu sektörde çalışanların içinde buldukları profesyonel ideolojiden kaynaklanmaktadır. Medya kadını iki kalıp yargı içinde kullanmaktadır. Birincisi ataerkil yapı içinde kadının geleneksel yapı tarafından benimsetilen anne, eş, ev kadını gibi roller içine konumlandırılması, ikincisi ise ilgi çekme, daha çok izlenme ve sansasyon kaygılarına boyun eğme şekliyle kadın bedeninin sergilenmesi. Kadının bu kalıplara indirgenmesi yanında, kadına yönelik mesleki ayrımcılığın en fazla yaşandığı alanlardan biri de medya sektörüdür (Timisi, 1997 aktaran Tekvar, 2016, s. 435-436).

Yerel Basın

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) Temmuz 2019 yılında yayınladığı yazılı medya istatistiklerine göre; Türkiye'de yayımlanan gazetelerin % 91,3'ü yerel, % 6,9'u yaygın (ulusal) ve %1,8'i ise bölgesel yayımlanmıştır. Dergilerin ise, %64,3'ü yaygın (ulusal), %31,4'ü yerel, %4,3'ü bölgesel yayım yapmıştır. Gazetelerin toplam tirajının %81,6'sı yaygın (ulusal), %17,6'sı yerel ve %0,7'sini bölgesel yayımlanan gazeteler, dergilerin ise %75,6'sı yaygın (ulusal), %20,9'u yerel ve %3,6'sını bölgesel yayımlanan dergiler oluşturmuştur (TÜİK, 2019). Yayımlanan gazetelerin % 91,3'ünün yerel yayım yaptığı düşünüldüğünde yerel basının önemi, işlevi ve yaşadığı sorunların tespiti oldukça önemlidir. Toplumsal, ekonomik, kültürel ve sosyal

gelişmeleri yakın çevrede yaşayan bireylere aktaran yerel basın, içinde konumlandığı toplumun ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal özelliklerini yansıtan bir ayna gibidir. “*Yerel basın organları bireylerin, kendi şehir ve beldelerindeki sorunlar, olaylar, ekonomik ve sosyal gelişmeler ve yerel yönetimlerin aldığı kararlar hakkında bilgi sahibi olmaları açısından son derece önemlidir. İletişimciler yerel basını, otoritenin merkezden uzaklaşmasına ve insanı gözetilen bir yapının yaratılmasına olanak sağlayan dinamik bir unsur olarak görmektedirler*” (Gezgin, 2007, s. 177).

Yerel basına çoğunlukla liberal öğretiyeye dayanan bilgilendirme, öğretme, demokratik katılımın sağlanmasında öncülük yapma, yerel yönetimleri denetleme, yerel kültürel mirasın ve farklılıkların korunması gibi görevler yüklenmektedir (Şeker, 2007, s. 66). Bu önemli görevleri yerine getirmesine rağmen yerel basının günümüzde birtakım sorunlar ile mücadele ettiği yadsınamaz bir gerçektir. Reklam gelirlerinin ulusal basına göre neredeyse yok denecek kadar az olması, tirajların düşüklüğü, nitelikli personelin az olması, sahiplik yapısı ve ajansa bağımlı yayıncılık sorunlar arasında öne çıkanlardır. Bunlarla beraber Nalcioğlu (2007, s.198) yerel basının işlevlerini yerine getirirken uğraştığı farklı sorunlarını teknolojik, ekonomik, etik, yönetim organizasyon ve insan kaynakları olarak sıralamıştır. Ayrıca yerel basında ulusal basında olan uzmanlaşma alanları olmadığı için, çalışan muhabirler polis-adliye, spor, kültür-sanat, ekonomi gibi farklı türlerde haber yapmaktadır. Oysa yerel basında çalışan sayısının az olması bölümlerin çeşitlenmesi kadar bağımsızlığını da doğrudan etkilemektedir. Muhabirler her türlü habere gönderildikleri için örgüt içindeki hiyerarşik yapı biçimsel olmayan ilişkilere dönüşebilmektedir (Eroğlu & Arslan, 2017, s. 272).

Yerel basının taşıdığı toplumsal sorumluluk bağlamında üstlendiği görevler düşünüldüğünde yönetim ve organizasyon yapısının uyumlu olması beklense de, ulusal basının temel sorunlarından birisi olan cinsiyete dayalı ayrımcılık yerel basında da kendini gösterir (Arslan & Arslan, 2017, s. 223). Kadın çalışan sayısının erkeklere oranla çok düşük olması, mobbing, taciz, ücret politikasındaki eşitsizlik kadın çalışanların bu sektörde yaşadığı sorunların başında gelmektedir. Yapılan çalışmada da Giresun ili özelinde yerel basında çalışan kadınların karşılaştıkları sorunları ortaya koymak ve tartışmaya açmak amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Varsayımları

Yerel basında çalışan kadınların sorunları, gazetecilik mesleğine bakış açıları ve sorunlarını ortaya koymak bu çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırma ve yayın etiği göz önünde bulundurularak aşağıda verilen problemler Giresun ili yerel basınında çalışan kadın gazeteciler özelinde irdelenmiştir;

- Birçok farklı sektörde olduğu gibi yerel basında da ataerkil bakış açısıyla işgücü rolleri dağıtılmaktadır.

- Yerel basında kadın çalışanların işgücüne katılımında eşitlik söz konusu değildir.
- Yerel basında kadın çalışan olmak dezavantajlı bir durumdur.
- Yerel basında maaş konusunda kadınlara karşı bir dengesizlik söz konusudur.
- Kadınların yerel basında yönetici olma noktasında çeşitli engeller bulunmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada araştırmaya temel oluşturan kuramsal bilgilerin yer aldığı literatür taraması ile birlikte kuramsal çerçeve kapsamında toplumsal yaşam için önemli bir araç olan yerel basın ve yaşadığı sorunlar ele alınmıştır. Sorunların ve bu sorunların algılanmasının doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik olarak tasarlanan çalışmanın uygulama aşamasında ise Giresun ili yerel basınında çalışan kadınlara yönelik demografik yapıları ve mesleki etkinliklerine dair yarı yapılandırılmış sorular hazırlanarak derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yapılan görüşmeler ile kadın çalışanların yaşadıkları zorlukları ve karşılaştıkları sorunları kendi ifadeleri ile dile getirmeleri sağlanmıştır. Ayrıca taciz vb. hassasiyet içeren sorularda sorun yaşanmaması için görüşmeleri kadın gazeteci adayları (Gazetecilik bölümü son sınıf öğrencileri) gerçekleştirmiştir. Basılı-dijital olarak yayınlanan gazete çalışanlarının örneklem olarak alındığı çalışmada haber ajanslarının kadın temsilcileri kapsam dışında bırakılmıştır. Gönüllü oldukları yazıyla onaylatılmış 9 kadın gazeteci ile yapılan görüşmeler her bir kadın gazeteciyle yaklaşık iki saat sürmüştür, kadın gazetecilerin çalıştıkları kurumlarda yapılmış ve elde edilen gözlem verileriyle daha ayrıntılı bilgilere ulaşılmıştır.

Bulgular ve Yorum

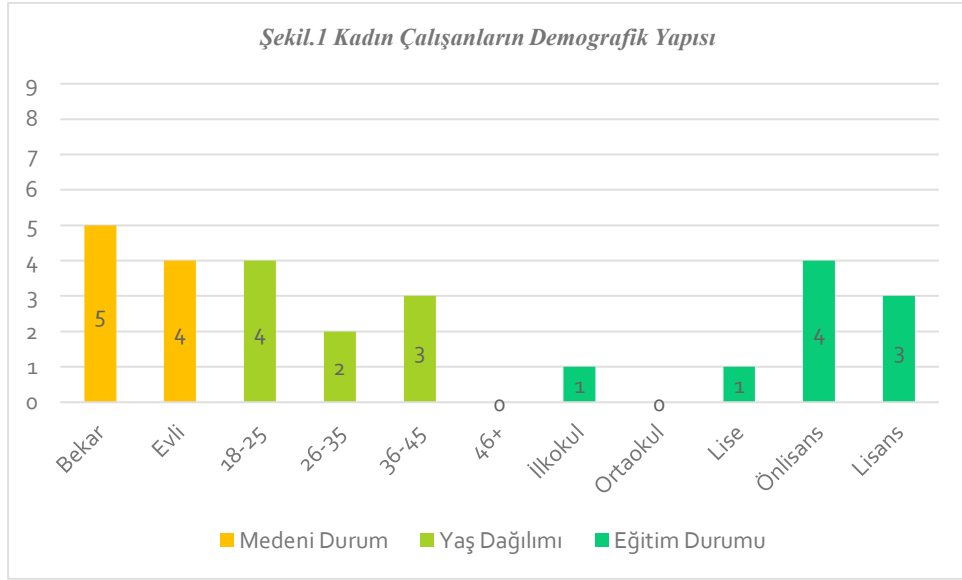
Giresun Yerel Basınının Konumu

Çalışma kapsamında Basın İlan Kurumu'ndan elde edilen verilere göre kentte resmi ilan alan ve basılı-dijital olarak yayın hayatına devam eden 20 gazete bulunmaktadır. Bunlar; *Giresun Ekspres*, *Yeni Giresun*, *Giresun İleri*, *Yeşil Giresun*, *Yeşil Çotanak*, *Son Baskı*, *Gündem*, *Sonses*, *Takip*, *Gazete Savaş*, *Yöremiz*, *Sisdağı*, *Karadeniz Postası*, *Derelinin Sesi*, *Yıldız Haber*, *Giresun Öncü*, *Yenişebinkarahisar*, *Bizim Piraziz*, *Bizim Dereli* ve *Aktif Haber*'dir. Bu gazetelerde sarı basın kartına sahip 57 erkek ve 17 kadın gazeteci bulunmaktadır. Sisdağı, Giresun Öncü, Yeşil Giresun, Gündem, Sonses, Bizim Piraziz ve Takip gazetelerinde çalışan hiçbir kadın gazeteci ise bulunmamaktadır. Bu veriler ışığında Giresun ili yerel basınında erkek egemen bir yapılanma olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmaya farklı görevlerde çalışan toplam 17 kadın gazeteciden 9'u araştırmaya gönüllü olarak katılmışlardır. Görüşmeler esnasında gazetecilerin cevapları kendi izinleri doğrultusunda ses kayıt cihazında kayıt altına alınmış ve sonra deşifre edilmiştir. Görüşmeler kapsamında evli ve çocuklu gazetecilere farklı sorular yöneltilerek elde edilen bulguların kapsamı genişletilmiştir. Ayrıca görüşmeler araştırmaya katılanların çalışma ortamlarında yapılarak iş hayatlarına dair gözlemler yapılmıştır. Bu gözlemler sırasında dikkat

çekici ayrıntılardan birisi görüşmelerin yapıldığı mekanların tamamının matbaa olmasıdır. Yerel basın içinde faaliyet gösteren bu gazetelerin bağlı olduğu şirketler aynı zamanda baskı sektörünün diğer alanlarında da (davetiye, kartvizit, afiş, poster vb.) faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla Giresun ili yerel basınında profesyonel bir editoryal yapılanmanın olmadığı açıkça görülmektedir.

Kadın Gazetecilerin Demografik Yapısı

Giresun yerel basınında çalışan kadın gazetecilerin yaşları Şekil 1’de görüldüğü üzere, 6 gazeteci 20-35 yaş aralığında, 3’ü ise 36 yaş ve üstüdür. Bu anlamda çalışan kadın gazetecilerin genç kuşak gazeteci neslini temsil ettiği söylenebilir.

Kadın gazetecilerin eğitim durumları sorgulandığında ise 3’ü lisans, 4’ü ön lisans, 1’i lise ve 1 kişinin ise ilkökul mezunu olduğu görülmektedir. Ön lisans mezunlarından 2 gazeteci Radyo Televizyon Yayıncılığı ve Halka İlişkiler mezunu olduklarını ifade etmiştir. Genel olarak Giresun yerel basınındaki kadın gazeteciler eğitilmiş olmalarına rağmen mesleki eğitim almış kişilerin alanda aktif olarak istihdam edilme oranının az olması dikkat çekmektedir. Bu da özellikle yerel basının önemli sorunlarından birisi olan mesleki eğitimli insan gücü sorununun Giresun ili bazında da yaşandığını göstermektedir. Deneyim noktasında ise çalışmaya katılan kadın gazetecilerin önlisans mezunu olan ikisi yaklaşık 2 yıldır gazetecilik mesleğini yaptıklarını diğer 7 kadın gazeteci ise 5 yıldan daha uzun süredir sektörde çalıştıklarını beyan etmişlerdir.

Çalışmaya katılan 9 kadın gazeteciden 5’i evli, 4’ü ise bekâr olduğunu belirtmiştir (Şekil 1). Evli olduğunu belirtenlerin 4 tanesi 1, 1 tanesi ise 2 çocuğa sahiptir. Bu noktada evli ve çocuğu olan kadın gazetecilere mesleki pratiklerini yerine getirmelerinde bu durumun sorun oluşturup oluşturmadığı sorulmuştur. Genel olarak evli olan 5 kadın gazeteci de çocukların belli bir yaşa kadar anneye ihtiyaçları olduğunu, çocukların fizyolojik bakımı ve güvenliğiyle ilgilenmek

durumunda olduklarını ancak mesleğin getirdiği zorunluluklar nedeniyle bu görevin babaya düştüğünü söylemiştir. Evli ve çocuğu olan 3 kadın gazeteci eşlerinin çalışma saatlerinin kendilerinin aksine daha belirli olması nedeniyle bu noktada yardımcı olduklarını belirtmişlerdir. 2 kadın gazeteci ise eşlerinin esnaf olması sebebiyle çocuk bakımı konusunda yardım aldıklarını ifade etmiştir.

Özellikle verilen cevaplarda dikkat çeken unsur ise kadın gazetecilerin işten eve dönüşlerinde kendilerine ait olduklarını düşündükleri ev içi işler konusunda zorunluluk hissetmeleri ve bu konuda herhangi bir destek almamalarıdır. Bu noktada kadınların iş hayatlarındaki konumlarıyla beraber özellikle ataerkil toplumlarda kendilerine biçilen “ev kadınlığı” ve “annelik” rollerinin de Giresun ilinde çalışan kadın gazeteciler için baskın bir yapı olduğu söylenebilir. Ancak bu noktada bir konuya parantez açmak yerinde olacaktır. Görüşmeler esnasında gözlemlenen önemli ayrıntılardan bir tanesi de, kadın çalışanların hem kendileri hem de diğer kadınlar için genellikle “*bayan*” ifadesini kullanmasıdır. Dolayısıyla kadın gazetecilerin toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında yeterli ve ortak bir bilince sahip olmadıkları söylenebilir.

Kadın Gazetecilerin Mesleğe Dair Değerlendirmeleri

Giresun ili yerel basınında çalışmaya katılan kadın gazeteciler uzmanlaşma olmaması nedeniyle birçok farklı haber türünde görevlendirildiklerini ve kadın-erkek gazeteci arasında bu noktada herhangi bir ayırım yapılmadığını belirtmişlerdir. Ancak birçok sektörde olduğu gibi basında da kadınlara karşı olumsuz bir önyargının varlığından bahsetmişlerdir; “*Ben kendi açımdan söylersem. Mesela bir yerde bir toplantı var. Ya da bir görüşme var diyelim. Bayan olarak o ortama girdiğinde ister istemez çekiniyorsun ortamda çok fazla erkek olduğu için. Yani bir çekingenlik durumu yaşanıyor. Türkiye bazlı düşünürsek, erkekler tabi daha baskın karakterli olduğu için ciddiyete almama olayı illa ki var yani. Kadındır bilmez, ne bilebilir ki? Böyle sıkıntılar olduğunu düşünüyorum. Otorite kurma durumu var. Erkek olsa yaklaşımları farklı olur ama bayan olduğu için bir ciddiyete almama durumu var (G1)*. Konuyla ilgili olarak G3 ise “Kadın olarak çalışmak, küçük şehirlerde, illerde daha sıkıntılı. Sizi önemsemiyorlar. Fikirlerinize değer vermiyorlar. Hep ön planda erkekler olmak istiyor. Her şeyi ben yaptım demek istiyor. Büyük bir bencillik var, kadınlar konusunda. Her şeyleri kendileri yapmak istiyorlar. Ama kadınsız bir hayatları yok. Kadınların daha başarılı olduğunu düşünüyorum” sözleriyle düşüncesini belirtmiştir.*

Bununla beraber çalışmaya katılan kadın gazeteciler gelir durumu açısından herhangi bir ayrımcılık yapıldığını düşünmemektedirler. Bu durum birçok farklı sektörde kadın-erkek çalışanlar arasındaki maaş dengesinin eşit olmadığı durumlar düşünüldüğünde Giresun yerel

* Etik kurallar göz önünde bulundurularak görüşmeciler (G1-G2-G3....) şeklinde kodlanmıştır.

basını için olumlu bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kadın gazeteciler var olan çalışma koşullarından genel olarak memnun olsalar da hiçbiri yaygın basında çalışmamalarına rağmen genel olarak şartların kendileri için çok daha iyi olacağını ve ulusal gazetelerde yükselmelerinin çok daha kolay olacağını düşünmektedir. Ancak G9, yerel basının da kendi içinde bazı avantajları olduğunu ifade etmiştir; *“Bence yerel medya daha iyi. Daha küçük olduğu için. İstedğim zaman çıkabiliyorum. Önemli bir şey olsa gidebiliyoruz. Çalışan bir anne olduğum için yerel medya daha iyi. Şu anda eşimin iş saatleri bana pek uymuyor çocuk açısından. Ama uysa da bir sıkıntıyla karşılaşmam. Patronlarımız sağ olsun o konuda hiçbir kısıtlama getiriyorlar bize. Rahatım burada. Aile ortamı var burada. Yaygın medyada çalışsaydım daha resmi olduğu için eminim sıkıntılar yaşayabilirdim. İzin ve çocuğum konusunda kesinlikle sıkıntı yaşadım. Çocuğum çok küçük olduğu için sürekli hastalanıyor ve aşısı, kontrolü ve ıvır zıvırı olabiliyor. Eminim buradaki gibi çıkıp gidemezdim. Çocuk açısından yerel medya benim için daha iyi.”*

Durumla ilgili G7 ise, *“Yerel medya küçük yer. Çalışma koşulları daha uygun. Ulusal medya büyük yer daha çok sahaya açılıyorsun. Bana bu konuda yerel medya daha iyi geliyor. Mevkii olarak ulusal daha havalı durabilir ama yerelde şöyle bir şey var. Habere gittiğinde pek tanıdık insanlarla karşılaşıyorsun. Küçük yer olduğu için sıkıntı çekmiyorum ama ulusalda olsam kesin çekerdim ama. Hem çalışma saatleri hem de ortamımız çok iyi. Bu yüzden insan daha çok severek yapıyor. Ulusal daha zordur. Daha çok yere açılıyorsun. Habere gidiyorsun. Ben ulusal medyada çalışmak istemezdim. Aslında yapacağım işe bağlı. Bir muhabir olarak asla istemezdim. Çünkü bir habere gidiyorsun. Hep erkek egemenliğinin olduğu yerler. Sırf erkeklerin olduğu bir yere girdiğinde ben rahatsız olurum şahsen. Mesela sırf erkeklere ait bir kongre haberine gittiğimi düşünürsek. Orada bakışlardan rahatsız olurum. Tek bir kadın olarak orada öne çıkıyorsun ya sanki ilk defa kadın görmüş gibi bakanlarda olur ve bu da beni rahatsız eder”* sözleriyle yerel basının kendi açısından sağladığı avantajların altını çizmiştir.

Kadın gazeteciler genel olarak ulusal basında mesleki açıdan yükselmelerinin daha kolay olacağını ifade ederek aslında kurumsallaşmış bir yapıda çalışmanın avantajlarına vurgu yapmışlardır. Ancak özellikle küçük bir yerde çalışmanın kendilerine getirdiği avantajları da dile getirmişler ve bu anonim yapı kadın çalışanlar için öne çıkan bir unsur olarak dikkat çekmiştir.

Kadın Gazetecilerin Meslekteki Cinsiyet Eşitliğine Dair Görüşleri

Günümüzde gazetecilik koşullarında rekabet oldukça ön planda olan bir unsurdur ve bu durum genellikle gazetecilerarasındaki ilişki durumunu etkilemektedir. Bu konuda yapılan sorgulamada Giresun yerel basınında çalışan kadın gazeteciler erkek meslektaşları ile dayanışma içinde olduklarına yönelik bildirimde bulunmuşlardır. Ayrıca kadın gazeteciler, çocuk ile ilgili acil durumlarda, doğum, yakınlarının ölümü ve sağlık problemleri gibi izin kullanımını gerektiren

konularda da yasal haklarından yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu anlamda çalışmaya katılan kadın gazetecilerin hepsinin yöneticisi erkek olmasına rağmen herhangi bir mobbinge uğramadıkları göze çarpmaktadır.

Kadın gazeteciler, genel olarak kadınların medya sektöründe daha fazla yer almamalarının toplumsal olarak yaratılan “gazetecilik mesleği kadınlar için zor bir meslek” algısından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Konuyla ilgili olarak G4; *“Toplumda bayanlara yönelik kırılmayan tabular var. “Kadın, yani kadın başına mesela ben gazete bile dağıttım yeri geldiği zaman. Gazete dağıtmak başlı başına asla ayıp bir şey değildir. Gazete dağıtırken şununla çok karşılaştım. Kısa bir dönemde elemanımız mevcut değildi. Yeri geliyor her şeyi yapmak zorunda kalabiliyorsunuz. Bu iş yerinde bir çalışma yani ekip çalışması bu. Ve gazete dağıtmam gerekti dağıttım. Mesela o zamanlar sana mı kaldı, sen bayansın gibi tuhaf karşılamalar çok fazla oldu. Yani toplumda bayan olduğu için o kırılmayan tabular mevcut. Belki de burası küçük bir yer olduğu için de olabilir. Erkek yapması gerekir gibi düşünce var yani çoğu yerde. Yani habere gitme konusunda da olabilir böyle şeyler. Sanki bayan böyle çok fazla iş yapamaz, erkek yapsın gibi bir algı her yerde var”* sözleriyle durumu betimlemiştir.

Ayrıca kadın gazetecilerin yönetici olarak yükselememesinin nedeni olarak da kadınlara yeterince fırsat verilmediğini ve bunun temelinde de kadınların çalışma hayatındaki konumlarına dair kalıplaşmış yargıların yattığını ifade etmişlerdir. *“Bence bu durumda biraz kadınlara fırsat verilmeli. Onları çalıştırıp ne kadar başarılılar, değiller, ne kadar bu işi yapabiliyorlar? Bence bu değerlendirilmeli. Ön yargıyla yaklaşılmamalı bu konuda kadınlara. Kesinlikle onlara da birazcık fırsat verilmeli diye düşünüyorum. Fırsat verilip bakılabilir. Kadınlar başarılı zaten. Yani o önyargılarını yıkamıyorlar. Ön yargılarını yıksalar olacak”* (G3). Konuyla ilgili G6 ise düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir; *“Evet, genelde yöneticiler erkek. Değişmesi için kadın yöneticilerin olması lazım. Daha çok kadın girişimcilerin olması gerek. Kadınlara daha çok teşvik verilmesi gerek. Kadınlar ön planda olmalı, ticarete atılmalı. Diğer bütün mesleklerde de bu böyle. Genelde bütün mesleklerde yönetici konumunda olanlar erkek. Bayanlar her zaman ikinci planda oluyorlar. Daha çok erkek baskın. Hele bu küçük yerlerde daha çok. Bayanlar genelde ev hanımı gözüyle bakılır. Bir yerde bir bayan olduğunda farklı bakılabilir erkekler veya büyük yaşlılarımız tarafından”*. Ancak çalışmada yer alan 9 kadın gazeteci kendilerinin bu algıyı kırmak için mücadele verdiklerinin altını çizmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında kadınların meslek yaşantılarında karşılaştıkları önemli sorunlardan bir diğeri de tacize uğramalarıdır. Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS) Kadın ve LGBTİ Komisyonu'nun (TGS, 2018) yayınladığı raporda medyanın erkek egemen ortamında çalışan kadınların karşılaştıkları sorunlar ortaya konmuştur. Rapora göre çalışmaya katılan 168 kadın gazeteciden yüzde 15.5'i (26) fiziksel ve yüzde 8.9'u (15) ise dijital tacize uğradıklarını

belirtmişlerdir. Fakat Giresun ili kapsamında yapılan bu çalışmada tacize dair olumsuz bir durumla karşılaşılmamıştır. Araştırmaya katılan kadın gazeteciler taciz ile ilgili ülke çapında yaşanan genel bir problemin olduğunu ve yerelde de zaman zaman bu tip olaylarla karşılaşp haberleştirdiklerini söylemelerine rağmen ne iş yerinde meslektaşlarından ne de haber kaynakları tarafından tacize uğramadıklarını belirtmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan çalışmanın temel amacı yerel basında görev yapan kadın gazetecilerin demografik yapılarını, sektörde yaşadıkları sorunları ve beklentilerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen bilgiler ışığında cinsiyet eşitliğinin olmadığı Giresun ili yerel basınının erkek egemen bir yapıda olduğu belirlenmiştir. Genç nesil gazetecilerin temsil ettiği Giresun yerel basınındaki kadın çalışanların eğitim seviyelerinin ise yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak sektörle ilgili eğitim almış kadın gazetecilerin sadece iki tane olması özellikle yerel basının genel problemlerden birisi olan mesleki eğitilmiş işgücünün istihdam edilmemesinin Giresun yerel basınında da yaşandığını göstermiştir. Bu noktada görüşmeler esnasında yapılan gözlemlerde dikkat çeken bir ayrıntıya vurgu yapmak yerinde olacaktır. Görüşmeler kadın gazetecilerin çalıştıkları iş yerlerinde yapılmıştır. Ancak bu mekânların tamamı matbaadır. Yerel basında yayımlanan gazetelerin bağlı olduğu şirketler baskı sektörünün davetiye, kartvizit, afiş, poster vb. farklı alanlarında da faaliyet gösterdiği için Giresun ili yerel basınında profesyonel bir editoryal yapılanmanın olmadığı görülmektedir.

Sektörde kadın olarak çalışmanın avantajları ve dezavantajlarına bakıldığında ise izin gerektiren durumlarda küçük bir yerde çalışmanın avantajı ön plana çıkmaktadır. Özellikle evli ve çocuğu olan 5 kadın gazeteci çocuklarının bakımı ve hastalık gibi durumlarda izin almakta sorun yaşamadıklarını söylemişlerdir. Ayrıca kadın gazeteciler daha iyi bir kariyer için kurumsallaşmış ulusal basında çalışmanın avantaj olduğunu düşünse de yerelde olmanın da kendilerine farklı avantajlar sunduğunu dile getirmişlerdir. Dezavantaj olarak göze çarpan unsur ise kadınların ev ve iş hayatı arasındaki dengeyi sağlamakta yaşadıkları sıkıntılardır. Evli olan kadın gazetecilerin dile getirdiği bu durum diğer iş alanlarında olduğu gibi basın sektöründe de kadınların ev ve iş hayatı arasında birtakım ikilemler yaşamak zorunda kaldığını göstermektedir. Elbette söz konusu durum toplumsal yapının kadın için dayattığı rollerle doğrudan ilgilidir.

Haber üretim süreci sorgulamasında kadın gazeteciler, erkek meslektaşları tarafından ayrımcılığa maruz kalmadan, dayanışma içinde olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak 3 kadın gazeteci özellikle gittikleri haber ortamlarında çok fazla erkek meslektaşları olması nedeniyle yeteri kadar ciddiye alınmadıklarını söylemişlerdir. Çalışma koşulları bağlamında ise kadın çalışanlar maaş konusunda herhangi bir eşitsizlik olmadığını ve hepsinin yöneticisi erkek olmasına rağmen mobbinge uğramadıklarını dile getirmişlerdir. Farklı iş kollarında yaşanan ücret

dağılımındaki eşitsizlik ve mobbing sorunlarının Giresun yerel basınında yaşanmadığı söylenebilir. Ulusal basında çalışmanın kariyerleri açısından önemli bir basamak olduğunu düşünseler de genel olarak yerel basında çalışmanın daha resmiyet gerektirmesi, çalışılan sahanın daha büyük olması ve çalışma saatlerinin belirsizliği gibi dezavantajları olduğunu belirtmişlerdir. Kadınların meslek hayatlarında karşılaştığı toplumsal cinsiyet bağlamındaki en büyük sorun şüphesiz taciz olayıdır. Ancak çalışmaya katılan kadın gazetecilerin hiçbiri ne iş yerinde meslektaşlarından ne de haber kaynakları tarafından tacize uğramadıklarını belirtmişlerdir. Haberleştirmek için birçok taciz olayıyla karşılaştıklarını belirtmelerine rağmen kendilerinin böyle bir durumla karşılaşmamış olmaları Giresun yerel basını için olumlu bir durum olarak öne çıkmaktadır.

Çalışma sonunda elde edilen bulgular ışığında Giresun yerel basınında iyileştirilmesi gereken sorunlar şunlardır;

- Basın sektöründe çalışan kadın sayısının artırılarak erkek çalışanlarla eşit bir ortamın yaratılması gereklidir. Giresun ili özelinde faaliyetini sürdüren tüm yerel basın kuruluşlarının kadın gazeteci istihdam etmeleri sağlanmalıdır.
- Yerel basında nitelikli eleman sayısını artırmak için mesleki eğitim almış kişilerin daha fazla istihdam edilebilmesi için gereken yasal düzenleme yapılmalıdır.
- Giresun yerel basınında çalışan gazetecilerin tamamına yönelik toplumsal cinsiyet konusunda eğitim seminerleri düzenlenerek belirli bir bilinç düzeyi kazandırılmalıdır.
- Gazetecilik mesleğinin profesyonel bir editoryal yapılanmaya olan ihtiyacını karşılamak üzere Giresun yerel basınındaki gazetelerin gerekli düzenlemeleri yapmaları gerekmektedir.

Sonuç olarak yapılan bu çalışma Giresun ili yerel basınında cinsiyet eşitliği olup olmadığını ve kadın gazetecilerin yaşadıkları sorunları tespit etmeye yönelik girişimlerden birini oluşturmaktadır. Karadeniz Bölgesinin farklı şehirlerinde benzer çalışmalar veya karşılaştırmalar yapılarak alana kuramsal anlamda daha fazla katkı sağlanabilir.

Kaynakça

- Alyakut, Ö. (2018). Kadın Gazetecilerin Sosyal Hakların Uygulanmasına Yönelik Görüşleri: Kocaeli Medyası Örneği. *1. Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Yeni Ufuklar Kongresi Bildiriler Kitabı* (s. 21-30). İstanbul: Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi.
- Arslan, E., & Arslan, B. (2017). LOCAL PRESS AND WOMEN WORKERS IN THE CONTEXT OF GENDER INEQUALITY. *CURRENT DEBATES IN PUBLIC RELATIONS CULTURAL & MEDIA STUDIES*, 9, 217-238.
- Başak, S. (2009). Cam Tavanlar. *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, XI(2), 119-132.
- Berktaş, F. (2011). Feminist Teoride Açılımlar. *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. içinde Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Çetinel, E., & Yılmaz, S. E. (2016). Feminist Teori: Yönetim Ve Organizasyon Alanına Eleştirel Bir Yaklaşım. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 119-148.
- Donovan, J. (2014). *Feminist Teori*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eroğlu, A. Y., & Arslan, B. (2017). Yerel Basında Kadın Gazeteciler (Mersin Yerel Basın Örneği). E. Doğan, & E. Geçgin içinde, *Current Debates In Public Relations Cultural & Media Studies* (s. 267-285). London: IJOPEC Publication.
- Gezgin, S. (2007). Türkiye'de Yerel Basın. S. Gezgin içinde, *Türkiye'de Yerel Basın* (s. 177-196). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Holvino, E. (2010). Intersections: The Simultaneity of Race, Gender and Class in Organization Studies. *Gender, Work and Organization*, 17(3), 249-277.
- Kara, N. Ç. (2019, 09 12). *Toplumsal cinsiyet eşitliği nedir, Türkiye'de neden tartışma yaratıyor?* 01 2020 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49679143> adresinden alındı
- Nalcioğlu, B. U. (2007). Yerel Kamuoyunun Kitle İletişim Aracı Olarak Yerel Basın. S. Gezgin içinde, *Türkiye'de Yerel Basın* (s. 197-211). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Özdemir, Ö. (2017). İki Sistemli Kuram Olarak Sosyalist Feminizm. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 395-414.
- Şeker, M. (2007). *Yerel Gazeteler*. Konya: Tablet Kitabevi.
- Tekvar, S. O. (2016). Kadın Gazeteci Olmak: Uçan Haber “Kadın ve Medya” Özel Sayısının İncelenmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 435-445.
- TGS (Türkiye Gazeteciler Sendikası). (2018, Mart). *Gazeteci Kadınların Yaşadığı Cinsiyet Ayrımcılığı ve Şiddet Araştırması Raporu*. Mayıs 18, 2020 tarihinde e.issuu.com: <https://e.issuu.com/anonymous-embed.html?u=tgs1952&d=tgs-kadin-rapor> adresinden alındı

TÜİK. (2019). *Yazılı Medya İstatistikleri, 2018*. Nisan 30, 2020 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu:

<http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do;jsessionid=l39fptCbgmTtv6npMW0wyCsnPVnyQZKLs0GmgPnKGg835lJVX5n2!1614207981?id=30593> adresinden alındı

Türkiye’de Medikal Turizmin Gelişimine Etki Eden Faktörlerin SWOT-AHP Yöntemi ile Tespit Edilmesine Yönelik Bir Araştırma

Arzu YİĞİT*

Mehmet Beşir DEMİRBAŞ†

Öz

Bu araştırmanın amacı Türkiye’nin medikal turizm gelişimini etkileyen faktörleri SWOT-AHP yöntemi ile tespit etmektir. Ayrıca Türkiye’nin medikal turizm alanındaki güçlü yönler ile fırsatları en iyi şekilde değerlendirerek bu alandaki zayıf yönler ile tehditlere karşı stratejiler geliştirmek araştırmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Araştırmada Türkiye’nin medikal turizm gelişimini etkileyen temel ve alt faktörleri tespit edebilmek için SWOT-AHP yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonuçları incelendiğinde 32 faktör içerisinde en yüksek ağırlık değerini alan faktörün uygun fiyat avantajı olduğu, hastaların döviz girdisi ile ülke ekonomisine katkısının ise en düşük önem düzeyine sahip faktör olduğu görülmektedir. SWOT-AHP analizi sonucunda, güçlü (%48,5) ve zayıf (%17,8) yönler ile fırsat (%15,9) ve tehditlerin (%17,6) önem derecesine sahip olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de medikal turizm sektöründe çalışanların yabancı dil konusundaki eksikleri ortadan kaldıracak politikalar geliştirmelidir. Tedavi amacıyla Türkiye’yi tercih etme ihtimali yüksek olan ülkelere yönelik tanıtım ve pazarlama faaliyetlerine ağırlık verilmesi ve tüm sağlık kurumlarının faydalanabileceği medikal turizm uygulama rehberinin oluşturulması gerekmektedir. Türkiye’nin uygun fiyat politikasının sürdürülmesi ayrıca sigorta şirketleri, seyahat firmaları ve sağlık kurumları arasında iş birliği ve iletişimi artıracak stratejiler geliştirilmelidir.

Anahtar kelimeler: Sağlık Turizmi, Medikal Turizm, Sistematiik Derleme, SWOT-AHP.

A Research on The Determination of Factors Affecting the Development of Medical Tourism in Turkey by SWOT-AHP Method

Abstract

The aim of this research is to determine the factors affecting the development of medical tourism in Turkey by SWOT-AHP method. In addition, developing strategies against weaknesses and threats in this area by making the best use of the strengths and opportunities in the field of medical tourism in Turkey is another objective of the research. The SWOT-AHP method was used to determine the main and sub factors affecting the development of medical tourism in Turkey. When the results of the research were examined, it was determined that the factor with the highest weight value among the 32 factors had an affordable price advantage, while the contribution of the patients to the national economy with foreign currency input was the factor with the lowest importance level. SWOT-AHP analysis found that strong (48.5%) and weak (17.8%) aspects, as well as opportunity (15.9%) and threats (17.6%) were of importance. Medical tourism sector in Turkey should develop policies to eliminate the deficiencies in foreign language. It is necessary to focus on the promotion and marketing activities for countries that are likely to prefer Turkey for the purpose of treatment and to establish a medical tourism application guide that can be used by all health institutions. Maintaining Turkey's affordability policy should also be developed strategies that will enhance cooperation and communication between insurance companies, travel companies and health institutions.

Keywords: Health Tourism, Medical Tourism, Systematic Review SWOT-AHP

Received/Geliş: 25.02.2020

Accepted/Kabul: 02.05.2020

* Bu araştırma etik kurul incelemesi için 12 Aralık 2019 tarihinde Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurul Başkanlığına başvurulmuştur. Kurulun 02.01.2020 tarihli 86/1 sayılı kararı ile etik açıdan uygun olarak hazırlandığına karar verilmiştir

* Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Sağlık Yönetimi Bölümü, arzuuyigit@sdu.edu.tr, /0000-0002-5777-3405

† Uz. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, /0000-0002-5137-0496
(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Turizm, bireyin yaşadığı yerleşim yeri dışına çıkarak mekânlar arasında yer değiştirmesi, gidilen bu yerlere ait ürün ve hizmetlerin kullanılması ile geçici bir süre tatil yapması olarak tanımlanabilir (Gülmez, 2012: 4). Sağlık turizmi, “sağlığın bozulmaması, geliştirilmesi ve hastalıkların tedavisi amacıyla başka bir ülkeye seyahat ederek orada en az 24 saat geçirmek suretiyle alınan hizmetlerdir” (SB, 2012: 22). En genel anlamda sağlık turizmi, kendi yaşadığı yerden başka yerlere sağlık amacı ile seyahat eden insanların oluşturduğu turizmdir (Tengilimoğlu, 2017:7) . İnsanlar yüzyıllarca birçok sebepten dolayı seyahat etmişlerdir. Son yıllarda ulaşım imkânlarının artmasına paralel olarak seyahatin daha kolay olması ve iletişim ağı ile birlikte bireylerin sağlık hizmeti alma olanakları çeşitlenmiştir. Bireyin farklı bir ülkeden sağlık hizmeti almasının nedenleri aşağıda belirtilmiştir (SB, 2012: 65);

- a) Ülkesinde teknoloji ve yetiştirilmiş personel eksikliği,
- b) Tedavi ile beraber tatil yapabilme fırsatı,
- c) Daha kaliteli sağlık hizmetine erişim ihtiyacı,
- d) Hastanın kendi ülkesinde estetik ameliyat ve infertilite gibi tedavileri olduğunun duyulmasını istememesi,
- e) Kendi ülkesinin coğrafi konum ve iklim bakımından yetersiz olması bununla beraber kişinin doğa, kültür ve tarihi merakı,
- f) Yaşlı, engelli ve kronik hasta bireylerin farklı bir destinasyonda tedavi olmak istemeleri,
- g) Bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylerin farklı ülkelerde tedavi olmak istemeleri,
- h) Bireyin yaşama arzusu ve hayata olan inancı

Sağlık turizmi, spa-wellness turizmi, medikal turizm, ileri yaş ve engelli turizmi ve ölüm turizmi gibi türleri bulunmaktadır (Aktepe, 2013: 174). Bu ana bileşenlerin yanında son yıllarda uzun yaşam köyleri olarak adlandırılan; yaşlılıkla beraber kimsesiz olan ya da kimseye yük olmak istemeyen bireyler için tasarlanmış, içinde birçok sosyal aktivite olan huzur evlerini andıran fakat köy hayatını temel alan sosyal yaşam alanları geliştirilmektedir (Aktepe, 2013: 171). Medikal turizm; yükselen tedavi maliyetleri, sigorta kapsamında olmayan maliyetli tedaviler, uzun bekleme süreleri ile farklı ülkeler tanımak gibi sebeplerle meydana gelen ve varlığını sürdüren ekonomiye katkısı oldukça büyük olan bir sektördür (Muzaffar and Hussain, 2007: 216–217).

Günümüzde, 50’den fazla ülkede medikal turizmin ulusal bir endüstri haline geldiği tespit edilmiştir. Hindistan, Tayland, Singapur, Malezya gibi Asya ülkeleri popüler medikal turizm yerleri olmasına rağmen, Türkiye medikal turizmde istenilen seviyeye ulaşamamış ve medikal turizm pazarından yeterince pay alamamıştır (Yiğit, 2016:107). McKinsey Raporu verilerine göre (Ehrbeck, et al., 2008: 5), medikal turistlerin yaklaşık %40’ı, bölgelerindeki yetersiz veya sınırlı sağlık hizmetlerinden dolayı daha iyi ve gelişmiş bakım imkânlarına sahip merkezlere seyahat

etme eğilimindedirler. Bu kapsamda medikal turizmin, son yıllarda daha popüler hale gelmesine sebep olan etmenler şu şekildedir (Connell , 2011: 42);

- Gelişmiş ülkelerde sağlık ve sigortanın artan maliyeti,
- Daha uzun bekleme süreleri,
- Hava taşımacılığında maliyetlerinin düşmesi,
- İnternet erişimi,
- Kozmetik cerrahi talebi,
- Dünya nüfusunun yaşlanması ve teknolojinin ilerlemesi ile daha yüksek tıbbi bakım beklentileri ve yeni ihtiyaçların ortaya çıkması,
- Tedavi için ödeme gücünde yaşanan artış,
- Seyahat ve tıbbi bakımı bir tatil ile birleştirmek için serbest zamanın bulunması.

Medikal turizmin finansal olarak avantajı, minimum bekleme süresi, özel tedaviler ve yüksek kalitede sağlık hizmetinin yanında farklı ülke ve coğrafyalarda tatil yapma imkânı da bulunması medikal turizmi cazip bir sektör haline getirmiştir (Kumar and Hussian, 2016: 3). Sağlık turizmine olan yoğun ilgi nedeniyle ülkeler medikal turizme yatırım yapmaktadırlar. Bu da hasta arzını arttırmakta böylelikle verimlilik artma eğilimi göstermekte ve gelişmiş ülkelerin sağlık hizmetini daha ucuza sunmalarına sebep olmaktadır (Toprak vd., 2014: 43). Günümüzde insanlar sağlık sorunlarını çözerken aynı zamanda seyahat etmek ve tatillerini de tedavi esnasında ve sonrasında yapmak istemektedir (Toprak vd.,2014: 39). Medikal turizm talebini olumsuz yönde etkileyen etmenlerin ise güvenlik, dil, maliyet ve kalite eksikliği olduğu söylenebilmektedir. Medikal turist için hekimin, aracı kurumun, sağlık kuruluşunun ve konaklama hizmetlerinin kalitesi ülke tercihi en önemli unsurdur (Tontuş, 2015: 32–33; Kılınç, 2017: 133). Medikal turizm hizmetinin ülkemizde başarılı bir şekilde işleyebilmesi için öncelikle medikal turizmde altyapı ve üst yapısının sağlam temeller üstüne kurulmuş olması gerekmektedir (Ergen, 2018: 38). Medikal turizm arz, talep modeline göre (Heung et al., 2010: 244); medikal turizm talebini etkileyen en önemli faktör tıbbi tedavi ihtiyacının ortaya çıkmasıdır. Tedavi ihtiyacının ortaya çıkmasının ardından medikal turizm yapan ülke ve sağlık kurumlarının sektöre yönelik tanıtım ve dağıtım kanalları öne çıkmaktadır. Sonrasında tedavi ihtiyacını karşılayacak medikal turist için ülke seçimi, hastane seçimi ve hangi hekimi seçeceği gibi bir takım tercihler ortaya çıkmaktadır (Yiğit, 2016: 110). Modelin arz yönünde ise hizmet sağlayıcı ülke için altyapı ve üstyapı (hastaneler, klinikler, özel sektör katılımı, kamu katılımı), tanıtım (pazarlama stratejisi, Sağlık Bakanlığı, hastane kurulu, dış ilişkiler), turizm kurulu (komiteler, yurt dışı promosyonları, ulusal kampanyalar), kalite (akreditasyon, belgelendirme) ve iletişimin (dil, internet) önemli olduğu görülmektedir (Heung et al., 2010: 244).

Literatüre göre medikal turizmin en önemli merkezleri; Hindistan, Tayland, Singapur ve Malezya gibi Asya ülkeleridir. Hindistan bu alanda geliştirdiği stratejiler ile başarılı olmuştur. Örneğin modern tıbbi yöntemleri kendine göre uyarlamış, teknolojik olarak sürekli yenilenmiş, düşük maliyet ve kaliteli hizmet stratejileri kullanarak tanıtımını başarılı bir şekilde yapmıştır (Connell, 2006: 1097). Bir ülkeyi medikal turizmde diğer ülkelerin karşısında farklı kılan en önemli faktör %90 oranında uygun maliyetli hizmet sunmasıdır (Alsharif et al., 2010: 322). Tayland 1970 ve takip eden yıllarda cinsiyet değişikliği konusunda önemli gelişmeler kaydederek bu alanda söz sahibi olmuştur. Daha sonraları ise kozmetik alanında önemli gelişim göstererek ün yapmıştır. Bu sayede Tayland sağlık turizmi alanında hatırı sayılır bir isim yapmıştır. Malezya 1998 Asya ekonomik krizinde ağır darbe almış ve yeni çıkış yolları arayışına girmiştir. Bu arayışlardan sonra sağlık turizmine yönelmiş ve bu alanda stratejiler belirlemiştir (Connell, 2006: 1095), yerli ve yabancı tüm yatırımcılara destek sağlamıştır. Malezya’nın en büyük avantajı özellikle cerrahi operasyonların uzun bekleme süreleri olmaksızın yapılabilmesidir. Aynı zamanda medikal müdahalenin dışında turizm içinde sunduğu seçenekler ile cazibe noktası haline gelmiştir (Altes, 2005: 264–265). Ayrıca 1998 yılı itibarı ile Malezya hükümeti sağlık turizmini geliştirmek amacıyla 220’den fazla özel hastaneye teşvik vermiştir. Bu amaçla hastaneler akredite edilerek, daha kaliteli hizmet sunabilmek amacıyla Mayo Clinic, Johns Hopkins Üniversitesi Tıp Merkezi ve Great Ormond Street Çocuk hastaneleriyle işbirliği yapılmıştır (Chee, 2007: 12).

Sağlık Bakanlığı, sağlık turizmi alanında; beş yüz sağlık kuruluşuna ‘sağlık turizmi yetki belgesi’ vermiştir. Ayrıca medikal turizm ile ilgili fiyat tarifeleri oluşturulmuş, hedeflenen ülkelere yönelik olarak 4 farklı dilde ‘Sağlık Rehberi’ hazırlanmış, 6 dilde yedi gün 24 saat hizmet veren ‘Uluslararası Hasta Destek Birimi Tercümanlık ve Çağrı Merkezi’ (UHDB) açılmış, ‘Sağlık Turizmi Portalı’ oluşturulmuş ve konaklamalı FTR yönetmeliği yayınlanmıştır (Koca, 2018: 157–162). Türkiye’de On Birinci Kalkınma Planı (2018-2023) kapsamında sağlık turizmi alanına yönelik belirlenen hedefler aşağıda sıralanmıştır (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 148).

- Ortalama kalış süresinin tüm yıla yayılması ve turizmin gelişimini sağlayacak olan sağlık turizmi alanına yönelik pazarlama ile tanıtım faaliyetlerinin yürütülmesi,
- Tanınırlık faaliyetlerine ağırlık verilerek hem nitelik hem de nicelik bakımından hizmet kalitesinin artırılması,
- Alana yönelik hukuki düzenlemeler tamamlanarak denetim ve akreditasyona yönelik sağlam bir alt yapı oluşturulması,
- Sağlık turizmi alanında ülke tanıtım ve pazarlama faaliyetleri yürütülmesi,
- Medikal turizmin, termal turizm dışında yaşlı ve engelli turizmi ile olan bağının güçlendirilmesi

Yöntem

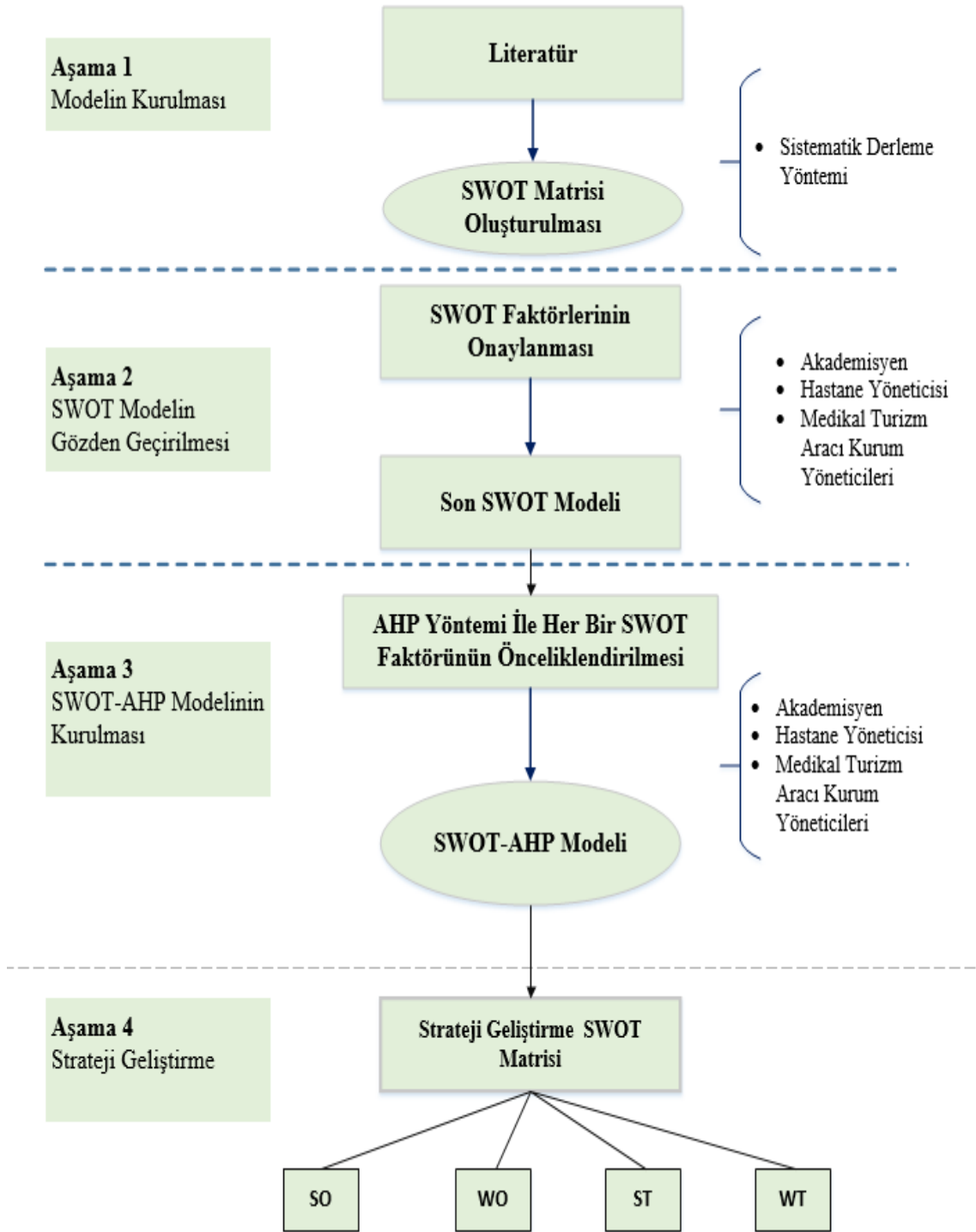
Bu araştırmanın amacı Türkiye'nin medikal turizm gelişimini etkileyen faktörleri SWOT-AHP yöntemi ile tespit etmektir. Ayrıca Türkiye'nin medikal turizm alanındaki güçlü yönler ile fırsatları en iyi şekilde değerlendirerek bu alandaki zayıf yönler ile tehditlere karşı savunma stratejileri geliştirmek araştırmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'nin medikal turizm gelişimini etkileyen temel ve alt faktörleri SWOT-AHP yöntemi önceliklendirmek için aşağıda belirtilen basamaklar sırası ile izlenmiştir. İlk olarak sistematik derleme yöntemi ile Türkiye'de medikal turizmin gelişimine etki eden SWOT grupları ve bu gruplara ait alt faktörler belirlenmiştir. Araştırmanın ikinci aşamasında belirlenen SWOT faktörleri akademisyenler, hastane yöneticileri ve medikal turizm aracı kurum yöneticileri tarafından değerlendirilerek SWOT modeline son hali verilmiştir. Üçüncü aşamada ise SWOT-AHP modeli kurulmuş ve uzman görüşlerinden yararlanarak SWOT faktörlerinin öncelik derecesi belirlenmiştir. Son aşamada ise elde edilen veriler doğrultusunda SWOT matrisine göre stratejiler geliştirilmiştir. Araştırmaya ilişkin model Şekil 1'de verilmiştir.

Araştırmada ikili karşılaştırma matrisinin oluşturulmasında 5 bölüm ve 118 maddeden oluşan AHP görüşme formu kullanılmıştır. AHP görüşme formunda yer alan kriterler sistematik derleme yoluyla belirlenmiştir. Araştırmada literatür taraması 06.06.2019 -01.12.2019 tarihleri arasında yapılmıştır. Sistematik derlemeyle ortaya çıkan SWOT faktörlerinin önem derecelerinin belirlenmesi amacıyla 02.01.2020-20.01.2020 tarihleri arasında sağlık turizmi yetki belgesine sahip sağlık kurullarında çalışan uzmanlar, akademisyenler ve aracı kuruluş yetkilileri ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Araştırma kapsamında medikal turizm alanında uzman kişilerden, veri toplama aracı olarak kullanılan AHP görüşme formuna verdikleri yanıtların gerçek durumu yansıttığı varsayılmaktadır.

Araştırmanın etik kurul izni Süleyman Demirel Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığı'ndan 02.01.2020 tarih ve 86/1 sayılı belge ile alınmıştır. Araştırmada çıkar çatışması yoktur ve finansal olarak desteklenmemiştir.

Araştırmada uzmanlarla yüz yüze görüşülerek elde edilen veriler "Microsoft Office 2016 Excel'e" aktarılmış ve SWOT verileri AHP yöntemi ikili karşılaştırma matrisleri yapılmıştır. Verilerin öz vektör hesaplamaları ve tutarlılık testleri yapılarak önem dereceleri belirlenmiştir. Analiz sonucunda; SWOT grupları, SWOT grup önem değeri, SWOT faktörleri, faktörün kendi grubu içindeki önemi değeri ve SWOT grupları içindeki önem değeri hesaplanmış ve bunlara uygun stratejiler geliştirilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmada yöntem olarak sistematik derleme, SWOT analizi, AHP ve bütünlük SWOT-AHP yöntemleri kullanıldığından aşağıda bu yöntemler ile ilgili kısaca verilmiştir.

Sistematiik Derleme

AHP görüşme formunda yer alan kriterler sistematiik derleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırmada sistematiik derleme sonuçları PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic reviews and Meta-Analyses) Akış Diyagramına göre hazırlanmıştır. Türkiye’de medikal turizm alanına yönelik SWOT analiz yöntemi ile hazırlanmış makaleler, raporlar, yüksek lisans ve doktora tezleri araştırmanın ana veri kaynaklarıdır. Araştırmaya dâhil edilecek çalışmalara ilişkin dâhil etme ve dışlama kriterleri belirlenmiştir. Sistematiik derlemede, medikal turizm veya sağlık turizmi konularını içermemesi, Türkiye dışında herhangi bir ülkeyi kapsamasa, SWOT çıktılara sahip olmaması, 2010 yılı öncesine ait olması, Türkçe ya da İngilizce dillerinden farklı bir dil içermesi, makale tez veya rapor olmaması ayrıca kalite değerlendirme açısından da zayıf olması araştırmanın dışlama kriterlerini oluşturmaktadır. Anahtar kelimeler oluşturulurken araştırma soruları temel alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan anahtar kelimeler (“Sağlık turizmi” VEYA “Medikal turizm” VEYA “Medikal turizm SWOT taraması”) VE (“SWOT tarama VEYA “Türkiye’de medikal turizm” VEYA “Sağlık turizmi SWOT”) VE (“Türkiye’de sağlık turizmi” VEYA “Sağlık turizmi Türkiye” VEYA “AHP-SWOT medikal turizm”) VE (“Medikal turizm tercih faktörleri” VEYA “Sağlık turizmi karılatırmaları” VEYA “Medikal turizm SWOT değerlendirme”) olarak belirlenmiştir. Taramalar başlangıçta belirlenen anahtar kelimeler doğrultusunda Science Direct, ulusal ve uluslararası üniversitelerin evrimii (online) kütüphaneleri, YK Tez Tarama, Google akademik ve Ulakbim veri tabanları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya dâhil edilecek çalışmaların kalitesinin değerlendirilmesinde Joanna Briggs Enstitüsü tarafından oluturtulmu “Joanna Briggs Enstitüsü Sistematiik Tarama ve Araştırma Sentezleri Kontrol Listesi” kullanılmıştır.

Analitiik Hiyerarşi Süreci (Analytic Hierarchy Process -AHP Yöntemi)

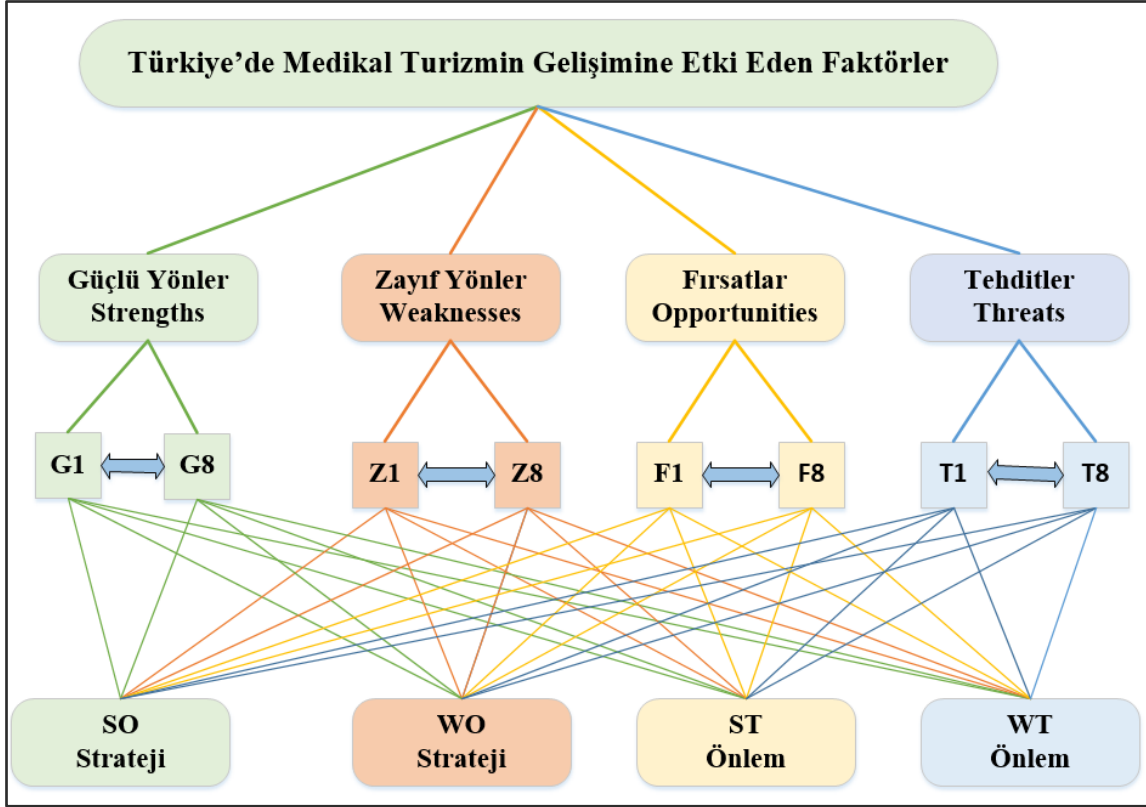
Sağlık hizmetlerinde karar vericiler alternatifler arasından belirlenen kriterlere göre seçim yapar iken maksimum düzeyde fayda sağlayacak alternatifleri seçmelidir. Ancak aynı anda tüm kriterleri karşılayan bir çözüm bulunmamaktadır. Çok kriterli optimizasyon ise belirlenen kriterlere göre (farklı etkileri temsil eden) en uygun çözümü belirleme sürecinde kullanılmak üzere oldukça yeterlidir (Bazzazi, Osanloo and Karimi, 2011: 2550). Klasik SWOT matrisinde, faktörlerin önem dereceleri bilinmemektedir. Bu nedenle araştırmada, Thomas L. Saaty tarafından çok kriterli karar verme problemlerinin çözümü amacıyla geliştirilen AHP yöntemi, SWOT analize aktarılarak kullanılmıştır. AHP karmaşık kararların alınmasını sağlamak için anlaşılabilir ve uygulaması kolay olan bir metottur. AHP nceliklendirme veya öngörmenin gerekli olduğu durumlarda seçim yapmak için kullanılmaktadır (Bhushan and Rai, 2004: 15-16). Bu yöntem sayesinde faktörlerin birbirlerine göre önem düzeyleri sayısal olarak ifade edilebilmektedir. Bu durum AHP yönteminin ikili matris tablosu sayesinde hangi faktörün daha

önemli olduğunu ortaya çıkarmakta böylece zayıf yönler veya tehdit durumunu düzeltmeyi, güçlü yönler ya da fırsat durumunu geliştirmeyi sağlayacak stratejiler geliştirebilmektedir (Bhushan and Rai, 2001:15-16; Görener, 2016: 163). Araştırmada AHP aşamaları uygulanmıştır.

Bütünleşik SWOT-AHP Yaklaşımı

SWOT analizi bir organizasyonun mevcut durumunun tespit edilmesi, analizinin yapılması ve organizasyona adına yargıya varılmasına yardım eden bir araçtır. SWOT analiziyle organizasyonun güçlü yönleri, zayıf yönleri, fırsat ve tehditlerinin analizi yapılabilmektedir (Andrews and David, 1987: 14; Hill and Westbrook, 1997: 47). SWOT analizinin amacı bir kuruluşun güçlü yönleri ile fırsatlarının maksimum düzeyde, zayıf yönleri ile tehditlerinden de minimum düzeyde etkilenmesini sağlamaktır (Shahabi, et al., 2014: 19; Yüksel ve Dağdeviren, 2007: 3364). Güçlü yönlerini, zayıf yönlerini, fırsatlarını ve tehditlerini belirleyen kuruluşlar, güçlü yönleri için bir strateji oluşturabilir, zayıf yönleri ortadan kaldırabilir ve kabiliyetlerini kullanabilir veya tehditlere karşı mücadelede bir seçenek geliştirebilir. SWOT analizi, kurumun geleceğini etkileyebilecek en önemli iç ve dış faktörleri (stratejik faktörler) özetlemektedir (Oreski, 2012: 284). Ancak geleneksel SWOT matrisinde, faktör elemanlarının ağırlık düzeyleri sayısal olarak ortaya konulamamaktadır. SWOT analizi tek başına kantitatif bir sonuç verememektedir. Bu durumun üstesinden gelebilmek için SWOT analizi “TOPSIS, AHP, Analitik Ağ Süreci (AAS)” gibi çok kriterli karar verme teknikleri ile entegre halde kullanılabilir (Sevim, 2019: 148). SWOT analiz yönteminin bu eksikliğini ortadan kaldırmak için araştırmada AHP yönteminden yararlanılmıştır.

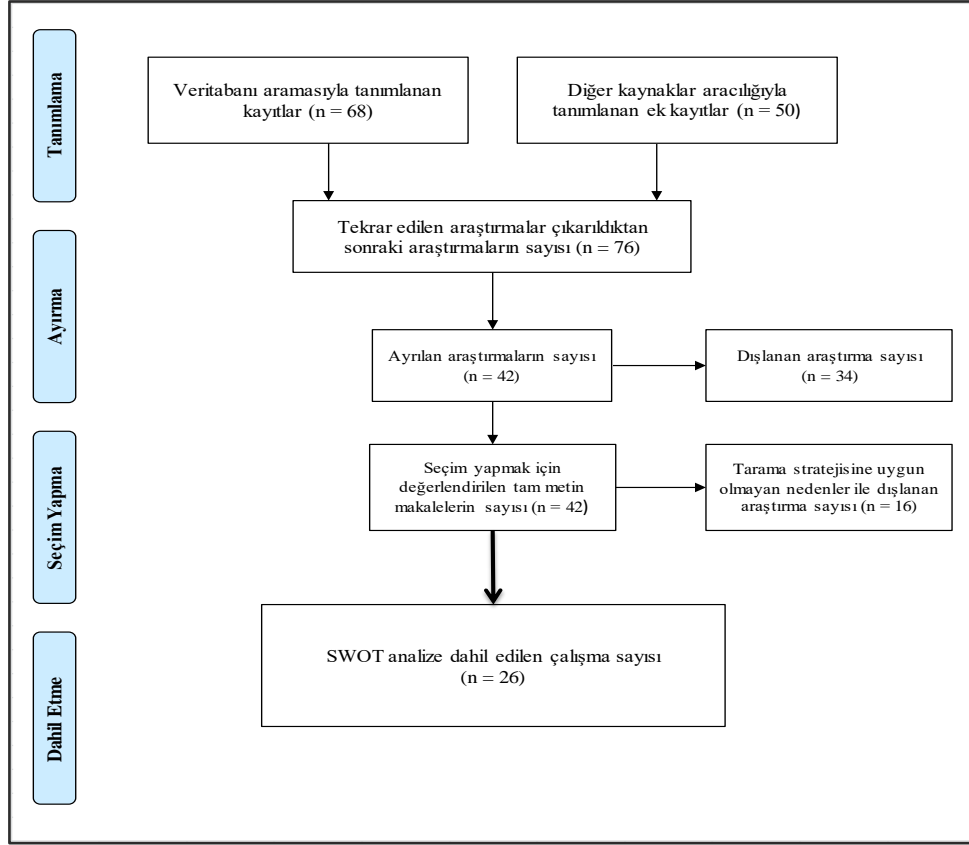
Araştırmada kullanılan SWOT-AHP modeli Şekil 2’de gösterildiği gibidir. Araştırmada SWOT-AHP analizinden elde edilen bulgulara göre güçlü yönler ve fırsatlar, zayıf yönler ve fırsatlar listelenerek geliştirme stratejileri; güçlü yönler ve tehditler listelenerek çeşitlilik stratejiler ve zayıf yönler ile tehditler listelenerek stratejiler (SO, WO, ST, WT) geliştirilmektedir. Araştırma süreci yukarıda açıklanan teorik bilgiler doğrultusunda yürütülmüştür.

Şekil 2. Medikal Turizm SWOT -AHP Modeli

Bulgular

Araştırmanın SWOT kriterleri sistematik derleme yöntemi ile tespit edilmiştir. Sistematik derleme sonucu ulaşılan 118 çalışmadan dışlama kriterlerine göre analiz edilmiştir. Sonuçlar PRISMA akış diyagramında gösterilmiştir (Şekil 3). Araştırmada 42 çalışma tekrarlanan ve/veya SWOT analiz içermeyen çalışmalardan oluşması sebebiyle araştırmaya dâhil edilmemiştir. Geriye kalan 76 çalışmadan 50 tanesi dâhil etme ölçütlerinden bir ve/veya birkaç tanesine uygun olamaması sebebiyle elenmiştir. Sonuç olarak elde kalan 26 çalışma (12 tez, 12 makale, 2 rapor) içerisinde yer alan SWOT veriler tablo haline getirilerek değerlendirilmiştir. Çalışmalarda en fazla vurgulanan sekiz madde bu araştırmanın SWOT faktörlerini ve AHP kriterlerini oluşturmuştur (Tablo 1). Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların kalitesinin değerlendirilmesinde Joanna Briggs Enstitüsü tarafından oluşturulmuş “Joanna Briggs Enstitüsü Sistematik Tarama ve Araştırma Sentezleri Kontrol Listesi” kullanılmıştır

Şekil 3. PRISMA Akış Diyagramı Kaynak: Moher vd. (2015).

Tablo 1. SWOT Matrisi ve AHP Kriterleri

GÜÇLÜ YÖNLER		ZAYIF YÖNLER	
G1	Uygun fiyat avantajı	Z1	Tanıtım ve pazarlamanın yetersizliği
G2	Akredite kuruluş sayısı	Z2	Yabancı dil problemi
G3	Coğrafi konum	Z3	Kamu hastanelerinin ve sağlık profesyonellerinin yetersiz oluşu
G4	Turizm çeşitliliği	Z4	Yabancı sigorta şirketleri ile işbirliği eksikliği
G5	Özel sektörün güçlü olması	Z5	Yanlış fiyatlandırma uygulamaları
G6	Nitelikli ve düşük maliyetli sağlık insangücü	Z6	Avrupa sağlık mevzuatının bilinmemesi
G7	Ulaşım avantajı/THY	Z7	Bakanlıklar ve sektör arası koordinasyon eksikliği
G8	Devlet desteği/Politikaları	Z8	Medikal Turizm stratejisi/mevzuatı olmayışı
FİRSATLAR		TEHDİTLER	
F1	Dünya nüfusunun yaşlanması ve buna bağlı hastalıkların artışı	T1	Rakip ülkelerin medikal turizm avantajları
F2	Teknoloji ve internet sayesinde etkili pazarlama	T2	Komşu ülkelerde yaşanan siyasi krizler ve terör olayları
F3	Gurbetçi sayısının çok olması	T3	Bulaşıcı hastalık ve malpraktis riski
F4	Medikal turizmin küresel eğilimleri	T4	Hekimlerin özel kurum tercihi
F5	Uygun seyahat maliyetleri	T5	Yerel hastaların ikinci planda kalması
F6	Gelişmiş ülkelerde bekleme sürelerinin fazla olması	T6	Mevzuatın devamlı güncellenmesi
F7	Yabancı yatırımcılar/sermaye girdisi	T7	Kontrolsüz fiyatlandırma
F8	Hastaların döviz girdisi ile ülke ekonomisine katkısı	T8	İmaj problemi

Tüm uzman görüşlerine yönelik güçlü ve zayıf yönler ile fırsat ve tehditlere ait SWOT faktörlerin ikili karşılaştırma matrisi Tablo 2'de verilmiştir. Araştırma sonucuna göre SWOT faktörlerinin tutarlılık oranı CR %10 daha küçük olduğu saptanmıştır.

Tablo 2. SWOT Faktörleri İkili Karşılaştırma Matrisi

Güçlü	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	Toplam	Ağırlıklar	CI	Ei
G1	0,288	0,357	0,334	0,285	0,343	0,215	0,224	0,214	2,258	0,282	2,340	8,289
G2	0,119	0,148	0,169	0,177	0,180	0,154	0,157	0,132	1,236	0,155	1,279	8,276
G3	0,108	0,109	0,125	0,190	0,133	0,152	0,132	0,112	1,062	0,133	1,097	8,262
G4	0,073	0,060	0,048	0,072	0,082	0,104	0,086	0,087	0,613	0,077	0,629	8,207
G5	0,077	0,075	0,087	0,081	0,092	0,164	0,138	0,109	0,823	0,103	0,844	8,199
G6	0,139	0,100	0,086	0,072	0,058	0,104	0,137	0,158	0,854	0,107	0,866	8,110
G7	0,103	0,075	0,076	0,067	0,053	0,061	0,080	0,120	0,635	0,079	0,646	8,140
G8	0,092	0,077	0,076	0,057	0,058	0,045	0,046	0,068	0,518	0,065	0,532	8,214
RI: 1,41; CR (Tutarlılık Oranı): 5,82; CR<%10												
Zayıf	Z1	Z2	Z3	Z4	Z5	Z6	Z7	Z8	Toplam	Ağırlıklar	CI	Ei
Z1	0,175	0,187	0,220	0,173	0,181	0,148	0,135	0,141	1,361	0,170	1,382	8,128
Z2	0,208	0,222	0,225	0,217	0,249	0,191	0,213	0,231	1,756	0,220	1,781	8,114
Z3	0,103	0,128	0,130	0,189	0,108	0,170	0,141	0,125	1,093	0,137	1,110	8,128
Z4	0,132	0,133	0,089	0,130	0,162	0,169	0,159	0,116	1,091	0,136	1,106	8,106
Z5	0,109	0,101	0,136	0,091	0,113	0,125	0,143	0,131	0,949	0,119	0,962	8,107
Z6	0,079	0,078	0,051	0,051	0,060	0,067	0,070	0,087	0,543	0,068	0,547	8,065
Z7	0,099	0,080	0,071	0,063	0,061	0,073	0,077	0,092	0,615	0,077	0,620	8,071
Z8	0,094	0,073	0,078	0,085	0,066	0,058	0,063	0,076	0,592	0,074	0,600	8,101
RI: 1,41; CR (Tutarlılık Oranı): 5,75; CR<%10												
Fırsatlar	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	Toplam	Ağırlıklar	CI	Ei
F1	0,239	0,255	0,282	0,280	0,246	0,186	0,179	0,182	1,850	0,231	1,905	8,237
F2	0,181	0,193	0,218	0,228	0,213	0,175	0,144	0,166	1,518	0,190	1,564	8,243
F3	0,098	0,103	0,116	0,129	0,145	0,151	0,129	0,103	0,974	0,122	1,006	8,257
F4	0,095	0,094	0,100	0,111	0,130	0,155	0,142	0,154	0,982	0,123	1,008	8,213
F5	0,107	0,100	0,088	0,094	0,110	0,157	0,160	0,132	0,949	0,119	0,972	8,195
F6	0,106	0,091	0,063	0,059	0,058	0,082	0,136	0,097	0,691	0,086	0,703	8,134
F7	0,092	0,093	0,063	0,054	0,048	0,042	0,069	0,105	0,566	0,071	0,572	8,097
F8	0,081	0,071	0,069	0,044	0,051	0,052	0,040	0,061	0,470	0,059	0,479	8,151
RI: 1,41; CR (Tutarlılık Oranı): 5,81; CR<%10												
Tehditler	T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	Toplam	Ağırlıklar	CI	Ei
T1	0,237	0,313	0,305	0,259	0,223	0,202	0,169	0,143	1,850	0,231	1,957	8,461
T2	0,138	0,183	0,248	0,262	0,197	0,182	0,173	0,155	1,538	0,192	1,629	8,477
T3	0,097	0,092	0,125	0,182	0,187	0,173	0,157	0,131	1,143	0,143	1,198	8,387
T4	0,069	0,053	0,052	0,076	0,120	0,121	0,110	0,124	0,724	0,091	0,744	8,226
T5	0,089	0,078	0,056	0,053	0,084	0,110	0,108	0,136	0,712	0,089	0,727	8,164
T6	0,105	0,089	0,064	0,056	0,068	0,089	0,117	0,132	0,720	0,090	0,735	8,167
T7	0,123	0,093	0,070	0,061	0,069	0,067	0,088	0,095	0,665	0,083	0,685	8,238
T8	0,141	0,100	0,081	0,052	0,053	0,057	0,079	0,085	0,648	0,081	0,668	8,240
RI: 1,41; CR (Tutarlılık Oranı): 5,88; CR<%10												

SWOT grupları ikili karşılaştırma matrisi Tablo 3'de verilmiştir. Yapılan ikili matris karşılaştırmasına göre tutarlılık oranı %4,51 olarak tespit edilmiştir. Yapılan karşılaştırmaya göre güçlü yönlerin %47,83, zayıf yönlerin %21,18, fırsatların 16,97 ve tehditlerin ise %14,03 ağırlık puanı aldıkları saptanmıştır. SWOT grupları ve faktörlerine ilişkin bütünleşik önem değerleri ve sırası Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 3. SWOT Grupları İkili Karşılaştırma Matrisi

SWOT Grupları	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler	Fırsatlar	Tehditler	Ağırlıklar	CI
Güçlü Yönler	0,4856	0,5412	0,4818	0,4043	47,83	1,95
Zayıf Yönler	0,1781	0,1985	0,2634	0,2072	21,18	0,86
Fırsatlar	0,1596	0,1194	0,1583	0,2414	16,97	0,68
Tehditler	0,1766	0,1409	0,0965	0,1471	14,03	0,56
Toplam	1,0	1,0	1,0	1,0	100,0	4,1

RI: 0,9 - CR(Tutarlılık Oranı): 4,51 CR<%10

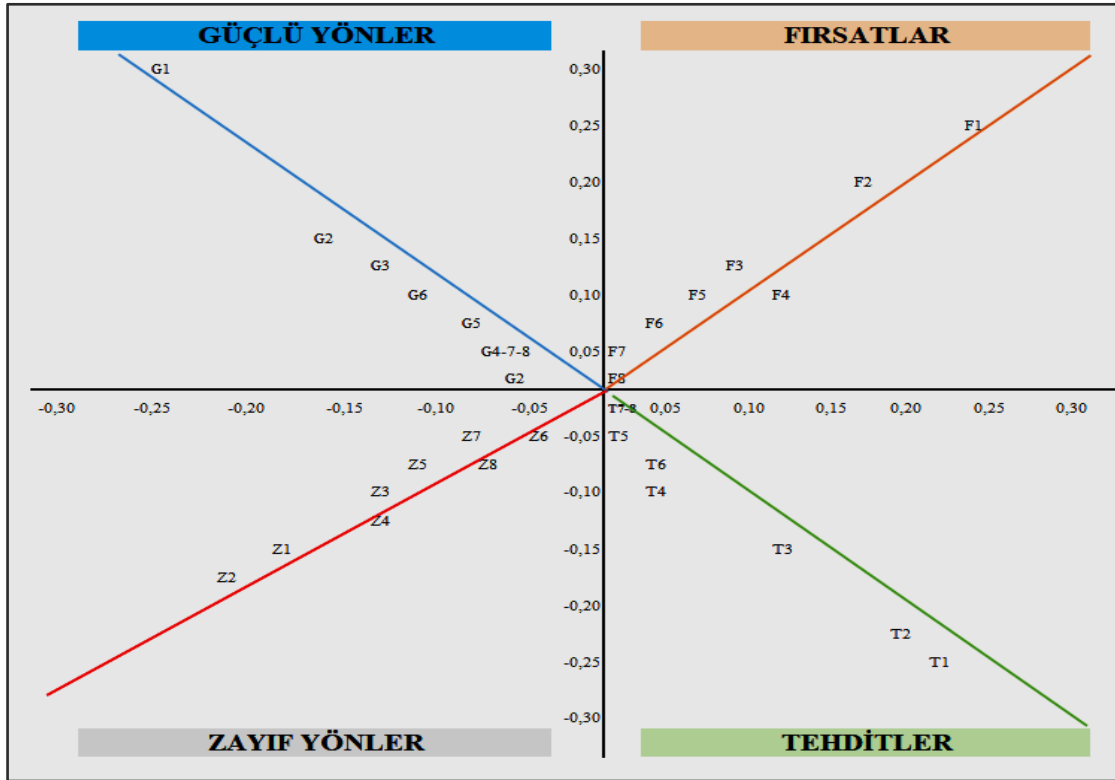
Tablo 4. SWOT Grupları ve Faktörlerine İlişkin Bütünleşik Önem Değerleri ve Sırası

SWOT Grupları	SWOT Grup		SWOT Faktörleri		Faktörün Grubu İçinde	SWOT Grupları İçinde	
	Puan	S				Puan	S.
Güçlü Yönler	0,4856	1	G1	Uygun fiyat avantajı	0,2822	0,1370	1
			G2	Akredite kuruluş sayısı	0,1545	0,0750	8
			G3	Coğrafi konum	0,1328	0,0645	12
			G4	Turizm çeşitliliği	0,0766	0,0372	28
			G5	Özel sektörün güçlü olması	0,1029	0,0500	18
			G6	Nitelikli ve düşük maliyetli sağlık insan gücü	0,1068	0,0519	17
			G7	Ulaşım avantajı/THY	0,0794	0,0386	25
			G8	Devlet desteği/Politikaları	0,0794	0,0386	26
Zayıf Yönler	0,1781	2	Z1	Tanıtım ve pazarlamanın yetersizliği	0,1701	0,0303	7
			Z2	Yabancı dil problemi	0,2195	0,0391	4
			Z3	Kamu hastanelerinin ve sağlık profesyonellerinin yetersiz oluşu	0,1366	0,0243	10
			Z4	Yabancı sigorta şirketleri ile işbirliği eksikliği	0,1364	0,0243	11
			Z5	Yanlış fiyatlandırma uygulamaları	0,1186	0,0211	16
			Z6	Avrupa sağlık mevzuatının bilinmemesi	0,0679	0,0121	31
			Z7	Bakanlıklar ve sektör arası koordinasyon eksikliği	0,0769	0,0137	27
			Z8	Medikal Turizm stratejisi/mevzuatı olmayışı	0,0741	0,0132	29
Fırsatlar	0,1596	4	F1	Dünya nüfusunun yaşlanması ve buna bağlı hastalıkların artışı	0,2312	0,0369	3
			F2	Teknoloji ve internet sayesinde etkili pazarlama	0,1898	0,0303	6
			F3	Gurbetçi sayısının çok olması	0,1218	0,0194	14
			F4	Medikal turizmin küresel eğilimleri	0,1227	0,0196	13
			F5	Uygun seyahat maliyetleri	0,1186	0,0189	15
			F6	Gelişmiş ülkelerde bekleme sürelerinin fazla olması	0,0864	0,0138	22
			F7	Yabancı yatırımcılar/sermaye girdisi	0,0707	0,0113	30
			F8	Hastaların döviz girdisi ile ülke ekonomisine katkısı	0,0588	0,0094	32
Tehditler	0,1766	3	T1	Rakip ülkelerin medikal turizm avantajları	0,2313	0,0408	2
			T2	Komşu ülkelerde yaşanan siyasi krizler ve terör olayları	0,1922	0,0339	5
			T3	Bulaşıcı hastalık ve malpraktis riski	0,1428	0,0252	9
			T4	Hekimlerin özel kurum tercihi	0,0905	0,0160	19
			T5	Yerel hastaların ikinci planda kalması	0,0890	0,0157	21
			T6	Mevzuatın devamlı güncellenmesi	0,0900	0,0159	20
			T7	Kontrolsüz fiyatlandırma	0,0831	0,0147	23
			T8	İmaj problemi	0,0810	0,0143	24

Tablo 4’e göre G1 kodlu uygun fiyat avantajının güçlü yönlerden en yüksek ağırlık değerine, G4 kodlu turizm çeşitliliğinin ise güçlü yönlerden en düşük ağırlık değerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Zayıf yönlerden Z2 kodlu yabancı dil probleminin en yüksek ağırlık

değerini ve Z6 kodlu Avrupa sağlık mevzuatının bilinmemesi ise en düşük ağırlık değerini aldığı saptanmıştır. Fırsatlardan F1 kodlu dünya nüfusunun yaşlanması ve buna bağlı hastalık artışı en yüksek ağırlık değerine sahip iken F8 kodlu hastaların döviz girdisi ile ülke ekonomisine katkısı ise en düşük ağırlık değerine sahiptir. Tehditlerden T1 kodlu rakip ülkelerin medikal turizm avantajlarının en yüksek ağırlık değerini, T8 kodlu imaj probleminin ise en düşük ağırlık değerini aldığı tespit edilmiştir.

Bir karar durumuna bağlı SWOT analizinin geliştirilmesi amacıyla Kurttila ve ark: (2000: 49) tarafından SWOT faktörlerin ikili karşılaştırma sonuç grafiği kullanılmıştır. Grafikte her çeyreğin çizgisi, her SWOT grubundaki faktörlerin toplam ağırlığını ve her çizgideki noktalar da gruptaki faktörlerin ağırlığını belirtmektedir (Jeon and Kim, 2011: 4). Şekil 4 incelendiğinde en yüksek ağırlık değerini alan faktörün güçlü yönlerde (G1) olduğu görülmektedir. Fırsatlar ve tehditlerin ağırlık değerleri ortalamannın üzerinde iken zayıf yönlerin ağırlık değerlerinin diğer faktörlere oranla daha alt seviyelerde olduğu görülmektedir.

Şekil 4. SWOT Faktörlerin İkili Karşılaştırma Sonuç Grafiği

Faktörler üzerinden SWOT matrisi oluşturulmasının ardından birleşimlerine göre 4 çift strateji grubu (SO, ST, WO, WT) tanımlanabilmektedir (Weihrich, 1982; 60). Bu kapsamda araştırmada Türkiye'de medikal turizm sektörüne yönelik geliştirilen strateji matrisi Tablo 5'de verilmiştir. Matris oluşturulurken güçlü yönler ve fırsatlar ile zayıf yönler ve fırsatlar listelenerek

geliştirme stratejileri; güçlü yönler ve tehditler listelenerek çeşitlilik stratejileri ve zayıf yönler ile tehditler listelenerek savunma stratejileri oluşturulmuştur.

Tablo 5. Türkiye’de Medikal Turizm Sektörüne Yönelik Geliştirilen Strateji Matrisi

Geliştirilen Stratejiler	Güçlü Yönler (S)	Zayıf Yönler (W)
Fırsatlar (O)	Geliştirme Stratejileri (GF)	Geliştirme Stratejileri (ZF)
	SO1- Uygun fiyatlı tedavi paketleri SO2- Yenilikçi ve çağdaş tedavi yöntemlerini geliştirmek SO3- Teknoloji ve sosyal medya kullanılarak etkili pazarlama yapılması SO4- Yabancı sermayeye devlet desteğinin artması	WO1- Medikal turizm alanına yönelik nitelikli yöneticiler yetiştirmek WO2- Medikal turizm alanına yönelik altyapıyı geliştirmek WO3- Sağlık sektöründeki çalışanların yabancı dil eğitim seviyesini artırmak WO4- Kamu hastanelerinde yaşlı bakım merkezlerini yaygınlaştırmak
Tehditler (T)	Çeşitlilik Stratejileri (GT)	Savunma Stratejileri (ZT)
	ST1- Nitelikli iş gücü ve hekimlerin kamuda görev almasını teşvik etmek ST2- Tanıtım ve pazarlama faaliyetleri yürüterek olumlu imaj yaratmak ST3- Rakip ülkelerin medikal turizm politikalarının yakından takip etmek ST4- Yakın çevrede yaşanan siyasi kriz ve terör olaylarına karşı güvenlik önlemlerini arttırmak	WT1- Medikal turist potansiyeli yüksek komşu ülkelerle özel protokoller yapmak WT2- Hastanelerin fiyatlandırma stratejilerini denetlemek ve mevzuata aykırı işlem yapanlara yasal işlem uygulamak WT3- Bakanlıklar ve medikal turizm sektörü arasında iş birliğinin artırılması WT4- Yabancı sigorta şirketleriyle veya yabancı ülkelerdeki sağlık kuruluşları ile özel anlaşmalar yapmak

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma sonunda Türkiye’nin medikal turizm alanına yönelik güçlü yanları; uygun fiyat avantajına sahip olması, akredite olmuş kuruluş sayısının fazla olması ve coğrafi konumun kazandırdığı avantajlar olarak tespit edilmiştir. Türkiye’nin bu alana yönelik zayıf yönleri ise; yabancı dil problemi, tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin yetersiz oluşu ve kamu hastaneleri ile sağlık profesyonellerinin yetersiz oluşu olarak değerlendirilmektedir. Medikal turizme yönelik fırsatların en önemlileri olarak ise; dünya nüfusunun yaşlanması ve buna bağlı hastalıklarda yaşanan artış, teknoloji ve internetin gelişmesi ile pazarlamada yaşanan kolaylık ve medikal turizmde yaşanan küresel eğilimlerdir. Türkiye’yi bu alanda tehdit eden en önemli faktörler; rakip ülkelerin medikal turizm avantajları, komşu ülkelerde yaşanan siyasi krizler ve terör olaylarının varlığı ile bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkma ihtimali olarak değerlendirilmektedir.

Khafizova (2011: 116-120) tarafından yapılan çalışmada medikal turizmde Türkiye’nin en zayıf yönünün sağlık turizmi şirketleri ve turizm işletmelerinin, akredite olmuş hastanelerle iş birliği içinde olmamasıdır. Zenginönül ve ark. (2012: 49) tarafından yapılan çalışmada ise Türkiye’nin medikal turizmde zayıf yönünün paydaşlar arası koordinasyon ve güven eksikliği olduğu ayrıca yurt dışında Türkiye’nin tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin zayıf olduğu tespit

edilmiştir. Barca ve ark. (2013: 87) tarafından yapılan araştırmada ise Türkiye'nin en zayıf yönünün medikal turizm alanına yönelik strateji eksikliği olduğu saptanmıştır.

Daştan (2014: 156–159) yaptığı araştırmada paydaşlar arasında iletişim ve iş birliğinin ayrıca pazarlama ve tanıtım faaliyetleri ile yabancı dil öğreniminin yetersiz olduğunu tespit etmiştir. Aydın ve Aydın (2015: 15) tarafından yapılan araştırmada, Türkiye'nin uygun fiyat avantajına sahip olması ve ülke içinde politik istikrar yaşanması olarak tespit edilirken en zayıf yönünün ise sağlık turizmi alanına yönelik uzmanlaşma eksikliği olduğu tespit edilmiştir. Otamış ve Yüzbaşıoğlu (2015: 182) ise medikal turizm sektöründe işbirlikçi rekabetin zayıf olduğu, bu zayıflığın sebebinin ise ağ ilişkilerin yeterli olmaması olduğunu saptamışlardır. Dökme, (2016: 78) Türkiye'nin en güçlü yönünün güvenilir, kaliteli ve uygun fiyat avantajı olduğunu, yabancı dil probleminin ise Türkiye'nin en zayıf yönü olduğunu saptamıştır. Yiğit (2016) tarafından kamu hastanelerinde medikal turizminin gelişimini etkileyen faktörleri tespit etmek amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Türkiye'de kamu sektöründe medikal turizmin gelişimine etki eden temel faktörler, imaj problemi, tanıtım eksikliği, sağlık politika ve düzenlemeleri, kapasite problemleri, uzman/işgücü eksikliği, dil ve iletişim problemleri, turistik tesis azlığı ve hastane alt yapı problemleri olarak tespit edilmiştir.

Görener (2016: 167) tarafından bütünleşik SWOT-AHP yöntemini kullanılarak yapılan çalışma sonuçlarına göre; Türkiye'nin güçlü yönleri fiyat avantajı ve tecrübeli hekimlere sahip olması iken tanıtım ve pazarlama noktasında yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Sosyal medyanın en önemli fırsat olarak ortaya çıktığı çalışmada Türkiye'nin yabancı dil ve nitelikli sağlık çalışanları noktasında ise yetersiz kaldığını tespit etmiştir. Dinçer ve ark. (2016: 55-56) tarafından yapılan araştırmada, Türkiye ve Hindistan ile Malezya ve Tayland'da sağlık turizmini karşılaştırmıştır. Türkiye'nin sağlık imkânlarının geniş olması ve teknolojiye gereken değerin verilmesi bununla beraber ulaşım ve turizm avantajına sahip olmasının Türkiye'nin en güçlü yönü, Türkiye'nin kötü bir imaja sahip olması ve küresel gelişimlere geç ayak uydurması gibi faktörlerin ise Türkiye'nin zayıf yönleri olduğu tespit edilmiştir. Aydoğdu (2016: 97) Türkiye ile Brezilya medikal turizminin karşılaştırdığı araştırmasında, iki ülkenin de en güçlü yönlerinin uygun tedavi fiyatları, doğal zenginlikleri ve kültürleri olduğu sonucuna ulaşmıştır. En zayıf yönlerinin ise yabancı dil bilen kalifiye personel sayısının yetersiz olması ve güvenlik problemleri olarak tespit edilmiştir. Akbolat ve Deniz, (2017: 137) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'nin en güçlü yönleri coğrafi konumu, sağlık teknolojisine sahip olunması, akredite kuruluş sayısının fazlalığı olarak tespit edilirken en zayıf yönler ise veri paylaşımının yetersiz olması, Avrupa sağlık mevzuatının bilinmemesi ve yabancı sigorta şirketleri ile iş birliğinin yetersizliği olarak tespit edilmiştir.

Özata ve ark. (2018: 4617) tarafından yapılan araştırmaya göre; medikal turizm alanında sağlık teknolojisinde iyi durumda olunması ve yetmişmiş nitelikli iş gücüne sahip olunması güçlü yönler iken çalışanların yabancı dil problemine sahip olması Türkiye’nin en zayıf yönü olarak tespit edilmiştir. Yılmaz (2018: 99-101) Türkiye’de medikal turizmin en güçlü yönünün JCI akreditasyonuna sahip lider ülkelerden olması ve gurbetçi vatandaşların çok olması en önemli fırsat olarak tespit etmişlerdir.

Şahin ve Şahin (2018: 297) tarafından SWOT analiz yöntemi ile Türkiye’de medikal turizmin potansiyeli ve geleceğinin değerlendirildiği çalışma bulgularına göre; rekabet edebilecek stratejik adımların yetersiz olduğu fakat gurbetçi sayısının çok olmasının en önemli fırsat olduğu buna karşılık tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin yetersizliğinin ise Türkiye’nin en zayıf yönlerinden biri olduğu tespit edilmiştir. Kurtuluş ve ark. (2018: 4727) sağlık turizmi alanında güçlü yönü olarak “Türkiye’nin termal turizm açısından zenginliklere sahip olması”, zayıf yönü olarak ise “yetkisiz kurum ve kuruluşların faaliyette bulunması” olarak bulunmuştur. Diğer yandan, Türkiye’nin sağlık turizminde öncelikli fırsatı olarak “sağlık hizmetleri diğer ülkelere kıyasla daha ucuzdur” tehdit unsuru olarak da “çevre ülkelerde yaşanan siyasal istikrarsızlık ve bunların Türkiye’ye olumsuz yansımaları” olarak saptanmıştır. Yiğit ve ark. (2019) tarafından dünyadaki medikal turizm destinasyon alanlarına göre sınıflandırılan ülkelerin verimliliklerini veri zarflama analizi (VZA) tekniği kullanılarak tespit etmek ve Türkiye’de sağlık turizminin önemli bir bileşeni olan medikal turizm sektörünün dünyadaki medikal turizm destinasyon alanları içerisindeki konumunu belirlemeye yönelik bir araştırma yapılmıştır. VZA yönteminde değişkenler dört girdiden (GSMH’den sağlığa ayrılan pay, medikal turizm indeksi, hekim sayısı (bin kişiye)) ve iki çıktıdan (medikal turist sayısı, uluslararası turist sayısı içerisinde medikal turist oranı (%)) oluşmaktadır. Yapılan analiz sonucunda araştırma kapsamındaki ülkelerin medikal turizm etkinliği ortalaması %69.7 olarak tespit edilmiştir. Türkiye’nin verimlilik skoru ise %28.97 olarak tespit edilmişlerdir. Tengilimoğlu vd. (2014:605) tarafından yapılan araştırmada medikal turizmin her alanında revizyonel çalışmalar yapılarak, ulusal bir marka oluşturulmalı ve sağlık turistlerine sunulan hizmetler hakkında şeffaf ve hesap verebilir bir sistem kurulması tavsiye edilmektedir. Türkiye’nin medikal turizm gelişimini etkileyen faktörleri SWOT-AHP yöntemi ile tespit etmek amacıyla yapılan bu araştırma sonucunda aşağıda sıralanan önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler;

- Türkiye’nin uygun fiyat avantajını sürdürmeli ve yabancı sigorta şirketleri ile iş birliği yapılmalı,
- Sağlık çalışanlarının yabancı dil eğitimi almaları sağlanması, medikal turizm sektöründe istihdam edilmek üzere yabancı dil bilen sağlık personelleri yetiştirilmesi,

-
- Akredite kuruluş sayısının fazla olması medikal turistlerin seyahat tercihini olumlu yönde etkilemektedir. Bu kapsamda kamuda da akredite kuruluş sayısının artırılmasına yönelik gerekli çalışmaların yapılması,
 - Medikal turizm sektörüne yönelik devlet teşviklerinin ve proje desteklerinin artırılması,
 - Türkiye'nin rakiplerine nazaran daha üstün olduğu saç ekimi, estetik, yüz nakli ve diş cerrahisi tedavilerinin yurt dışında tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin devlet eli ile yürütülmesi,
 - Sosyal medyanın daha aktif ve düzenli kullanılması, sosyal ağlarda sürekli ve düzenli bir biçimde tanıtım faaliyetlerinin yapılması,
 - Bakanlıklar ile medikal turizm sektörü temsilcileri arasında işbirliği sağlanması,
 - Yaşlanan dünya nüfusu ve artan hastalıklar dikkate alınarak stratejiler oluşturulması,
 - Gurbetçilere yönelik sağlık paketleri oluşturulması ve pazarlanması,
 - Türk Hava Yolları ve medikal turizm sektörü temsilcileri arasında, medikal turistlere yönelik uygun seyahat kampanyaları yapılması konusunda anlaşmalar yapılması,
 - Kamu sağlık kuruluşlarının atıl kapasitelerinin değerlendirilmesi için medikal turizm sektörüne yönelik strateji geliştirilmeli,
 - Komşu ülkelerde yaşanan siyasi kriz ve terör olayları dolayısıyla yaşanan güvenlik konusu üzerinde çalışılması, hastaların güvenlik noktasında bilgilendirmelerinin yapılması,
 - Bulaşıcı hastalık riskini en aza indirecek çalışmaların yapılması,
 - Hekimlerin özel sektörü daha fazla tercih etmesi kamu sektörünün medikal turizm alanında geride kalmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda hekimlerin özel sektör yerine kamu sektörünü tercih etmesini sağlayacak politikaların geliştirilmesi,
 - Türkiye'deki tüm sağlık kuruluşlarının faydalanabileceği "medikal turizm uygulama rehberi" oluşturulması,
 - Özellikle şehir hastanelerinin medikal turizmde markalaşması adına çalışmalar yapılmalı,
 - Kamu hastanelerinin medikal turizm alanında gelişmelerine katkı sağlayacak bilimsel çalışmaların desteklenmesi,
 - Medikal turistlerin Türkiye'yi tercih etmesi için çalışmalar yapılırken yerli hastaların ikinci planda kalma olasılığı, Türkiye için tehdit unsuru olabilmektedir. Bu sebeple yerli ve yabancı hastalara sunulan sağlık hizmetlerinin eşit olması,
 - Kamu hastaneleri, medikal turizm pazarına girerken gerekli fizibilite etütlerini yapmaları bununla birlikte SWOT-AHP ve diğer çok kriterli karar verme yöntemlerini kullanarak analizler yapmaları tavsiye edilmektedir.

Kaynakça

- Akbolat, M., Deniz, N. G. (2017). Türkiye’de Medikal Turizmin Gelişimi ve Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması. *International Journal of Global Tourism Reserch*, 1(2), 128–132.
- Aktepe, C. (2013). Sağlık Turizminde Yeni Fırsatlar ve Türkiye’de Yerleşik Sağlık İşletmelerinin Pazarlama Çabaları. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 170–188.
- Alsharif, M. J., Labonté, R., Lu, Z. (2010). Patients Beyond Borders: A Study of Medical Tourists in Four Countries. *Global Social Policy*, 10(3), 315–335.
- Altes, A. G. (2005). The Development of Health Tourism Services *Annals of Tourism Research*, 32(1), 262–266.
- Andrews, K. R., David, D. K. (1987). *The Concept of Corporate Strategy* (Vol. 101). Homewood, IL: Irwin.
- Aydın, G., Aydın, B. K. (2015). Dünyada ve Türkiye’de Sağlık Turizmi Pazarlama Uygulamaları ve Karşılaştırmalı Durum Analizi. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi* 16 (2):1–21.
- Aydoğdu, F., Luiza, A. (2016). Türkiye ve Brezilya’da Sağlık Turizmi: Bir Karşılaştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Barca, M., Akdeve, E., Balay, İ. G. (2013). Türkiye Sağlık Turizm Sektörünün Analizi ve Strateji Önerileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 64–92.
- Bazzazi, A. A., Osanloo, M., Karimi, B. (2011). Deriving Preference Order of Open Pit Mines Equipment Through MADM Methods: Application of Modified VIKOR Method. *Expert Systems with Applications*, 38(3), 2550–2556.
- Bhushan, N., Rai, K. (2004). *Strategic Decision Making: Applying the Analytic Hierarchy Process*, USA. Springer Verlag London Limited.
- Chee, H. L. (2007). Medical Tourism in Malaysia: International Movement of Healthcare Consumers and the Commodification of Healthcare. Asia Research Institute of the National University of Singapore.
- Connell, J. (2006). Medical tourism: Sea, sun, sand and surgery. *Tourism Management*, 27(6), 1093–1100.
- Connell, J. (2011). *Medical Tourism*. CABI, Cambridge, MA 02139 USA.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019, On Birinci Kalkınma Planı, (2019-2023), <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>, Erişim tarihi. 01.02.2020
- Daştan, İ. (2014). Türkiye’de Sağlık Turizmi: Türkiye ve Özelinde İzmir’de Sağlık Turizminin Mevcut Durum Analizi Ve Strateji Önerileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6(10):143–63
- Dinçer, M. Z., Çiftçi, M. A., Karayılan, E. (2016). Gelişmekte Olan Ülkelerde Medikal Turizm: Türkiye’nin Tayland, Malezya ve Hindistan’a Göre Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 34–60.
- Dökme, S. (2016). Sağlık Turizmi Açısından Adana İlinin İncelenmesi ve Sağlık Çalışanlarının Medikal Turizm Faaliyetlerine Bakış Açısı: Bir Hastane Örneği. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.

- Ehrbeck, T., Guevara, C., Mango, P. O. (2008). Mapping the Market For Medical Travel. *McKinsey Quarterly*, (4), 1–11.
- Ergen, F. D. (2018). Türkiye’de Medikal Turizm Girişimciliği: İstanbul Örneği. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Balıkesir
- Görener, A. (2016). Türkiye’de Medikal Turizm Sektörünün Değerlendirilmesinde Bütünleşik SWOT-AHS Yaklaşımı. *Alphanumeric Journal*, 4(2), 159–159.
- Gülmez, Z. (2012). Türkiye’de ve Dünya’da Sağlık Turizmi ve Çeşitleri: Sağlık Turizminin Ülkemizdeki Mevcut Durumu ve Bazı Ülkelerle Kıyaslanması. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hastane ve Sağlık Kuruluşlarında Yönetim Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Heung, V. C. S., Kucukusta, D., Song, H. (2010). A Conceptual Model of Medical Tourism: Implications For Future Research. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 27(3), 236–251.
- Hill, T., Westbrook, R. (1997). SWOT Analysis: It’s Time for a Product Recall. *Long Range Planning*, 30(1), 46–52.
- Jeon, Y.-A., Kim, J. (2011). An Application of SWOT-AHP to Develop A Strategic Planning For A Tourist Destination, https://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1243&context=gradconf_hospitality, Erişim Tarihi: 01.02.2020.
- Khafizova, L. (2011). Medikal Turizmin Gelişmesinde Seyahat İşletmelerinin Önemi ve Türkiye’deki Durumu. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kılınç, İ. (2017). Türkiye Medikal Turizm Sektöründe Hizmet Kalitesi ve Memnuniyet Üzerine Bir Alan Araştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(17), 130–143.
- Koca, F. (2018). 2019 Yılı Bütçe Sunumu TBMM Plan Bütçe Komisyonu. TBMM Plan Bütçe Komisyonu. <https://sgb.saglik.gov.tr/Shared Documents/2019 Yılı Bütçe Sunumu.pdf>, Erişim tarihi: 05.12.2019.
- Kumar, J., Hussian, K. (2016). Factors Affecting Medical Tourism Destination Selection: A *Malaysian Perspective*. *Journal of Global Business Insights*, 1(1), 1–10.
- Kurttila, M., Pesonen, M., Kangas, J., Kajanus, M. (2000). Utilizing The Analytic Hierarchy Process (AHP) In SWOT Analysis- A Hybrid Method and Its Application To A Forest-Certification Case. *Forest Policy And Economics*, 1(1), 41–52.
- Kurtuluş, S. A., Gün, İ., Aslan, Ö. (2018). Bütünleşik SWOT-AHP Analizi: Türkiye Sağlık Turizmi Uygulaması. *Social Sciences Studies Journal*, 4(23), 4716–4730.
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G. ve Group, T. P. (2015). Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement. *Anticancer Research*, 35(8), 4419–4424.
- Muzaffar, F., Hussain, I. (2007). Medical Tourism: Are We Ready To Take The Challenge? *Journal of Pakistan Association of Dermatologists*, 17(4), 215–218.
- Oreski, D. (2012). Strategy Development By Using SWOT-AHP. *Tem Journal*, 1(4), 283-291.
- Otamiş, P. A., Yüzbaşıoğlu, N. (2015). Medikal Turizm Kümesinin Gelişimi: Antalya Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(13), 165–185.

- Özata, M., Asilkan, Z., Çankaya, M., Suzuk, E. (2018). Türkiye ve Dünya’da Sağlık Turizmine Genel Bir Bakış. *Journal of Social And Humanities Sciences Research*, 5(31), 4611–4619.
- Şahin, Ö. U., Şahin, M. (2018). Türkiye’de Sağlık Turizminin Potansiyeli ve Geleceği: SWOT Analizi. *Journal of Awareness*, 3(Özel), 287–300.
- Sevim, E. (2019). Türkiye’de Medikal Turizmin SWOT- AAS İle İncelenmesi İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- Shahabi, R. S., Basiri, M. H., Kahag, M. R., Zonouzi, S. A. (2014). An ANP-SWOT Approach For Interdependency Analysis And Prioritizing The Iran’s Steel Scrap Industry Strategies. *Resources Policy*, 42, 18–26.
- Sağlık Bakanlığı. (2012). Sağlık turizmi el kitabı. https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/493_saglik-turizmi-el-kitabi-08052012pdf.pdf?0, Erişim tarihi: 01.01.2020.
- Tengilimoğlu, D., Taş, D., Sönmez, E. E., Bircan, İ., Guzel, A. (2014). Health Tourism and Patient Satisfaction in Turkey: The Ankara Example. *International Journal of Economic Practices and Theories Research*, 4 (5): 596-606.
- Tengilimoğlu, D. (2017). *Sağlık Turizmi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Tontuş, H. Ö. (2015). Sağlık Turizmi Nedir? <http://www.satürk.gov.tr/images/pdf/tyst/02.pdf>, Erişim tarihi, 01.01.2010
- Toprak, L., Elsaied, H. H., Mahmood, S. A. (2014). Turizmin Yükselen Trendi: Sağlık Turizmi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(50), 38–57.
- Wehrich, H. (1982). The TOWS Matrix A Tool for Situational Analysis: A New Dimension in Strategic Planning. *Long Range Planning*, 15(2), 54–66.
- Yiğit, V. (2016). Kamu Hastanelerinde Medikal Turizminin Gelişimini Etkileyen Faktörler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(15), 107–119.
- Yiğit, A., Yiğit, V., Eroymak, S. (2019). Veri Zarflama Analizi ile Ülkelerin Medikal Turizm Etkinliğinin Ölçülmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 12, 917-936.
- Yılmaz, B. (2018). Türkiye’nin Medikal Turizmde Ekonomik Performansı: Bir Karşılaştırma. Yıldız Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yüksel, I., Dağdeviren, M. (2007). Using The Analytic Network Process (ANP) in A SWOT Analysis- A Case Study For A Textile Firm. *Information Sciences*, 177(16), 3364–3382.
- Zengingönül, O., Emeç, H., İyilikci, D. E., Bingöl, P. (2012). Sağlık Turizmi: İstanbul’a Yönelik Bir Değerlendirme. Ekonomistler Platformu, İstanbul Kalkınma Ajansı İstanbul.

Hemşirelik Öğrencilerinin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi

Eda ŞAHİN*
Tülay YAVAN†
Merve DEMİRHAN‡
Merve AYDIN§
İlknur YEŞİLÇINAR**

Öz

Teknoloji ve bilimsel değişiklikler sağlık alanıyla da ilgilidir. Hemşirelik mesleğinin teknolojik ilerlemelerin gerisinde kalmaması, öğrenim esnasında teknolojileri kullanma becerilerini geliştirebilmeleri için hemşirelik öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda tutumlarının belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu araştırma 358 hemşirelik lisans öğrencisi ile yapılmıştır. 'Tanıtıcı Bilgi Formu' ve 'Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutum Ölçeği' ile veriler toplanmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistik testleri, Kruskal Wallis ve Mann-Whitney U testleri kullanılmış, yanılma düzeyi $p=0.05$ olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik tutum ölçeği puan ortalamaları $83,68\pm 11,81$ olarak belirlenmiştir. Araştırmamızın sonucunda öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik tutumlarının olumlu yönde yüksek olduğu ve eğitim yılı, kişisel bilgisayara sahip olma, bilgisayar kullanma süresi arttıkça ölçek puanının da arttığı belirlenmiştir ($p<0.05$).

Anahtar Kelimeler: Hemşirelik Öğrencileri, Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Tutum

Determination of Attitudes of Nursing Students towards Information and Communication Technologies

Abstract

Technology and scientific changes are also related to the field of health. It is very important to determine the attitudes of nursing students about information and communication technologies so that the nursing profession does not lag behind technological advances and they can develop their skills to use technologies during education. Therefore, this research was planned and conducted with 358 nursing students studying in a nursing faculty. The data were collected with the 'Introductory Information Form' and 'Attitude Scale towards Information and Communication Technologies'. Descriptive statistics tests, Kruskal Wallis and Mann-Whitney U tests were used in the analysis of the data, and the error level was determined as $p = 0.05$. The average score of the students' attitude scale towards information and communication technologies was determined as 83.68 ± 11.81 . As a result of our research, it was determined that students' attitudes towards information and communication technologies were positively high and the scale score increased as the year of education, owning a personal computer, and using computer increased ($p < 0.05$).

Keywords: Nursing students, Information and Communication Technologies, Attitude

Received/Geliş: 02.08.2019

Accepted/Kabul: 08.11.2019

Etik Kurul Başvuru tarihi:25.12.2015

Etik Kurul Rapor tarihi:05.01.2016

* Dr. Öğretim Üyesi, Giresun Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, edabasustaoglu@gmail.com, [ID/0000-0001-9421-7689](https://orcid.org/0000-0001-9421-7689)

† Prof., İzmir Ekonomi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, tulay.yavan@ieu.edu.tr, [ID/0000-0003-3287-1487](https://orcid.org/0000-0003-3287-1487)

‡ Araştırma Görevlisi, Giresun Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, mervedemirhan.7@gmail.com, [ID/0000-0003-3543-9235](https://orcid.org/0000-0003-3543-9235)

§ Uzman Hemşire, Gülhane Eğitim ve Araştırma Hastanesi, mervemert1321@gmail.com, [ID/0000-0002-7019-4096](https://orcid.org/0000-0002-7019-4096)

** Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü,

iyesilcinar14@gmail.com, [ID/0000-0003-2864-4935](https://orcid.org/0000-0003-2864-4935)

(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Doksanlı yıllardan itibaren teknolojinin hızla büyümesi ile günlük hayatımızda bilgisayar ve buna bağlı teknolojinin kullanımı hızla yaygınlaşmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, “bilgi teknolojileri”, “bilgi ve iletişim teknolojileri” gibi terimler günümüzde sıklıkla kullanılır olmuştur (Farzaneh, Ahmad, & Mohd, 2014; Günbatır, 2014; Gündoğdu et al., 2018). Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT), çeşitli yollarla bilgiyi oluşturmak, iletmek, depolamak, yorumlamak ve işlemek için kullanılan tüm bilgisayar ve iletişim araçlarını kapsayan, dünyada iletişime olanak sağlayan bir terimdir (Olutunu, Olalere, & Solomon, 2015; Günbatır, 2014).

Sosyal hayatımızda da hızla yer alan BİT, eğitim alanını da etkisine alarak bilinen eğitim ve öğretim yöntemlerini değiştirmiştir (Çapık, 2018; Yen-Chun Jim Wu, 2017). Eğitim alanında BİT uygun şekilde kullanıldığında, bilgi birikimi ile verimli bir şekilde iş birliği yaparak ve çalışarak öğrencilerin becerilerini geliştirmek için temel bir araç olabilir (Farzaneh et al., 2014). BİT’in eğitim ve öğretim ile olan birlikteliği; öğrenci başarısının artmasında ve bilginin yayılandırılması süreçlerinde etkin bir rol oynamaktadır (Eryılmaz, 2018).

Teknoloji ve bilimsel değişiklikler sağlık alanıyla da ilgilidir (Terkes, Celik, & Bektas, 2019). Bu alanda hemşirelik bilişsel, psikomotor ve davranışsal beceri gerektiren bir meslek olmasından dolayı hemşirelik eğitiminde yenilikçi uygulamaların kullanımı önemlidir. Hemşirelik mesleğinin amacı sağlık faaliyetlerinin geliştirilmesi, korunması ve hastalıkların önlenmesi olduğu göz önünde tutulduğunda bilimsel gelişmeleri uygulamada anahtar konumda yer almaktadır. Günümüz şartları gereği hemşirelik eğitiminin her aşamasında yeni öğrenme araç ve gereçlerin kullanımı artmıştır. Son yıllarda teknolojinin, eğitimcilerin hemşirelik öğrencilerini mevcut klinik ortamlar için hazırlamalarına olanak sağlayacağı, mevcut çalışan hemşireler için sağlık bakım hizmetini geliştireceği ve becerilerine katkıda bulunacağı belirtilmektedir (Korkmaz, 2018; Kaya, 2011; Kızıl & Şendir, 2019).

Hemşirelik öğrencilerinin teknolojiye olan tutumunun incelendiği bir çalışmada teknolojiyi tıbbi ve mesleki amaçlı bilgiye ulaşmak için kullananların teknolojiye karşı daha olumlu bir tutuma sahip olduğu ifade edilmiştir (Terkes et al., 2019). Hemşirelik öğrencilerinde bakım hizmetleri sırasında klinik karar verme becerileri ile bilgisayar kullanımına yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada, bilgisayar kullanımı konusunda olumlu tutuma sahip olduğu belirlenen öğrencilerin klinik karar verme becerilerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (Özen, Yazıcıoğlu, & Çınar, 2017). Tatlı ve arkadaşlarının, hemşirelerin ve öğrenci hemşirelerin bilgiye erişme amaçlı bilişim teknolojilerinden yararlanma düzeylerini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada öğrenci hemşirelerin bilgi edinme, iletişim kurma ve kendilerini ifade etmek amacıyla bilişim teknolojilerini kullanma seviyelerinin hemşirelere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur (Tatlı et al., 2018). Hemşirelik mesleğinin teknolojik ilerlemelerin gerisinde

kalmaması, öğrenim esnasında teknolojileri kullanma becerilerini geliştirebilmeleri için hemşirelik öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda tutumlarının belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu araştırma hemşirelik öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla yürütülmüştür.

Gereç ve Yöntem

Evren ve Örneklem

Gülhane Hemşirelik Yüksekokulunda 2015-2016 eğitim-öğretim yılında okuyan 375 öğrencinin 358'si araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Veriler "Tanıtıcı Bilgi Formu", "Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılarak elde edilmiştir.

Tanıtıcı Bilgi Formu; öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri ve bilgisayar-internet kullanım olanaklarını içeren toplam 17 soru içermektedir.

Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutum Ölçeği (BİTTÖ); 2014'te Günbatır tarafından geliştirilen ölçek, beşli likert tiptedir. Ölçek, 23 maddeden ve beş alt boyuttan oluşmaktadır. Alt boyutlar sırasıyla; "Genel BİT Eğilimi", "Sanal Ortamda Bilgiye Erişim", "Bilgisayar Donanımı", "Yazılım Kullanımı" ve "Sanal Ortamda İletişim"dir. Ölçekten en az 23 puan, en fazla 115 puan alınabilmektedir (Günbatır, 2014). Ölçeğin tamamından ve alt boyutlarından alınan puan arttıkça öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik tutumları olumlu yönde değişmektedir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach alfa değeri 0.86 olarak bulunmuştur.

Verilerin Toplanması

Öğrencilere, araştırmaya katılımın gönüllülük esası olduğu ve araştırmanın amacı hakkında bilgi verilerek çalışmaya başlanmıştır. Her bir katılımcının veri toplama formunu doldurması yaklaşık 20-30 dakika sürmüştür.

Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırmanın yürütülebilmesi için etik kurul izni (2016\26) alınmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 15.0 For Windows kullanılmıştır ve frekans dağılımları ve tanımlayıcı istatistikler (ort±ss, medyan) verilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediği skewness ve kurtosis değerleri ile incelenmiştir. Araştırmada normal dağılım özelliği göstermeyen verilerin değerlendirilmesinde nonparametrik testlerden Kruskal Wallis, Mann Whitney U ve posthoc testleri kullanılmış, $p < 0.05$ değeri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

Bulgular

Öğrencilerin yaş ortalaması $20\pm 1,14$ (en az=18- en çok=23)'tür. Öğrencilerin %98,6'sı kadın ve %83,5'i Anadolu Lisesinden mezundur. Öğrencilerin; %92,2'si bilgisayardan yararlanmaya ihtiyaç duymaktadır, %71,8'inin şahsına ait bilgisayarı bulunmaktadır, %92,7'si aktif bir şekilde bilgisayar kullanmaktadır, %62,3'ü orta derecede bilgisayar kullanma becerisine sahiptir, %69,0'ı bilgisayar kullanmayı kendi kendine öğrenmiştir, %68,2'si 5 yıl ve daha fazla süredir bilgisayar kullanmaktadır, %5,4'ü bilgisayar kullanmada eğitime ihtiyaç duymaktadır, %91,3'ü bilgisayarı en çok internetten bilgi edinmek/ gündemi takip etmek/ araştırma yapmak amaçlı kullanmaktadır ve %39,1'i bilgisayarı günde bir saatten daha kısa bir süre kullanmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Öğrencilerin sosyodemografik ve bilgisayar-internet kullanım özellikleri

		Kişi Sayısı (n=358)	Yüzde (%)
Yaş Ortalaması	20±1.14		
Cinsiyet	Kadın	353	98,6
	Erkek	5	1,4
Sınıfı	Birinci sınıf	114	31,8
	İkinci sınıf	112	31,3
	Üçüncü sınıf	75	20,9
	Dördüncü sınıf	57	15,9
Mezun olunan lise	Düz lise	49	13,7
	Fen lisesi	3	0,8
	Anadolu lisesi	299	83,5
Kişisel bilgisayara sahip olma durumu	Evet	250	71,8
	Hayır	101	28,2
Bilgisayar kullanma durumu	Evet	332	92,7
	Hayır	26	7,3
Bilgisayar kullanma derecesi	Kötü	13	3,6
	Orta	223	62,3
	İyi	108	30,2
	Çok iyi	14	3,9
Bilgisayar kullanmayı öğrenme kaynakları (*)	Okul	195	54,5
	Bilgisayar kursu	12	3,4
	Kendi çabaları	247	69,0
Bilgisayar kullanma deneyimi	1 yıldan az		
	1 - 3 yıl	7	2,0
	3 - 5 yıl	33	9,2
	5 yıl ve üzeri	74	20,7
		244	68,2
Bilgisayar kullanma amacı (*)	İnternet	327	91,3
	Yazı yazma/Sunu hazırlama	289	80,7
	Eğlence amaçlı kullanım (Video izleme /bilgisayar oyunu)	259	72,3
	İletişim sağlama/haberleşme	182	50,8
Günlük bilgisayar kullanma saati	1 saatten az		
	1 - 3 saat	140	39,1
	3 - 5 saat	106	29,6
	Gereksinim duydukça	17	4,7
		95	26,5

(*) Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Bilgisayar kullanımı konusunda öğrencilerin %95,8'i bilgisayar kullanmanın hemşirelik eğitiminde iyi bir planlama, düzenleme ve karar vermeyi sağladığını, %41,1'i bilgisayar kullanmanın fazla zamanlarını aldığını ve bilgisayarı sıklıkla amaç dışı kullandıklarını, %93,0'ı bilgisayarın hemşirelik eğitiminde bilginin doğru, hızlı ve zamanında iletimini sağladığını, %92,5'i hemşirelik eğitiminde bakım ve uygulamaların kolay öğrenilmesini sağladığını, %7,8'i sadece eğitim almış olan kişilerin bilgisayar kullanabildiğini ifade etmişlerdir (Tablo 2).

Tablo 2. Öğrencilerin bilgisayar kullanımı hakkında bazı görüşleri

	Kişi Sayısı (n=358)	Yüzde (%)
Hemşirelik eğitiminde bilgisayar kullanımı iyi bir planlama, düzenleme ve karar vermeyi sağlar		
Evet	343	95,8
Hayır	15	4,2
Bilgisayar kullanımı öğrencilerin çok zamanlarını alır, çoğu zaman amaç dışı kullanımlar gelişir		
Evet	147	41,1
Hayır	211	58,9
Bilgisayar kullanımı hemşirelik eğitiminde bilginin doğru, hızlı ve tam zamanında iletimine sebep olur		
Evet	333	93,0
Hayır	25	7,0
Bilgisayar kullanımı hemşirelik eğitiminde bakım ve uygulamaların kolay öğrenilmesini sağlar		
Evet	331	92,5
Hayır	27	7,5
Yalnızca bilgisayar kullanımı konusunda eğitim görmüş olan kişiler bilgisayar kullanabilirler		
Evet	28	7,8
Hayır	330	92,2

Öğrencilerin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutumları

Öğrencilerin BİTTÖ puan ortalamaları Tablo 3'de verilmiştir. Öğrencilerin BİTTÖ puan ortalamaları $83,68 \pm 11,81$ (en az 29- en çok 115) olarak belirlenmiştir. Bilgi ve İletişim Tutumlarına Yönelik Tutum Ölçeği alt boyutları; Genel BİT Eğilimi puan ortalaması $23,15 \pm 3,79$ (min 6- max 30), Sanal Ortamda Bilgiye Erişim puan ortalamaları $20,66 \pm 3,52$ (min 5- max 58), Bilgisayar Donanımı puan ortalaması $10,22 \pm 4,28$ (min 4- max 20), Yazılım Kullanımı puan ortalaması $19,33 \pm 3,14$ (min 5- max 25), Sanal Ortamda İletişim puan ortalaması $10,30 \pm 2,63$ (min 3- max 15) olarak bulunmuştur.

Tablo 3. Öğrencilerin BİTTÖ puan ortalamaları

	X ± SS	En Az	En Çok
Genel Bit Eğilimi	23,15± 3,79	6	30
Sanal Ortamda Bilgiye Erişim	20,66± 3,52	5	58
Bilgisayar Donanımı	10,22± 4,28	4	20
Yazılım Kullanımı	19,33± 3,14	5	25
Sanal Ortamda İletişim	10,30± 2,63	3	15
Toplam BİT	83,68± 11,81	29	121

Öğrencilerin BİTTÖ puan ortalamaları, sınıflar arasında istatistiksel olarak anlamlıdır (χ^2 :19,78; $p<0,001$). Tabloda yer almayan verilerden posthoc testine göre üçüncü ve dördüncü sınıftaki öğrencilerin BİTTÖ puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin kişisel bilgisayara sahip olma durumlarına göre BİT puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (Z :-2,194; $p<0,05$). Kişisel bilgisayara sahip olan öğrencilerin BİT puan ortalamaları, kişisel bilgisayara sahip olmayan öğrencilerin BİTTÖ puan ortalamalarından anlamlı derecede daha yüksektir. Öğrencilerin bilgisayar kullanma sürelerine göre BİTTÖ puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (χ^2 :10,03; $p<0,05$). Öğrencilerin bilgisayar kullanma süreleri arttıkça BİTTÖ puan ortalamaları artmıştır. Öğrencilerin bilgisayar kullanma konusunda eğitime ihtiyaç duyma durumlarına göre BİTTÖ puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır (Z :-4,773; $p<0,001$). Bilgisayar kullanma konusunda eğitime ihtiyaç duyan öğrencilerin BİTTÖ puan ortalamaları anlamlı derecede daha yüksektir. Öğrencilerin bilgisayarı yazı yazma/sunum amacıyla kullanma durumlarına göre BİTTÖ puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır (Z :-2,578; $p<0,05$). Bilgisayarı yazı yazma/sunum amacıyla kullanan öğrencilerin BİTTÖ puan ortalamaları anlamlı derecede daha yüksektir. Öğrencilerin bilgisayarı iletişim amaçlı kullanma durumlarına göre BİTTÖ puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır (Z :-3,544; $p<0,001$). Bilgisayarı iletişim amaçlı kullanan öğrencilerin BİTTÖ puan ortalamaları anlamlı derecede daha yüksektir. Öğrencilerin bilgisayarı eğlence amaçlı kullanma durumlarına göre BİTTÖ puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır (Z :-3,427; $p\leq 0,001$). Bilgisayarı eğlence amaçlı kullanan öğrencilerin BİTTÖ puan ortalamaları anlamlı derecede daha yüksektir (Tablo 4).

“Hemşirelik eğitiminde bilgisayar kullanımı iyi bir planlama, düzenleme ve karar vermeyi sağlar” ifadesine katılan öğrencilerin (Z :-2,080; $p<0,05$) ve “Yalnızca bilgisayar kullanımı konusunda eğitim görmüş olan kişiler bilgisayar kullanabilirler” ifadesine katılan öğrencilerin BİTTÖ puan ortalamaları anlamlı derecede daha yüksektir (Z :-2,008; $p<0,05$). “Bilgisayar kullanımı öğrencilerin çok zamanlarını alır, çoğu zaman amaç dışı kullanımlar gelişir” ifadesine katılan öğrencilerin BİTTÖ puan ortalamaları anlamlı derecede daha düşüktür (Z :-3,394; $p<0,001$) (Tablo 4).

Tablo 4. Öğrencilerin aldıkları BİTTÖ puan ortalamalarının bazı özelliklere göre incelenmesi

		BİT	
		Ort±SS	Z;p χ ² ;p
Sınıf düzeyi	Birinci sınıf	82,41±10,57	19,78; 0,000
	İkinci sınıf	82,42±11,05	
	Üçüncü sınıf	83,20±13,35	
	Dördüncü sınıf	89,31±12,16	
Mezun olunan lise	Düz lise	82,83±11,73	1,15; 0,765
	Anadolu lisesi	83,86±11,95	
	Fen lisesi	84,00±5,00	
Kişisel bilgisayara sahip olma	Evet	84,35±12,47	-2,194; 0,028
	Hayır	81,98±9,79	
Bilgisayar kullanma süresi	1 yıldan az	77,57±8,22	10,03; 0,018
	1-3 yıl arası	80,03±8,39	
	3-5 yıl arası	82,32±9,59	
	5 yıl ve üzeri	84,76±12,72	
Bilgisayar kullanma konusunda eğitime ihtiyaç duyma	Evet	81,02±10,02	-4,773; 0,000
	Hayır	86,48±12,90	
Bilgisayarı bilgi elde etme amacıyla kullanma	Evet	83,85±12,03	-0,808; 0,419
	Hayır	81,80±9,14	
Bilgisayarı yazı yazma/sunum amacıyla kullanma	Evet	84,45±11,77	-2,578; 0,010
	Hayır	80,43±11,53	
Bilgisayarı iletişim amaçlı kullanma	Evet	85,91±11,69	-3,544; 0,000
	Hayır	81,37±11,52	
Bilgisayarı eğlence amaçlı kullanma	Evet	85,05±11,59	-3,427; 0,001
	Hayır	80,08±11,70	
Günlük bilgisayar kullanma saati	1 saatten az	82,23±11,78	6,53; 0,088
	1-3 saat	84,29±12,45	
	3-5 saat	87,11±7,46	
	Gerek duydukça	84,51±11,67	
Hemşirelik eğitiminde bilgisayar kullanımı iyi bir planlama, düzenleme ve karar vermeyi sağlar.	Evet	84,04±11,44	-2,080; 0,038
	Hayır	75,40±16,90	
Bilgisayar kullanımı öğrencilerin çok zamanlarını alır, çoğu zaman amaç dışı kullanımlar gelişir.	Evet	81,72±11,31	-3,394; 0,001
	Hayır	85,04±11,99	
Bilgisayar kullanımı hemşirelik eğitiminde bilginin doğru, hızlı ve tam zamanında iletimine sebep olur.	Evet	84,16±10,81	-1,388; 0,165
	Hayır	77,24±20,36	
Bilgisayar kullanımı hemşirelik eğitiminde bakım ve uygulamaların kolay öğrenilmesini sağlar.	Evet	84,06±11,32	-1,128; 0,259
	Hayır	78,92±16,27	
Yalnızca bilgisayar kullanımı konusunda eğitim görmüş olan kişiler bilgisayar kullanabilirler.	Evet	86,64±15,34	-2,008; 0,045
	Hayır	83,43±11,46	

* χ²:Kruskal Wallis testi

**Z:Mann Whitney U testi

Tartışma

Bu araştırma lisans öğrenimi gören hemşirelik bölümü öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik tutumlarını belirlemek amacı ile yapılmış olup öğrencilerin ölçek puan ortalamalarının olumlu olduğu belirlenmiştir. Araştırmamıza benzer şekilde aynı ölçeğin kullanıldığı başka bir çalışmada da tutumun olumlu olduğu saptanmıştır (Gündoğdu et al., 2018). Ebelik ve hemşirelik bölümü öğrencilerinin BİT'e yönelik tutumlarının incelendiği başka bir çalışmada ise tutumlarının daha olumsuz olduğu belirlenmiştir (Ayla Çapık, 2018). Aynı ölçeğin

kullanıldığı farklı branşlarda eğitim gören lisans öğrencilerinin BİT'e yönelik tutumlarının incelendiği bir çalışmada öğrencilerin tutumlarının orta düzeyde olduğu (Işıkgöz, 2015), diğer bir çalışmada ise öğrencilerin olumlu tutum içerisinde oldukları ifade edilmiştir (Güneş, Yüksel, & Kaya, 2017). Öğretmen adaylarının BİT'e yönelik tutumlarının incelendiği diğer bir çalışmada ise tutumlarının orta düzeyde olduğu belirlenmiştir (Bakırcı & Günbatar, 2017). Üniversite öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelendiği bir çalışmada ise öğrencilerin olumlu tutum sergiledikleri belirtilmiştir (Ramazan Yirci, 2017). Yapılan çalışmalara bakıldığında günümüzde lisans eğitimi alan öğrencilerin teknolojiyi kullanmaya yönelik tutumlarının oldukça olumlu olduğu söylenebilir.

Araştırmamızda ölçeğin alt boyutları incelendiğinde en düşük puanın bilgisayar donanımı, en yüksek puanın genel BİT eğilimi alt boyutu olduğu belirlenmiştir. Literatür incelendiğinde araştırmamızın, Gündoğdu ve arkadaşlarının (2018), Yirci ve Aydoğar'ın (2017) çalışmaları ile paralellik gösterdiği saptanmıştır (Gündoğdu et al., 2018; Ramazan Yirci, 2017). Araştırmamızda öğrencilerin bilgisayarı kullanma amacı sorgulandığında en büyük oranın internet olduğu belirlenmiştir (Tablo 1). Buna göre öğrencilerin teknolojiyi daha çok tüketme eğilimi ile kullandıkları söylenebilir.

Araştırmamızda öğrencilerin sınıf düzeyi arttıkça BİTTÖ toplam puanlarının anlamlı derecede arttığı tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde bu bulguyu destekleyen çalışmalar mevcuttur (Bakırcı & Günbatar, 2017; Güneş et al., 2017). Sınıf düzeylerinin artması ile öğrencilerin ödev ve projelerde, çevresi ile iletişim kurmalarında teknolojiyi hayatlarına daha çok dâhil ettikleri söylenebilir.

Araştırmamızda kişisel bilgisayara sahip olan öğrencilerin BİTTÖ puan ortalamalarının kişisel bilgisayarı olmayan öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır. İlgili literatür değerlendirildiğinde lisans öğrencileri ile yapılan çalışmalarda bu bulguyu destekleyen çalışmalar mevcuttur (Gündoğdu et al., 2018; Güneş et al., 2017; Çapık, 2018). Kişisel bilgisayarın varlığı teknolojiye erişimi kolaylaştıran bir faktör olması nedeniyle olması beklenen bir bulgu olarak değerlendirilmektedir. Özellikle hemşirelik öğrencileri için bilimsel bilgiye ulaşmada kişisel bilgisayarın varlığı önemli katkı sağlayabilir.

Araştırmamızda öğrencilerin bilgisayar kullanma süresi (yıl olarak) arttıkça BİTTÖ puan ortalamaları anlamlı derecede artmıştır. Günlük bilgisayar kullanımına bağlı olmaksızın bilgisayar kullanma deneyiminin artması bilgi ve iletişim teknolojilerine olan tutumu etkilemiştir. Bilgisayar kullanma eğitimine ihtiyaç duyan öğrencilerin puan ortalamalarının daha düşük olduğu göz önüne alınırsa öğrencilerin bilgisayar kullanımına ilişkin becerilere sahip olmaları önem arz etmektedir (Vijayalakshmi & Math, 2013). Araştırmamızda 'hemşirelik eğitiminde bilgisayar kullanımı iyi bir planlama, düzenleme ve karar vermeyi sağlar' ve 'yalnızca bilgisayar kullanımı

konusunda eğitim görmüş olan kişiler bilgisayar kullanabilirler' ifadesine evet diyen öğrencilerin BİTTÖ puan ortalamaları anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. Literatür incelendiğinde bilişim teknolojilerinin bir aracı olan bilgisayar kullanımı ile hasta bakımına katkı sağlanacağı ve hemşirelerin karar verme sürecinin geliştirileceği belirtilmektedir (Kardaş Özdemir & Karakaya, 2017; Özen et al., 2017). Öğrencilerin lisans eğitimi sırasında aldıkları eğitimde BİT'den yararlanmaları, mezuniyet sonrası mesleki gelişimlerini sürdürmeleri ve güncel gelişmeleri takip edebilmeleri açısından oldukça önemlidir.

Araştırmanın Kısıtlılıkları

- Araştırmanın örneklemini sadece bir hemşirelik okulu öğrencileri oluşturmuştur. Bu araştırmadaki sonuçlar bütün hemşirelik öğrencilerine genellenemez.
- Oluşturulan veri toplama formlarına katılımcılar kendi bireysel ifadelerini yansıtmışlardır.
- Araştırmanın sonuçları uygulanan bilimsel veri formu ile sınırlıdır.

Sonuç

Araştırmamızın sonucunda öğrencilerin BİT'e yönelik tutumlarının olumlu yönde yüksek olduğu ve eğitim yılı, kişisel bilgisayara sahip olma, bilgisayar kullanma süresi arttıkça ölçek puanının da arttığı belirlenmiştir. Gelişen ve değişen teknolojik olanaklar sonucunda sağlık bakım hizmetlerinin sunumu sırasında bilgisayar teknolojilerinin kullanımının ve kontrolünün sağlanması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu nedenle hemşirelerin bilgisayar teknolojilerinin kullanımı konusundaki yeterliliklerinin yüksek düzeyde olması gerekmektedir. Bu çalışmadan ve literatürden elde edilen veriler doğrultusunda, bilgisayar teknolojilerinin sağlık bakım hizmetlerinde etkin bir şekilde kullanımının sağlanabilmesi için, hemşirelerin lisans eğitimi sırasında sağlık bakım hizmetlerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı konusunda eğitim almaları gerekmektedir.

Kaynakça

- Ayla Çapık, C. Ç., Yonca Kırba. (2018). Ebelik ve hemşirelik bölümü son sınıf öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik tutumlarının incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21(3), 163-170.
- Ayşe Çiçek Korkmaz, A. K. (2018). Hemşire Adaylarının Hemşirelikte Bilgisayar Kullanımına Yönelik Tutum Algıları. *Sosyal Bilimler Dergisi* 8(15).
- Bakırcı, H., & Günbatır, M. S. (2017). Öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlık düzeyleri ile bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik tutumları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 543-563.
- Eryılmaz, S. (2018). Öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojileri yeterliliklerinin belirlenmesi: Gazi üniversitesi, turizm fakültesi örneği *Electronic Journal of Social Sciences*, 17(65), 37-49. doi:10.17755/esosder.310987
- Farzaneh, S., Rohani Ahmad, T., & Ahmad Fauzi Mohd, A. (2014). Utilization of information and communication technologies in mathematics learning. *Journal on Mathematics Education*, 5(2),138-147.

- Florence Olutunu, D., Mudasiru Olalere, Y., & Oloyede Solomon, O. (2015). Information and Communication Technology Literacy among Student-Teachers in Universities in Nigeria. *Malaysian Online Journal of Educational Technology*, 3(4), 13-22.
- Günbatar, M. S. (2014). Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Bir Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 15(1), 121-135
- Gündoğdu, H., Erol, F., Tanrikulu, F., Filiz, N. Y., Kuzgun, H., & Dikmen, Y. (2018). Hemşirelik öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik tutumlarının incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, 15(1), 441-450.
- Güneş, E., Yüksel, M., & Kaya, P. (2017). Muhasebe eğitimi alan lisans öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik tutumları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 367-382.
- Handenur Gündoğdu, Funda Erol, Fatma Tanrikulu, Nasibe Yağmur Filiz, Hürmüş Kuzgun, & Dikmen, Y. (2018). Hemşirelik öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik tutumlarının incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 15 (1), 441-450. doi:10.14687/jhs.v15i1.5052
- Işıkgöz, E. (2015). Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmenliği Bölümü Öğretmen Adaylarının Bilgi Ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutumları: Batman Üniversitesi Örneği *Journal of Life Sciences*, 5(2).
- Kardaş Özdemir, F., & Karakaya, G. (2017). Hemşirelerin bilgisayar ve bilişim teknolojilerini kullanma durumları. *İzmir Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 27(2), 126-130.
- KAYA, N. (2011). Factors Affecting Nurses' Attitudes Toward Computers in Healthcare. *CIN: Computers, Informatics, Nursing*, 29(2), 121-129. doi:10.1097/NCN.0b013e3181f9dd0f
- Kızıllı, H., & Şendir, M. (2019). Innovative approaches in nursing education. *International Journal of Human Sciences*, 16 (1).
- Özen, N., Yazıcıoğlu, İ., & Çınar, F. İ. (2017). Hemşirelik öğrencilerinin sağlık bakımında bilgisayar kullanımına yönelik tutumları ile klinik karar verme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi.
- Ramazan Yirci, N. A. (2017). Üniversite öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *ulakbilge*, 5(18). doi:10.7816/ulakbilge-05-18-13
- Tatlı, Z., Aydın, A., Şimşek, P., Özdemir, M., Gölbaşı, S., Karacan, S., . . . Gündüz, A. (2018). Hemşirelerin ve Hemşirelik Öğrencilerinin Bilişim Teknolojilerini Kullanma Durumları. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 18-27.
- Terkes, N., Celik, F., & Bektas, H. (2019). Determination of nursing students' attitudes towards the use of technology. *Japan Journal of Nursing Science*, 16(1), 17-24.
- Vijayalakshmi, P., & Math, S. B. (2013). Response and attitudes of undergraduate nursing students towards computers in health care. *Canadian Journal of Nursing Informatics Online*, 8(3).
- Yen-Chun Jim Wu, C.-I. P. C.-H. Y. (2017). Attitudes towards the use of information and communication technology in management education. *Behaviour & Information Technology* 36(3), 243-254 doi:10.1080/0144929X.2016.1212928

Doğrudan ve Esinlenerek Sinema Uyarlamalarında Kurmaca İç Mekân ‘Büyük Umutlar’ Üzerinden Bir İnceleme

Demet Arslan DİNÇAY*
Çağıl Yurdakul TOKER†

Öz

İç mekan kavramı, sinema sanatı kapsamında kurmaca iç mekan olarak ele alınmaktadır. Kurmaca iç mekan şekillenirken, yaratılan uzam, orijinal anlatıya bağlı kalarak ya da yorumlama biçiminde kendini gösterebilir. Özellikle bir döneme ait anlatıların günümüze uyarlamasında kurmaca iç mekan, dönemin mimari ve iç mimari akımından esinlenerek oluşturulmakta, göstergebilimsel bir araç olarak metnin alt kodlarının izleyiciye aktarılmasında etkin rol almaktadır. Viktoryan dönemin önemli yazarlarından Charles Dickens’in Büyük Umutlar (1861) adlı klasik romanı 19.yy İngiltere’sinde geçer. Kitabın sinema uyarlamaları arasında, 2011 tarihli Brian Kirk Yapımı doğrudan uyarlama ve yorumlanarak uyarlama örneği olan Alfonso Cuarón ait 1998 tarihli yapımlar, aynı metinden hareketle üretilmiş iki farklı yaklaşımı örnekler. Bu çalışmada söz konusu anlatının, dönemine ait toplumsal yapı ve mimari üslubu filme doğrudan ve yorumlanarak yansıtılışı karşılaştırmalı olarak incelenecektir. 19.yüzyıl İngiltere’sinde toplumsal yapı ve iç mekan özelliklerine yoğunlaşılacak, dönem algısını oluşturan temel iç mekan araçları ortaya konulacak, göstergebilimsel bir bakışla filmde metne ait alt mesajlar ve iç mekan kurgusundaki yansımaları, iki ayrı yaklaşım bazında ele alınacak ve karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kurmaca İç mekan, Viktoryan Dönem İç mekanı, Uyarlama, Charles Dickens, Büyük Umutlar.

Fictional Interior Spaces in Direct And Indirect Film Adaptations A Study About ‘Great Expectations’

Abstract

Interior design can be defined as real when based on individual experience or as fictional when it is subject to cinema. Fictional space is designed by using spatial elements and technical elements like light and color in order to relate what the director wants to tell directly or indirectly. Especially, adapting a narrative of a specific period, fictional space is formed inspired by that periodical architecture and interior design. In other words, fictional interior is used as a semiotic tool for transferring hidden codes to the audiences.

Charles Dickens, one of the greatest writers of Victorian era, narrates 19th century’s England in his “Great Expectations” novel. In many adaptation of the book, Brian Kirk’s movie was shot in 2011 defines as a direct adaption. On the otherhand Alfonso Cuarón’s movie, was shot in 1998, creates a connection between Victorian England and modern world but with a post-modern expression as an example of indirect adaption.

This paper tries to reveal fictional spaces based on afore mentioned direct and indirect adaptations films. Therefore, an overview about the social structure and characteristics of interior space in Victorian era will be discussed and the hidden messages and their spatial reflections in the movies will be explained with semiotic approach.

Key words: Fictional Interior space, Victorian interiors, Adapting, Charles Dickens, Great Expectations.

Received/Geliş: 03.02.2020

Accepted/Kabul: 17.05.2020

* Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar 'kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

*Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, dadincay@gmail.com, /0000-0003-0689-3201

† Dr., Raffles Collage of Higher Education, Singapore, yurdakulca@gmail.com, / 0000-0001-8287-0525

(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

19.yüzyıl İngiltere'si, makinelerin fabrikalardaki yerlerini almasıyla gittikçe zenginleşen, buna karşılık sınıflar arasında derin uçurumlar bulunan bir dönemdir. Görünüşteki katı, geleneklerine düşkün toplum yapısı, altında sosyal bir yozlaşmayı barındırır. Dönemin edebiyat anlayışı da, bu kültürel boşluk ortamına başkaldırı niteliğinde toplumsal farklılıkları vurgulamaya odaklanmış, sınıfsal ayrılıklar, ağdalı ve aşırı geleneksel İngiliz kültürü, romanlara konu olmuştur. (Kirschen, 2013)

Charles Dickens, edebiyat alanında bu dönemin en önemli isimlerinden biridir. Orta sınıftan bir aileye mensup olan Dickens, babasının borçları yüzünden hapse atılması sonucunda okulu bırakarak fabrikada işçi olarak çalışmaya başlamıştır. Yaşamında bir dönüm noktası olan bu olay onu eserlerinde, sanayi devrimi sırasında geniş kitlelerin çektiği acıları ve yoksulluğu gerçekçi bir şekilde anlatmaya itmiş, eserlerinde çoklukla terkedilmiş çocuk karakterlere yer vermiştir. Dickens eserlerinde, dönemin yönetsel boşlukları, adaletsizlik, toplumsal eşitsizlik ve kentli yaşamı üzerine detaylı anlatımlar hakimdir. (Collins, 2015). Benzer biçimde yazarın, 19. Yüzyıl İngiltere'sindeki sınıfsal uçurumu, adalet ve eğitim sistemindeki eksiklikleri, toplumsal davranışlardaki yozlaşmayı madenci bir aile yaşamı üzerinden anlattığı Büyük Umutlar (1861) romanı, pek çok eleştirmene göre modern romana geçişte önemli bir adımdır. Romanda köylü ve kentli arasındaki sınıfsal uçurum başkarakter yoksul çocuk Pip'in ailesi ve kentin en zengini Havisham ve üvey kızı Estella'nın üzerinden anlatılmaktadır. Bayan Havisham, nişanlısının onu düğün günü terketmesi nedeniyle akıl sağlığını yitirmiş, yalnız yaşadıkları konutta, yalnızca Pip'in onları her hafta ziyaret etmesine izin vermiştir. Zamanla Estella'ya âşık olan Pip zengin ve fakir ayrımının bir sonucu olarak Estella tarafından terkedilir. Daha önce yardım ettiği bir kaçak suçlunun mirasçısı olarak bir anda zenginleşir ve bir İngiliz Beyefendisi olur. Kitap Estella ile tekrar karşılaşmaları ile devam eder.

Roman defalarca sinemaya uyarlanmış bir klasiktir. Bu çalışmada incelenen sinema uyarlamaları, Viktoryan atmosferin olduğu gibi sunulması ve postmodern dünyaya uyarlanarak yansıtılmasını örneklemiş eserler olmaları açısından önem taşımaktadırlar. Seçilmiş filmlerdeki iç mekanlarda, Viktoryan döneme ait kodlar deşifre edilecek ve günümüze nasıl uyarlandığı açıklanacaktır.

19.Yüzyıl İngilteresinde Konut İç Mekanına Genel Bakış

Bu dönem İngiltere'sinde makineleşme, ulaşım ve iletişimdeki sıçramalar kıtaları birbirine yaklaştırıp yeni kültürlerle buluştururken, eski değerlere özlemi de arttırmıştır. Şehirlerin sanayileşmesi, köyden kente göçe neden olurken aynı zamanda orta sınıfı ortaya çıkışını hazırlar. Orta sınıf döneme damgasını vurmuş, aristokrat ve işçi sınıfı arasında, yeni yaşam düzeninin getirdiklerini, kendi birikimleriyle birleştirerek yepyeni bir kültür ortaya

çıkarmıştır. Bu yeni kültür ortamında orta sınıf, aristokrat ailelerin yaşam standartlarına özenir ve taklit etmeye çalışır. Üst sınıfın sahip olduğu antik dönemlere ait ya da değerli metallere yapılmış iç mekan aksesuarları, mobilya ve objelerin endüstriyel taklitleri, orta sınıf konutunda yer bulmaya başlar. İç mekânları şekillendiren mobilyalar ve aksesuarlar, fonksiyonel ve teknolojik yeni makineler sayesinde bitkisel bezemelerle donatılmış, böylece eklektik üslup anlayışı oluşturulmuştur. (Özer, 2009). Dönemin hızlı teknolojik gelişmeleri, iletişim, ulaşım, Darwin'in evrim teorileri gibi yeni kavramların hayatlarına girmesi ile sorgulayıcı ve şüpheci bir şekilde yaşamaya başlayan halk için, mutlu bir aile ve yuva ortamı, önemli bir sığınak oluşturmuştur. Evin, yuva haline gelmesi, için mekan düzeninin standartlar içinde belirlenmesi önem taşımaktadır. Dönemin dergileri ve kitapları da konut iç mekan tasarımının tariflenmesinde ve yaygınlaşmasında etkili olmuş, bir Viktoryan evde bulunması gereken donatıları, ev düzeninin temel bileşenlerini ortaya koymuştur. Mimaride de eklektik üslup devam ettirilmiştir. Göç nedeniyle konut ihtiyacının artmış olması, orta sınıfa yönelik ikiz villalar ya da bahçeli sıra evler olmak üzere inşaat faaliyetlerini başlatmıştır. (Yorke, 2005). Bu dönemin esas anlayışı olan eskiye ve egzotik olana özlem, doğaya dönüş, aydınlık pitoresk atmosferler, yapıları, peyzajla uyumlu bir şekilde bitkisel, dantelsi bezemelerle donatmıştır. Asimetrik plan, girişte basamaklarla ulaşılan bir veranda, dik kırma çatılar, feston bezemeli saçaklar, korkuluklar bu evlerin hemen hemen hepsinde bulunmaktadır. (Kalafatoğlu, 2009) Genellikle iki kattan oluşan evlerin zemin katında mutfak ve oturma odaları, üst katta ise yatak odaları vardır. Karşılama mekanı olarak “kabul salonu” isminin verildiği, normalde evin hanımının günlük işlerini de yaptığı, aynı zamanda misafirlerin de ağırlandığı oda, evin en önemli parçasıdır. Bu odada olmazsa olmaz bir kanepe, hemen önünde örtülü yuvarlak bir masa bulunmaktadır. Duvarlar bezemeli duvar kâğıtları ya da pastel renklerde boya renklendirilmiştir. Viktorian konut iç mekanı, dönemin izlenimci resim akımından da takip edilebilir. (Görsel 1) Konut içindeki mobilyalar koyu, cilalı ahşaptan yapılmıştır. Tekstil ve yüzey kaplamalarındaki sıcak renk seçimleri eve giren ışıkla beraber “yuva” hissini vurgulamaktadır. Özellikle orta ve uzak doğu kökenli mobilya ve aksesuarlar ile antik çağlardan motiflerle bezenmiş objelerin yaşam alanlarında kullanılması da bir başka dönem özelliği olarak karşımıza çıkar. (Yurdakul, 2014).

Şekil 1. Resim sanatında Viktoryan Konut İç Mekânı. Seymour Joseph Guy, The Contest for the Bouquet (1887)- Edward John Poynter, An evening at home (1870) - James Tissot, Young Women Looking at Japanese Objects (1869)

19. Yüzyıl boyunca mekan tasarımında yeni bir stil arayışından çok, geçmiş dönem stillerinin canlandırılması yaklaşımından söz edilebilir. İç mekan mobilyasında Neo-Klasik ile başlayan canlandırma dönemi, yüzyıl ortalarında görülen Neo-Gotik ile devam eder. Dini yapı geleneğinden gelen özelliği ile Gotik üslubun, sıklıkla resmi mekanlarda, çalışma mekanları ve kütüphanelerde kullanım bulduğu görülür. Mobilya tasarımında gotik karakterli bu dönem, dörtgen ve keskin köşeli biçimsel etkiler ile ağır Ortaçağ motiflerinin özensiz kullanımına sahne olur. Yüzyılın sonuna doğru Gotik karakterli özellikler Rokoko ile birleştirilmeye başlamıştır. (Hardwood, 2011).

14. Louis dönemi mobilyalarının yeniden canlandırıldığı Neo-Barok örneklerde, Barok mobilyanın belirgin özellikleri olan geniş oturumlu, yüksek arkalı modeller geri gelmiştir. Ağır ahşap süslemeli ayakların arasındaki gergiler ve döşemelik kumaşa tercih edilen koyu tonlu yoğun desenli tekstil de Barok mobilyanın temel niteliklerindedir. (Hardwood, 2011). Neo-Baroğun ardından gelen Neo-Rokoko akımı ile mimaride ve mobilyada konturların belirsizleşir, süslemelerin netliğini kaybettiği asimetrik düzenlemeler göze çarpar. Üslubun belirgin özelliği olan C-S kıvrımlı, akantus yaprakları işlemeli süslemeler ve kıvrımlı kabriol ayak biçiminin yeniden canlandırma döneminde daha yoğun kullanıldığı görülür. (Blakemore, 1997)

Kurmaca Mekan ve Uzam Kavramları

Sinema filmlerinde yaşam, zaman ve mekan sınırları içinde izleyiciye sunulur. Mimarlık ve sinema pek çok arakesitte buluşan, birbiriyle sürekli etkileşim halinde olan iki disiplin olarak tanımlanabilir. En önemli buluşma noktası ise mekan üzerinden gerçekleşmektedir. (Dinçay, 2014). Sinema, iki boyuta indirgeyerek ve değişime uğratarak mimari mekanın bir temsilini sunar. Sinema, zaman-mekan ve karakterler arasında kurulan kombinasyonların bir ürünüdür. (Adanır, 2012) Aslen her anlatının temeli olan bu üçlemenin birbirinden bağımsız ele alınamayacağı gerçeği mekanın, hareket ve zamandan bağımsız olamayacağını da desteklemektedir. Sinemada yaratılan mekan ile gerçek mekan arasında temeldeki bu birliktelik, kurmaca olanın kendi içindeki

kurallar bütünü ile farklılaşır. Lewis Jacobs (1994) film mekanını gerçek mekanla karşılaştırarak tanımlar. O'na göre filmde mekan, çok boyutluluğunu kaybeder. Gerçek evrende mekan, fiziksel anlamda her üç boyutta da yayılım gösteren bir sürekliliktir, gerçek yaşam içinde fiziksel mekanın somut ve kolay denetlenemez olduğu bir açıktır ve mekanda ani bir kesinti yoktur. (Jacobs, 1994) Oluşan her aksiyon kesintisiz mekansal bir sıra izler. Mekanın fiziksel sürekliliği bölünemez ve değiştirilemez. Sinemada ise fiziksel mekan, görsel bölümlere ayrılır ve değişik kamera açılarıyla, farklı odak uzunluğuna sahip merceklerle ve yönetmenin isteğine göre sıralanır. Böylece konunun içinde düzenleneceği mekan, sinema perdesinin sınırlarınca kuşatılır. Bu anlamda mekan, fiziksel olarak iki boyutlu yansıtılırken, algısal açıdan değiştirilebilir, dönüştürülebilir. Böylece mekan, bir araç olarak anlatıya hizmet eder.

Bir anlatı sanatı olarak sinema, olayları belli mekanlara yani bir uzama oturtarak sunulmalıdır. Chatman'ın tanımına göre uzam, çerçevenin içinde sunulan dünya ile çerçevenin dışındaki ima edilen herşeyi kapsar (Chatman, 2009). Buradan yola çıkılacak olursa, sinemada yaratılan her bir uzam, anlatılmak istenen mesajın somut karşılıklarını göstergeler aracılığı ile sunmaktadır. Her bir uzam ayrıca, hikâyenin anlam bütünü içinde öncesi ve sonrası ile de bütünleşiktir.

Göstergelerin, genel anlamda bireyler arasındaki anlam iletişimini kurmak için kullanıldığı söylenebilir. İki kişi arasındaki iletişim sürecinde başlangıç, birinci kişinin zihninde bir mesaj oluşturmasıyla başlar Bu mesajı, ikinci kişiye iletmek istenilen bir anlam yumağı, bir düşünce ya da düşünce süreci olarak tanımlamak da mümkündür. Bu noktada her iki kişi de da öğrenilmiş ortak kodlar ya da dilbilgisine sahiptir. Bu kodlar aracılığıyla birinci kişi mesajını, örneğin, sözel bir ifade biçiminde bir cümle haline getirir, ardından bu cümleyi, bir sesler dizisine dönüştürüp fiziksel bir biçime sokar ve bu belirtkeyi bir kanaldan iletir. İletilen belirtke, ikinci kişi tarafından alınır, kodu çözülür, özgün mesaj elde edilir. Bir zihinden diğerine bir düşünce aktarımı bu yolla gerçekleşmiştir (Wollen, 2008). Göstergibilimsel açıdan sinema, bu tekniği en zengin kullanan iletişim araçlarından biridir. Bu anlamda bir filmde kullanılan göndermeler, yönetmenin mesajını çok sayıdaki izleyiciye (alıcı) ulaştırma yolundaki temel araçtır denebilir. Yönetmen mesajı oluştururken kültürel ya da dönemsel kodları, mekan atmosferini, mobilyayı, kostümleri ya da karakterleri bir araç olarak kullanır. Örneğin bir döneme ait anlatılarda yaratılacak olan uzam, o dönemi yansıtacak ve göstergeler de dönemin kültürel ve sosyolojik normlarına gönderme yapacaklardır. Fakat bazen tarihsel bir anlatının günümüz dünyasına uyarlanması ve buna göre bir kurmaca mekan düzenlemesi yoluna gidilmesi de gerekebilir. (Chatman, 2015). Bu noktada anlatının filme uyarlama şekli, oluşturulacak ortam açısından da önem kazanmaktadır.

Romandan sinemaya uyarlama üç şekilde yapılmaktadır: *doğrudan uyarlamada* anlatı, ait

olduğu dönem ve karakterler olduğu gibi kalır, *yorumlamada* birkaç bileşen seçilir, olay örgüsü yeni olaylarla zenginleştirilir ya da eksiltilebilir, *esinlenmede* ise anlatı tamamen değiştirilebileceği gibi öykünün ana fikri korunarak farklı bir anlatı ve zamanda olaylar aktarılır. (Cartmell ve Whelehan, 2007). Bugün klasik romanların tanınabilirliğini artırma amacıyla esinlenme tekniğine sıkça başvurulmaktadır. Bu anlamda anlatının ana teması sabit tutulurken, zaman, mekan ve hatta karakterlerin değiştirildiği görülür. Dickens’ın Büyük Umutlar romanı da, günümüz dünyasına aktarılan klasik edebiyat örneklerinden biridir. Romanın, yönetmen Alfonso Couron’a ait 1998 yılı uyarlaması, esinlenerek aktarımın bilinen örneklerinden biri iken, BBC yapımı yönetmen Brian Kirk’ın 2011 yılı film serisi, bir doğrudan uyarlama olarak karşımıza çıkar. Esinlenerek anlatımda filmin uzamsal karakterini analiz edebilmek adına, doğrudan uyarlama örneğinde sergilenen aynı mekanlar karşılaştırılacaktır.

‘Büyük Umutlar’ Romandan Filme Uyarlama örnekleri

Doğrudan Uyarlama_ ‘BÜYÜK UMUTLAR, 2011’*

Brian Kirk Yapımı 2011 tarihli film serisi bir doğrudan uyarlama örneği olarak romanla birebir örtüşmektedir. Viktoryan dönem, toplumsal ve kültürel yaşayışı, mimari özellikleri ile gözönüne serilir. Karakterler romanda anlatılan fiziksel ve ruhsal özellikleri ile birebir resmedilirler. Ana karakter Pip, tıpkı romandaki gibi demir işçiliği ile geçinen ailenin hassas çocuğudur. Estella ise tıpkı romandaki gibi mesafeli ve kibirlidir. Diğer karakterlerden Bayan Havisham, akıl sağlığı bozuk yaşlı ve zengin bir kadındır. Kaçak mahkum karakterini, kitapta olduğu gibi iyi ve kötünün bir arada simgelendiği kişilik olarak görürüz. Karakterin bireysel özellikleri romanda betimlendiği şekliyle filme birebir yansırken, kişisel mekanları da Viktoryan dönem iç mekanın temel özelliklerini kitapta tariflendiği biçimiyle birebir karşılar.

Filmin Konut Mekanları

Filmde görülen ilk konut, başkarakter Pip’e aittir. Dış mekan görüntülerinden başlayarak, bir alt sınıf ailesinin yaşamı göz önüne serilir. Dönemin yoksul banliyö konutu ahşap kırma çatılı simetrik girişli ana kütle ve demircilik yapan ailenin üretim alanı olan müstemilat ile temsil edilir. İç mekan görüntülerinde yaşam alanında şömine ve yemek masası dışında bir donatıya rastlanmaz. (Şekil 2)

*Filmin künyesi

3 bölümlü BBC Yapımı film serisi

Yapım yılı-2011

Yönetmen- Brian Kirk

Başroller -Douglas Booth, Gillian Anderson, Vanessa Kirby

Şekil 2. Doğrudan Uyarlama Örneğinde Viktoryan alt sınıf konutu_Pip'in çocukluk evi, dış ve iç mekan. (Kirk, 2011)

Filmde izlenen ikinci konut, Pip'in Londra'da yaşadığı döneme aittir. Pip esrarengiz bir mirasla hızla zenginleşmesinin ardından kentli bir centilmen olarak sınıf atlar. Yükselme hırsıyla girdiği bu zengin ortam, yine dönemin başlıca iç mekan karakteri ile temsil edilir. Üst sınıf Viktoryan konutunun başlıca iç mekan donatıları olarak, şömine, duvar yüzeylerinde ahşap giydirmeler, eklettik mobilyalar ve metal şamdanlar dikkat çekicidir. (Şekil 3)

Şekil 3. Doğrudan Uyarlama Örneğinde Viktoryan Konutu_Centilmen Pip'in Londra Konutu, iç mekan. (Kirk, 2011)

Filmde izlenen üçüncü konut, tüm anlatıya temel oluşturan Bayan Havisham'ın kızı Estella ile birlikte yaşadığı malikanedir. Filmin büyük bir bölümü, bu zengin konutunun görüntülerinden oluşmuştur. Anlatıdaki şekliyle, Pip'in çocukluk, gençlik dönemleri boyunca her hafta ziyaret ettiği bu konut, yıllar içinde bir değişime uğramaz. Yapı dış mekan görüntülerinde anlatıdaki atmosferi birebir karşılayacak şekilde sisli, donuk bir renk filtresiyle yalnız ve sıkıntılı bir biçimde tarif edilir.

Şekil 4. Doğrudan Uyarlama Örneğinde Viktoryan Konutu, Dış mekan _ Bayan Havisham Evi. (Kirk, 2011)

Malikanenin hazırlık avlusuna Neo-barok özellikler taşıyan taklı bir giriş kapısından yapılıdır. Yine dönemin üst sınıf konutlarının genel bir özelliği olarak, dairesel yaklaşım yolu merkezinde odak noktası olan su ögesi ile birlikte görülür. (Şekil 4)

Konut iç mekanında, Viktoryan dönemin belirgin izlerinden floral desenli duvar kağıtları, ahşap eklektik mobilyalar dikkat çeker. Evin hanımının kabul odası olarak düzenlenen hacimde eklektik üslupta ahşap yazı masası görülür. Neo-klasik yivli sütunlar, dönemin iç mekan aksesuarları olarak doldurulmuş egzotik kuşların sergilendiği fanuslar, mekana yerleştirilen arp ve dünya küresi ile Viktoryan konutlarında görülen uzak diyarlara ve çağlara ilginin yansıması olarak sergilenir. (Şekil 5)

Şekil 5. Doğrudan Uyarlama Örneğinde Viktoryan Konutu_ Bayan Havisham Evi.

(Kirk, 2011)

Filmde izlenen üçüncü konut, Estella'nın mutsuz evliliğinin geçtiği ikinci malikanedir. Viktoryan konutunun iç mekanına ait dekoratif kuralları bu konutun sergilendiği sahnelerde de izlenir. Dönemin standartlaşmış iç mekan renk seçimlerini koyu yeşil duvar boyası ve koyu kahverengi ahşap döşeme kaplamaları ile bu karelerde izleriz. Yemek salonunun duvar yüzeylerinde ise altın yaldızlı çerçeveler içinde sergilenen yağlı boya portreler, ailenin zenginlik ve statü belirtileri olarak göz önüne serilir. (Şekil 6)

Şekil 6. Doğrudan Uyarlama Örneğinde Viktoryan Konutu_Estella Evi. (Kirk, 2011)

Esinlenerek Uyarlama-‘BÜYÜK UMUTLAR, 1998’*

Alfonso Cuarón’ın 1998 tarihli filmi, Viktorya İngilteresi’nin toplumsal yapısını postmodern anlatımıyla modern dünyaya taşımaktadır. Doğrudan uyarlama yoluyla yaratılmış filmlerden farklı olarak Couron, orjinal anlatıdan esinlenerek filmde ana temayı sabit tutar ve 19. yüzyıl atmosferine ait 20.Yüzyıl seyircisi ile buluşturur (John, 2003). Bu bakışla film, yine romanın ana teması olan sınıfsal farklılıkları vurgulama üzerine kurgulanmıştır. Karakterler ve mekan adları üzerinde bazı değişiklikler yapılsa da eserin genel yapısı korunmuştur. Pip karakteri, bu kez balıkçı bir ailede büyüyen, sanatsal yönü güçlü Finn olarak tariflenir. Buna karşılık, diğer ana karakter Estella, soğuk ve mesafeli tavrı ile romandaki portresinden değişime uğratılmadan aktarılır. Cuarón’un filmindeki adıyla Bayan Dinsmoor karakteri, yine harabeye dönmüş bir malikanede ve yine kendi yarattığı dünyada yaşamaktadır. Akıl sağlığı bozuk, yaşlı kadın karakterin adı değişse de kişiliğin yansıtılışı ve mekanla ilişkisi aynıdır. Kötülüğün ve suçun temsili olarak düşünülen kaçak mahkûm, iyiliğinin karşılıklı olarak Finn’e tüm servetini miras bırakan gizemli karakterdir. Bu anlamda romandan birebir alınan karakter iyi-kötü karşıtlığını kendinde toplamıştır.

Filmin Konut Mekanları

Filmde baş karakter Finn Bell’e ait konut sırasıyla, çocukluk, gençlik dönemi ve Finn’i büyüten Joe karakterinin yıllar sonra tekrar evlenerek yaşamını sürdürdüğü ev olarak üç ayrı dönemde karşımıza çıkar (Şekil 7,8,9). Şekil 7’de görülen kareler, evin dış ve iç mekanından görüntüler taşımaktadır. Evin bahçe girişinde görülen *Tamirci Joe’nun Evi* yazılı geçiş, filmin çekildiği 90’lı yıllara ait olmayan, romanın ait olduğu dönemi aktaran bir öge olarak yorumlanabilir. İç mekanda yaşam alanı ve mutfak tek bir hacimdir. Mekan donatıları, temel elektronik eşyalar ile ahşap aksamı birbirinden farklı tekli koltuklar ve iki sade yerden aydınlatmadan ibaret basit bir kaç mobilyadan ibarettir. Mutfak kısmında buzdolabının tüm hacmi

*Filmin künyesi
Yapım yılı-1998
Yönetmen- Alfonso Couron
Başroller –Gwyneth Paltrow, Ethan Hawke, Anne Bancroft

kaplamasından, ihtiyaca dönük kullanımın ön planda olduğu sonucu çıkarılabilir. Evin dış ve iç mekan görüntülerinde soğuk filtreler ile aktarılan renklerle bunaltıcı bir atmosfer yaratılmıştır.

Şekil 7. Esinlenerek Uyarlama Örneğinde Finn Bell'in Konutu, çocukluk dönemi
(Cauron, 1998)

Filmin başkarakterinin çocukluk ve gençlik dönemleri boyunca kullandığı konutta, genel kullanım alanında hiçbir değişiklik olmadığı dikkat çekicidir. Gençlik döneminin anlatıldığı karelerde mutfak alanında daha canlı renkler kullanıldığını, aydınlatma ile kısmen daha sıcak ve sakin bir atmosfer yaratıldığını görürüz. Kendisini büyüten Joe ile geçirdiği bu yıllarda Finn'in, daha sakin ve rahat olduğunu hissederiz. Bu dönemde Finn'in evdeki özel alanına, odasına yoğunlaşılır. Odanın duvar yüzeyleri Finn'in yaptığı resimlerle kaplıdır. Özel alanında karakterin resme olan yeteneğini keşfederiz (Şekil 8).

Şekil 8. Esinlenerek Uyarlama Örneğinde Finn Bell'in Konutu, gençlik dönemi.
(Cauron, 1998)

Aynı konut, filmin sonunda Finn'i büyüten kişinin yeni ailesiyle yaşadığı yer olarak karşımıza tekrar çıkar. Evin dış mekan görüntüsünde kırma çatı ve çiçekli giriş kapısı, konuttaki mutlu yaşamı ifade ederken, dışarı sızan tatlı-sıcak ışık bu ortamı vurgular. Viktoryan dönemi atmosferine bir atıf niteliği taşıyan bu simgeler bir esinlenme örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 9).

Şekil 9. Esinlenerek Uyarlama Örneğinde mutlu aile evi. (Cauron, 1998)

Filmde izlenen ikinci konut, Finn'in New York' da kısa sürede ünlenmesinin ardından yaşadığı lofttur (Şekil10). Viktorya İngiltere'sinde kırma çatılı yuva ortamına endüstriyel ürünlerin girişine benzer şekilde burada da endüstriyel bir yapı, konut olarak kullanılmaya başlamıştır. Çünkü Finn karakteri, tıpkı 19.Yüzyıl burjuvasında olduğu gibi hızlıca zengin olmuştur. Çelik strüktürlü asma katın duvar yüzeyleri Finn'in çalışmaları ile kaplıdır. Çelik malzeme ve siyah beyaz kontrastı, yuva sıcaklığından uzak, soğuk bir atmosferi vurgulamaktadır. Büyük şehirdeki yeni yaşamı ifadesi, hem konutun ezici oranları hem de soğuk renk planlaması ile karakterin yalnızlığına dikkat çekmektedir.

Şekil 10. Esinlenerek Uyarlama Örneğinde Finn'in New York'da Yaşadığı Loft.
(Cauron, 1998)

Filmde izlenen üçüncü konut yapısı tüm anlatıya temel oluşturan Bayan Dinsmoor'un yeğeni Estella ile birlikte yaşadığı malikanedir. Filmin büyük bir bölümü, bu zengin konutunun görüntülerinden oluşmuştur. Finn'in çocukluk, gençlik dönemleri boyunca her hafta ziyaret ettiği ev, yıllar içinde bir değişime uğramaz (Şekil11). Filmde Elhamra Sarayı ve Venedik Akademisinden esinlenilerek inşaa edildiği belirtilen yapı, eklektik biçimsel özellikler taşır. Yapının kemerli giriş yapısı üzerinde *kayıp cennet* anlamına gelen *paradiso perduto* yazısı göze çarpar. Yapı, dış mekan görüntülerinde metruk izlenim veren, gizemli ve gerilimli bir mekandır. Cephedeki yonca biçimli kapı ve pencere kemerleri biçimsel olarak 20. Yüzyıl başındaki eklektik biçimsel yaklaşımları hatırlatır. Neo-gotik üslubun egzotik simgelerle birlikte kullanıldığı bu eklektik yapıda iç mekan, filmde anlatıldığı gibi zamanın durduğu bir yerdir. Bayan Dinsmoor'un

düğün gecesinden sonra yıllarca, olduğu gibi bırakılmış harap bir yerdir. İç mekanda, eklektik biçimsel özellikler barındıran mermer bir süs havuzu ve iki katlı galerinin ortasında görkemli bir avize görülür. Yırtık perdeler ve donatısız boş mekan yalnızlık ve yıpranmışlık duygusunun güçlü aktarımlarıdır. (Şekil 12).

Şekil 11. Esinlenerek Uyarlama Örneğinde Dinsmoor Malikanesi Dış Mekan. (Cauron, 1998)

Şekil 12. Esinlenerek Uyarlama Örneğinde Dinsmoor Malikanesi, İç Mekan. (Cauron, 1998)

Şekil 13'te yer alan kareler, Bayan Dinsmoor'un kabul salonu ve yatak odasından görüntüler içermektedir. Viktoryan döneme bir diğer gönderme olarak bu kapıda ve ahşap mobilyada egzotik bezemeli kaplamalar dikkati çeker. Genel eklektik yapı kişisel alanda da hakimdir. Egzotizmin belirgin simgelerinden büyük boy bir kafes iç mekânın ortasında yer almaktadır ki dönem etkisi kadar, özgürlük-esaret ikilemini yansıtmaya anlamında da simgesel bir anlam taşıdığı söylenebilir. Odanın donatıları, yapının dış cephesi ile uyum içinde eklektik biçimsel özellikler taşırlar. Pencere önündeki giyinme alanı, egzotik figürlerle süslenmiş bir paravanla ayrılmıştır. Finn'in çizim yaptığı sehpalardan biri sedef kakmaları, koyu renk masif ahşap malzemesi ve incelen kesitli ayakları ile eklektik özellikler taşıırken, diğeri altın varak kaplanmış eğrisel formlu bacakları ile Neo-barok döneminin biçimsel özelliklerini gösterir. Tuvalet masası ise bezemeli, kıvrımlı ayakları, eğrisel kontürlü tablası ile Neo-rokoko dönemsel izler taşımaktadır.

Şekil 13. Esinlenerek Uyarlama Örneğinde Dinsmoor Malikanesi, kişisel alan. (Cauron, 1998)

Başkarakter Finn, aynı konutu yıllar sonra tekrar ziyaret eder. Filmde bu ziyaret, bir hesaplaşma ve gerçeği buluş olarak ele alınmıştır. Bayan Dinsmoor, bu kısımda daha dengeli bir kişilik sergiler. Karakter renkli ve abartılı kostümlerinden sıyrılmış, yaşıyla uyumlu beyaz bir kostüm giymiştir. Konut iç mekanı bu kez çok daha düzenli ve aydınlıktır (Şekil 14). Duvar yüzeylerindeki bitkisel desenli duvar kağıtları ve koridor boyunca görülen metal aksamli fener tavan aydınlatmaları, Viktorya İngiltere'sine göndermeler içerir. Yaşam alanında yanan mermer alınlı şömine, yine bu dönemin hayatla birleştirdiği simgelerden biri olarak, Dinsmoor'un yaşama döndüğüne dair bir belirti olarak düşünülebilir. Şömine yüzeyinde dönemin vazgeçilmezi bitkisel desenler metal işçilikle birleştirilmiştir.

Şekil 14. Esinlenerek Uyarlama Örneğinde Dinsmoor Malikanesi, geç dönem. (Cauron, 1998)

Aynı konut son evrede, Bayan Dinsmoor'un ölümünün ardından tekrar karşımıza çıkar. Ana karakterlerin buluşmasına sahne olan ev bu kez, çatısı yıkılmış gerçek bir harabedir. Çatının yıkılmış olması artık burada yaşamın devam etmediği, Dinsmoor'un ihtişam ve gösteriş dünyasının son bulduğunun simgesi olarak yorumlanabilir. İç mekandan görüntüler taşıyan karelerde aynı duygu, kristal avizenin düşüp kırılmış olmasıyla verilir. Karakterler, Estella'nın kızıyla birlikte yeniden bir aile haline gelerek evin rıhtımında buluşurlar. Beyaz kostüm kullanımı ile yeni bir başlangıcın vurgulandığı görülür (Şekil 15).

Şekil 15. Esinlenerek Uyarlama Örneğinde Dinsmoor Malikanesi, son dönem. (Cauron, 1998)

Sonuçlar

Önceki bölümlerde ayrıntılı biçimde ortaya konan analizlerden anlaşılacağı gibi 'doğrudan aktarım' tekniği anlatıya birebir sadık kalan bir canlandırma tekniği şeklinde tarif edilebilir. Diğer taraftan sinemada 'esinlenme yoluyla aktarım' tekniği, anlatıyı yorumlayan bir yaklaşımdır. 'Büyük Umutlar' romanı farklı ele alış biçimleriyle sinemaya çok defa aktarılmış bir klasiktir. Bu iki uyarlama tarzının farklı yönlerini ortaya koymak için yapım yılları 1998 ve 2011 olan iki 'Büyük Umutlar' filmi seçilmiştir ve film mekanları sekanslar bazında birebir karşılaştırılmıştır. Bu noktada doğrudan anlatı örneği olarak seçilen yapım, esinlenerek anlatı örneğinin kontrol unsuru olarak düşünülmüştür.

2011 yılı yapımı Büyük Umutlar filminde izleyici doğrudan anlatım ile, Viktoryan dönemin toplumsal kuralları, ahlaki değerleri, yaşayış biçimleri, mimari ve iç mimari özelliklerine bütünüyle vakıf olur. Roman kahramanları, mekanları ve olaylar, romanda betimlendiği biçimde birebir canlandırılır. Dönem İngilteresindeki katı sınıf farklılıkları, bireyler için neredeyse imkansız olan sınıflar arası geçiş, fakir Pip ve yüksek sınıftan Bayan Havisham'ın yaşam biçimleri üzerinden anlatılır. Karakterlerin kişisel mekanlarında ise Viktorya İngilteresinin standartlaşmış mekan donatıları eksiksiz izlenir.

1998 yılı yapımı filmde ise esinlenerek uyarlama yolu ile, anlatı öğeleri yorumlanarak izleyiciye ulaştırılır. 1998 yılı yapımında yönetmen Couron, filmde anlatının ana karakterlerini ve psikolojik yapılarını orijinaline yakın şekilde aktarır ancak isimleri ve mesleklerini değiştirerek çağımıza taşır. Zengin olma isteği, alt sınıftaki ezilmişlik duygusunun verdiği hırs, yüzyıllar sonra bile benzer davranışlara neden olmaktadır. İnsan olmanın zayıf ve güçlü yanlarının değişmediği gerçeğinden hareketle, romanla örtüşmeler görülür. Dolayısıyla karakterlerin davranış biçimleri değişmezken, yaşam stillerinde günümüz kalıpları kullanılmıştır denebilir. Uzam yaratmada ise anlatının geçtiği 19.yüzyıl İngilteresinin atmosferinden esinlenilmiş, dönemin toplumsal düzeni, ahlaki bakış açısı izleyicilere çağdaş dünyanın imgeleri ile eşleştirilerek aktarılmıştır.

Dönem İngiltere'sinde *yuva ve aile*, *sınıfsal farklılıklar* ve *kültürel boşluk* kavramları öne çıkmaktadır. Orijinal anlatının ve doğrudan uyarlamasının omurgasını oluşturan bu kavramlar Couron'un filminde mekanlar üzerinden aşağıdaki kodlamalarla anlatılmıştır.

Yuva ve aile kavramı, Finn'in evinin üzerinden yansıtılmıştır. Konutun sıcak bir yuvaya dönüşmesi filmin sonunda mutlu, çocuklu bir aile evi haline geldiğinde mümkün olur. Bu yorum anlatının geçtiği dönemden farklı bir bakış açısı ortaya koyar. Penceresinden dışarıya sıcak ışık süzülen kırma çatılı ev simgesi ise bir Viktoryan dönem klişesi olarak filme yansır. Bunun yanı sıra, Bayan Dinsmoor'un ölüme yaklaştığı dönemde kavuştuğu huzur ortamı, bol ışıklı kabul salonunda, yine yanan şömine ateşiyle simgelenmiştir.

Sınıfsal uçurumlar kavramı, yoksul balıkçı ailenin, işleve yönelik basit bir üslupta donatılmış konutu ile Bayan Dinsmoor'un eklektik malikanesinin oluşturduğu tezat üzerinden anlatılır. Bu dönemde uzak ve egzotik diyarlara duyulan hayranlık, yüksek sınıf konutu iç mekan donatılarına yansımış tipik bir özelliktir. Bu noktada anlatının ana mekansal kurgusu filme birebir yansıtılmıştır. Malikanenin iç mekanı olarak kurgulanan hacimde, uzak diyarları simgeleyecek donatı seçimleri yine 19. yüzyılın canlandırmacı üslubuna gönderme yaparken, Couron, mekansal dili daha etkin bir araç olarak kullanır ve hem cephe karakterinde hem de iç mekanda tüm konutu Neo- barok vurguda tasarlar. Sınıflar arasında geçiş, orjinal anlatıda zengin olmak ile mümkün iken esinlenme tekniğinde Couron, kahramanın yüksek sınıfa geçişini yetenek ile açıklar.

Kültürel boşluk kavramı, Finn karakterinin aniden zenginleşmesi bu sayede burjuva sınıfına girmesi üzerinden anlatılır. Doğrudan anlatıda, eğitim eksikliği bir sorun yaratmazken, çağdaş dünyada kahramanın sınıf atlamasında büyük bir engeldir. Couron bu noktada eğitim eksikliği konusun, Finn'in üstün resim yeteneği karşılamıştır. Kahramanın kentli yaşamını sürdürdüğü loft, çağdaş dünyada entelektüel kesimin yaşam alanı olarak tariflenebilir. Finn Couron yorumu ile, çağdaş dünyada zengin değil, entelektüel kesimin yaşamına öykünür. 19.Yüzyıl İngiltere'sinde konut ile endüstriyel donatının birleşmesi, günümüzde endüstriyel yapının konut olarak işlevlendirilmesi kavramından yararlanılarak loft ile temsil edilmiştir.

Sonuç olarak, Doğrudan uyarılama filmlerde anlatı, yönetmenin yorumundan bağımsız sadece yazarın bakışını görselleştirir. İzleyici, dönemin toplumsal dinamikleri, yaşam alanlarının mekansal organizasyonunu, iç mekan donatı ve donanımları hakkında bilgilenir ancak ekranda görünen ile bunların taşıdığı sembolik anlamlar arasındaki ilişkiyi kavramak ve yorumlamak ancak dönem ile ilgili tarihsel, sosyal ve kültürel bilgi birikimi ile mümkün olabilir.

Esinlenerek anlatım tekniğinde ise, yönetmen anlatının mesajını özetleyerek kendi diliyle ortaya koyar. Dönem romanlarında, işaret edilen toplumsal ve sosyal dinamikleri özümsemek ve filmde yaratılan uzamda bu dinamikleri çağın güncel karşılıkları eşleştirerek aktarmak daha dolaylı bir yol olarak düşünülebilir. Ancak, bu yolla anlatının içeriği ya da mesajı, izleyici tarafından daha net anlaşılıp içselleştirilebilir.

Kaynakça

- Adanır, O. (2012). *Sinemada Anlam Ve Anlatım*, Say Yayınları, İstanbul
- Banham, J. (2015). 'Encyclopedia of Interior Design', Routledge, NY
- Cartmell, D., & Whelehan, I. (2007). *The Cambridge Companion To Literature On Screen*, 1th edition. Cambridge University Press, Cambridge.
- Chatman, S. (2009). *Öykü Ve Söylem, Filmde Ve Kurmacada Anlatı Yapısı*, çev. Özgür Yaren, Ankara: De ki Yayınları.
- Dickens, C. (2001). *Büyük Umutlar*, çev. Nihal Yeğınobalı, İstanbul: Can Yayınları.
- Dinçay, D. (2014). *1960-2010 Yılları Arasında İstanbul Kentli Konut İç Mekan Düzenlemelerini Türk Sineması Üzerinden Okumak*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, FBE, Mimarlık Tarihi Programı
- Jacobs, L. (1994) *Filmde Zaman Ve Mekan*, çev. Yalçın Demir. Eskişehir: Turkuaz Yayınları.
- John, G. (2003) *Dickens On Screen*. Cambridge University Press, Edinburgh
- Kalafatoğlu, E. (2009). Yüzyıl Dönümü İstanbul Mimarlığında 'Viktorya Tarzı' Sayfiye Konutları, Yüksek Lisans Tezi İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, FBE
- Özer, B. (2009). *Kültür, Sanat, Mimarlık*, Yem Yayınları, İstanbul.
- Wollen, P. (2008). *Sinemada Göstergeler ve Anlam*, çev. Zafer Aracagök, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Yorke, T. (2005). *The Victorian House Explained*, Countryside Books, Newbury.
- Yurdakul, Ç. (2014). *Alice Harikalar Diyarı'nda Öyküsü: Sinema Uyarlamaları Üzerinden Mekansal Bir Değerlendirme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, SBE, Sanat Tarihi Programı

İnternet Kaynakları

- <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/162141/Charles-Dickens> Son erişim tarihi: 20 Mayıs 2015
- Great Expectation, 2011 <https://www.imdb.com/title/tt2133574/> Erişim tarihi: 04.09.2019.
- 1998 <https://www.imdb.com/title/tt0119223/> Erişim tarihi: 05.09.2019.
- 2011 <https://www.dailymotion.com/video/xsdajp> Erişim tarihi: 04.09.2019.
- 1998 https://www.youtube.com/watch?v=K1S5ZVjN3J4&list=PLE_ZWnYDi0dFRgR-MXtnI9n5qtflaIqD8 Erişim tarihi: 05.09.2019.
- <https://faculty.unlv.edu/kirschen/handouts/victorian.html> Son erişim tarihi: 20 Mayıs 2015

Görsel Kaynaklar

- Şekil 1.** Viktoryan Evi Kabul Salonu, Londra, 1887 (Banham, 2015)
- The Contest for the Bouquet, Seymour Joseph Guy (1866)

<https://byronsmuse.wordpress.com/2015/11/20/victorian-interiors-in-art>, Erişim tarihi 28.09.2019

An evening at home by Edward John Poynter (1870) Erişim tarihi 28.09.2019

<https://byronsmuse.files.wordpress.com/2015/09/1870s-an-evening-at-home-by-edward-john-poynter.jpg> Erişim tarihi: 04.09.2019.

Şekil 2. Doğrudan Uyarlama Örneğinde Viktoryan Alt sınıf konutu_Pip'in çocukluk evi, Kirk, B. (2011).<https://www.dailymotion.com/video/xsdajp> Erişim tarihi: 04.09.2019.

Şekil 3. Doğrudan Uyarlama Örneğinde Viktoryan Konutu_Centilmen Pip' in Londra Konutu, Kirk, B. (2011).<https://www.dailymotion.com/video/xsdajp> Erişim tarihi: 04.09.2019.

Şekil 4. Doğrudan Uyarlama Örneğinde Viktoryan Konutu, Dış mekan _ Bayan Havisham Evi, Kirk, B. (2011).<https://www.dailymotion.com/video/xsdajp> Erişim tarihi: 04.09.2019.

Şekil 5. Doğrudan Uyarlama Örneğinde Viktoryan Konutu_ Bayan Havisham Evi, Kirk, B. (2011)

<https://www.dailymotion.com/video/xsdajp> Erişim tarihi: 04.09.2019.

Şekil 6. Doğrudan Uyarlama Örneğinde Viktoryan Konutu_Estella Evi, Kirk, B. (2011)

<https://www.dailymotion.com/video/xsdajp> Erişim tarihi: 04.09.2019.

Şekil 7. Esinlenerek Uyarlama Örneğinde Finn Bell'in Konutu, çocukluk dönemi. Cauron, A. (1998)

https://www.youtube.com/watch?v=K1S5ZVjN3J4&list=PLE_ZWnYDi0dFRgR-MXTnI9n5qtflaIqD8, Erişim tarihi: 05.09.2019.

Şekil 8. Esinlenerek Uyarlama Örneğinde Finn Bell'in Konutu, gençlik dönemi. Cauron, A. (1998)

https://www.youtube.com/watch?v=K1S5ZVjN3J4&list=PLE_ZWnYDi0dFRgR-MXTnI9n5qtflaIqD8, Erişim tarihi: 05.09.2019.

Şekil 9. Esinlenerek Uyarlama Örneğinde mutlu aile evi. Cauron, A. (1998)

https://www.youtube.com/watch?v=K1S5ZVjN3J4&list=PLE_ZWnYDi0dFRgR-MXTnI9n5qtflaIqD8, Erişim tarihi: 05.09.2019.

Şekil 10 : Esinlenerek Uyarlama Örneğinde Finn'in New York'da Yaşadığı Loft. Cauron, A. (1998)

https://www.youtube.com/watch?v=K1S5ZVjN3J4&list=PLE_ZWnYDi0dFRgR-MXTnI9n5qtflaIqD8, Erişim tarihi: 05.09.2019.

Şekil 11 . Esinlenerek Uyarlama Örneğinde Dinsmoor Malikanesi Dış Mekan. Cauron, A. (1998)

https://www.youtube.com/watch?v=K1S5ZVjN3J4&list=PLE_ZWnYDi0dFRgR-MXTnI9n5qtflaIqD8, Erişim tarihi: 05.09.2019.

Şekil 12 Esinlenerek Uyarlama Örneğinde Dinsmoor Malikanesi. Cauron, A. (1998)

[https://www.youtube.com/watch?v=K1S5ZVjN3J4&list=PLE_ZWnYDi0dFRgR-](https://www.youtube.com/watch?v=K1S5ZVjN3J4&list=PLE_ZWnYDi0dFRgR-MXTnI9n5qtflaIqD8)

MXtNl9n5qtflaIqD8, Erişim tarihi: 05.09.2019.

Şekil 13 Esinlenerek Uyarlama Örneğinde Dinsmoor Malikanesi, kişisel alan. Cauron, A. (1998)

[https://www.youtube.com/watch?v=K1S5ZVjN3J4&list=PLE_ZWnYDi0dFRgR-](https://www.youtube.com/watch?v=K1S5ZVjN3J4&list=PLE_ZWnYDi0dFRgR-MXTnI9n5qtflaIqD8)

MXtNl9n5qtflaIqD8, Erişim tarihi: 05.09.2019.

Şekil 14 Esinlenerek Uyarlama Örneğinde Dinsmoor Malikanesi, geç dönem. Cauron, A. (1998)

[https://www.youtube.com/watch?v=K1S5ZVjN3J4&list=PLE_ZWnYDi0dFRgR-](https://www.youtube.com/watch?v=K1S5ZVjN3J4&list=PLE_ZWnYDi0dFRgR-MXTnI9n5qtflaIqD8)

MXtNl9n5qtflaIqD8, Erişim tarihi: 05.09.2019.

Şekil 15 Esinlenerek Uyarlama Örneğinde Dinsmoor Malikanesi, son dönem. Cauron, A. (1998)

[https://www.youtube.com/watch?v=K1S5ZVjN3J4&list=PLE_ZWnYDi0dFRgR-](https://www.youtube.com/watch?v=K1S5ZVjN3J4&list=PLE_ZWnYDi0dFRgR-MXTnI9n5qtflaIqD8)

MXtNl9n5qtflaIqD8, Erişim tarihi: 05.09.2019.

Bizans Resim Sanatında Öteki Kadın Tasviri: Hacer

Hatice DEMİR¹

Öz

Bu çalışmanın konusunu Bizans resim sanatında Hacer'in tasviri oluşturmaktadır. Eski Ahit Yaratılış epizodu 16: 1-16 ve 21: 8-21'de Hacer ile ilgili referanslar bulunur. Yaratılış 16: 1-16'ya göre; İbrahim'in eşi Sarah/Saray/Sare'nin, Hacer isminde Mısırlı bir cariyesi/hizmetçisi vardır. Sarah ileri yaşına gelmiştir ve kısırdır. Hacer ve İbrahim'in birlikte olmasına müsaade eder ve Hacer, İsmail'e hamile kalır. Hacer, Sarah'ı küçümser ve bunun üzerine Sarah, Hacer'i İbrahim'e şikâyet eder. Hacer kaçır ve bir pınar başında Cebrail ile konuşur. Hacer ile ilgili olarak diğer bir referans Eski Ahit Yaratılış epizodu 21: 8-21'de geçer. Sarah geç yaşında hamile kalır ve İshak doğar. Sarah, İbrahim'den Hacer'i kovmasını ister. Hacer "öteki kadın" figürüdür. Soylu değildir ve hanımı tarafından horlanır. Gerek oğlu İsmail ve gerekse kendisi ikinci sınıf insandır. Görmüş olduğu baskı üzerine kaçmayı dener. Tanrı'nın meleği geri dönmesini ve hanımına itaat etmesini söyler.

Hacer'in, Kitab-ı Mukaddes'te çizmiş olduğu "öteki kadın" figürü, Bizans resim sanatına da yansır. Örneğin, Sarah ile kıyaslandığında, yapılan tasviri yok denecek kadar azdır. Tasvirler kilise resim programlarında, genelde İbrahim'in Hayat siklusu içerisinde yer alır. San Marco katedralinde yer alan İbrahim siklusu içerisinde Hacer'in iki ayrı tasviri ile karşılaşılır. Bunun dışında kitap resmi örneklerinde de Hacer'in tasvirleri vardır.

Anahtar kelimeler: Hacer, Eski Ahit, Öteki Kadın.

The Depiction of the Other Woman in Byzantine Painting: Hagar

Abstract

The subject of this study is the depiction of Hagar in Byzantine painting. There are some references of Hagar in Old Testament in Genesis Episode 16: 1-16 and in 21: 8-21. According to Genesis 16: 1-16; Abraham's wife Sarah had an Egyptian concubine/maid named Hagar. Sarah was old and infertile. She allowed Abraham to have sexual intercourse with Hagar. Hagar became pregnant to Ismail. After her pregnancy, Hagar began to scorn her lady Sarah. Sarah then complained of Hagar to Abraham. Hagar escaped and talked to angel next to a spring. Another reference to Hagar was in Genesis 21: 8-21. According to synoptic; Sarah became pregnant to Isaac at her old age and Isaac was born.

According to the references mentioned above, Hagar is the "other woman" figure of Old Testament's Genesis episode. The figure of "other woman" in Bible drawn by Hagar was also depicted in Byzantine painting. If we compare her depiction with Sarah in Byzantine painting, hers were rather rare. Her depiction usually took place in the depiction of Abraham's cycle if it was a part of a painting program of a church.

Keywords: Hagar, Old Testament, other woman.

Received/Geliş: 27.02.2020

Accepted/Kabul: 22.05.2020

Bu araştırma makalesi Etik Kurul Onayı gerektirmemektedir.

¹ Dr. Öğretim Görevlisi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, hdemir@kastamonu.edu.tr, /0000-0002-5801-5841

(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Bu çalışmada Bizans resim sanatında Eski Ahit kaynaklı Hacer tasvirleri ele alınmıştır. Sami kökenli iki ulus; İsrailoğulları ve Araplar İbrahim'in iki oğlu İshak ve İsmail ile birlikte devam etmiştir. Bu iki oğuldan İshak, İbrahim'in eşi Sarah'dan, İsmail ise Mısır kökenli köle Hacer'den olmadır¹. İbrahim ve karısı Sarah ilerleyen yaşlarına rağmen çocuk sahibi olamamışlardır. Hacer, Sarah'ın Mısırlı cariyesidir. Sarah'ın izni ile İbrahim ve Hacer birlikte olmuş ve İsmail doğmuştur. Gerek Hacer ve gerekse Hacer'den olma İsmail hem Sarah hem de Sarah'ın oğlu İshak ile dalga geçtikleri gerekçesi ile kovulmuşlardır.

Bu özellikleri ile Hacer, Bizans resim sanatında “öteki kadın” imgesi olarak karşımıza çıkar.

Eski Mezopotamya ve İbrani Geleneklerine Göre Kadının Aile İçerisindeki Yeri

İbrani toplumunda ailede söz sahibi olan isim babadır² ve bu yönüyle İsrail toplumu ataerkil³ bir toplum geleneğinden gelir (Faleni, 2008, s. 66).

Eski İbrani toplumunda tek eşlilik öncelenir ancak erkek çocuk sahibi olmak soyun devamı için çok önemli olduğu için, kadın eşin kısır olması durumunda⁴, çocuk sahibi olmak için cariyeye/odalık⁵ kavramı ile de karşılaşılr (Faleni, 2008, s. 67).

Eski Mezopotamya kültüründe; ailenin varlığı, çocuk sahibi olmanın önemi, evli kadın eş, köle cariyeye ve cariyeden olma çocukların aile içerisindeki durumuna dair bilgilerin kökeninde, eski Sümer ve Asur gelenekleri vardır. Lipith-Ishtar ve Hammurabi kanunlarında yer alan kadın, cariyeye ve çocukların statüsü ile ilgili kavramlar ile Eski Ahit'te yer alan Hacer ile Sarah ve her ikisinden olma çocukların hakları ile bağlantılı referanslar arasında benzer özellikler olduğu gözlemlenir.

Bu benzer özellikleri kısaca değerlendirecek olursak; Kitab-ı Mukaddes'te Hacer ve oğlu İsmail ile ilgili en önemli referanslar, Yaratılış epizodu 16:1-15'te geçer. Bu bağlamda, Yaratılış 16'daki bilgiler ile Lipith-Ishtar ve Hammurabi kanunlarında bahsi geçen; aile, cariyeye, eş, çocuk sahibi olmak ile ilgili bilgiler benzer özellikler gösterir. 16:1'de İbrahim'in karısının adı Sarah olarak verilir. Buradan da anlaşılacağı üzere İsrailoğullarında aile kavramı gelişmiştir. Aynı

¹ Eski Ahit Yaratılış epizodu 25:1-3'te; İbrahim'in ileriki yaşlarında *Keturah/Kantura* isminde bir kadınla daha olan evliliğinden bahsedilir. Bu kadından olma çocukları da başka ulusların atasını oluşturmuştur.

² Ailede baba, çocuklarını köle olarak satabilme hakkına sahiptir. Ancak çocukların yaşam hakları konusunda söz sahibi olması konusunda özgürlüğü yoktur (Faleni, 2008, s. 66).

³ Eski Ahit'te; Sarah, Hacer, Rebekah, Leah ve Raket ataerkil bir toplumda erkek evlat doğuran kadın figürleri olarak karşımıza çıkar (Hawk, 2011, s. 9).

⁴ Eski İbrani geleneklerine göre, çocuk sahibi olamayan kadın eksik kabul edilir (Grimes, 2004, s. 5).

⁵ Pentateuk'daki referanslara göre, belirli bir süre zarfında birine hizmet etmek için birinin himayesine girilebilir ancak kalıcı kölelik Yahudi soyundan olmayanlar için geçerlidir (Faleni, 2008, s. 75).

bölümde Mısırlı Hacer'in, Sarah'ın cariyesi olmasından bahsedilir. 16:2'de Sarah çocuk sahibi olamamasından dolayı üzüntüsünü dile getirir. Bunun Tanrı'nın bir cezalandırması olduğu kanaatinde. Buraya kadar anlaşılacağı üzere, İbrani toplumunda çocuk sahibi olmak elzendir. Tek eşlilik öncelenmekte ama kadın eş çocuk veremiyor ise, cariyeden bir çocuk sahibi olunabileceği yargısına varırız.

Buna benzer ifadeleri gerek M.Ö. 1868 tarihli Lipith-Ishtar ve gerekse Hammurabi kanunlarında da görmek mümkündür. Buradan da anlaşılacağı üzere; İsrailoğulları, kendinden önceki Sümer ve Asur kanun geleneklerini devam ettirmiştir.

Lipith-Ishtar'da yer alan şu kanun maddesi yukarıdaki görüşümüzü destekler. *“Eğer bir adamın karısı ona çocuk doğuramamış, ancak sokak meydanından getirtilen bir fahişeden çocuk sahibi olunmuş ise, doğan çocuklar babanın varisi olacaktır ancak fahişe kadının, evin kadını ile birlikte aynı evde yaşama hakkı yoktur.”* (Roth, 1995, s. 1). Yaratılış 21:9-21'deki şu ifade; *“...Ne var ki Sarah, Mısırlı Hacer'in İbrahim'den olma oğlu İsmail'in alay ettiğini görünce, İbrahim'e “Bu cariyeye oğlunu kov” dedi, “Bu cariyenin oğlu, İshak'ın mirasına ortak olmasın...”* Sarah'ın Eski Ahit'te söylediği *“onları kov, oğlum İshak'ın mirasına ortak olmasın”* ifadesi yukarıda bahsi geçen Lipith-Ishtar maddesi ile benzerlik gösterir. Çünkü Sümer ve Asur geleneğinin bir devamı olarak, köle Hacer'in çocuğu mirasa ortak olabilmektedir. Ancak bir başka Lipith-Ishtar maddesi şu şekildedir; *“Eğer bir adam evli ise ve karısı ona çocuklar doğurmuş ve çocuklar yaşıyor ise ve aynı adamın cariyelerinden de çocukları olmuş ise ve sahibi adam onlara özgürlüğünü vermiş ise köleden olma çocuklar önceki çocukların mallarına ortak olamazlar.”* Bu kanun maddesinin de yine Sarah ve Hacer'in ve çocuklarının durumunu belirleme noktasında önemli bir etkisi vardır. Sarah başlangıçta çocuk sahibi olamamıştır. Ancak geçkin yaşında İshak'ı doğurmuştur. Böylece, cariyeden olma İsmail'in artık aynı evde mirasçı olarak kalmaması gerekmektedir.

Asur dönemine ait Hammurabi yasaları da bir erkeğin kadın eş ve hizmetçi/cariye ile olan ilişkisine açıklamalar getirir (Gürgen, 2018, s. 344). 144. maddede, *“bir kadın kocasına bir köle vermiş ve ondan çocukları olmuş ise, koca ikinci bir eşi alamaz.”* 145. maddede *“eğer kadın eşin çocuğu olmaz ise ve erkek eş ikinci bir eş almak isterse, eve gelen ikinci eş, ilk kadın ile eşit haklara sahip olamaz⁶.”* 146. maddede, *“eğer eş kocasına çocuk doğurması için hizmetçisini verir ve hizmetçi eşi ile eşit haklara sahip olduğunu iddia ederse, onu para ile satamaz ancak evinde hizmetçi olarak tutmak zorundadır.”* (Pinker, 2009, s. 6-7; <https://avalon.law.yale.edu/ancient/hamframe.asp>).

⁶ Hacer'in, İbrahim'in çocuğunu doğurduğu için onun karısı olma iddiasını taşıyor olma ihtimali de yüksektir (Angel, 2013, s. 212).

Yukarıda da belirtildiği üzere, gerek Lipith-Ishtar ve gerekse Hammurabi kanunlarının, Eski Ahit Yaratılış episodunda yer alan Hacer-Sarah ve İsmail-İshak'ın sosyal ve yasal statüleri üzerinde önemli yeri ve etkisi vardır.

Kitab-ı Mukaddes'te Hacer ile İlgili Referanslar

Eski Ahit'te Hacer ile bölümler şu şekildedir.

Hacer ve oğlu İsmail ile ilgili olarak Kitab-ı Mukaddes'te ilk referanslar Yaratılış 16 (Hacer ile İsmail) ve 21:8-21'deki (Hacer'le İsmail Uzaklaştırılıyor) episodlarında geçer.

Yaratılış 16'nın sinoptiği kısaca şu şekildedir; Hacer hamile kalması üzerine, hanımı Sarah'ı küçük görmeye başlar ve bunun üzerine Sarah, Hacer'e kötü muamelede bulunur. Bunun üzerine Hacer çöle kaçar. Çölde Rab'bin meleği ile aralarında bir sohbet geçer. Melek, ondan hanımına geri dönmelerini ister. Melek ayrıca Hacer'e, hamile olduğu oğlunun adının '*Tanrı duydu*'⁷ anlamına gelen İsmail ve bu çocuğun soyunun çok kalabalık olacağı vaadinde bulunur.

Daha sonra Hacer ve oğlu karşımıza Yaratılış 21:8-21'de çıkar. Episodun sinoptiği şu şekildedir. Sarah'dan olma İshak süttan kesilir ve büyük bir şölen verilir. İsmail, İshak ile dalga geçer ve bunun üzerine Sarah, Hacer ve oğlunun kovulmasını ister. İbrahim üzülmekle Hacer ve oğlunu kovar. Hacer, çölde susuz kalır. Tanrı ona oğlunun kalabalık bir soyu olacağı sözünü verir. Çocuk büyürken Tanrı onunla kalır. Çocuk Paran Çölünde iyi bir okçu olur ve Mısırlı bir kadın ile evlenir.

Kitab-ı Mukaddes'te Hacer ile ilgili bir sonraki referans, 1. Tarihler 5:18-22'de Gad soyundan bahsederken "*Hacerliler*" ifadesi ile tanımlanır. Hacerliler ile mücadele eden Gad soyu, Tanrının yardımı ile Hacerlileri yenmiştir. Episodda; Gad soyunun sürgün döneminde yine Hacerlilerin topraklarında yaşadıklarına da değinilir.

Yeni Ahit'te Hacer ve dolaylı olarak oğlu İsmail ile ilgili referanslar, Galatyalılar 4:21-31 "*Sara'yla Hacer Örneği*" episodu ile verilir. Pavlus; Galatyalılar'a seslenirken, İbrahim'in köle ve özgür kadından olan iki oğluna vurgu yapar. Kutsal Yasa altında yaşamak isteyenlere seslenir. Köle kadından olma oğul doğal yollardan olurken, Sarah'dan olma oğul Tanrı'nın vaadi ile gerçekleşmiştir. İki kadın, iki ayrı antlaşmayı simgeler. Sina Dağı'nı temsil eden Hacer köle bir çocuk doğurmuştur buna karşılık göksel Yeruşalimi temsil eden Sarah ve oğlu özgürdür ve Pavlus, Galatyalılar'a özgür kadının oğlunu takip etmeyi önerir/öğütler.

Hacer İsminin Kökenleri ve Hacer'in Kimliği

Hacer; Arapça: "هاجر" ve İbranice: "הַגָּר", "Hagar" kelimeleri ile ifade edilir.

Hacer isminin kökeni Safaitik, Nabati ve Palmira kültürüne kadar uzanır ama en çok Eski Arap kültürü ile özdeşleşir. Arapçada "*Hajara*"⁸ "*göç/hicret etmek*" anlamında da kullanılırken,

⁷ Geniş bilgi için bkz. Okoye, 2007, s.168-169.

⁸ Arapça bir erkek ismi olan "*Higir*"in, Nabati kökenli bir kadın ismi olma olasılığı yüksektir.

Sebe ve Etiyopya dilinde “*kasaba*” ve “*şehir*” anlamında da kullanıldığı durumlar vardır. Diğer taraftan, Hacer’in olumlu anlamları da mevcuttur. “*Muhteşem*” ve “*besleyici*” gibi sıfatlar bunlardan en önemlileridir⁹ (Drey, 2002, s. 181-182).

M.Ö. 2000’de Bahreyn’de Rimum sarayına ait bir çivi yazısı tablet ile I. Darius (521-486) zamanına tarihlenen bir Pers şehri Susa’da bulunan bir Mısır hiyeroglif yazısında “*Hgrw*” ya da “*Hacer*” farklı telaffuzlar ile muhtemelen bir şehri ya da topluluğu ifade etmek için kullanılmıştır. İsim, Doğu Arabistan’da Bedevi Araplar ile ilişkilendirilmektedir. Orta çağa yaklaştıkça Müslüman ve Hıristiyan yazarlar Hacer ifadesini Doğu Arabistan coğrafyasını tanımlamak için kullanmaya devam etmişlerdir (Drey, 2002, s. 182).

Hacer, Tevrat kökenli söylentilere göre “*insanı mülk edinmek*” anlamına gelen “*şifhah*” kelimesi ile ifade edilmiştir. Ayrıca Hacer, Yaratılış 16:1’de “*Ābuddah*” kelimesi ile de tanımlanır. “*Ābuddah*”; kadın hizmetkar ve hizmetçi anlamında kullanılır. Ancak Hacer’in, episodun ilerleyen bölümünde ıssızlıktan/çölden döndükten sonra “*amah*” olarak ifade edildiği dikkat çeker (Drey, 2002, s. 183-184; Teubal, 1997, s. 49-50). Hacer’in Ugarit dilinde, “*š-f-h*” “*birlikte olmak*” anlamına geldiği de bilinmektedir. Bu bağlamda Hacer’in, Avimelek tarafından Sarah ve İbrahim’e verilen ve onlarla birlikte gönderilmeye bir atıf niteliğinde “*birlikte olmak*” anlamına gelen “*şifhah*” kelimesi ile tanımlanması olasılığı yüksektir (Drey, 2002, s. 184; Spitzer, 1998, s. 9).

Hacer’in kimliği ve statüsü ile ilgili bilgiler ise şu şekildedir. Eski Ahit’ten edinilen bilgilere göre Mısır kökenli bir köle ya da cariyedir. İbrahim ve Sarah’ın Mısır’dan dönüşü esnasında, Yaratılış 20:14’te de belirtildiği üzere, Avimelek¹⁰ tarafından Sarah’a cariyeye olarak verilmiştir¹¹. Arapların atası İsmail’in annesidir.

Hacer’in kişilik özellikleri ile ilgili olarak Eski Ahit kaynaklı göndermelerden şu bilgileri öğreniriz. Kibirlidir ama Tanrıya karşı gelmeyen bir yaklaşımı vardır. Eski Ahit’te yer alan Hacer ile melek arasındaki konuşmada, meleğin Hacer’e söylemiş olduğu; “*hanımının yanına dön ve ona boyun eğ*” ifadesi de Kitab-ı Mukaddes’te ilk olması adına da önemlidir¹².

Hacer’in Öteki Kadın Olarak Kimliği

Eski Ahit’te Hacer’in çizmiş olduğu kadın figürü, Sarah üzerinden değerlendirilerek karşılaştırmalı ele alınmalıdır. Sarah; soylu ve birinci kadın olma kimliği çizirken, Hacer; Mısır

⁹ Hacer isminin etimolojik kökenleri ile ilgili olarak başka önermeler de mevcuttur. Geniş bilgi için bkz. (Adamo & Eriwierho, 2005, s. 455-471).

¹⁰ Hacer; İslam tefsirlerine göre, Mısır firavunlarından Senan bin Ulvan’ın, İbrahim’in karısı Sarah’a hediye ettiği Etiyopyalı bir köledir. (<https://www.turkcebilgi.com/hacer>).

¹¹ Ayrıca Tevrat kökenli efsanelere göre de Hacer Firavun soyundan gelmektedir (Drey, 2002, s. 183; Ginzberg, 1998, s. 108).

¹² Geniş bilgi için bkz. Kitab-ı Mukaddes Yaratılış 16: 9.

kökenli ikinci kadın olma rolündedir. Bu bağlamda, Hacer'i öteki yapan ilk özelliği, farklı bir etnik kökenden geliyor olmasıdır.

Eski Ahit'te Hacer'i öteki kadın yapan diğer bir çıkış noktası, sosyal sınıf üzerinden ele alınır. Yaratılış 20:14'te de belirtildiği gibi, İbrahim ve eşi Sarah Mısır'dan dönerken, Avimelek'in onlara vermiş olduğu hediyeler arasında cariyeler de vardır. Bunlardan birinin Hacer olduğu görüşü hakimdir. Bu bağlamda, Hacer soylu bir kadın olan Sarah'a verilmiş bir köledir. Bu bağlamda aralarında bir sınıf farkı mevcuttur.

Yukarıda bahsi geçtiği gibi, Hacer'in farklı ve öteki yapan bütün nedenlerin arasında farklı bir etnik kökene ait olması başat rol oynar. Bu nedenle oğlu İsmail ve kendisi, İshak'a vaad edilenlere ortak olamaması için uzaklaştırılmışlardır.

Araştırmacı Gaiser (2014, s. 275); Eski Ahit referanslı biçimlenen Hacer kimliğini, modern insanın belleğinde algılanması noktasında görüş bildirir. Modern insanın zihninde Hacer, rızası alınmadan hediye verilen, daha sonra yine rızası olmadan cinsel ilişkiye zorlanan, hakları ihlal edilmiş bir kadın figürüdür. Hatta Gaiser bir adım daha ileri giderek bunun modern bellekte bir tecavüz olarak algılanma olasılığının yüksek olduğuna değinir.

Yeni Ahit Galatyalılar 4:25-26'da Pavlus, Galatyalılara seslenirken Sarah'ı ve oğlu İshak'ı övgü dolu ifadeler ile onure etmektedir. Sarah ve İshak'a yapılan övgü dolu ifadeler ise öteki kadın figürü Hacer ve oğlu İsmail üzerinden pekiştirilmektedir.

Bizans Resim Sanatında Hacer Tasvirleri

Bizans resim sanatında Hacer temalı tasvirler yok denecek kadar azdır. Eski Ahit kaynaklı tasvirlerde Sarah ile kıyaslandığında, Hacer daha ziyade öteki kadın tasviri olarak yerini almaktadır ve nicel olarak değerlendirildiğinde, Sarah tasvirleri, Hacer tasvirlerinden sayıca daha çoktur.

Sarah, en çok *İbrahim'in Misafirperverliği* sahnesinde karşımıza çıkar¹³. İbrahim'in, kendilerini ziyarete gelen üç meleği ağırladığı sahnede yer alan Sarah, bazen İbrahim ile birlikte meleklerle hizmet ederken, bazen de bir perde/kapı arkasından üç meleği ve İbrahim'i izlerken tasvir edilmiştir (Resim 1). İkonografik olarak ele alındığında, perde arkasından izleme olayının bir anlamı vardır. Üç melek bu ziyaretlerinde, Sarah ve İbrahim'e geçkin yaşlarına rağmen İshak'ı müjdelemektedirler. Perde/kapı imgesi burada Sarah'ın, Tanrı'nın müjdeli haberine karşı olan inanç eksikliğini ifade etmektedir. Zira Yaratılış epizodu 18:13-15'te olduğu gibi; "*Rab İbrahim'e sordu: 'Sarah niçin, 'bu yaştan sonra gerçekten çocuk sahibi mi olacağım?' diyerek güldü?'* Rab

¹³ İbrahim'in Konukseverliği Sahnesi duvar resimleri erken örneklerinden Roma Santa Maria Maggiore (5. yüzyıl) ve San Vitale Bazilika (6. yüzyıl) mozaik panolarında, Sarah'ı görmek mümkündür. Ayrıca çalışma kapsamında ele alınan el yazmaları örneklerinden 11. yüzyıla tarihlenen Vat. gr. 747 fol. 39r., 12. yüzyıla tarihlenen Vat. gr. 746 pt. 1 fol. 72v., Seraglio (Topkapı Sarayı G.İ.8) fol. 78r. ve son olarak Smyrna/İzmir A. 1 Oktateukh örneklerinde de Sarah'ın tasvirleri vardır. Özellikle el yazmaları örneklerinde tasvir edilen Sarah, bir perde arkasından bakmaktadır.

için olanaksız bir şey var mı? Belirlenen vakitte, gelecek yıl bu zaman yanına döndüğümde Sarah'ın bir oğlu olacak.' Sarah korktu, 'gülmedim' diyerek yalan söyledi. Rab, 'hayır güldün' dedi." bu durum açıkça belirtilmektedir.

Resim 1. İbrahim'in Misafirperverliği, Monreale Katedrali

<https://www.christianiconography.info/sicily/hospitalityAbrahamMonreale.html>

Hacer'in resim sanatındaki tasvirleri; duvar resmi, mozaik pano, kitap resmi örneklerinde genellikle İbrahim siklusu içerisinde yer almaktadır. El yazmalarına ait resim örneklerinde, Hacer'in oğlu İsmail ile birlikte ayrıca bir siklus oluşturduğu da gözlemlenir.

Hacer ile ilgili tasvirler, en çok resimli el yazmalarında karşımıza çıkar. Bu el yazmalarından bazıları şu şekildedir. 5. ya da 6. yüzyıla tarihlenen BL Cotton MS Otho BVI referans numarası ile Cotton Genesis, Roma Vatikan Apostolik Kütüphanesinde yer alan iki el yazması; 11. yüzyıla tarihlenen Vat. gr. 747 ve 12. yüzyıla tarihlenen Vat. gr. 746, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde muhafaza edilen Seraglio (Topkapı Sarayı G.İ.8) ve günümüze gelemeyen Smyrna/İzmir A. 1 Oktateukh¹⁴ kitaplarında ve daha geç tarihli Bizans sonrası döneme tarihlenen 16. yüzyıl üretimi olan ve British Library'de muhafaza edilen MS 40724 No'lu *Georgios Choumnos, Yaratılış ve Mısır'dan Çıkış'ın Yorumlaması* isimli resimli el yazmalarında görülür.

¹⁴ Bernabò (1995, s. 216); 12. yüzyıla tarihlenen İzmir A. 1 ya da Simirne/İzmir Evangelist Okulu Kütüphanesinde yer alan Simirne Oktateukh'unda da Hacer tasvirlerinin yer aldığını belirtir.

Resim 2. Hacer Tasviri, Cotton Genesis, (Weitzmann ve Kessler, 1986, s. vii, Resim 18)

Hacer'in tasvir sanatında görüldüğü ilk örneklerden birisi, 5. ya da 6. yüzyıla tarihlenen Cotton Genesis'dir¹⁵. El yazması günümüze iyi durumda gelemediği için¹⁶, kitap resimlerinde yer alan Hacer ile ilgili sahneleri algılamakta güçlük çekilmektedir¹⁷. Cotton Genesis'deki Hacer, koyu renk tenli ve saçlı tasvir edilmiştir. İki yandan örülü saçını bir diadem tamamlamaktadır. Üzerinde, açık renkli bir khiton üstüne koyu renk ve tek omuzu açıkta bırakan tunik/chlamys vardır (Resim 2).

11. yüzyıla tarihlenen Vat. gr. 747 fol. 42v.'de; *İbrahim'in, Hacer ve İsmail'i Uzaklaştırması* ve *Hacer ve İsmail Çölde* sahneleri birlikte verilmiştir. Kırmızı bir kontur ile çerçeve içine alınan sahnelerden; *İbrahim'in Hacer'i Uzaklaştırması* sahnesinde İbrahim, yaşlı ve beyaz sakallıdır. Başında; altın renkli bir hale ve üzerinde de açık mavi khiton üstünde açık yeşil himation vardır. Hacer, diadem ile toplanmış kumral saçlı ve vücudu saran pembe khiton içinde ve kucağında küçük yaştaki oğlu İsmail ile tasvir edilmiştir (Resim 3, üstte).

Hacer ve İsmail Çölde/Hacer ve İsmail Beerşeba'nın Vahşi Doğasında sahnesinde, Hacer'in üzerinde aynı kıyafet ile tasvir edildiği gözlemlenir. İsmail ise Yaratılış episodunu 21:20'de; "...çölde yaşadı ve okçu oldu..." ifadesi gereğince elinde bir yay ve okla tasvir edilmiştir (Resim 3, altta).

¹⁵ Cotton Genesis, Hacer tasvirlerinin en geniş ele alındığı el yazmalarından birisidir. Ancak günümüze kısmen gelebilmiştir. Hacer siklusu içerisindeki sahnelerden diğerleri; "İbrahim, Hacer'i Sarah'a Teslim Ederken, Hacer ve Melek Arasında Konuşma, İsmail'in Doğumu, Sarah, İsmail'i İshak ile Oynarken/Alay Ederken Yakalar, Sarah'ın İbrahim'den Hacer'i Kovmasını İstemesi, Meleğin Çölde Hacer'e Görünmesi ve Hacer'in Çölde Su Bulması" şeklindedir. Geniş bilgi için bkz. (Bernabò, 1995, s. 216).

¹⁶ El yazması 1731 tarihinde büyük bir yangında neredeyse tamamen hasar görmüştür. Bu nedenle kitap resimlerini algılamak oldukça zordur. Geniş bilgi için bkz. (Dinçer, 2019, s. 404).

¹⁷ İçlerinde Sarah'ın, Hacer'i İbrahim'e Teslim Etmesi sahnesi en iyi durumda olabilen sahnedir.

Resim 3. İbrahim'in, Hacer ve İsmail'i Uzaklaştırması (üstte), Hacer ve İsmail Çölde/Hacer ve İsmail Beerşeba'nın Vahşi Doğasında (altta), Vat. gr. 747 fol. 42v.

https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.747

Vat. gr. 746 fol. 71r.'de; Hacer ile ilgili sahneler iç içe verilmiştir. Kırmızı bir kontur içine alınan sahneler yine kırmızı bir kontur ile ikiye bölünmüştür. Üstteki sahneler soldan sağa sırasıyla; *İbrahim'in Hacer'i Sarah'a Teslim Etmesi* ve *Sarah'ın, Hacer'i İbrahim'e Vermesi/Teslim Etmesi* şeklindedir. İbrahim mavi khiton üzerine yeşil himation, Sarah, mavi khiton üzerine bordo maphorionu/maforionu ile tasvir edilirken, Hacer sadece yeşil bir khiton ile tasvir edilmiştir (Resim 4, üstte).

Kitap resminin altında yer alan sahneler soldan sağa sırasıyla; *İshak ve İsmail'in Oynarken/İsmail İshak ile Alay Ederken*, *İbrahim'in Hacer ve İsmail'i Uzaklaştırması*, *Hacer'in, Çölde Melek ile Konuşması/Meleğin Hacer'e Görünmesi* ve *Hacer ve İsmail Çölde/Hacer ve İsmail Beerşeba'nın Vahşi Doğasında* iç içe verilmiştir (Resim 4, altta).

Resim 4. Hacer Tasviri, Vat. gr. 746 fol. 71r.,
https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.746.pt.1?ling=en

12. yüzyıla tarihlenen ve günümüze gelemeyen Smyrna/İzmir A.1 Oktateukh'da yer alan Hacer tasvirleri, Vat. gr. 746'daki kitap resmi ile küçük detaylar dışında hemen hemen aynıdır (Resim 5).

Resim 5. Hacer Tasviri, Smyrna/İzmir A. 1 Oktateukh.

<https://cmc.byzart.eu/items/show/127188>

Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesinde muhafaza edilen Seraglio (Topkapı Sarayı G. İ. 8) resimli Oktateukh el yazmasında da Hacer tasvirleri vardır. Resimli el yazmasında yer alan fol. 74v.'de; *Sarah'ın, Hacer'i İbrahim'e Vermesi* sahnesi yer alır. Kitap resmi günümüze deforme olarak gelebilmiştir. Yüzleri tamamlanmayan sahnede, ortada yer alan Sarah, Hacer'in elinden tutmuş ve İbrahim'e verirken/teslim ederken tasvir edilmiştir¹⁸ (Resim 6).

Resim 6. Sarah'ın, Hacer'i İbrahim'e Vermesi, Seraglio (Topkapı Sarayı G. İ. 8), Kat. No:64 fol. 74v.

(Kaplan, 2017, s. 135)

Resimli el yazmalarında yer alan Hacer tasviri için son örneğimiz, 16. yüzyıla tarihlenen ve British Library'de muhafaza edilen MS 40724 No'lu¹⁹ el yazmasına ait kitap resmidir. Resimde, iki ayrı sahne vardır. *İbrahim'in, Hacer ve İsmail'i Uzaklaştırması* sahnesinde; İbrahim

¹⁸ Oktateukh'da ayrıca *Hacer'in Çöle Kaçması* ve *Melek ile Konuşması/Meleğin Hacer'e Görünmesi* sahneleri de yer alır. Geniş bilgi için bkz. (Kaplan, s. 135-137).

¹⁹ 16. yüzyıla ait olan ve British Library'de muhafaza edilen *Georgios Choumnos Tekvin/Genesis ve Çıkış'ın Yorumlanması* isimli el yazması, Sina Azize Katarina Manastırı üretimidir.

bir pınardan su doldurmaktadır²⁰ ve biraz yiyeceği Hacer'in omuzuna yüklemiştir²¹(Resim 7, üstte). *Hacer ve İsmail Çölde/Hacer ve İsmail Beerşeba'nın Vahşi Doğasında* sahnesinde İbrahim, Hacer ve İsmail'in uzaklaşmalarını izlemektedir. Sahne; İbrahim'in Hacer ve İsmail'i uzaklaştırması ve Hacer ve İsmail'in çöldeki günlerini, bir sahnede birleştirmesi adına da diğer kitap resmi örneklerinden ayrılmaktadır (Resim 7, altta).

Yukarıda değerlendirilen diğer kitap resmi örnekleri ile kıyaslandığında, her iki sahnede yer alan üç karakter (İbrahim-Hacer-İsmail) beklenenin aksine açık tenlidir (Resim 7).

Bu bağlamda, kitap resminin tarihi de göz önüne alındığında, Bizans sonrası dönemde, Hacer tasvirinde üslup olarak değişim gözlemlenir. Sahnedeki üç ismin (İbrahim-Hacer-İsmail) kıyafetleri de Bizans resminin alışılmış örneklerinin aksine, Latin kitap resmi örneklerini andırmaktadır. Latin kitap resmi üslubunu, Hacer ve İsmail'in saçlarını toplama biçimlerinde de görmek mümkündür.

Resim 7. İbrahim, Hacer ve İsmail'i Uzaklaştırırken Sahnesi. (Üstte)

Hacer ve İsmail Çölde/Hacer ve İsmail Beerşeba'nın Vahşi Doğasında (Altta)

fol. 58r. (MS 40724)

<http://www.ruicon.ru/arts-new/books/1x1->

[dtl/grecheskaya_rukopis/i_nashel_ee_angel_gospoden_u_istochnika_vody_v_pustyne/?page_19=911&p_f_13_temp_id=1&p_f_13_41=1&ref-cat=](http://www.ruicon.ru/arts-new/books/1x1-dtl/grecheskaya_rukopis/i_nashel_ee_angel_gospoden_u_istochnika_vody_v_pustyne/?page_19=911&p_f_13_temp_id=1&p_f_13_41=1&ref-cat=)

²⁰ İbrahim'in tulumu su doldurduğu pınar dikkat çekicidir. Yunan mitolojisinde yer alan tanrı Hermes'in asası olan Caduceus'u andırmaktadır.

²¹ Sahne, Kitab-ı Mukaddes Yaratılış epizodu 21:14 referanslıdır. "İbrahim sabah erken kalktı, biraz yiyecek, bir tulum da su hazırlayıp Hacer'in omuzuna attı, çocuğunu da verip onu gönderdi. Hacer Beerşeba Çölü'ne gitti, orada bir süre dolaştı."

Değerlendirme kapsamında ele alınan mozaik pano örneği, 13. yüzyıla tarihlenen Venedik San Marco Katedrali'nde İbrahim siklusuna ayrılan bölümde yer alır. Örneğimizde, iki sahne bir pano içerisinde verilmiştir. Soldaki sahnede *İbrahim, Hacer'i Sarah'a Teslim Ederken* sağdaki ise *Hacer'in, Çölde Melek ile Konuşması/Meleğin Hacer'e Görünmesi* tasvir edilmiştir. Sahnede; Hacer'in başı açık, saçları toplu ve üzerinde bir khiton vardır. Hacer'in aksine Sarah, açık renkli bir khiton üzerine, koyu renk bir maphorion/maforion içerisinde tasvir edilmiştir. Bu bağlamda Sarah, Hacer'in tasvirine göre daha vakur ve ölçülü bir kadın betimlemesi olarak karşımıza çıkar (Resim 8).

Sağdaki sahnede, Hacer bir su kenarında melek ile sohbet etmektedir. Hacer'in üzerinde, ilk sahnede yer alan kıyafetleri vardır. Meleğin başında altın rengi halesi ve üzerinde açık renkli khitonu üzerinde, açık renk chlamys vardır (Resim 8).

Resim 8. Venedik San Marco Katedrali. İbrahim, Hacer'i Sarah'a Teslim Ederken (solda), Hacer'in, Çölde Melek ile Konuşması/Meleğin Hacer'e Görünmesi (sağda)

<https://cmc.byzart.eu/items/show/76170/>

Sonuç

Bu çalışmada, Bizans ve Hıristiyan resim sanatında çok sık görülmeyen Hacer tasviri ele alınmıştır.

Kitab-ı Mukaddes'te kadınlara yüklenen birçok misyon vardır. Özellikle Eski Ahit'te eril etkinin karşısında, dişil nitelikli bir güç olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda, Eski Ahit'te yer alan kadınlar ya iyiliğin ya da kötülüğü temsil ederler. Örneğin; Havva, İzebel ve Delila Tanrı'ya itaatsizliği ve kötülüğü temsil ederken diğer taraftan Ruth, Esther ve Miriam Tanrı'nın yanında olmayı, kadının cesaretini ve gücünü ifade etmektedir. Bunlara ek olarak, Eski Ahit'te üçüncü bir sınıflamaya gidilebilir. Bu sınıflamaya; Tanrı'ya yakarıları sonucu, Tanrı'nın bir lütuf olarak

çocuk verdiği kadınlar eklenebilir. Bu gruba örnek verilebilecek kadınlar arasında; Hannah, Rakel ve Sarah vardır.

Bu sınıflamalar içerisinde Hacer apayrı bir karakter çizer. Hakları olmayan köle bir kadındır. İbrahim'den bir oğlu olmuş ve Sami ırkının atası olması noktasında önemli bir görev üstlenmiştir. Çocuk sahibi olduktan sonra hanımı Sarah'a karşı tavrı değişmiş ve kibirli bir karakter çizmiştir. Bu tepeden bakan özelliği onun hanımı tarafından şiddet görmesine neden olmuştur. Çöle kaçan Hacer ile melek arasındaki diyalog, Eski Ahit'te ünik bir özellik gösterir. Köle ve farklı bir etnik kimliğe ait bir kadına, soyunun çoğalacağına dair bir Tanrı vaadi söz konusudur. Diğer taraftan Hacer'in Yaratılış epizodu 16:13'teki melek ile konuşmasındaki şu ifade önemlidir; "*Beni gören Tanrı'yı gerçekten gördün mü? Diyerek kendisiyle konuşan Rab'be El-Roi adını verdi.*" Hacer'in "*Beni gören Tanrı'yı gerçekten gördün mü?*" ifadesinde, Tanrı'ya karşı bir güven, itaat ve beklenti vardır. Bu yönüyle Hacer, Yahudi olmayan ama Tanrı'ya itaat eden bir kadın portresi çizer. Hacer; hem kibirli, küçük bir fırsatı lehine çevirmeye çalışan, baskıya dayanamayan, hanımına itaat etmeyen bir kadın kimliği sergilemesinin yanı sıra, hem de kendisine bir Tanrı lütfu olarak erkek evlat bağışlanan ve Tanrı'ya itaat ve bağlılık sergileyen bir kadın olarak karşımıza çıkar.

Hacer'in sergilemiş olduğu bu karakteristik özelliklerden dolayı onu ne iyi ne de kötü bir kadın olarak değil, nötr bir karakter olarak algılamak mümkündür.

Tasvir sanatında, Hacer'in yer aldığı örnekler incelendiğinde, Hacer'i gördüğümüz sahneler genelde; *İbrahim, Hacer'i Sarah'a Teslim Ederken*²², *İbrahim'in, Hacer ve İsmail'i Uzaklaştırması, Hacer'in, Çölde Melek ile Konuşması/Meleğin Hacer'e Görünmesi ve Hacer ve İsmail Çölde/Hacer ve İsmail Beerşeba'nın Vahşi Doğasında* şeklindedir. Sahnelerin ikonografisi genelde, Hacer'in hanımı Sarah'a karşı itaatsizliği, kovulması ve oğlu İsmail'in, İshak'a ortak olarak istenmemesi üzerine uzaklaştırılması üzerine kuruludur. Sahneler içerisinde; *Hacer'in, Çölde Melek ile Konuşması/Meleğin Hacer'e Görünmesi* sahnesinin, diğerlerinden bir farkı vardır. Diğer sahneler, daha ziyade Hacer'in "*öteki, istenmeyen, kovulan kadın*" olması üzerine kurulu iken, melek ile konuşması sahnesinde, Tanrı'nın ona melek aracılığı ile vaadi söz konusudur. Bu yönüyle sahnede Hacer, Tanrı'nın şefkatini esirgemediği bir kadın figürü olarak da yerini alır.

Bizans resim sanatında Hacer, sıklıkla tasvir edilen bir kadın portresi olarak karşımıza çıkmaz. Tasvirlerinde genelde; koyu tenli ve kıyafetlerinin tasviri ile bir cariye karakteri çizer. Yukarıda değerlendirme kapsamında ele alınan resim örneklerinde, Sarah ve Hacer'in sosyal statülerinin farklılığı en çok kıyafetleri ile verilmeye çalışılmıştır. Sarah, soylu kadınların önemli

²² Yaratılış epizodu 21:9-10'da da belirtildiği üzere; Sarah, İsmail'in dalga geçtiğini görmesi üzerine, Hacer ve İsmail'in kovulmalarını ister. Eski Ahit kaynaklı bu olay, Bizans resim sanatında, "*Sarah, Hacer'i İbrahim'e Teslim Ederken*" olarak yerini alır.

bir göstergesi olan maphorion/maforion ile tasvir edilirken, Hacer başı açık ve üzerinde, tunik olmadan sadece bir khiton ile tasvir edilmiştir.

Sonuç olarak, Bizans resim sanatında Hacer'in tasvirleri daha çok Sarah tasvirleri üzerinden değerlendirilir. Bu bağlamda Hacer tasvirlerde, Kitab-ı Mukaddes referanslı olarak öteki kadın figürü olarak karşımıza çıkar.

Kaynakça

- Adamo D., T. & Eriwvierho, F., E. (2005). The African wife of Abraham (Gn 16:1-16; 21:8-21), *OTE 18* (3), 455-471.
- Angel, H. (2013). Sarah's Treatment, of Hagar (Genesis 16): Morals, Messages, and Mesopotamia. *Jewish Bible Quarterly 41:4*(164). 211-218.
- Bernabò, M. (1995). Agar e Ismaele: varianti non conosciute di Genesi 16 e 21 nella illustrazione bizantina dei Settanta. *Orientalia Christina Periodica. 61*(1). 216-227.
- Dinçer, S., P. (2019). Erken Bizans Dönemi Resimli Dini El Yazmaları, *Art-Sanat, 12*, 385-420.
- Drey, P., R. (2002). The Role of Hagar in Genesis 16. *Andrews University Seminary Studies. 40*(2). 179-195.
- Faleni, M., W. (2008). *Hagar: Case Study of Abuse of Women*. MA. Dissertation. Cape Town: University of the Western Cape.
- Gaiser, F., J. (2014). Sarah, Hagar, Abraham— Hannah, Peninnah, Elkanah: Case Studies in Conflict, *Word & World, 34*(3). 273-284.
- Ginzberg, L. (1998). *The Legends of the Jews*, trans. H. Szold (Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1909).
- Grabar, A. (1953). *The Great Centuries of Painting. Byzantine Painting*. A. Skira (ed.). S. Gilbert (trans.). Cleveland: The World Publishing Company.
- Gregg, C., R. (2015). Shared Stories, Rival Tellings: Early Encounters of Jews, Christians, and Muslims. *Oxford Scholarship Online. 1-34*. DOI:10.1093/acprof:oso/9780190231491.003.0007
- Grimes, J. (2004). Reinterpreting Hagar's Story. *lectio difficilior 1. 1-12*. ISSN 1661-3317 <http://www.lectio.unibe.ch>
- Gürgen, İ. (2018). Hammurabi Kanunları'nda ve Tevrat'ta Kadınla İlgili Hükümlerin Değerlendirilmesi, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(4), 333-348.
- Hawk, L., D. (2011). Cast Out and Cast Off: Hagar, Leah, and the God Who Sees. *Priscilla Papers, 25*(1). 9-13.
- Kaplan, N. (2017). *Bizans Dönemi Resimli Oktateukh El Yazması: Seraglio (Topkapı Sarayı G.İ.8)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi. Eskişehir.

- Kitab-ı Mukaddes (2012). *Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi.
- Okoye, J., C. (2007). Sarah and Hagar: Genesis 16 and 21, *Journal for the Study of the Old Testament*, 32 (2), 163-175.
- Pinker, A. (2009). The Expulsion of Hagar and Ishmael (Gen 21:9-21), *Women in Judaism: A Multidisciplinary Journal*, 6 (1), 1-24.
- Rix, C., M. (2015). Trauma and Narrative Wreckage in the Biblical Story of Hagar. *Cultural and Religious Studies* 3(3). 167-176 doi: 10.17265/2328-2177/2015.03.005.
- Spitzer, T. (1998). “Where do You Come from, and Where Are You Going?”: Hagar and Sarah Encounter God. *Atlas Serials*. 8-18.
- Teubal, S., J. (1997). *Ancient Sisterhood. The Lost Tradition of Hagar and Sarah*, Athens: Ohio University Press.
- Weitzmann, K. and Kessler, H. (1986). *The Cotton Genesis: British Library, Codex Cotton Otho B. VI*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

İnternet Kaynakları

- <https://avalon.law.yale.edu/ancient/hamframe.asp>
- <https://cmc.byart.eu/items/show/127188>
- <https://cmc.byart.eu/items/show/76170/>
- https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.746.pt.1?ling=en
- <https://incil.info/kitap/gen/21>
- <https://www.turkcebilgi.com/hacer>
- <https://www.christianiconography.info/sicily/hospitalityAbrahamMonreale.html>
- http://www.ruicon.ru/arts-new/books/1x1-dtl/grecheskaya_rukopis/i_nashel_ee_angel_gospoden_u_istochnika_vody_v_pustyne/?page_19=911&p_f_13_temp_id=1&p_f_13_41=1&ref-cat=

Türkiye’de Destinasyon Konusunda Yayınlanmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma

Aydın ÜNAL*

Sinan Baran BAYAR*

Öz

Bu çalışmada Türkiye’de destinasyon alanında yapılmış akademik çalışmaların süreç içerisindeki gelişmelerinin incelenmesi ve alan yazına katkı sunmak amacıyla ilgili konu başlığında yayınlanmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizlerinin yapılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı’nda (YÖKTEZ) 1996-31 Aralık 2019 tarihleri arasında “destinasyon” konu başlığında yayınlanmış lisansüstü tezler (844 adet) bibliyometrik olarak analiz edilmiştir. Bilimsel araştırmalarda bibliyometrik analiz; belirli bir alanda, belirli bir dönemde ve belirli bir bölgede kişiler ya da kurumlar tarafından üretilmiş yayınların ve bu yayınlar arasındaki ilişkilerin sayı-sal olarak incelenmesine dayanmaktadır. Yapılan analizler neticesinde; YÖKTEZ’de yer alan “destinasyon” konulu lisansüstü tezlerin en çok 2019 yılında (%23), yüksek lisans düzeyinde (%72), turizm konu başlığında (%61), profesör unvanı taşıyan danışmanlar eşliğinde (%37), Gazi (%9) ve Akdeniz (%8) üniversitelerinde, sosyal bilimler enstitülerinde (%89), turizm işletmeciliği anabilim dalında (%60), Türkçe dilinde (%94), 101-200 sayfa aralığında (%64), nicel yöntemlerle (%59), geleneksel anket tekniği kullanılarak (%57), 301 ve üzeri örneklem hacmine uygulanarak (%49) ve 101-150 kaynakla (%26) hazırlanmış oldukları tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda yayınlanan tezlerin yıllık bazda her yıl sayılarının arttığı, ancak doktora düzeyinde, Türkçe dışında dillerde ve geleneksel anket veri toplama yöntemi dışında yöntemlerle hazırlanmış tezlerin sınırlı düzeyde kaldıkları belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Konaklama İşletmeleri, Turizm Gazetesi, İş İlanları.

A Research on Bibliometric Analysis of Graduate Thesis Published in Turkey About Destinations

Abstract

In this study, it is aimed to investigate the development process of the academic work done in the field of destination in Turkey and to do a bibliometric analysis of the graduate theses published on the related topic in order to contribute to the related literature. In this context, graduate theses (844 theses) published on the subject of “destination” between 1996-31 December 2019 and opened to public access on the Higher Education Council National Thesis Center Database (YÖKTEZ) were analyzed bibliometrically. Bibliometric analysis in scientific research is based on a numerical analysis of the publications produced by individuals or institutions in a particular area, in a given period and in a particular region, and the relations between these publications. As a result of the analyzes; it was found that the graduate theses published on the subject of “destination” were most published (23%) in 2019 and most of them (72%) were master’s theses. It was also found that the analyzed theses were published most on the topic title of tourism (61%) and were most accompanied by professors (37%). In addition, it was found that most of them were prepared at the universities of Gazi (9%) and Akdeniz (8%), at the social sciences institutes (89%), at the department of tourism management (60%) and were published in Turkish (94%). Finally, it was found that most of the analyzed theses had number of pages between the range of 101 and 200 (64%); were prepared using quantitative methods (59%) and traditional questionnaire technique (57%); were applied to 301 and above sample size (49%) and were written using 101-150 sources (26%). As a result of the research, it has been determined that the number of theses published annually increases on a yearly basis, but theses prepared at the level of doctorate, in languages other than Turkish, and methods other than the traditional survey data collection method remain limited.

Keywords: Destination, Tourism, Graduate Thesis, Bibliometric Analysis, YÖKTEZ.

Received/Geliş: 17.01.2020

Accepted/Kabul: 04.06.2020

Bu esere ilişkin veri toplama süreci 15 Aralık 31 Aralık 2019 tarihleri arasında tamamlanmış olup Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı TR DİZİN Etik Kurul Kriterleri 1 Ocak 2020 tarihinde dergilerce ilan edilmiştir. Bu kapsamda Kırklareli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulu’na yaptığımız 13 Mart 2020 tarihli Etik Kurul Onay Belgesi başvurusumuz araştırmanın veri toplama sürecinin tamamlanması ve ilgili kriterlerin 2020 yılı ve sonrasında veri toplama süreçleri yürütülecek çalışmalar için gerekli olduğu gerekçe gösterilerek tarafımıza verilmemiştir.

* Dr. Öğretim Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Pınarhisar Meslek Yüksekokulu, Pınarhisar/Kırklareli/Türkiye. aydin.unal@klu.edu.tr; 0 543 853 80 69; [ID/0000-0002-6377-8577](https://orcid.org/0000-0002-6377-8577)

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ABD/Kırklareli/Türkiye. sinanbbayar@gmail.com, [ID/0000-0002-3039-3162](https://orcid.org/0000-0002-3039-3162)
(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Turizm; sürekli gelişen, dünya ticareti içerisindeki payını ve hacmini arttıran ekonomik bir sektördür. Turistik destinasyonlar da turizm sektörünün önemli bileşenlerindedirler ve tek başlarına değerlendirilmeleri, planlanmaları, yönetilmeleri ve pazarlanmaları gerekmektedir. Destinasyon kavramı; turistlerin isteklerini ve gereksinimlerini karşıladıkları, önemli turistik etkinliklere, çekiciliklere sahip ve turistlere deneyim imkânı sunan bölgeler olarak tanımlanabilir (Swarbrooke, 1995; Atay, 2003). Dünya ve Türkiye ölçeğinde ise turistlerin yenilik, farklılık, macera ve diğer arayışları yeni destinasyonların keşfedilmesine veya mevcut destinasyonların ön plana çıkmasına katkı sağlamaktadır. Bu gelişmeler hem sektörel hem de akademik açıdan yeni araştırma konularının ortaya çıkmasını katkı sağlamaktadır (Aydın ve Aksöz, 2019). Destinasyonlar hakkında; sektörel veya akademik teorik veya pratik bilgilerin ve istatistikî verilerin tutulması, incelenmesi ve yorumlanması farklı disiplinler açısından da (özellikle zaman içerisindeki eğilimlerin öğrenilmesi ve nesnel bulgulara ve sonuçlara ulaşılması, gibi) önem arz etmektedir (Üsdiken ve Pasadeos, 1992; Kozak, 2001; Crossan ve Apaydın, 2010; Çiçek ve Kozak, 2012; Nergiz Güçlü, 2014; Tayfun ve diğer., 2016). Bu sürecin genelinde ve akademik bilgilerin üretilmesinde ise üniversiteler ve lisansüstü eğitim programları önemli bir yere sahiptirler (Alkan, 2014; Beşel, 2017). Yüksek lisans ve doktora programları düzeyinde verilen lisansüstü eğitimde uzman ve akademisyen yetiştirmenin yanı sıra öğrencilere bilimsel bilgiye erişme, bilgiyi değerlendirme ve yorumlama becerisi kazandırma ve sentez yetilerini güçlendirme amaçlanmaktadır (Olalı, 1984; Nergiz Güçlü, 2014; İnce ve diğer., 2017). Lisansüstü eğitim süreci sonunda sunulan tez çalışmaları öğrencilerin, üniversitelerin ve dolaylı olarak ta ülkelerin uluslararası mecralarda tanınırlığına katkı sağlamaktadırlar (Tayfun ve diğer., 2018). Ayrıca bir kavramın veya disiplinin gösterdiği gelişimi incelemek açısından da lisansüstü tezler kaynak oluşturmaktadırlar. Lisansüstü tezlerin incelenmesinde ise bibliyometrik analiz öne çıkan yöntemlerdendir. Bibliyometrik analiz; bir alanın bilimsel gelişim sürecini matematiksel ve istatistiksel yöntemlerle analiz eden, bilimsel bilginin ve bir ürünün özelliklerini kimin tarafından, nerede, nasıl ve hangi açıdan ortaya konulduğunu belirlemeye imkân veren bir araştırma yöntemidir (Yozgat ve Kartaltepe, 2009; Güzeller ve Çeliker, 2017; Sanchez, 2017). Bibliyometrik analiz ile bir kavram ve disiplin hakkındaki çalışmaların nicel hale getirilmesi, çalışmaların tarihsel gelişiminin ve seyrinin ortaya konması mümkün hale gelmektedir (Alkan, 2014; Arıca, 2014; Şahin ve diğer., 2018; Tayfun ve diğer., 2018). Bu çalışmada da Türkiye’de destinasyon konu başlığında yapılmış akademik çalışmaların süreç içerisindeki gelişimlerinin incelenmesi ve alan yazına katkı sunmak amacıyla ilgili konuda yayınlanmış lisansüstü tezlerin değişik parametreler çerçevesinde bibliyometrik olarak analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

İlgili Araştırmalar

Türkiye’de turizm araştırmalarını inceleyen ilk yayın 1933 yılında Reşit Saffet ATABİNEN tarafından Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü Neşriyatı’nda 12-18 Adalet Han, Galata/İstanbul adıyla yayınlanmıştır (Şardağ, 2016). Geçen süre içerisinde turizmin farklı konularını inceleyen çeşitli araştırmalar özellikle 1990’lı yıllarla birlikte hızlı ve yoğun bir biçimde yayınlanmaya başlamıştır. Çoğunluğunda bibliyometrik analiz yönteminden yararlanılarak yayınlanan bu çalışmaların bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Turizm konu başlığında; Nergiz Güçlü (2014) 1990-2013 yılları arasında Türkiye’de yayınlanmış 2348 lisansüstü tezi; Turan (2014) 1984-2013 yılları arasında Türkiye’de yayınlanmış 1670 lisansüstü tezi ve Tekin (2016) 1985-2016 yılları arasında Türkiye’de yayınlanmış 367 lisansüstü tezi farklı parametreler çerçevesinde bibliyometrik olarak analiz etmişlerdir.

Yiyecek-içecek ve gastronomi konu başlığında; Aydın (2014) 1988-2013 yılları arasında Türkiye’de yayınlanmış 179 lisansüstü tezi; Sünnetçioğlu ve diğer. (2017) Türkiye’de yayınlanmış 33 lisansüstü tezi; Tayfun ve diğer. (2018) 1990-2018 yılları arasında Türkiye’de yayınlanmış 164 lisansüstü tezi ve Ayaz ve Türkmen (2018) 1999-2017 yılları arasında Türkiye’de yayınlanmış 45 lisansüstü tezi farklı kriterler kapsamında analiz etmişlerdir.

Ayrıca Arıca (2014) 1988-2013 yılları arasında Türkiye’de yayınlanmış 220 seyahat ve turizm konulu lisansüstü tezi; Şahin ve Acun (2015) 1989-2015 yılları arasında Türkiye’de yayınlanmış 38 rehberlik ve turizm konulu lisansüstü tezi; Toksöz ve Birdir (2016) 2006-2015 yılları arasında Türkiye’de yayınlanmış 84 kültürel miras ve turizm konulu lisansüstü tezi; Şardağ (2016) Türkiye’de yayınlanmış 103 coğrafya ve turizm konulu lisansüstü tezi; Alımanoğlu (2017) 2003-2016 yılları arasında Türkiye’de yayınlanmış 20 kırsal turizm konulu lisansüstü tezi; İnce ve diğer. (2017) 1990-2016 yılları arasında Türkiye’de yayınlanmış 177 turizm pazarlaması konulu lisansüstü tezi; Demirbulat GÜDÜ ve Dinç Tetik (2017) 1987-2015 yılları arasında Türkiye’de yayınlanmış 62 sürdürülebilir turizm konulu lisansüstü tezi ve Akyol (2017) Türkiye’de yayınlanmış 46 turizm eğitimi konulu lisansüstü tezi farklı parametreler çerçevesinde analiz etmişlerdir.

Turizm ve destinasyon konu başlığında ise sadece Aydın ve Aksöz’ün (2019) 2003-2018 yılları arasında Türkiye’de yayınlanmış 236 lisansüstü tezi bibliyometrik olarak inceledikleri çalışmalarına ulaşılmıştır. Çalışmada ilgili tezler; yıl, tür, enstitü, anabilim dalı, üniversite, konu, yöntem, örnekleme hacmi, sayfa sayısı ve danışman unvanı göre dağılımları açısından kategorize edilmişlerdir.

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Çalışmada Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi veri tabanında (YÖKTEZ) 1996-31 Aralık 2019 tarihleri arasında “destinasyon” konu başlığında yayınlanmış lisansüstü tezlerin (844 adet) bibliyometrik olarak incelenmesi ve belirli başlıklar altında (tezlerin; yıllara göre dağılımı, türü, konusu, danışman unvanları, üniversitesi, enstitüsü, ana bilim dalı, dili, sayfa sayısı, yöntemi, veri toplama yöntemi, örnekleme ve kullanılan kaynak sayısı) kategorize edilmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırma amacı doğrultusunda ilgili literatür incelenmiştir (Akmeşe ve diğer., 2018; Akyol, 2017; Arıca, 2014; Aydın ve Aksöz, 2019; Demirbulat GÜDÜ ve Dinç Tetik, 2017; İnce ve diğer., 2017; Şahin ve diğer., 2018; Şardağ, 2016; Tayfun ve diğer., 2016; Toksöz ve Birdir, 2016; Tayfun ve diğer., 2018). Yapılan çalışmaların turizmin spesifik bir konusu üzerinden (örneğin; sürdürülebilir turizm, seyahat işletmeciliği, turizm coğrafyası, gastronomi, vb.) yürütüldüğü belirlenmiştir. Bu çalışmada da YÖKTEZ veri tabanında “destinasyon” konu başlığında yer alan 844 adet çalışma incelenmiştir.

Araştırmada Veri Toplama Yöntemi ve Verilerin Analizi

Bu çalışmada YÖKTEZ veri tabanında 1996-31 Aralık 2019 tarihi itibarıyla “destinasyon” konu başlığında tespit edilmiş olan toplam 844 adet lisansüstü tez çalışması bibliyometrik olarak analiz edilmiştir. Akademik çalışmalarda *bibliyometrik analiz*; belirli bir alanda, belirli bir dönemde belirli bir bölgede kişiler ya da kurumlar tarafından üretilmiş yayınların ve bu yayınlar arasındaki ilişkilerin sayısal olarak incelenmesine dayanmaktadır (Al ve diğer., 2010; Cahit Arf Bilgi Merkezi, 2019).

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Sosyal bilimlerde araştırmacıların araştırma sonuçlarını genellemek istediği birimlerin bütünü ana kütle (evren) ve belirli bir ana kütle temsil yeterliliğine sahip olduğu kabul edilen, belirli bir evrenden belli kurallara göre seçilmiş ve bir bütünün parçası olan daha küçük kütle ise örneklem olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2002). Bu çalışmada ana kütle Türkiye’de yayınlanmış turizm alanındaki tüm lisansüstü tezler; araştırma örneklemini ise “destinasyon” konu başlığında 1996-31 Aralık 2019 tarihleri arasında yayınlanmış tüm lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Bu çalışmada örnekleme oluşturan 844 lisansüstü tezin tümü 15 Aralık-31 Aralık 2019 döneminde “tez.yok.gov.tr” web sitesinde erişilebilen içerikleri açısından değerlendirilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımlarına bakıldığında (Tablo 1) tezlerin çoğunluğunun; 2019 (%23,2), 2018 (%14,2), 2017 (%11,7), 2016 (%9,5), 2015 (%8,4), 2014 (%6,6), 2013 (%5,6), 2010 (%4,5) ve 2012 (%3,4) yıllarında yayınlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca ilgili konu başlığında 1996, 1997, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 ve 2011 yıllarında toplam %23,1 oranında lisansüstü tez yayınlandığı ve 1998 ve 1999 yıllarında ilgili konu başlığında lisansüstü tez çalışması yayınlanmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 1. Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı ile İlgili Genel Bilgiler

Yayın Yılı	Sayı (n)	Yüzde (%)	Yayın Yılı	Sayı (n)	Yüzde (%)
1996	1	,1	2009	12	1,4
1997	2	,2	2010	38	4,5
1998	0	0	2011	25	3,0
1999	0	0	2012	29	3,4
2000	1	,1	2013	47	5,6
2001	2	,2	2014	56	6,6
2002	6	,7	2015	71	8,4
2003	4	,5	2016	80	9,5
2004	10	1,2	2017	99	11,7
2005	6	,7	2018	120	14,2
2006	9	1,1	2019	196	23,2
2007	14	2,3	Toplam	844	100
2008	11	1,3			

Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılım verileri ile ilgili temel bulgular Tablo 2’de özetlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin %72’sinin yüksek lisans ve %28’inin doktora düzeyinde hazırlandığı belirlenmiştir.

Tablo 2. Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı ile İlgili Genel Bilgiler

Tez Türü	Sayı (n)	Yüzde (%)
Doktora	236	28,0
Yüksek Lisans	608	72,0
Toplam	844	100

Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin konularına göre dağılım verileri ile ilgili temel bulgular Tablo 3’te özetlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin %61,4’nün turizm, %22,1’inin iktisadi ve idari bilimler, %3,3’ünün iletişim, %3’ünün mimarlık, %2,5’inin coğrafya, %1,9’unun ekonomi, %1,5’inin mühendislik ve %1,1’inin spor bilimleri konu başlığında hazırlandığı belirlenmiştir. Ayrıca ziraat, biyoloji, eğitim bilimleri, sağlık bilimleri ve islami bilimler konu başlığında (%4,7) lisansüstü tezlerinde yayınlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 3. Lisansüstü Tezlerin Konularına Göre Dağılımı ile İlgili Genel Bilgiler

Tez Konusu	Sayı (n)	Yüzde (%)	Tez Konusu	Sayı (n)	Yüzde (%)
Turizm	518	61,4	Sosyoloji	7	,9
İ.İ.B.F.	187	22,1	Eğitim Bilimleri	5	,6
İletişim	28	3,3	Biyoloji	5	,6
Mimarlık	25	3,0	Sağlık Bilimleri	5	,6
Coğrafya	21	2,5	Ziraat	3	,4
Ekonomi	16	1,9	İslami Bilimler	1	,1
Mühendislik	13	1,5	Toplam	844	100
Spor Bilimleri	9	1,1			

Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin danışman unvanlarına göre dağılım verileri ile ilgili temel bulgular Tablo 4’te özetlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin %37,2’sinin profesör, %34,5’inin doçent ve %28,3’ünün doktor öğretim üyesi unvanı taşıyan öğretim üyeleri tarafından danışmanlıklarının yürütüldüğü belirlenmiştir.

Tablo 4. Lisansüstü Tezlerin Danışman Unvanlarına Göre Dağılımı ile İlgili Genel Bilgiler

Danışman Unvanı	Sayı (n)	Yüzde (%)
Prof. Dr.	314	37,2
Doç. Dr.	291	34,5
Dr. Öğretim Üyesi	239	28,3
Toplam	844	100

Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılım verileri ile ilgili temel bulgular Tablo 5’te özetlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin %8,8’nin Gazi, %8,1’inin Akdeniz, %6,2’sinin Dokuz Eylül, %5,6’sının Balıkesir, %4,6’sının İstanbul, %3,8’inin Çanakkale 18 Mart, %3,6’sının Muğla Sıtkı Koçman, %3’ünün Sakarya, %2,7’sinin Adnan Menderes, %2,6’sının Selçuk ve %2,6’sının Nevşehir Hacı Bektaş Veli üniversitelerinde hazırlandığı (toplam %51,6) ve geriye kalan lisansüstü tezlerin %48,4’ünün ise 81 farklı devlet, vakıf ve özel üniversitelerinde hazırlandıkları belirlenmiştir.

Tablo 5. Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı ile İlgili Genel Bilgiler

Üniversite	Sayı (n)	Yüzde (%)	Üniversite	Sayı (n)	Yüzde (%)
Gazi Ü.	74	8,8	Hacettepe Ü.	3	,4
Akdeniz Ü.	68	8,1	Pamukkale Ü.	3	,4
Dokuz Eylül Ü.	52	6,2	Harran Ü.	3	,4
Balıkesir Ü.	47	5,6	İbrahim Çeçen Ü.	3	,4
İstanbul Ü.	39	4,6	Kocaeli Ü.	3	,4
Çanakkale 18 Mart Ü.	32	3,8	Yeditepe Ü.	3	,4
Muğla Sıtkı Koçman Ü.	30	3,6	İstanbul Arel Ü.	3	,4
Anadolu Ü.	26	3,1	Hacı Bay. Veli Ü.	2	,2
Sakarya Ü.	25	3,0	Galatasaray Ü.	2	,2

Üniversite	Sayı (n)	Yüzde (%)	Üniversite	Sayı (n)	Yüzde (%)
Adnan Menderes Ü.	23	2,7	Van Yüzün. Yıl Ü.	2	,2
Selçuk Ü.	22	2,6	Alaed. Keykubat Ü.	2	,2
Nev. Hacı Bektaş Veli Ü.	22	2,6	Giresun Ü.	2	,2
Mersin Ü.	20	2,4	İstanbul Kültür Ü.	2	,2
Afyon Kocatepe Ü.	15	1,8	Maltepe Ü.	2	,2
Atatürk Ü.	15	1,8	Gebze Teknik Ü.	2	,2
Gaziantep Ü.	13	1,5	Bülent Ecevit Ü.	2	,2
Erciyes Ü.	13	1,5	TOBB Eko. Tek. Ü.	2	,2
Karabük Ü.	12	1,4	Fatih Ü.	2	,2
Yaşar Ü.	12	1,4	Çukurova Ü.	2	,2
İzmir Kâtip Çelebi Ü.	12	1,4	Başkent Ü.	2	,2
Bahçeşehir Ü.	11	1,3	Doğuş Ü.	2	,2
Eskişehir Osmangazi Ü.	11	1,3	Haliç Ü.	2	,2
Atılım Ü.	11	,3	Celal Bayar Ü.	2	,2
Trakya Ü.	11	1,3	İst. Medeniyet Ü.	2	,2
Ankara Ü.	11	1,3	Kafkas Ü.	2	,2
Ankara Ü.	11	1,3	İstanbul Bilgi Ü.	2	,2
Trakya Ü.	11	1,3	Sütçü İmam Ü.	2	,2
Süleyman Demirel Ü.	10	1,2	Çankaya Ü.	1	,1
Kastamonu Ü.	10	1,2	Siv. Cumhuriyet Ü.	1	,1
Marmara Ü.	9	1,1	Adana Bil. Tekn. Ü.	1	,1
Necmettin Erbakan Ü.	9	1,1	İsken. Teknik Ü.	1	,1
Karadeniz Teknik Ü.	9	1,1	Bursa Uludağ Ü.	1	,1
Ege Ü.	9	1,1	Yozgat Bozok Ü.	1	,1
İstanbul Teknik Ü.	8	,9	İstanbul Aydın Ü.	1	,1
İstanbul Ticaret Ü.	8	,9	Sabancı Ü.	1	,1
Batman Ü.	8	,9	Küt. Dumlupınar Ü.	1	,1
Sakarya Uyg. Bilimler Ü.	8	,9	Namık Kemal Ü.	1	,1
Mustafa Kemal Ü.	6	,7	KTO Karatay Ü.	1	,1
Yıldız Teknik Ü.	6	,7	İzmir Ekonomi Ü.	1	,1
Düzce Ü.	6	,7	İstanbul Medipol Ü.	1	,1
Kırklareli Ü.	6	,7	Binali Yıldırım Ü.	1	,1
Niğde Ömer Halisdemir Ü.	5	,6	Sam. 19 Mayıs Ü.	1	,1
Orta Doğu Teknik Ü.	4	,5	Şeyh Edebalı Ü.	1	,1
Boğaziçi Ü.	4	,5	İstanbul Okan Ü.	1	,1
Malatya İnönü Ü.	4	,5	Toplam	844	100
Beykent Ü.	4	,5			

Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin enstitülere göre dağılım verileri ile ilgili temel bulgular Tablo 6’da özetlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin %88,6’sının sosyal, %5’inin fen, %4,3’ünün eğitim, %1,8’inin lisansüstü ve %0,4’ünün sağlık bilimleri enstitülerinde yayınlandığı belirlenmiştir.

Tablo 6. Lisansüstü Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı ile İlgili Genel Bilgiler

Enstitü	Sayı (n)	Yüzde (%)
Sosyal Bilimler Enstitüsü	748	88,6
Fen Bilimleri Enstitüsü	42	5,0
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	36	4,3
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	15	1,8
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	3	,4
Toplam	844	100

Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin ana bilim dallarına göre dağılım verileri ile ilgili temel bulgular Tablo 7’de özetlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin %60,3’ünün turizm işletmeciliği, %18,8’inin iktisadi ve idari bilimler, %3,7’sinin turizm işletmeciliği eğitimi, %3,1’inin mimarlık, %2,9’unun reklamcılık ve halkla ilişkiler, %2,1’inin coğrafya ve %1,8’inin gastronomi ve mutfak sanatları anabilim dallarında hazırlandıkları belirlenmiştir (toplam %92,7). Lisansüstü tezlerin %7,3’ünün beden eğitimi ve spor, radyo-televizyon ve sinema, rekreasyon yönetimi, seyahat işletmeciliği, pazarlama, strateji bilimi, yönetim bilişim sistemleri, uluslararası ticaret ve pazarlama, biyoloji, antropoloji, mühendislik, Türk dünyası ve sağlık anabilim dallarında hazırlandıkları tespit edilmiştir.

Tablo 7. Lisansüstü Tezlerin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı ile İlgili Genel Bilgiler

Anabilim Dalı	Sayı (n)	Yüzde (%)
Turizm İşletmeciliği	509	60,3
İ.İ.B.F.	158	18,8
Turizm İşletmeciliği Eğitimi	31	3,7
Mimarlık	26	3,1
Reklamcılık ve Halkla İlişkiler	24	2,9
Coğrafya	18	2,1
Gastronomi ve Mutfak Sanatları	15	1,8
Rekreasyon Yönetimi	11	1,3
Mühendislik	11	1,3
Seyahat İşletmeciliği	10	1,2
Uluslararası Ticaret ve Pazarlama	5	,6
Sağlık	4	,5
Antropoloji	3	,4
Radyo, Televizyon ve Sinema	2	,2
Pazarlama	2	,2
Strateji Bilimi	2	,2
Yönetim Bilişim Sistemleri	2	,2
Beden Eğitimi ve Spor	1	,1
Biyoloji	1	,1
Türk Dünyası	1	,1
Tez Erişim İzni Yok	8	,9
Toplam	844	100

Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin dillerine göre dağılım verileri ile ilgili temel bulgular Tablo 8’de özetlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin %93,5’inin Türkçe ve %6,5’inin İngilizce dillerinde hazırlandıkları belirlenmiştir.

Tablo 8. Lisansüstü Tezlerin Dillerine Göre Dağılımı ile İlgili Genel Bilgiler

Dili	Sayı (n)	Yüzde (%)
Türkçe	789	93,5
İngilizce	55	6,5
Toplam	844	100

Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin sayfa sayısı aralıklarına göre dağılım verileri ile ilgili temel bulgular Tablo 9’da özetlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin %63,5’inin 101-200, %17,7’sinin 201-300, %12,9’unun 0-100 ve %5,9’unun 301 ve daha çok sayfadan oluştuğu belirlenmiştir.

Tablo 9. Lisansüstü Tezlerin Sayfa Sayısı Aralıklarına Göre Dağılımı ile İlgili Genel Bilgiler

Sayfa Aralığı	Sayı (n)	Yüzde (%)
0-100 Sayfa Arası	109	12,9
101-200 Sayfa Arası	536	63,5
201-300 Sayfa Arası	149	17,7
301 ve Üzeri Sayfa Arası	50	5,9
Toplam	844	100

Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin yöntemlerine göre dağılım verileri ile ilgili temel bulgular Tablo 10’da özetlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin %59’unda nicel, %20,5’inde nitel, %15,9’unda karma ve %1,3’ünde literatür taraması yöntemlerinin tercih edildiği belirlenmiştir.

Tablo 10. Lisansüstü Tezlerin Yöntemlerine Göre Dağılımı ile İlgili Genel Bilgiler

Yöntemi	Sayı (n)	Yüzde (%)
Nicel	498	59,0
Nitel	173	20,5
Karma	134	15,9
Literatür Taraması	11	1,3
Tez Erişim İzni Yok	28	3,3
Toplam	844	100

Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin veri toplama yöntemlerine göre dağılım verileri ile ilgili temel bulgular Tablo 11’de özetlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin %57’sinde geleneksel anket, %11,1’inde görüşme, %10,9’unda anket ve görüşme, %4,1’inde gözlem ve görüşme, %4,1’inde doküman incelemesi ve %3,6’sında göstergebilim tekniğinden yararlandığı tespit edilmiştir (toplam %90,8). Lisansüstü tezlerin %9,2’sinde ise online anket, karma anket, odak grup görüşmesi, örnek olay ve anket-doküman incelemesi tekniğinden yararlanılmıştır.

Tablo 11. Lisansüstü Tezlerin Veri Toplama Yöntemlerine Göre Dağılımı ile İlgili**Genel Bilgiler**

Veri Toplama Yöntemi	Sayı (n)	Yüzde (%)	Veri Toplama Yöntemi	Sayı (n)	Yüzde (%)
Geleneksel Anket	481	57,0	Odak Grup Görüşmesi	12	1,4
Görüşme	94	11,1	Anket+Doküman İnc.	9	1,1
Anket+Görüşme	92	10,9	Online Anket	6	,7
Gözlem+Görüşme	35	4,1	Örnek Olay	6	,7
Doküman İncelemesi	35	4,1	Tez Erişim İzni Yok	29	3,4
Göstergebilim	30	3,6	Toplam	844	100
Karma Anket	15	1,8			

Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin örneklem hacimlerine göre dağılım verileri ile ilgili temel bulgular Tablo 12’de özetlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin %49,1’inde 301 ve üzeri, %25,9’unda 0-50, %5,3’ünde 251-300, %4,5’inde 51-100, %3,9’unda 201-250, %3,4’ünde 151-200 ve %3,3’ünde 101-150 örneklem hacmine ulaşıldığı belirlenmiştir.

Tablo 12. Lisansüstü Tezlerin Örneklem Hacimlerine Göre Dağılımı ile İlgili Genel**Bilgiler**

Örneklem Hacmi	Sayı (n)	Yüzde (%)
0-50 Örneklem	219	25,9
51-100 Örneklem	38	4,5
101-150 Örneklem	28	3,3
151-200 Örneklem	29	3,4
201-250 Örneklem	33	3,9
251-300 Örneklem	45	5,3
301 ve Üzeri Örneklem	414	49,1
Tez Erişim İzni Yok	38	4,5
Toplam	844	100

Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin kullanılan kaynak sayısı dağılımlarına göre verileri ile ilgili temel bulgular Tablo 13’te özetlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin %26,4’ünde 101-150, %20,5’inde 51-100, %18,6’sında 151-200, %9,7’sinde 201-250, %8,6’sında 301 ve üzeri, %7,3’ünde 251-300 ve %3,1’inde 0-50 kaynak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 13. Lisansüstü Tezlerin Kullanılan Kaynak Sayılarına Göre Dağılımı ile İlgili**Genel Bilgiler**

Kaynak Sayısı	Sayı (n)	Yüzde (%)
0-50 Kaynak	26	3,1
51-100 Kaynak	173	20,5
101-150 Kaynak	223	26,4
151-200 Kaynak	157	18,6
201-250 Kaynak	82	9,7
251-300 Kaynak	62	7,3
301 ve Üzeri Kaynak	73	8,6
Tez Erişim İzni Yok	48	5,7
Toplam	844	100

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Çalışmada Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi veri tabanında (YÖKTEZ) 1996-31 Aralık 2019 yılları arasında “destinasyon” konu başlığında yayınlanmış lisansüstü tezlerin (844 adet) bibliyometrik olarak incelenmesi ve belirli başlıklar altında (tezlerin; yıllara göre dağılımı, türü, konusu, danışman unvanları, üniversitesi, enstitüsü, ana bilim dalı, dili, sayfa sayısı, yöntemi, veri toplama yöntemi, örnekleme ve kullanılan kaynak sayısı) kategorize edilmesi amaçlanmaktadır. Ancak ilgili tezlerin 59 tanesinde erişim izni olmadığından dolayı bazı başlıklar ile ilgili bilgilere ulaşılamamıştır. Bu kapsamda yapılan analizler neticesinde; araştırmaya dâhil edilen “destinasyon” konu başlığında lisansüstü tezlerin çoğunluğunun 2010-2019 yılları arasında yayınlandığı (%80), 1996-2009 yılları arasında daha az sayıda lisansüstü tez yayınlandığı (%20) ve 1998-1999 yıllarında ilgili konu başlığında lisansüstü tez çalışması yayınlanmadığı tespit edilememiştir. İlgili konu başlığında yayınlanan lisansüstü tezlerin çoğunluğunun yüksek lisans düzeyinde (%72); turizm konu başlığında (%61), profesör unvanlı öğretim üyelerinin danışmanlığında (%37); Gazi (%9) ve Akdeniz (%8) üniversitelerinde; sosyal bilimler enstitülerinde (%89); turizm işletmeciliği anabilim dalında (%60); Türkçe dilinde (%94); 101-200 sayfa aralığında (%64); nicel yöntemlerle (%59); geleneksel anket tekniğinden yararlanarak (%57); 301 ve üzeri sayıda örneklem hacmine ulaşılarak (%49) ve 101-150 kaynak kullanılarak (%26) hazırlandıkları belirlenmiştir. Ayrıca ilgili konu başlığındaki lisansüstü tezlerin kısmen de olsa doktora düzeyinde (%28); iktisadi ve idari bilimler konu başlığında (%22); doçent (%35) ve doktor öğretim üyesi (%28) unvanı taşıyan öğretim üyelerinin danışmanlığında; Dokuz Eylül, Balıkesir ve İstanbul üniversiteleri başta olmak üzere toplamda 95 farklı devlet, özel ve vakıf üniversitesinde; fen-lisansüstü eğitim ve sağlık bilimleri enstitülerinde (%13); iktisadi ve idari bilimler (%19) başta olmak üzere 20 farklı anabilim dalında; İngilizce dilinde (%6); 201 ve üzeri sayfa aralığında (%36); nitel ve karma yöntemlerle (%37); görüşme (%11) başta olmak üzere 11 farklı araştırma tekniği kullanılarak; 0-300 arası örneklem hacmine (%51) ulaşılarak; 51-100 (%21), 151-200 (%19), 201-250 (%10), 301 ve üzeri (%9), 251-300 (%7) ve 0-50 (%3) arası kaynak kullanılarak hazırlandıkları belirlenmiştir.

Bu çalışmanın ilgili alanyazına, destinasyon konu başlığında çalışmalar yapan araştırmacılara ve sonraki çalışmalara katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Çünkü konu kapsamında yılları itibariyle tüm çalışmalarını esas alan ve bu denli kapsamlı inceleyen bir çalışma alanyazında yer almamaktadır. Bu yönüyle çalışma destinasyon konusunda yayınlanmış tezlerin tarihine kapsamlı şekilde ışık tutmaktadır. Elde edilen bulgular kapsamında destinasyon konu başlığında özellikle 2015 ve sonrasında daha yoğun şekilde (%63) tezlerin hazırlandığı, ancak tezlerin daha çok yüksek lisans düzeyinde, Türkçe dilinde, nicel yöntemlerle, anket tekniğinden yararlanarak ve ağırlıklı olarak belli üniversitelerde (Gazi, Akdeniz, Dokuz Eylül, İstanbul,

Çanakkale 18 Mart, Muğla Sıtkı Koçman, Anadolu, vb.) hazırlandıkları belirlenmiştir. Bu durum alanyazında yabancı dillerde, doktora düzeyinde ve farklı veri toplama tekniklerinde çalışmaların kısıtlı olduğunu ortaya koymaktadır. Gelecekteki lisansüstü öğrenim göreceğ öğrenciler konuyu bu gelişime açık yönleriyle ele alabilirler. Ayrıca sonraki çalışmalarda destinasyon konu başlığında yayımlanmış tezler daha farklı parametreler (başlık, araştırma alanı, en çok danışmanlık vermiş öğretim üyesi, tezlerin hazırlandıkları dillerine göre üniversite dağılımları, yıl temelli tez türleri, vb.) açısından değerlendirilerek ele alınabilir. Ayrıca gelecekteki çalışmalarda turizmin farklı konu başlıklarında yayınlanmış lisansüstü çalışmaların bibliyometrik analizlerinin farklı başlıklar altında incelenmesi turizm alanyazının süreçsel gelişimine ışık tutacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Akmeşe, H., Aras, S. ve Bektaş, F. (2018). Sürdürülebilir turizm konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin incelenmesi. 3. *Uluslararası Mesleki ve Teknik Bilimler Kongresi*, 21-22 Haziran 2018, Gaziantep, 807-818.
- Akyol, C. (2017). Turizm eğitimi konulu lisansüstü tezlerin içerik analizi. *IX. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Birliği Kongresi*, 11-14 Mayıs 2017, Ordu, 796-809.
- Al, U., Soydal, İ. ve Yalçın, H. (2010). Bibliyometrik Özellikleri Açısından Bilig’in Değerlendirilmesi. *Bilig Dergisi*, 55, 1-20.
- Alımanoğlu, Ç. A. (2017). Bibliometric Study on Postgraduate Thesis Studies on Rural Tourism in Turkey (2003-2016). *Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi*, 1 (1), 6-12.
- Alkan, G. (2014). Türkiye’de Muhasebe Alanında Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma (1984-2012). *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 41-52.
- Arıca, R. (2014). Seyahat işletmeciliği literatürünün gelişim süreci: Türkiye’de hazırlanan lisansüstü tez çalışmalarının bibliyometrik olarak incelenmesi. *VII. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi*, 4-5 Nisan 2014, Kuşadası, Aydın, 446-462.
- Atay, L. (2003). *Turistik Destinasyon Pazarlaması ve Bir Alan Araştırması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ayaz, N. ve Türkmen, B. M. (2018). Yöresel Yiyecekleri Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 2 (1), 22-38.
- Aydın, B. (2014). Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi’nde (Yöktez) Yiyecek İçecek İşletmeciliği Alanında Kayıtlı Bulunan Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Disiplinlerarası Akademik Turizm Dergisi*, 2 (1), 23-38.
- Aydın, B. ve Aksöz, O. E. (2019). Destinasyon Alanında Yayınlanmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7 (1), 615-636.
- Beşel, F. (2017). Türkiye’de Maliye Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi (2003-2017). *International Journal of Public Finance*, 2 (1), 27-62.
- Cahit Arf Bilgi Merkezi. (2019). Bibliyometrik çalışma. <https://cabim.ulakbim.gov.tr/bibliyometrik-analiz/bibliyometrik-analiz-sikca-sorulan-sorular/> (15.12.2019)

- Crossan, M. M. and Apaydin, M. (2010). A Multi-Dimensional Framework of Organizational Innovation: A Systematic Review of the Literature. *Journal of Management Studies*, 47 (6), 1154-1191.
- Çiçek, D. ve Kozak, N. (2012). Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan hakem denetimli makalelerin bibliyometrik profili. *VI. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi*, 12-15 Nisan 2012, Kemer, Antalya, 196-211.
- Demirbulat GÜDÜ, Ö. ve Dinç Tetik, N. (2017). Sürdürülebilir Turizm Konulu Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14 (2), 20-30.
- Güzeller, C. O. ve Çeliker, N. (2017). Geçmişten Günümüze Gastronomi Bilimi: Bibliyometrik Bir Analiz, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5 (2), 88-102.
- İnce, M., Gül, H. ve Bozyiğit, S. (2017). Türkiye'de Turizm Pazarlaması Konusunda Yazılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi: 1990-2016. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (5), 113-130.
- Karagöz, D. ve Yüncü, R. H. (2013). Sosyal Ağ Analizi ile Turizm alanında Yazılmış Doktora Tezlerinin Araştırma Konularının İncelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (15), 205-232.
- Karasar, N. (2002). Bilimsel Araştırma Yöntemi (11. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kozak, N. (2001). Türkiye'de Turizm Pazarlaması Literatürünün Gelişim Süreci: 1972-1998 Yılları Arasında Hazırlanmış Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Biyo-Bibliyografik Bir İnceleme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 12, 26-33.
- Kulualp Göktaş, H. ve Kalem Yıldırım, M. (2019). Kültür ve Kültürel Farklılıklar Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (72), 1970-1985.
- Nergiz Güçlü, H. (2014). Türkiye'de lisansüstü turizm tezlerinin bibliyometrik profili (1990-2013). *VII. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi*, 4-5 Nisan 2014, Kuşadası, Aydın, 212-221.
- Olalı, H. (1984). Türkiye'de turizm eğitiminin yapısı ve sorunları. *Turizm Eğitim Kongresi Tebliğ ve Tartışmalar*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Sanchez, A. D., Del Rio, M. D. and Garcia, A. J. (2017). Bibliometric Analysis of Publications on Wine Tourism in the Databases Scopus and WoS. *European Research on Management and Business Economics*, 23 (1), 8-15.
- Sünnetçioğlu, A., Yalçınkaya, P., Olcay, M. ve Okan, Ş. (2017). Turizm Alanında Yazılmış Olan Gastronomiye İlişkin Tezlerin Bibliyometrik Profili. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5 (2), 345-354.
- Swarbrooke, J. (1995). The Development & Management of Visitor Attraction. Oxford: Butterworth Heinemann.
- Şahin, E. ve Acun, A. (2015). Turist rehberliği alanının bibliyometrik profili (makaleler ve lisansüstü tezler). *16. Ulusal turizm Kongresi*, 12-15 Kasım 2015, Çanakkale, 1456-1475.
- Şahin, E., Akdağ, G., Çakıcı, C. ve Onur, N. (2018). Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dallarında Yayınlanan Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 30-41.

- Şardağ, A. (2016). *Türkiye’de Coğrafya Alanında Turizm ile İlgili Yapılan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İçerik Analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Tayfun, A., Küçükergin, G. F., Aysen, E., Eren, A. ve Özekici, K. Y. (2016). Turizm Alanında Yazılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1, 50-69.
- Tayfun, A., Ülker, M., Gökçe, Y., Tengilimoğlu, E., Sürücü, Ç. ve Durmaz, M. (2018). Turizm Alanında Yiyecek İçecek ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6 (2), 523-547.
- Tekin, Ö. A. (2016). Türkiye’deki Turizm Tezlerinde Odaklanılan Konular: 1984-2015. *Journal of Alanya Faculty of Business*, 8 (2), 175-187.
- Toksöz, D. ve Birdir, K. (2016). Turizm alanyazında kültürel mirasla ilgili çalışmaların bibliyometrik profili (2006-2015). *I. Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu*, 22-23 Nisan 2016, Gazimağusa, Kıbrıs, 76-89.
- Turan, A. (2014). Turizm konulu yüksek lisans tezlerinin bibliyometrik özellikleri (1983-2003). *VII. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi*, 4-5 Nisan 2014, Kuşadası, Aydın, 3-15.
- Üsdiken, B. ve Pasadeos, Y. (1992). Türkiye’de Örgütler ve Yönetim Yazını. *Amme İdaresi Dergisi*, 25, 107-134.
- Yozgat, U. ve Kartaltepe, B. N. (2009). Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongre Kitaplarında Yer Alan Bildirilerin Bibliyometrik Profili: Örgüt Teorisi ve Örgütsel Davranış Bildirileri Üzerine Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 4 (1), 149-165.
- Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi (YÖKTEZ). (2019). Destinasyon tezleri. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (31.12.2019)

Max Weber'in Otorite Tanımı Çerçevesinde Türk Destan Kahramanları: Oğuz Kağan Örneği

Mehmet Emin BARS*

Öz

Halk bilimi (folklor), yeni bir bilim dalı sayılmaktadır. Ancak daha öncesinde halk biliminin ele aldığı konular çok farklı bilim dalları içinde incelenmiştir. Halk bilimi özellikle Alan Dundes'in halkı yeniden tanımlamasıyla çok daha geniş bir inceleme sahasına kavuşmuştur. İnceleme sahasının genişliği, konularının çeşitliliği farklı disiplinlerle beraber çalışmayı da zorunlu hale getirmiştir. Halk bilimi ele alınan konu ve amaca göre sosyolojiden antropolojiye, felsefeden etnolojiye kadar çok sayıda bilim dalının verilerinden yararlanmaktadır. Bu çalışmada halk biliminin üzerinde en çok durulan türlerinden biri olan destanlar ele alınmıştır. Destan kahramanları sosyolojik bir tanımlama üzerinden değerlendirmeye çalışılmıştır. Max Weber son dönemlerde yetişmiş önemli sosyologlardan biridir. Weber tarafından yapılan otorite türleri tanımlamaları önemli tespitler içermektedir. Çalışmamızda Weber'in otorite türleri çerçevesinde destan kahramanları incelenmiştir. Değerlendirmelerin merkezinde Oğuz Kağan bulunmaktadır. Destan kahramanlarının sahip olduğu otorite türü, bu otoritenin eski Türk idari sistemindeki durumu değerlendirilmiştir. Hiçbir edebî ürün, ortaya çıktığı toplumun tarihi, düşünüş ve inanış sistemlerinden kopuk değildir. Her ürün yaratıldığı, yaşatıldığı toplumun niteliklerini yansıtır. İnceleme sonucunda Türk epik destan kahramanlarının eski Türk toplumunun "geleneksel-karizmatik" niteliklerine sahip "kut"lu hükümdarlarının destana bir yansıması olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: destan, kahraman, otorite, Max Weber.

Turkish Epic Heroes Within the Framework of Max Weber's Definition of Authority: Oğuz Kağan Example

Abstract

Folklore is considered as a new branch of science. However, previously, the subjects that folklore dealt with were studied in many different branches of science. Folklore has attained a much wider field of study, especially with Alan Dundes redefining the public. The width of the study area and the diversity of its subjects made it necessary to work with different disciplines. Folklore draws on the data of many disciplines, from sociology to anthropology, from philosophy to ethnology, according to the subject and purpose discussed. In this study, epics, which are among the most emphasized genres of folklore, are discussed. Epic heroes were tried to be evaluated through a sociological definition. Max Weber is one of the important sociologists who have grown recently. Authority types' definitions by Weber contain important determinations. In our study, the heroes of Epic over Weber's authority types were examined. Oğuz Kağan is at the center of the evaluations. The type of authority owned by epic heroes and the status of this authority in the old Turkish administrative system were evaluated. No literary product is detached from the history, thought and belief systems of the society in which it originated. Each product reflects the characteristics of the society in which it was created and kept alive. As a result of the analysis, it was seen that the heroes of the Turkish epics were a reflection of the rulers of the "kut" who had the "traditional-charismatic" qualities of the old Turkish society.

Keywords: epic, hero, authority, Max Weber.

Received/Geliş: 27.02.2020

Accepted/Kabul: 29.04.2020

* Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar 'kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mehbars@bingol.edu.tr, /0000-0001-6972-6860.

(Makale türü: Araştırma makalesi)

“Ey oğullarım, ben çok aştım, çok vuruşmalar gördüm, çok kargı ve çok ok attım, atla çok yürüdüm, düşmanları ağlattım, dostlarımı güldürdüm. Ben Gök Tanrı'ya (borcumu) ödedim.”
Oğuz Kağan (Bang-Rahmeti, 1988: 25).

Giriş

Halk bilimi (folklor) gelenekleri, belirli grupların uygulamalarını/yarattıklarını, maddesel objeleri, bunların üretim ve tüketim süreçlerini inceleyen bir bilim dalıdır. Bir halkın tarihî geçmişinden şimdiki sosyal-kültürel süreçlerine kadar geniş bir araştırma alanına sahiptir. Halk biliminin inceleme sahasının genişliği farklı disiplinlerle çalışmasını gerektirmiştir. Sosyoloji, psikoloji, felsefe, etnoloji, antropoloji, tarih, coğrafya, dilbilim gibi disiplinler halk biliminin disiplinler arası çalıştığı bilim dallarından birkaçıdır*.

Her medeniyet seviyesi, sosyal tabaka kendisini temsil eden ürünler yaratır. Medeniyet değişimi edebî ürünlerin değişimini de sağlar. Köprülü “Geçmiş zamanlara ait edebî eseri layıkıyla ve tarihî manasıyla anlamak için, evvela o devrin umumi hayatını, yaşayış ve düşünüş tarzlarını, o devir insanlarının hayat ve kâinat hakkında nasıl telâkkiler beslediklerini öğrenmemiz gerekir” (2004: 27) derken bir edebî ürün ile ortaya çıktığı kültür arasındaki ilişkiyi vurgular. Bir milletin hukuk, din, ahlâk, iktisat gibi kurumları medeniyet tarihi ile daha anlaşılır hâle gelir. Toplumların geçirmiş oldukları evreler insanlar tarafından yaratılan sözlü ürünlerde de görülmektedir. Oğuz Kağan destanının İslam öncesi Uygurca varyantı (Bang-Rahmeti, 1988) ile İslamiyet sonrası Reşidettin tarafından yazılan varyantı (Togan, 1972) arasındaki farklar bu değişimleri açıkça ortaya koymaktadır.

Her eser yaratıldığı kültür ve zamanın aynasıdır. Bir milletin uzun zaman içinde geçirmiş olduğu duygu ve düşünce gelişimi edebî eserlerin incelenmesiyle takip edilebilir. Destan da bizlere bu konuda önemli bilgiler sunan edebî ürünlerdendir. Destanlar ferdî ürünler değildir. Bu ürünler milletin bağrından kopmuş topluluğa ait verimlerdir. Destanların içinde yer alan kişiler de çoğu zaman tarihî kişilerin sanata yansımalarıdır. Kahramanlardan meydana gelen kişiler, geçmiş ile içinde yaratıldıkları dönemin karakteristik özelliklerini sunar. Destan kişileri, karakterden ziyade tip olarak görülür. Kaplan'ın ifadesiyle “tipler vasıtasıyla, içinde vücuda geldikleri toplumun sosyal şartlarını, zihniyet, örf ve âdetlerini anlamak” (2005: 6) daha kolay olmaktadır.

Çalışmamızda M. Weber'in tanımlamaları çerçevesinde destan kahramanlarının (Oğuz Kağan merkezli) sahip olduğu otorite türü, bu otoritenin eski Türk idari sistemindeki durumu incelenmiştir. Türk tarihinin siyasi ve sosyal hayatının önemli hükümdar ve komutanlarının edebî hayata yansımaları olan Türk destan kahramanları, Türk toplum yapısı hakkında önemli bilgiler

* Örneğin halk bilimine etnolojik ve sosyolojik açıdan bakış için bk. Abrahams, 2010a; coğrafyanın masal üzerindeki etkileri için bk. Von Sydow, 2010; retorikal bakış için bk. Abrahams, 2010b; tarih-mit ilişkisi için bk. Raglan, 2010; tarih-halkbilimi ilişkisi için bk. Burke, 2014.

sunmaktadır. Bu kahramanların otoritelerinin kaynağının ve kullanımının tespiti, geçmiş Türk topluluklarında hükümdar-halk ilişkilerinin anlaşılmasına yeni boyutlar kazandıracaktır.

Max Weber'e Göre Otorite Türleri

M. Weber, iktisattan sosyolojiye felsefeden tarihe kadar farklı alanlarda düşünen, eser veren çok yönlü bir kişidir. Ele aldığı konuların farklı alanları kapsamaması, temalarının karşılıklı etkileşim içerisinde bulunması onu anlamak için yoğun ve kapsamlı bir çabayı gerekli kılmaktadır. Weber tarafından tanımlanan otorite ve türleri, düşünce dünyasını derin biçimde etkilemiştir. Weber'in otorite türlerine geçmeden önce konuyla ilgili bazı temel kavramların tanımlanmasında yarar vardır. Bu amaçla öncelikle Weber tarafından "erk, otorite, egemenlik, güç, meşruiyet" kavramlarının nasıl tanımlandığı ve bunlar arasındaki ilişkiye kısaca değinilecektir.

Weber evvela "erk" kavramını ele alır. Weber'e göre erk bir toplumsal ilişkide kendi isteğini, karşılaşılan direnç ne olursa olsun, gerçekleştirme ihtimalidir. Egemenlik/otorite ise belli bir emre itaat etmeye hazır belli kişilerin bulunma ihtimalidir (Weber, 2014: 96). Otorite başkalarını başarıyla idare edebilme yeteneğine sahip kişilerin varlığına bağlıdır. Otoritede bir buyruk vardır ve çeşitli güdülerle bu buyruğa uyulma esasına dayanır. Çok sayıda kişi üzerinde kurulacak bir egemenlik bu buyrukları yerine getirebilecek bir görevliler topluluğunu, insan kitlesini zorunlu kılar. Gelenek, duygusal bağ, ülkü veya maddi çıkar gibi sebeplerle otoriteye uyulur. Bu tür sebepler bir inanç etrafında oluşturulduğunda egemenlik daha güçlü ve sürekli olur (Weber, 2014: 321-322). Buna göre güç bir sosyal ilişki içinde istediğini yapabilme konumunda olma, egemenlik ise içeriği ne olursa olsun belli bir emre belli insan grubunun itaat etme ihtimalidir. Güç ve egemenliğin devamında disiplin önemlidir. Disiplin kitlesel bir itaat alışkanlığını ifade eder. İtaatte eleştiri ve direnme yoktur. Egemenliğin meydana gelmesi başkalarını yönetebilme, komuta edebilme vasfına sahip bir kişinin varlığıyla ortaya çıkar. İdari bir kitle veya kuruluş şart değildir (Weber, 2005: 28-29). Ancak idare edilecek kitlenin sayısı ve niteliği, egemenlik sahasının genişliği, yapılacak işlerin çeşitliliği gibi hususlar komuta etmede yardımcı kişilere ihtiyacı doğurur.

Meşru otoritenin üç türü vardır: yasal otorite, geleneksel otorite ve karizmatik otorite. Yasal otorite normatif kuralların meşru kabul edildiği, egemenlik konumuna getirilenlerin yasalara göre emir verme yetkisine sahip olduğu otorite türüdür. Geleneksel otorite, eski zamanlardan beri devam eden geleneklerin kutsallığına dayanan, egemenliğin geleneklere göre meşru kabul edildiği otorite türüdür. Karizmatik otorite ise bireyin kutsallığının, kahramanlığının kabulüne dayalı, dolayısıyla emirlerin de kutsal görüldüğü otorite türüdür (Weber, 2005: 40)*.

* Otorite türleri için ayrıca bk. Weber, 2014: 321-400.

Yasal otoritede bir yasa, belli bir amaca göre toplum üyelerinin uyulması beklenerek konulur. Bu yasal düzenleme kendi içinde bir uyumu bulunan soyut kurallardan oluşur. Otorite sahibi kişi gayri şahsi bir düzene bağlıdır, verdiği kararlarda yasalara uymak zorundadır. Otoriteye itaat eden, bağlı bulunduğu topluluğun bir üyesi olarak belli bir kişiye değil kanunlara itaat etmiş olur. Burada bir düzene uyma vardır. Güç sahibi kişiye sınırları yasalarla belirlenmiş alan içinde itaat edilir. Yasal otoritede hiyerarşik bir yapılanma vardır. Her alt daire bağlı bulunduğu dairenin denetimi/gözetimi altındadır. Herhangi bir dairenin uyması gereken kurallar teknik bilgiler içermektedir. Bu bakımdan bu hiyerarşik düzende yönetici olabilmek için belli bir teknik eğitim gerekmektedir. Üretim ve yönetim araçları yöneticinin kendisine ait değildir. Bu araçlar yetki alanındaki işleri yapmak amacıyla geçici bir süre için kendisine verilmiştir. Aynı şekilde bu görevlerin yürütüldüğü yer de kişinin malı değildir. Yönetim ile ilgili faaliyetler yazılı olarak yürütülür. Yasal otorite bürokratik yürütme memurları tarafından sürdürülür. Bu memurlar şahsi olarak serbest, sadece görevleri itibariyle otoriteye bağlıdır. Hiyerarşik bir düzen içinde önceden tanımlanmış görev alanları vardır. Teknik bilgilere göre seçilen memurlar kendileri için bir kariyer oluşturur, yaptıkları göreve karşılık bir ücret alırlar. Görevlerin yürütülmesinde katı bir disiplin ve denetim uygulanır (Weber, 2005: 42-46). Yasal örgütlenme siyasi, dinî veya ticari gibi çok değişik alanlarda uygulanabilir.

İkinci otorite türü geleneksel otoritedir. Geleneksel otorite meşruluğunu geçmişten gelen kural ve güçlerin kutsallığından alan otorite türüdür. Buradaki egemenlik türüne duyulan inanç, temel niteliklerden biridir. Otoriteyi yürüten kişiler geleneksel kurallar tarafından belirlenir. Bireyin geleneksel konumu onun kişisel otoritesinin kaynağını oluşturur. Yasal otoritede gücü elinde bulunduran kişi “üst, amir” iken, burada “efendi”dir. Görevler memurlar tarafından değil, şahsi hizmetçiler tarafından yerine getirilir. Yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkileri şahsi bağlılık belirler. Yönetilenler güç sahibinin arkadaşları ya da tebaasıdır. İşler yasal kurallarla değil, geleneklerle kendisine güç verilmiş kişinin emirleriyle yürütülür. Kişi, yetkilerini geleneksel kurallara ve bazı durumlarda geleneklerin kendisine bıraktığı takdir yetkisine göre kullandığı sürece meşrudur. İkinci durum kendisine nispeten serbest karar verme alanı sağlar (Weber, 2005: 55-56). Geleneksel otoritede kişi bir ilkeye göre hareket ettiğinde ahlaki değerler, adalet anlayışı veya faydacı bir yaklaşıma göre davranır. Gücünü geleneksel sınırların dışında kullanamaz, aksi durumda belli bir direnişle karşılaşır. Bu direniş sisteme karşı değil, geleneklerin dışına çıkana karşıdır.

Üçüncü otorite türü ise karizmatik otoritedir*. Karizma bir kişiyi sıradan insanlardan ayıran, onun olağanüstü/doğaüstü, istisnai ve özel güçlere sahip nitelikleridir. Sıradan insanlarda

* Bu tür egemenlik büyüleyimsel erk olarak da adlandırılır. Weber bu terimle “bir bireysel kişiyi olağan insanlardan ayıran ve onun doğaüstü, insanüstü ya da en azından özel kimi bakımlardan ayrıksı (istisnai) güçlere ya da niteliklere sahip sayılmasına yol açan

kutsal ve ilahi kökenli olan bu özellikler bulunmaz. Bir kişi kutsal, ilahi kaynaklı bu nitelikleri nedeniyle lider sayılır. Bu tür saygı ilkel dönemlerde peygamberlere, bilgelere, savaş kahramanlarına gösterilirdi. Karizmatik kişi sihirli birtakım güçlere sahiptir. Karizmatik gücün devamı bu güce bağımlı olanların inançlarına bağlıdır. Gücü tanıma bir mucizeden kaynaklanır, kahramana tapma veya lidere mutlak bir güven şeklinde devam eder. Karizmatik kişi kutsal bir görev için çağrıldığına farkındadır. Halk da ona inanmak, itaat etmek zorundadır. Buna aykırı hareket edenler suç işlemektedir (Weber, 2005: 75-77). Kişi karizmatik niteliklerini zaman zaman göstermek zorundadır. Aksi halde Tanrı'nın veya ilahi güçlerin kendisini terk ettiği düşüncesi doğar. Başarısız olması ve döneminde çeşitli felaketlerin yaşanması sonunu hazırlar. Çünkü bu tür olaylar onun Tanrı'nın oğlu olamayacağını göstergesidir ve seçilmişlik niteliğini ortadan kaldırır.

OTORİTE TÜRLERİ		
1. Yasal Otorite	2. Geleneksel Otorite	3. Karizmatik Otorite
<ul style="list-style-type: none"> • Otorite yasalar tarafından belirlenir. Herkes yasalara uymak zorundadır. • Otoriteye itaat eden belli bir kişiye değil, kanunlara itaat etmiş olur. Güç sahibi kişiye sınırları yasalarla belirlenmiş alan içerisinde itaat edilir. • Hiyerarşik bir yapılanma vardır. Her alt daire bağlı bulunduğu dairenin denetimi/gözetimi altındadır. Önceden tanımlanmış görev alanları vardır. • Yönetici olabilmek için belli bir teknik eğitim gerekmektedir. • Üretim ve yönetim araçları, görevlerin yürütüldüğü yer yöneticinin kendisine ait değildir. • Yasal otorite bürokratik yürütme memurları tarafından sürdürülür. Bu memurlar sadece görevleri itibarıyla otoriteye bağlıdır. • Teknik bilgilere göre seçilen memurlar kendileri için bir kariyer oluşturur, yaptıkları göreve karşılık bir ücret alırlar. • Görevlerin yürütülmesinde katı bir disiplin ve denetim uygulanır. • Memurların net olarak tanımlanmış yetki alanı, rasyonel biçimde kurulmuş ast-üst ilişkisi, belli kurallara dayalı atama-yükselme sistemi vardır. 	<ul style="list-style-type: none"> • Otoriteyi yürüten kişiler geleneksel kurallar tarafından belirlenir. • Meşruluğunu geçmişten gelen kural ve güçlerin kutsallığından alır. • Otorite sahibi, yetkilerini geleneksel kurallara ve bazı durumlarda geleneklerin kendisine bıraktığı takdir yetkisine göre kullandığı sürece meşrudur. • Güç kullanımı geleneksel sınırların dışına çıktığında belli bir direniş ortaya çıkar. Bu direniş sisteme karşı değil, geleneklerin dışına çıkana karşıdır. • Görevler memurlar tarafından değil, şahsi hizmetçiler tarafından yerine getirilir. • Yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkileri şahsi bağlılık belirler. • Memurların net olarak tanımlanmış yetki alanı, rasyonel biçimde kurulmuş ast-üst ilişkisi, belli kurallara dayalı atama-yükselme sistemi, işin niteliğine göre bir teknik eğitim, yapılan işe karşılık alınan bir ücret yoktur. • Yetki sahipleri efendinin hanesindeki memurlardan seçilmiştir. Kendilerine özel görevler verilmiş kişiler de vardır. 	<ul style="list-style-type: none"> • Otorite bir kişiyi sıradan insanlardan ayıran, onun özel güçlere sahip nitelikleri anlamında ele alınan karizmaya göre belirlenir. • Karizmatik kişi sihirli, kutsal, ilahi birtakım güçlere sahiptir. Karizmatik gücün devamı bu güce bağımlı olanların inançlarına bağlıdır. • Karizmatik kişi özel olarak bir görev için seçilmiştir ve halk ona inanmak, itaat etmek zorundadır. Buna aykırı hareket edenler suç işlemektedir. • Kişi karizmatik niteliklerini zaman zaman göstermek zorundadır. Aksi halde tanrının veya ilahi güçlerin kendisini terk ettiği düşüncesi doğar. • Grup üyeleri arasında duygusal bir birliktelik vardır. • İdari memurlar karizmatik niteliklerine göre belirlenir. Memurların belli bir yetki alanı, imtiyazlı bir güç tahsisi yoktur. • Karizmatik lider tanrısal ilham veya kendi iradesi adına yeni hükümler getirir. • Tek meşruluk kaynağı ilahi kaynaklı karizmadır. Temel amaç dünyaya ait tutumlarda köklü değişimler yaratmaktır.

Tablo-1: Max Weber'e Göre Otorite Türleri ve Genel Nitelikleri

özelliklerini" kasteder. Bu özellikler sıradan insanların ulaşamadığı, göksel kaynaklıdır. Çoğunlukla büyü bir güce dayalıdır (Weber, 2014: 363).

Max Weber'in Otorite Türlerine Göre Türk Epik Destan Kahramanı ve Eski Türklerin İdari Yapısı

Destan terimi Anadolu Türk sahasında klasik, halk ve modern edebiyatta çeşitli türleri karşılamak için kullanılmıştır. Mesnevi şeklinde yazılan dinî hikâyeler, fikrî-tasavvufî eserler, aşk hikâyeleri, nasihatnameler, manzum vakayinameler, tarihî eserler, manzum masallar destan olarak adlandırılmıştır (Elçin, 1997: 33-41). Çalışmamızda sözlü geleneğin anonim mahsullerinden kahraman-bilge şahsiyetlerin olağanüstü hayatlarını konu edinen epik karakterli ürünlerin kahramanları ele alınacaktır. Epik destan türü Türk lehçelerinde “epos, cır, alıptığ nımah, maadrlıg tool, kay çörçök, kay şörçek, olongo, ölöng, koşug, yır, cır, comok, batırlar cırı, boy, köne epos, irtegi, batırlık ertegi” (Çobanoğlu, 2007: 14; Aça-Ekici-Yılmaz, 2018: 161) gibi terimlerle karşılanmıştır.

Destanlar tarihî kaynaklarda bulunmayan çeşitli bilgileri içerir, cevabı bulunamayan sorulara cevap verir. Bu bakımdan günümüzde meydana gelme süreçleri sona eren epik karakterli Türk destanları, yaratıldıkları dönemle ilgili sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel kaynak niteliğine sahiptir. Bu destanların incelenmesi kültür tarihi bakımından da önem taşımaktadır. Türk destanlarının başlangıç dönemi olarak atalar kültürünün, ruhlara tapınmanın var olduğu dönemler kabul edilmektedir. Yıldırım (1998: 150) Türk destan edebiyatının teşekkülünü MÖ 1000'de başlatırken Çobanoğlu (2007: 37) epik destanların Türk mitolojisinin sosyal ve kültürel zemini üzerinde oluştuğunu ifade eder. Bu devirler kaostan kozmoza dönüşümün yaşandığı, toplumların kendilerini ve kendileri dışındaki gerçeklikleri algılamaya başladıkları dönemlerdir.

Klasik Türk destanları, Türk devlet ve yönetim sistemi hakkında geniş bilgi vermektedir. Destanlar “tarihe bağlı olmakla beraber, tarih sayılma[ızlar]” (Elçin, 2004: 72). Ancak tarihî ve etnografik kaynaklarda yer almayan birçok bilgi bu eserlerde bulunmaktadır. Bu özelliğiyle mevcut eserlerde, kutsal nitelikli Türk devlet anlayışı, epik gelenek içinde ele alınmaktadır. Halkın kendi muhayyilesinde yeniden şekillendirdiği, geçmiş ile bugünü derinden etkileyen hadiseleri konu edinen bu eserler, ilmî yöntemlerle incelendiğinde tarih biliminin de önemli kaynaklarından birini oluşturur. “Destan şairi tarihî bir kahramanın hayatının ve onun zamanındaki olayları tasvir ederken, eski destanların kalıntularından faydalanır ve eserini eski efsanelerle süsler” (İnan, 1998: 233). Bir destan metni, geçmiş dönemlere ait birçok tarihî olayı, katmanlar halinde içinde toplar.

Kaplan, Türk destan kahramanını “alp” olarak adlandırır ve Oğuz Kağan'ın bu tipin en güçlü örneğini oluşturduğunu ifade ederek sahip olduğu özellikleri sıralar. Ona göre tüm tiplerde olduğu gibi alp tipi de belli bir medeniyet seviyesinin ve yaşayış tarzının ürünüdür. Alp hayvancılık ve avcılıkla geçinen konargöçer topluma mensuptur. Konargöçer bir toplumda yaşaması onu hayat karşısında aktif hale getirir. Yaman bir akıncıdır, akın hayatının merkezinde

yer alır. Onun amacı dünyaya hâkim olmaktır. Oğuz Kağan tarafından görülen, Oğuz'un ak sakallı, kır saçlı bilicisi Uluğ Türk'ün yorumladığı rüya, destan kahramanlarındaki bu idealin ifadesidir. Cihangirlik ihtirasına sahip olan Oğuz Kağan, tüm kavimlerin itirazsız kendisine itaat etmelerini ister. Vahşi hayvanlarla ve düşmanlarıyla sürekli bir mücadele halinde olan alp, mücadelesinden zaferle ayrılmak için hem fiziksel hem de psikolojik olarak güçlü olmak zorundadır. Kahraman girdiği mücadelelerde sadece kendi kuvvetine güvenir. Onu değerli kılan kendi kuvvetiyle düşmanlarını yenebilmesidir (Kaplan, 2004: 13-21). Bu nitelikler Oğuz Kağan*'ı karizmatik bir lider haline getirir.

1. Kut Sahibi Tanrıoğlu Kahraman

Türk epik destan kahramanları "karizmatik otorite" türünün niteliklerini taşır. Evvela destan kahramanları sıradan insanlardan farklı, olağanüstü/doğaüstü, istisnai ve özel güçlere sahiptir. Güçleri kutsal ve ilahi kökenlidir. Oğuz Kağan örneğindeki gibi kahramanlar, kaos halindeki düzensizliği kozmosa çevirir, Tanrı'nın buyruklarını yeryüzünde hâkim kılmaya çalışır. Oğuz Kağan'ın doğumundan itibaren gösterdiği olağan dışı nitelikler onun Tanrı tarafından gönderildiğini düşündürmektedir. Evleneceği kızlar da sıradan değildir. Her iki eşi de -biri ışık içinde gökten indirilmiş, diğeri bir ağaç kovuğuna bırakılmış- Tanrı tarafından gönderilmiştir. Oğuz Kağan, destanın sonunda aldığı yerleri oğulları arasında paylaşmak için toy düzenler. Burada ilk ve son sözü Oğuz söyler. Oğuz Kağan büyüklük prensibine göre hareket ederek hâkimiyeti Bozoklara verir. Göklerin tayin ettiği Oğuz Kağan, idare etmede görevlendirildiği devletin mukaddes kabul edilmesinden dolayı da kutsaldır. Onun gördüğü bütün işler Tanrı adıdır.

Oğuz Kağan, Tanrı tarafından seçilmiş, onunla sürekli ilişki halinde biridir. Tanrı tarafından kendisine bir misyon yüklenmiştir. Destan kahramanları sıradan insanlardan farklı kutsal niteliklere sahiptir. Onlar yenilemeyi yener, yapılamayanı yapar. Kahramanlar henüz ana rahmine düşmeden Tanrı veya tanrısal güçler tarafından bazı olağanüstülüklerle donatılırlar. Birkaç günde büyür, süt yerine ekmek, su, şarap-kırmızı ister, kısa sürede konuşmaya başlar, gelecekle ilgili haber verir. Bu kişiler tarihî-kültürel bir misyonun sahibidir. Kahramana bu olağanüstülükleri destanların yaratıldıkları sosyo-kültürel bağlamlara göre kamlık dini, Gök Tanrı, Maniheistlik, Hıristiyanlık veya İslamiyet verir (Çobanoğlu, 2007: 101-107). Burada ifade edilen dünyaya buyruk olmak isteyen, yüksek (tanrısal) idealler için savaşıyor, toplum menfaatlerini şahsi menfaatlerinden önce düşünen, cesaret ve yiğitliğini toplum ve inandığı mefkûreler adına kullanan, Tanrı tarafından ilahi bir misyonu gerçekleştirmek için seçilen destan kahramanı, karizmatik liderin tipik özelliklerini taşır.

* Çalışmada Oğuz Kağan ile ilgili değerlendirmelerde, destanın İslamiyet öncesi tek varyantı olan Uygurca metin esas alınmıştır. Bu metin eski Türk idari sistemi hakkında da değerli bilgilere sahiptir.

Türk destan geleneğindeki kahramanın Tanrı ile yakın bir ilişkisi vardır. Türk epik destan geleneğinde Tanrıoğlu motifi Oğuz Kağan, Köroğlu, Manas, Maaday Kara gibi kahramanlarda ortaya çıkmakta, bunun temelinde de mitolojik şuur bulunmaktadır. Özellikle Oğuzname'nin Uygurca metninde Oğuz Kağan, Tanrıoğlu mitinin klasik epik varyantıdır. "Oğuz Destanı, başından sonuna kadar Tanrıoğlu varlığının ve onun ayrı ayrı sıfatlarının sembolleşmiş poetik takdim şeklidir" (Bayat, 2006: 130). Destandaki bozkurtta da bu motife rastlanır. Oğuz, devletin ve düzenin kurucusudur. Oğuz'un Ay Kağan'ın oğlu olması Tanrıoğlu motifinin neticesidir. Bayat'ın ifadesiyle "Oğuz metninde Ay Kağan sadece Oğuz'u dünyaya getiren ana değil aynı zamanda astral tasavvurlarda Baş Tanrı'dır" (2006: 131). Tanrıoğlu'nun misyonu yeryüzünde nizamı korumaktır. Oğuz Kağan'ın tüm seferleri bu nizamı sağlamak içindir. Kara Düzgün tarafından ifade edilen Türk destanlarındaki merkezi kahraman tipinin aşağıdaki nitelikleri onun Tanrıoğlu vasfıyla ilgilidir: Kahramanın doğumu önceden müjdelendir. Kahraman olağanüstü şartlarda doğar. O, Tanrı katından gönderilmiştir ve genellikle soylu bir aileye mensuptur. Çocukluğu olağanüstüdür ve çabuk büyür. Fizikî gücü yaratılışından itibaren olağanüstüdür. Kahraman karşımıza yarı tanrı, ilk ata veya ilk insan olarak çıkar. Daima ilahi güçler tarafından korunur (2014: 98-99).

Eski Türk devletlerinde iktidar "kut" kelimesiyle tabir edilmiştir. Ünlü siyaset kitabı Kutadgu Bilig'de kut kavramı farklı beyitlerde açıklanmıştır. Buna göre dünyaya bağlanan kut kuşağıyla kurtla kuzu birlikte yaşar (Yusuf Has Hacib, 2019: 55), Tanrı kime beylik vermek dilerse ona göre tavır, akıl verir (Yusuf Has Hacib, 2019: 159), beylik gücü istenilmekle alınmaz, Tanrı tarafından verilir (Yusuf Has Hacib, 2019: 404), beyler gücünü Tanrı'dan alır, beyin iyiliği halkın iyiliğine bağlıdır (Yusuf Has Hacib, 2019: 437). Oğuz Kağan'ın sefere çıkarken gökten bir ışık içinde tanrısal varlık olan gök tüylü ve gök yeveli büyük bir erkek kurdun yol göstermesi, ölürlen Gök Tanrı'ya borcunu ödediğini söylemesi Tanrı tarafından kendisine verilen kut sayesinde.

Kahramanın olağanüstü biçimde doğumu, Tanrı tarafından kendisine "kut" verilmesi onu Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi yapar. Tanrı'nın kutuna sahip olma, onu temsil etme genellikle soylu bir aileye mensubiyeti beraberinde getirir. Çünkü Tanrı, kahramanları yüce ırklara gönderir. Destanlarda kahramanlar tarafından verilen Tanrı düzenini sağlama mücadeleleri daha erken dönemlerde büyük devlet kurma seviyesine gelen Batı Türk (Oğuz) destanlarında geniş bir coğrafyayı kapsayan, dışa dönükken Kuzey ve Güney Sibiry Türk topluluklarında daha dar bir sahada, içe dönüktür.

Karizmatik gücün devamı bu güce bağımlı olanların inançlarına bağlıdır. Gücü tanıma bir mucizeden kaynaklanır, kahramana mutlak bir güven şeklinde devam eder. Karizmatik kişi özel olarak bir görev için seçilmiştir ve halk ona inanmak zorundadır. Buna aykırı hareket edenler

suç işlemektedir. Kişi karizmatik niteliklerini zaman zaman göstermek zorundadır. Aksi halde Tanrı'nın veya ilahi güçlerin kendisini terk ettiği düşüncesi doğar. Başarısız olması ve döneminde çeşitli felaketlerin yaşanması sonunu hazırlar. Çünkü bu tür olaylar onun Tanrı'nın oğlu olamayacağına göstergesidir ve seçilmişlik niteliğini ortadan kaldırır. Devlet idaresinin meşru olabilmesi için emretme yetkisinin itaat edenler tarafından kabul edilmesi gerekir. Eski Türk hükümlerlik telakkisi de yetki ve kudreti, Tanrı tarafından bağışlanan karizmatik tiptir. "Vesikalar Türk hükümdarına idare etme hakkının Tanrı tarafından verildiğini (bağışlandığını) göstermektedir" (Kafesoğlu, 2012: 239). Asya Hun Devleti, Avrupa Hun Devleti hükümdarlarının hükümlerliklerinin Tanrı tarafından kararlaştırıldığına, kut sahibi olduklarına inanılmıştır. Bu durum Gök Türk hakanları için de aynıydı: "(Ben), Tanrı gibi (ve) Tanrı'dan olmuş Türk Bilge Hakan..." (Tekin, 2010: 20), "Türk halkı(nın) adı sanı yok olmasın diye, beni o Tanrı hakan (olarak tahta) oturttu" (Tekin, 2010: 30). Bu devletlerde halk törelere uyduğu sürece hakana itaat etmiştir. Hakan, Tanrı tarafından kendisine bağışlanan karizmatik niteliklerini düşmanlarla savaşarak gösterir. Hakan başarı gösterdiği sürece seçilmişlik özelliğini sürdürür. Meşruiyetini de bu başarılarına borçludur.

2. Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi

Karizmatik lider yeni hükümler getirir. Bu hükümler tanrısal ilham veya liderin kendi iradesi adına yapılır. Onun için tek meşruluk kaynağı ilahi kaynaklı karizmadır. Temel amaç, dünyaya ait tutumlarda köklü değişimler yaratmaktır. Destanlardaki Türk cihan hâkimiyeti düşüncesi düzende köklü değişimler yaratmak iddiası taşır. "Eski Türkler kadir-i mutlak bir Allah'a ve onun cihan hâkimiyetini kendilerine ihsan ettiğine derin bir imanla ve samimiyetle inanıyorlardı" (Turan, 1969: 94). Türk tasavvuruna göre Hunlardan Osmanlılara kadar tüm Türk devletlerinde hükümdar, Tanrı tarafından tahta çıkarılmıştır. Devletin kutsallığı, bu anlayışın sonucudur (Kafesoğlu, 2012: 239-240).

Tarih sahnesine çıkışlarından itibaren Türklerin bir mefkuresi vardı: cihana hâkim olmak. "Gerçekten tarihte itidal ve ihtiyatı ile, vekar ve adaleti ile temayüz eden Türk milleti milli, dinî ve insanî duygulara bağlı kalmış ve bunların ahengi üzerinde de bir cihan hâkimiyeti mefkuresine inanmıştır. Üç kıta üzerinde ve geniş ülkelerde kurulan tarihî Türk hâkimiyeti bu muvazene ile gelişmiş, bu sebeple de ani yükseliş ve sukut inkılâplarına da pek fazla maruz kalmamıştır" (Turan, 1969: 2). Türklerin cihana hâkim olma düşüncesi Şamanlık dönemlerinden İslam çağlarına kadar devam etmiştir. Türkler tek bir Tanrı'ya bağlanmış, Tanrı tarafından seçildiklerine, cihan hâkimiyetine memur edildiklerine inanmışlardır. Bu yüzden kendilerini dünyayı belli bir düzene sokmakla görevli saymışlardır. Türkler dışında başka milletlerin de cihana hâkim olma idealine sahip oldukları görülmektedir. Ancak Turan'ın ifadesiyle bu milletlerde "...eski Türklerde tabîi olarak doğan milli ve dinî inançlardan, insanî duygulardan

ziyade muhakemenin ve maddi hesapların rolü göze çarpar; aşırı milliyetçi gayelere göre istikamet alır” (1969: 16). Nitekim başka milletlerin Osmanlı devlet nizamı derecesinde bir idare kuramamış olmalarının nedeni de burada aranmalıdır.

Cihan hâkimiyeti düşüncesinde yeryüzünün huzur ve sükûnunu sağlama gayesi güdüldür. Bunun için güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her taraf Türk idaresine alınmalıdır. Kaşgarlı Mahmud'un “Talih güneşinin Türklerin burcunda doğduğunu ve Cenab-ı Hakk'ın Türk Hakanlığı'nı göğün felekleri arasına yerleştirdiğini, onlara ‘Türk’ dediğini ve egemenlik verdiğini, onları çağın hakanları yapıp dünyaya hükmetmenin dizginlerini ellerine verdiğini, onları tüm beşeriyete memur ettiğini...” (2005: 11) söylemesi ile Oğuz Kağan'ın “Güneş bayrak, gök kurikan” (Bang-Rahmeti, 1988: 17) diyerek dört yana emirler yollaması, “Ben Uygurların kağanıyım ve yeryüzünün dört köşesinin kağanı olsam gerektir” (Bang-Rahmeti, 1988: 17) sözleri, Türk cihan devletini kurma idealinin ifadeleridir. Oğuz Kağan ilk Türk cihan hâkimiyetini kurar. “Türklerin ilk fâtilh atası, bütün millî nizâm ve müesseselerin kurucusu sayılan Oğuz Kağan semavî bir menşeden gelmiş ve harikulâde vasıflara sahip olarak doğmuştur” (Turan, 1969: 75). Oğuz Kağan kısa sürede büyüdüktan sonra geniş bir coğrafyada fetihlere başlar. Oğuz Kağan'ın gördüğü rüyayı yorumlayan Uluğ Türk “Tanrı bütün dünyayı senin uğruna bağışlasın” (Bang-Rahmeti, 1988: 23) müjdesini verir. Tanrıoğlu Oğuz'a seferlerinde gök tüylü, gök yeveli erkek kurt yol gösterir (Bang-Rahmeti, 1988: 22). Oğuz Kağan hâkimiyetin sembolü olan yayı büyük oğullarına (Bozoklar) verir ve küçüklerini (Üçoklar) onlara tabi kılar (Bang-Rahmeti, 1988: 24).

3. Kahramanın Yardımcıları

Halk anlatılarının en önemli kurallarından biri dikkatin baş kahraman üzerinde toplanmasıdır (Olrik, 1994: 5). Bu durum, epizotların halkalar şeklinde birbirine bağlanmasında en etkili yollardan biridir. Ancak “anlatı asla bir kahramanla şekillenmez mutlaka etrafında da birileri/bir şeyler olacaktır. Ancak onların tümü kahramana, kahraman da anlatıyı kurgulayana hizmet eder. Görünürde kahramanın etrafında birden çok kişi veya birden çok yardımcı unsur bulunabilir ama temelde hepsi tek bir misyona sahiptir” (Balkaya, 2015: 19). Bazı araştırmacılar tarafından merkezi kahramanların biyografisinin yapısal çözümleme modelleri yapılmıştır. J. G. Von Hahn'ın “Aryan Kahraman Modeli”, Otto Rank'ın “Kahramanlık Kalıbı”, Lord Raglan'ın “Geleneksel Kahraman Kalıbı”, Eric Hobsbawm'ın “Sosyal Haydut” veya “Halk Kahramanı Kalıbı” (Çobanoğlu, 2002: 189-195) önemli kahraman kalıbı örneklerindedir. Bu kalıplarda kahramanlar için ortaya konan niteliklerin kimi özellikleri kahramanın yardımcıları için de geçerlidir. “Zira ileride asıl kahramanın en büyük yardımcısı olacak kişilerde ‘yükselişin işaretleri’ vardır” (Balkaya, 2015: 20). Birey kahraman da olda fiziksel ve ruhsal açıdan tüm gücü kendisinde taşıyamaz. Fiziki ve ruhsal anlamda başa çıkamadığı, üstesinden gelemediği

durumlarla karşılaşır. Kahramanlar da doğal dünyanın bir bireyi olarak bu sınırlılıkları yaşar. Tek başlarına aşamadıkları durumlarda yardımcıları olaya dahil edilir. Yardımcılar, kahramana yardımları nispetinde yücelir. Aslında yardımcıların kahramanların eksikliklerini gidermeleri içinde yaşadıkları toplumun ve kendilerinin menfaatlerinedir. Çünkü kahramanın sahip olduğu onur, güç, galibiyetin elinden alınması tebaayı da bunlardan mahrum bırakacaktır.

Türk epik destan dünyasında da kahramanın etrafında ona yardımcı olan bazı kişiler vardır. Bunlar arasında kişisel menfaatlere dayanmayan, duygusal bir ilişki mevcuttur. Bu kişilerin seçiminde toplumsal ayrıcalıklara, ailevi ve şahsi bağımlılıklara bakılmaz. Taşıdıkları karizmatik nitelikler en önemli seçilme nedenleridir. Göreve gelmeleri, görevden ayrılmaları karizmatik liderin emriyle olur. Karizmatik lider tarafından bunlara bir ayrıcalık, imtiyazlı bir güç tanınmaz. Kahraman bu varlıkların yardımıyla Tanrı'nın düzenini getirir. Kahramanların yanında onlara yol gösteren aksakal veya bilge kişiler en önemli yardımcı tiplerdir. Bilgeler Tanrı'nın aklının, hikmetinin simgesidir. Kahraman her türlü müşkül anında bilgelerin aklına müracaat eder. Bir varlığın kökenini bilmek ona hükmetmek demektir. Bilge kişiler köken bilgisine sahip kişilerdir. Bu bilgiyi kahramana aktarmakla görevlidirler. Kahramanın bu bilgiye her zaman sahip olamaması onu yardımcı bir bilgeye muhtaç eder. Oğuz Kağan'ın Uluğ Türk'ü, Oğuzların bilicisi Dede Korkut'u bu tipin önde gelenleridir. Karizmatik lider yeni hükümler getirirken her zaman bunların aklından yararlanır. Toplum üyeleri verilen kararların tanrısal kaynaklı olduğuna inandığından lidere her türlü yardımcı yapmaktan kaçınmazlar (Balkaya, 2015: 31; Bars, 2018: 121-125).

Eski Türk devletlerinde halktan herkes kabiliyet ve çalışkanlığına göre belli makamlara gelebiliyordu. Bunun tek şartı beyin şahsında devlete, millete hizmetti. Fertler savaşçılık ve mücadele alanlarındaki yetenekleri ve gösterecekleri kahramanlıklarına göre cemiyette yer bulurlardı. Oğuz Kağan da halk içerisinde kabiliyet ve çalışkanlıklarına göre beyler seçer. Uruz'un oğlu, Oğuz'a itaat eder, vergi verir, onu kağan olarak kabul eder. Oğuz ona "Saklap" adını verir, şehrin koruması için onu vazifelendirir. Uluğ Ordu Bey, İtil suyunu geçmek için ağaçlardan sal yapar, Oğuz ona "Kıpçak" adını verir, bey yapar. Oğuz, Buz Dağı'nda kaybolan atını getiren kişiye "Karluk" adını verir, onu oradaki beylere baş yapar. Oğuz yolda anahtarı olmayan, kapalı bir ev görür, bunu açması için bıraktığı kişiye "Kalaç", elde edilen ganimetleri taşımak için araba yapan Barmaklıg Çosun Billig'e "Kangaluğ" adını verir, bunları bey yapar (Bang-Rahmeti, 1988: 19-22).

4. Maddi Güç Kaynakları

Karizmatik otoritede lider Tanrı tarafından kendisine verilen kutsal misyonu yerine getirirken maddi beklentilerden uzak hareket eder. Karizmatik otorite varlığını sürdürmek için ihtiyaç duyduğu maddi güç kaynaklarını misyonun gerçekleşmesi, halkın menfaatleri

doğrultusunda kullanır. Lider, köklü değişimler yaratmak, yeni bir düzen getirmek için gelmiştir. Sahip olunan maddi kaynaklar topluma aittir. Benzer biçimde eski Türk devletlerinde de ülke, belli sınırları olan devlet arazisi idi ve hükümdar ailesinin değil, milletin malı idi. Ülke hükümdarın şahsi malı değil, onun korumakla vazifelendirildiği ata yadigârıydı. Bu ülke telakkisi siyasi istiklâl ile birlikte varlığını sürdürmüştür. Halkın şahsi mülkiyet hakları vardı. Fertler kendilerine ait taşınır mallarını beraberlerinde götürülebilirlerdi. Sadece otlak ve yaylaklar devlet malı olup ortak mülkiyete sahipti (Kafesoğlu, 2012: 227-230).

Destanda Oğuz Kağan'ın da tek bir misyonu vardır: Tanrı tarafından kendisine verilen görevi yerine getirmek. Bunun için yeryüzünün dört köşesine kağan olmak ister. Amaç toprağa sahip olmak değildir. Yeryüzünde bozulan Tanrı düzenini geri getirmek, kaosu kozmosa çevirmektir. Oğuz elde ettiği maddi kaynakları toplum menfaatleri yönünde kullanılır. Böylece Tanrı'ya borcunu ödediğini belirtir.

5. Kadim Türk Töresi

Türk epik destan kahramanları karizmatik liderlerdir. Ancak destan kahramanlarının sahip oldukları karizma, töre ile değer kazanır. Onlar Tanrı adına iş yaparken toplum içinde çeşitli ilkelere göre hareket ederler. Töre onların davranışlarına yön verir. Bu nitelik geleneksel otoritenin de kaynağını oluşturur. Geleneksel otorite meşruluğunu geçmişten gelen kural ve güçlerin kutsallığından alır. Destan kahramanları meşruluğunu Tanrı'dan alırken bu meşruluğu töre adı verilen yazısız kurallara göre kullanır. Hiçbir kahraman törenin dışına çıkamaz, çıktığında toplum tarafından cezalandırılır. Bu yönüyle Türk epik destan kahramanı “geleneksel-karizmatik” bir liderdir.

Divanü Lügati't-Türk'te “törü” şeklinde geçen töre sözcüğü “Ülke terk edilir; ama töre terk edilmez.” (Kaşgarlı Mahmud, 2005: 587) atasözleriyle örneklenir. Gökalp (2007: 95-95), Selçuklular dönemi ile Osmanlı devirlerinden kalma teamüllere “Oğuz töresi” denildiğini ifade eder. Eski Türk metinlerine bakıldığında töre ile il kelimesinin çoğunlukla birlikte kullanıldıkları görülmektedir. İl “devlet”, töre de “kanun” manasındadır. Bundan dolayı bu iki kelime birlikte geçer. Töre kelimesinin anlamı kanun kelimesinden daha geniştir. Töre yazılı yasaların yanında yazılmamış teamülleri de kapsar. Hukukî töreden başka dinî, ahlâkî töreden de bahsedilebilir. Buna göre “Türk töresi, eski Türklere atalarından kalan bütün kaidelerin mecmuu” (Gökalp, 2007: 95) demektir. Gökalp (2007: 95), Türk kelimesi ile törenin aynı kaynaktan gelme ihtimalinden söz eder. Ona göre Türk kelimesi “törelî” anlamına gelebilir. Bu düşünce Türk milletinde törenin sosyal, siyasi, ekonomik gibi alanlarda ne derece önemli olduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Eski Türklerde töre sözü “törü” şeklinde söylenmiştir. Kelime çok geniş anlamlar içermektedir. Eski Türklere göre töre daha çok devletin kuruluş düzeni ve işleyişi idi.

Uygurlardan sonra ise kanun anlamında kullanılmıştır. Töre Orta Asya’da “yaşama yolu” idi (Ögel, 2001: 469-470). Töre yazılı olmayan hukuk kurallarıdır. “Bu kurallar, yetkili bir organ tarafından bilerek ve istenerek konulmazlar. Halkın uzun yıllar yapageldiği davranışlarının bir ürünü olarak ortaya çıkarlar” (Dursun, 2014: 8). Toplum düzeninin sürdürülmesinde yazılı hukuk, halk hukukunu (töreyi) dikkate almak zorundadır. Orhon Kitabeleri’ndeki “Yedi yüz kişi olup devletsiz kalmış, hakansız kalmış halkı, cariyeye olmuş, kul olmuş halkı, Türk örf ve adetlerini bırakmış halkı, atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş” (Tekin, 2010: 26), “Ey Türk halkı! (senin) devletini (ve) yasalarını [töreni] kim yıkıp bozabilir idi?” (Tekin, 2010: 56) benzeri çok sayıda ifade, törenin eski Türk devletlerinin dayanağı olduğunu anlatır.

Destan kahramanı yetkilerini geleneksel kurallara ve geleneklerin kendisine bıraktığı takdir yetkisine göre kullanır. Takdir yetkisinin kullanımında da ahlaki değerler, adalet veya faydacı bir yaklaşıma göre davranır. Kahraman törelerin dışına çıkamaz, çıktığında bir direnişle karşılaşır. Eski Türk devlet teşkilatında devlet başkanlığı, hükümet ile yasama kurulu birbirinden ayrı üç kurumdu. Ancak, Tanrı’nın kut verdiği hükümdar idarede dizginleri elinde tutmak zorunda idi. Hükümdar toya başkanlık eder, hükümet üyelerini seçer, toyu toplantıya çağırır, töredeki değişiklikleri teklif ederdi. Türk hükümdarı halkı idare etmede Tanrı huzurunda sorumlu idi.

Destanlarda (Oğuz’un toyları, Bayındır Han’ın şölenleri gibi) ve eski Türk idari sisteminde meclisin varlığı, Weber’in geleneksel otoritenin ilkel şekli olarak nitelendirdiği “gerontokrasi” (yaşlıların egemenliği)nin varlığını da gösterir. Oğuz Kağan’da egemenlik şahsi hakka dönüşmediğinden bir “patrimonyal” otorite türü olan saltanattan da söz edilemez. Çünkü keyfi bir yönetim yoktur. Oğuz Kağan’ın etrafında, yönetim gücünü onunla paylaşan imtiyazlı bir sınıf oluşmamıştır. Oğuz, Tanrı’nın düzenini onun adına kurmakla görevlendirilmiş ilahi misyona sahip bir bahadır.

Toy (şölen) eski Türk geleneklerinden biridir. Oğuz töresine göre Türk kağan, sultan, yabgu ve meliklerinin bey, devlet adamları ve halka umumi ziyafet (toy, şölen) vermeleri, bu sırada sofraya ve saray eşyasını yağma ettirmeleri babalık sıfat ve görevinin gereklerindedir (Turan, 1969: 102). Yağma geleneğinin kaynağı Oğuz Kağan’a dayandırılmaktadır. Oğuz Kağan dünya fethini tamamladıktan sonra büyük bir kurultay toplar. Tüm maiyet ve halkını çağırır. Herkes gelir ve müşavere eder. Oğuz Kağan sağ yanına kırk kulaç direk diktirir, üstüne bir altın tavuk koyar, altına bir ak koyun bağlar. Sol yanına kırk kulaç direk diktirir, üstüne bir gümüş tavuk koyar, altına bir kara koyun bağlar. Sağ yanına Bozokları, sol yanına Üçokları oturtur. Kırk gün kırk gece yer, içer, sevinirler. Sonra Oğuz Kağan oğullarına yurdunu üleştirip verir (Bang-Rahmeti, 1988: 24-25). Oğuz, Üçokları Bozoklara bağlar. Oğuz kavmi, Bozokların ve Üçokların oğullarından ortaya çıkar. Oğuz Kağan’ın ortaya koyduğu töreye göre hâkimiyet oluşur. İlk Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey tarafından yay ve ok işaretlerinin kullanıldığı tuğra da hâkimiyet

anlamı taşıdığından Oğuz Kağan'ın altın yayından kalma bir gelenektir (Turan, 1969: 103). Oğuzlarda töre her şeyin üstündeydi. Eski Türklerde babaya saygı çok önemlidir. Ancak Reşidettin varyantında Oğuz'un babası Kara Han'ı öldürmesi (Togan, 1972: 19) de törenin gereğidir. Töreye karşı gelinmesi durumunda oğula babasını dahi öldürme hakkı verilmektedir.

Dede Korkut hikâyeleri de halk hukukuna* (töre) ait çok sayıda malzemeye sahiptir. Hikâyelerde halk hukukuna ait unsurlar eski Türk devletlerindeki insan unsuru ile birleşmiştir. Dede Korkut hikâyeleri Türk halk hukuk tarihi için önemli bir kaynaktır. Sosyal devlet anlayışına uyan çok önemli hükümler içermektedir. Özellikle suç ve ceza konusunda önemli prensipler ortaya koymaktadır. Hikâyeler, Oğuzların idare hukukuna bağlı bir yapıya sahiptir.

Sonuç

Epik Türk destanlarında Türk milletinin Tanrı, kağan ve devlet ile ilgili telakkileri görülmektedir. Türk devlet sisteminde Tanrı'nın yeryüzünde kurmuş olduğu düzenin koruyucusu olan kağan, destanlarda Oğuz Kağan, Manas, Maaday Kara olarak karşımıza çıkmaktadır. Aça'nın ifadesiyle "Türk kahramanlık destanlarında terennüm edilen olaylar ve bu olaylarda rol alan bahadırların Türk toplumunun tarihi ile düşünüş ve inanış sistemlerinden kopuk bir şekilde ortaya çıktığını iddia etmek, destanları meydana getiren toplum, çevre ve şartları göz ardı etmek anlamına gelecektir" (2000: 9). Nasıl kağanlara başkaldırmak bizzat Tanrı'ya başkaldırmaksa destanlarda Tanrı'nın halifesi olarak görülen Oğuz Kağan'a, Manas'a veya Maaday Kara'ya başkaldırmak da Tanrı'ya isyandır ve Türk ulusunun yok olmasına sebep olacaktır.

Epik Türk destanları bozkır kültürünün mahsulleridir. Bu dönemler insanın tabiat kuvvetlerine hâkim olamadığı, coğrafyanın insan hayatı üzerinde derin tesirler bıraktığı bir kültür dönemidir. Bozkır ikliminin Türk düşünce tarzı ve yaşama biçimi üzerindeki etkileri uzun zaman devam etmiştir. Bozkır kültürü Hint-Avrupalılar ve Moğollar gibi bazı yabancı topluluklarda da görülmesine rağmen, Türklere ait insan ve cemiyet hususiyetleri kendilerine özgü bir bozkır kültürünü yaratmalarını sağlamıştır. Bu bakımdan Kafesoğlu (2012: 206) bozkır kültürünü en saf şekli ile bir Türk kültürü olarak kabul eder. Bu kültürün anlatı mantığı içerisinde yeniden yapılandırılmış biçimi destanlarda görülmektedir. Destan kendi anlatı kurallarına uygun olarak Türk milletinin bozkır kültüründe ortaya çıkan devlet, kağan, millet ilişkilerini yansıtmaktadır. Bu nitelikleriyle destan metinleri birer tarihî kaynak niteliğini taşımaktadır. Bu kaynakların ilmî tekniklerle incelenmesiyle tarihin karanlıkta kalmış birçok yönü aydınlanacaktır.

Türk epik destan kahramanı;

- a. Kutsal, ilahi kökenli, sıradan insanlardan farklı, olağanüstü/doğaüstü, istisnai ve özel güçleriyle Tanrı tarafından kaosu kozmosa çeviren, Tanrı'nın buyruklarını yeryüzünde hâkim kılma amacını taşıyan,

* Dede Korkut Hikâyelerinde halk hukukunun (törenin) varlığı için bk. Türkmen, 2011; Dursun, 2011.

- b. Tanrısal bir ilhamla yeni hükümler getiren, dünyaya ait tutumlarda köklü değişimler yaratan, Tanrı tarafından verilen cihan hâkimiyetini kurmaya çalışan,
- c. Tanrı tarafından kendisine verilen kutsal misyonunu yerine getirirken maddi beklentilerden uzak hareket eden, ihtiyaç duyduğu maddi güç kaynaklarını misyonun gerçekleşmesi, halkın menfaatleri doğrultusunda kullanan nitelikleriyle “karizmatik otorite”ye;
- d. Tanrı adına iş yaparken eski Türk töresine göre davranan, meşruluğunu geçmişten gelen kural ve güçlerin kutsallığından alırken bu meşruluğu töre adı verilen yazısız kurallara göre kullanan, törenin dışına çıktığında toplum tarafından cezalandırılan niteliğiyle “geleneksel otorite”ye sahiptir. Sonuç olarak Türk epik destan kahramanları, eski Türk toplumunun “geleneksel-karizmatik” niteliklerine sahip “kut”lu hükümdarlarının Türk edebî ürününe bir yansımasıdır. Bu yansıma gerçeklerin olduğu gibi aktarımı değil, anlatı mantığına göre yeniden yaratımıdır.

Kaynakça

- Abrahams, R. D. (2010a). “Halkbilimini Etnolojik ve Sosyolojik Yönleriyle Açıklamak.” (çev. A. Yavuz). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2. (yy. hzl. M. Ö. Oğuz ve S. Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yayıncılık. 49-54.
- Abrahams, R. D. (2010b). “Halkbiliminin Retorikal Teorisi İçin Giriş Sözleri.” (çev. A. Yavuz-N. Aytuzlar ve E. Aydoğan). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2. (yy. hzl. M. Ö. Oğuz ve S. Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yayıncılık. 97-110.
- Aça, M. (2000). “Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşılma ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri.” Millî Folklor, 48, 5-17.
- Aça, M., Ekici M. ve Yılmaz, A. M. (2018). “Anonim Halk Edebiyatı.” Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. (ed. M. Ö. Oğuz). Ankara: Grafiker Yayınları. 133-238.
- Balkaya, A. (2015). Halk Anlatılarında Kahramanın Yardımcıları. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Bang, W.; Rahmeti, R. (1988). Oğuz Kağan Destanı. (yy. hzl. M. Ergin). İstanbul: Hülbe Yayınları.
- Bars, M. E. (2018). “Sözlü Geleneğin Elektronik Döneme Bilgelik Dönüşümü: Irkıl Ata’dan Şahin Ağa’ya.” Millî Folklor, 117, 120-130.
- Bayat, F. (2006). Oğuz Destan Dünyası -Oğuznamelerin Tarihî, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Burke, P. (2014). “Tarih ve Halkbilimi: Tarih Yazımıyla İlgili Bir Araştırma.” (Çev. Ç. Şimşek). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 4. (yy. hzl. M. Ö. Oğuz-Z. Safiye Baki ve G. Tekin). Ankara: Geleneksel Yayıncılık. 206-211.
- Çobanoğlu, Ö. (2002). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2007). Türk Dünyası Epik Destan Geleneği. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dursun, A. (2011). “Dede Korkut Hikâyelerinde Halk Hukuku.” Turkish Studies -International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 6/4,107-122.

- Dursun, A. (2014). "Türk Halk Kültüründe Hukuk Kavramı." Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Elçin, Ş. (1997). "Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhûmu." Halk Edebiyatı Araştırmaları I. Ankara: Akçağ Yayınları. 33-41.
- Elçin, Ş. (2004). Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gökalp, Z. (2007). "Türk Töresi." (Hzl. Y. Çotuksöken). Ziya Gökalp Kitaplar. (Yay. hzl. M. S. Koz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 89-164.
- İnan, A. (1998). "Türk Destanlarına Genel Bir Bakış." Makaleler ve İncelemeler I. Ankara: Türk Tarih Kurumu. 220-237.
- Kafesoğlu, İ. (2012). Türk Millî Kültürü. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kaplan, M. (2004). "Türk Destanında Alp Tipi." Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1. İstanbul: Dergâh Yayınları. 13-21.
- Kaplan, M. (2005). Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3- Tip Tahlilleri. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara Düzgün, Ü. (2014). Türk Destan Kahramanı ve Başkurt Destanlarının Tipolojisi. Konya: Kömen Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud. (2005). Divanü Lügati't-Türk. (çev. S. Erdi ve S. T. Yurteser). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Köprülü, M. F. (2004). Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Olrik, A. (1994). "Halk Anlatılarının Epik Kuralları II." Millî Folklor, 24, 4-6.
- Ögel, B. (2001). Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Raglan, L. (2010). "Tarih ve Mit." (çev. L. Soysal). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2. (yy. hzl. M. Ö. Oğuz ve S. Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yayıncılık. 181-188.
- Tekin, T. (2010). Orhon Yazıtları. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Togan, Z. V. (1972). Oğuz Destanı (Reşidettin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili). İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Turan, O. (1969). Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi C 1. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Türkmen, F. (2011). "Dede Korkut'ta Halk Hukuku Unsurları." Bilig, 58, 245-256.
- Von Sydow, C. W. (2010). "Coğrafya ve Masal Ekotipleri." (çev. T. Işıkhân). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2. (yy. hzl. M. Ö. Oğuz ve S. Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yayıncılık. 61-70.
- Weber, M. (2004). Sosyoloji Yazıları. (çev. T. Parla). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Weber, M. (2005). Bürokrasi ve Otorite. (çev. H. B. Akın). Ankara: Adres Yayınları.
- Weber, M. (2014). Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı. (çev. Ö. Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Yıldırım, D. (1998). "Türk Kahramanlık Destanı." Türk Bitiği. Ankara: Akçağ Yayınları. 149-157.
- Yusuf Has Hacib. (2019). Kutadgu Bilig. (çev. A. Çakan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Evlenme Geleneğine Müzik Davranışları Açısından Bakış: Gelin Ağlatma-Alma-İndirme Havaları Örneği

“Düğünsüz köy, şakırdaksız değirmene benzer”

Eray ALPYILDIZ*

Öz

Geçiş dönemleri ile müzik ilişkisi pek çok açıdan irdelenebilecek konulardandır. Müziğin bir ritüel olarak en yaygın olarak kullanıldığı ve işlev gördüğü geçiş dönemi “evlenme”dir. Evlenmenin toplumsal ilanı ve kutlaması olan düğünler, müzik ile iç içe geçmiş ve müzikle ifade edilegelen geleneksel eğlenceler/törenler/kutlamalardır. Düğün törenleri içerisinde müzik, duyurma, eğlenme, eğlendirme, oynatma gibi açık işlevlere sahip olmanın ötesindedir. Evlenme geçiş döneminin her aşaması ayrı bir müzikal karaktere sahip olacak şekilde kültürel kodlamalar ve işlevler doğrultusunda ezgisel yapı ve içerik kazanmaktadır. Bu dönemde kültürel olaylar dizisi, müziği oluşturmakla birlikte müzik de yeni davranışları yaratmaktadır. Başka bir açıdan ifade ettiğimizde müziğin icra edilebilmesi, söz konusu kültüre özgü öğrenilmiş davranışlar dizisi olmasının yanı sıra müziği anlama ve anlamlandırma da bu kapsam içerisine girmektedir. Bu açıdan bir kültür içerisinde müziği icra eden çalgıcının doğru ve anlamlı performans ölçüsü, bağlama özgü tavır takınmakla ortaya konulabilmekte; bununla beraber müziğin yansıtıldığı kitlenin ezgisel yapıyı anlama/anlamlandırma yeteneği ve bu doğrultuda gerçekleştirecekleri her türlü davranış da geleneğe ilişkin kalıp yargıları önceden öğrenmeye bağlı olmaktadır.

Bu bağlamda makalede “müzik ile kültür ekseninde” gelenek müziğinin evlilik geçiş dönemi ile ilişkisi, bağlamsal şartlar çerçevesinde incelenmiş; müziğin, bir kültür içerisinde davranış biçimi olarak nasıl konumlandığı, kodlandığı ve yansıtıldığına ilişkin çözümlemeler yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Müzikal Davranış, Geçiş Dönemi, Evlilik, Düğün, Kına Gecesi.

A Look at the Transition Period of Marriage in Terms of Music Behaviors: The Gelin Ağlatma-Alma-İndirme Melodies

Abstract

The relationship between transition periods and music is one of the topics that can be examined in many respects. Marriage is transition period in which music is most commonly used and function as a ritual. Weddings, which are social proclamation and celebrations of marriage, are traditional entertainments / ceremonies / celebrations intertwined with music and expressed by music. Each stage of the marriage transition period has a distinctive musical character which melodic structure and content in line with cultural codes and functions. In this period, cultural events series, also creates new behaviors as well as creating music. In other words, take shape the performance of musical and create music depends on the cultural specific sequence of learned behaviors as well as the ability to understand and make sense of music. Therefore music is a system which have of indicators specific to culture and is based on meaning. In this context, in this article, the relationship between tradition music and marriage transition period is examined within the context of contextual conditions in addition to how music is positioned, coded and reflected as a behavior in a culture.

Keywords: Musical Behavior, Transition Period, Marriage, Wedding, Henna Night.

Received/Geliş: 20.02.2020

Accepted/Kabul: 14.05.2020

* Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar 'kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Türk Halkbilimi Bölümü, erayalpyildiz@gmail.com, /0000-0002-8967-4612

(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Geçiş dönemleri, halkbiliminin çalışma kadrosu içerisinde halk inançları, halk ekonomisi, halk mutfağı (yemek kültürü), mizah/eğlence, giyim-kuşam, halk oyunları/dansları, halk edebiyatı gibi başlıklar altında incelenebilen ve çeşitli ritüellerle uygulanagelen yaşamsal aşamalarıdır. Halk tarafından beşik-eşik-keşik üçlemesiyle adlandırılan bu dönemler, yaşamsal döngünün sacayaklarıdır. Doğum, evlenme ve ölüm evrelerinde, literatürdeki adıyla geçiş dönemlerinde, zengin ritüellerin uygulanması hayatı anlama, anlamlandırma ve anlatma çabalarının gelenek kültürü çerçevesinde ifade edilmiş biçimleridir. Geçiş dönemi içerisinde yer bulan ritüellerden biri ise müziktir. Müzik, bir iletişim biçimi olarak geçiş dönemine ezgisel bir anlam katma işlevine sahiptir. Çalışmamıza konu olan evlilik geçiş dönemi ise müzik ile ilişkinin -başlangıcından sonuca kadar- en yoğun ve fazla olduğu evredir. Evliliğin kutlaması ve ilanı olan düğünlerde icra edilen müziğin duyurma, eğlendirme, oynatma, ağlatma gibi temel işlevleri bulunmaktadır.

Bu bağlamda müzik, kültürel kodlarla oluşan davranış biçimlerinin ezgisel ifadesidir. Başka bir deyişle kültür, davranışları belirlemektedir. Kültürün biçimlediği davranış ise kendisini müzik şeklinde göstermekte/anlatmakta/ifade etmektedir. Bununla beraber yaratılan müzikten hareketle tekrar davranış biçimleri ortaya çıkmakta ve kültür içerisinde bağlamsal şartlara özgü nasıl bir tavır takınılacağı da müziğin iletişim kanalıyla belirlenmektedir.

Bu çalışmada bir davranış biçimi olarak kabul edilen müziğin, evlilik geçiş dönemi törenlerinden düğünlere yansımaları incelenmiş; müziğin kullanım şekilleri, ifade ettiği anlam ve ortaya çıkan anlamdan tekrar ne tür bir davranış biçimi oluşturduğunu/geliştirdiğini sorgulanmıştır.

1. Bir Davranış Biçimi Olarak Müzik

Alan Merriam'a (1964) göre etnomüzikoloji müzikte yalnız sesi değil, ses üretebilmenin ön şartı olan insan davranışını da içerir. Müzik, insanların kontrolü ve davranışı dışında bir düzeyde var olamaz ve çeşitli davranışlar söz konusudur (s. 14). "Müzik, tek başına bir ses olgusu olarak tanımlanamaz, çünkü bireylerin ve birey gruplarının davranışlarını içerir ve özel organizasyonu, ne olabileceğine ve olamayacağına karar veren insanların sosyal uyumunu gerektirir" (Merriam, 1964, s.27-28).

Bu konuda bir noktaya dikkat çeken Merriam, "müzikle ilgili kavramlar olmadan davranış gerçekleşemez ve davranış olmadan müzik sesi üretilemez" görüşünde bulunmuştur. Bununla beraber kültürel değerlerle anlam kazanan kavramların tek başına müzik üretmeyeceğine ve kültürel olarak kabul edilebilir müzik sesine yol açan çeşitli davranışlara çevrilmeleri gerektiğine işaret etmiştir (Merriam, 1964, s. 33).

Bu bağlamda Merriam, (1964) sesin üretilmesi ve düzenlenmesi konusunda dört davranış türü belirlemiştir. Bunlar "fiziksel davranış", müzik sesi ile ilgili "sözlü davranış", hem müzik

yapanların hem de dinleyen ve yanıtlayanların “sosyal davranışları” ve müzisyenin uygun sesleri üretmesini sağlayan “öğrenme davranışı”dır (s. 103).

2. Bir Geçiş Dönemi Olarak “Evlenme” ile “Müzik” İlişkisi

“Toplumun geleceğinin en önemli ve belirleyici yapı taşlarından biri olan aile kurumunun meydana gelmesindeki ilk basamak kabul edilen evlilik, kız ve oğlanın evlenme isteğini belirtmelerinden gerdek sonrasına kadar devam eden her safhasında göstergebilimin renkli ve çeşitli örnekleriyle zengin bir tablo halinde karşımıza çıkmaktadır (...) Evlenme geleneğinde uygulanan ritlerin hepsinin ortak amacı, evlenenlere, dolayısıyla yeni kurulan aileye saadet, bolluk, bereket, refah getirmek; soyun sürmesini sağlamak; aynı zamanda, her türlü olumsuzluk ve kötülüklerden korumaktır” (Eker, 2000, s. 93, 99).

Hayatın bu önemli geçiş döneminin toplumsal ilanı, kabulü ve kutlaması olan düğünler, düğün öncesi, düğün sırası ve düğün sonrası olmak üzere üç aşamadan meydana gelmektedir. Düğünün her evresinde müzik, kültürel bir davranış şekli olarak olayı/olayları karakterize etmektedir. Merriam, “birlikte alındıklarında toplumda müziğin hangi sırayla düzenleneceği ve hangi müziğin ne olması gerektiği hakkında düşünecekleri insanlar oluşturur” (s. 63) demektedir. Bu doğrultuda “düğün melodilerinin oluşma aralığı, bir düğüne eşlik eden tüm hareketleri içerir” (Elschekova, 1997, s. 43). A. Elschekova göre, “düğünün evrelerinin çoğu belirli vokal ve kurumsal biçimlere bağlıdır ve bu nedenle müzik malzemesi oldukça geniştir (...) Şarkılar, yeni bir aile topluluğuna kabul karşılama yanısıra ebeveynlerin evine ve ailesine veda töreninin müzikal karakteristiğidir. Şarkıların karakteristik unsurları ve işlevleri, bu ayrılık ve kabul törenlerine karşılık gelir” (s. 41). Bu bağlamda Elschekova (1997) düğün şarkılarını -işlevlerinden hareketle- “yas şarkıları, kutlama şarkıları, dans ve şaka şarkıları” şeklinde üç tür olarak sınıflandırmıştır (s. 42).

Müzik, düğünün başlangıcından sonuna kadar duyurma, eğlendirme, oynatma, ağlatma gibi açık işlevlerde bulunmasına karşılık; olay örgülerinden hareketle anlam kazanan kapalı işlevleriyle düşünülmelidir. Ezginin yapısı, çalgının türü ve müzik dağarcığının belirlenmesinde gelenek içerisindeki kültürel aşamalar etkili olmaktadır. Bu açıdan düğün içerisinde müzik, bir kültürün davranış biçimleri olarak sunulmaktadır.

3. Müziğin Bir Davranış Olarak Düğünlere Yansıması

Düğün öncesi uygulamalar içerisinde müziğin yer bulduğu ilk örnek nişan törenidir. Genellikle tanışma, kaynaşma, ziyaretleşme ve hediyeleşme ritüelleriyle gerçekleşen nişan törenlerinde müzik, eğlenme, oynama ve oynatma aracı olarak icra edilir. Düğünün başladığının sembolik ilanı olan bayrak asma geleneği ise müziğin bir davranış olarak kendisini gösterdiği önemli bir ritüeldir. Evlilik geçiş dönemi, -bu çalışmada çözümleneceği gibi -birçok yönüyle savaş ritüellerine benzemektedir. Halk dilinde yuva kurmak şeklinde ifade edilen evlenme, düğün

evine çekilen bayrakla yeni bir devlet kurulmuşçasına sembolize edilir. Bayrağın dikilişi sırasında davul ve zurna çalgılarıyla müzik icra edilmesi, bu olayın sembolik davranışını yansıtmaktadır. Bu noktada müzik sesi ile sembolleştirme yapılmaktadır.

Düğün sırası ritüeller içerisinde önemli bir aşama olan kına gecesi törenleri ile müzik ilişkisi ağıt ritüeli şeklinde kurulmaktadır. “Düğün töreninin temeli kabul edilen coşku ve eğlencenin adeta ağıt havasına dönüştüğü bölüm olan kına” (Eker, 1998, s. 199) geçiş dönemleriyle ilgili eğlenceler içerisinde sevincin hüznün ile yer değiştirdiği bir yapıdadır. Yeni bir aile kurmanın verdiği heyecan ve heves ile söylenen eğlendirme işlevli türküler, törenin bir yerinde kesilerek gelinin baba evinden ayrılığının sembolleştirildiği bir içeriğe bürünür. Geline kına yakıldığı sırada gerçekleştirilen birtakım işlemlerle söylenen bu türkülere gelin ağıtı veya gelin yası denilir. “Kına ağıtı, gelin ağlatma havası, ağıt havası, gelin türküsü, gelin yası, okşama, gelin savusu gibi adlarla da bilinen bu folklorik ürünler konu itibarıyla ağıt türündedir” (Görkem, 2001, s. 18). Bu kültürel yapının psikososyal dışavurumu ise ağlamaktır. Ancak buradaki duygusal tepkimeler bir statüden başka bir statüye geçişin izdüşümleri şeklindedir ve öznenin yaşamına devam etmesi söz konusudur. Pertev Naili Boratav’ın belirttiği gibi (1982) “bunlara vesile olan olaylarda ölüm acısı niteliğinde bir yön yoktur. Yalnız iki vesilede, ölüm ve evlenme hallerinde, ağıt bir tören ögesi olur” (s. 444).

Evlenme geçiş döneminin bir aşaması olan kına törenlerinde ağlama eylemi, yuvaya bolluk/bereket ve uğur getireceği inancıyla önemli bir ritüel olarak icra edilir. “Ağlaya ağlaya eken, güle güle biçer” (Ataman, 1992, s. 32) şeklindeki atasözü bu kültürel yapının bir ifadesi olarak karşımıza çıkar. Gelenek kültürü içerisinde teması ayrılık, konusu gelinin baba evinden ayrılırken yaşadığı hüznün olan kına gecesinde/töreninde, ağlamaktan ziyade ağlatmak amaçtır. Gelinin fizyolojik bir davranışına dönüşen ağlamak bir sonuçtur ve bunu sağlamanın aracı ise müzik olmaktadır. Bu doğrultuda kına gecelerinde gelini ağlatmak için söylenen ezgilere “*gelin ağlatma havası*” denilmesi dikkate değerdir. Hava sözcüğünün karşılığının müzik/ezgi olması, müziğin bu acıklı olayın bir davranışı olarak kullanıldığını göstermektedir. Diğer taraftan geleneksel kına gecesinde müzik, düğün töreni içerisinde enstrüman yönüyle zengin olmayan bir yapıdadır. İcracılar, genellikle profesyonel müzisyenlerden ziyade toplumda söz sahibi olan, geleneği sürdürme birikimine sahip orta yaş üzeri kadınlardır. Kına gecelerinde genellikle ritim sazlardan tef çalgısı eşliğinde kadınlar tarafından türküler söylenmektedir. Bu bağlamda gelenek kültürü içerisindeki kına gecelerinde müzik, Alan P. Merriam’ın nitelendirmesiyle “sözlü bir davranış” (verbal behavior) şeklinde gerçekleştirilmektedir. Merriam’a göre bu, “müzik sesi ile ilgili ne kullanılırsa kullanılsın sözlü davranıştır. Bu da elbette altta yatan müzik kavramlarının bir yansımasıdır, ancak bu durumda özellikle insanların müzik yapısı ve onu çevreleyen kriterler hakkında söylediklerine uygulanır” (s. 114).

Türk halk müziği repertuarı içerisinde “Atladı çıktı eşiği/Sofrada kaldı kaşığı; Çattılar ocak taşını/ Kurdular düğün aşını/Çağrın gelsin kardaşını; Altın tas içinde kınam ezdiler/Gümüş tarak ile zülfüm çözdüler/Yatsıya varmadan başım bozdular; Gelin ağlar yaşın yaşın/ Gitmem diye sallar başım” gibi kına türkülerinde görülebileceği üzere, müzik sözlü bir davranış olarak ayrılık/gurbet temasının kişi ve grup belleğine çağrılmasıyla icra edilmektedir.

Günümüzde kına gecesi törenlerinde ise ağıt ritüeli, sosyo-kültürel değişim ve dönüşümlere paralel olarak gelenek kültürünün yoğun yapısından sıyrılarak yeni içeriklerle ve işlevlerle sürdürülmektedir. Geleneksel kına gecesi “kent yaşamı kökenli eğlenceler kapsamında” (Özdemir, 2005, s. 64) kültürel bir niteliğe bürünmekte ve bekârlığa veda partisi gibi kent kökenli popüler eğlence kültürünün bir ögesi şeklinde de işlev görmektedir. Bu doğrultuda çağın getirdiği yeni kültürel ekonomik içeriklerle giyim-kuşam, müzik, yemek, sosyal çevre, mekan kimliğinde dönüşümler yaşanmaktadır.

3.1.Gelin Alma-Göçürme, İndirme Havaları Ekseninde Şekillenen Müzikal Davranışlar

Düğün töreninin sonraki aşaması olan ve gelin kızın baba evinden koca evine götürülme olayına gelin alma/gelin göçü/gelin göçürme denilmektedir. Bu gelenek, oğlan evinden yola çıkan ve adına gelin alayı denilen bir kafilenin seferidir. Gelinin bindirileceği atın süslenmesi ve bir dizi hazırlıkla başlayan yola çıkışa davul zurna eşlik etmektir. Aynı zamanda duyurma/ilan etme işlevi taşıyan müzik eşliğindeki bu uygulamaya yol boyunca danslar/oyunlar da katılmaktadır. Bayrak asma ritüelinden başlayarak gelinin oğlan evine getirilişine kadarki gelin alma (göçürme), gelin indirme, gelin karşılama uygulamaları bir yönüyle savaş/fetih göstergeleridir. Düğünlerde gelin, sembolik olarak fethedilecek ülkenin sınırlarını genişletecek toprak gibi kutsanmakta, karşılanmakta ve başarının ardından da olay kutlanmaktadır. Düğün geleneği içerisinde gelini almak için kız evinin önüne gelen gelin alayı, kendi atmosferleri dışında bir yapıyla karşılaşır. Bu noktada “kız evi yasta, oğlan evi pek havasta”dır. Düğünün yasa dönüştüğü ve veda töreninin gerçekleştirildiği kız evindeki dramatik olaya saygı duyulur. Müzik ise bu durumun davranışı olarak yerini ağır havalara teslim eder. Gelenek içerisinde gerçekleşen bir müzikal davranış olarak bunun adı “gelin alma/gelin göçürme havaları”dır. Genellikle sözsüz olan ve enstrümantal icra tercih edilen bu ezgilerde ritim saz olarak davul, üflemeli saz olarak da zurna veya klarnet çalgısı kullanılmaktadır.

Bu bağlamda ortaya çıkan müzikal davranış şekillerini (*fiziksel davranış, sosyal davranış, öğrenme davranışı, sembolik davranış*) şöyle çözümleyebiliriz:

Merriam’a göre (1964) “bu davranış şekillerinden birincisi, fiilen ses üretimine dahil olan, sesin üretilmesinde bedeninin fiziksel gerilimine ve duruşuna ve bireysel organizmanın sese olan fiziksel tepkisine ayrılabilen *fiziksel davranıştır*. “Fiziksel davranış, sesin üretilmesi için

-ses bir müzik aleti üzerinde üretilecekse- insanların parmaklarını esnetmesi, dudaklarını ve diyaframını kullanması ya da ses vokal ise ses tellerini ve diyaframı manipüle etmesi gerektiği gerçeğini ifade eder” (s. 32, 103). Fiziksel davranış olarak bu seslendiriliş stili “gerçekleşen icrada söylenen türkünün kendisine ait özelliklerin yanı sıra, onun nasıl söylendiği, icracının duruşu, oturuşu, icranın koro veya solo oluşu, kadın, erkek veya karma söylenişi, ezgiye dans eşliğinin olup olmaması gibi hususlarını” (Mirzaoğlu, 2015, s. 13) kapsamaktadır. Alan Lomax tarafından “bir dizi davranış bütünüünün bir fonksiyonu” olarak tanımlanan ve “mevcut kültürel karakterin bir portresini veren türkü icra stili, bir kültüre mensup üyelerin ses davranışlarını belirli bir modele uydurdukları bir anlaşma, ittifak unsurudur” (Lomax, 1968’den aktaran Mirzaoğlu, 2015, s. 25).

Gelin alma/çıkarma/göçürme havalarında –diğer bağlamsal şartların yanında- durumsal bağlam (situational context) göz önünde bulundurularak icra edilen müzik davranışı söz konusudur. “Kültürel olarak dizayn edilmiş ve tanımlanmış davranış, tecrübe” şeklinde iletişimsel bir olayın analizine dayanan durumsal bağlamda “kültürel zemin icrayı karşılıklı iletişim ve etkileşim değerleri ve hareketlerin sıralanışına göre yönetir” (Çobanoğlu, 2005, s. 217). Bu doğrultuda evin içerisine yas havasının yerleştiği ve veda töreninin gerçekleştirildiğinin bilindiği bir ortamın müziğinin fiziksel bir davranış olarak nasıl yansıtacağını bağlamsal şartlar belirlemektedir. Enstrüman aracılığıyla üretilen sesin zaman içindeki akışı yavaşlamakta, vuruşlar da buna bağlı şekillenmektedir. Fiziksel bir davranış olarak müzik, sesin üretilme aşamasından başlayarak ritmi düşürmekte, hareketleri yavaşlatmakta, durdurmakta ya da bağlamsal şarta göre hız kazandırmaktadır. Bununla beraber “bedensel tavır ve duruşlarla da temsil edilen fiziksel davranış” (Marriam, 1964, s. 32, 14) müzisyende bu hüznü törene uyum sağlayacak şekilde yansımaktadır. Örneğin davulcunun bahşiş almak için düğün sahibi/kahyası veya herhangi bir düğün misafirinin önünü keserek tokmağıyla anlam yarattığı fiziksel davranış henüz görülmemekte; başka deyişle bağlamını (sırasını) beklemektedir. Müziğin kültürden hareketle fiziksel bir davranış olarak ortaya çıkmasıyla beraber, üretilen veya icra edilen müziğin topluluğun fiziksel davranışlarına yansıdığı gözlenmektedir. Grubun fiziksel davranışında “karakteristik bedensel tavırlar, duruşlar ve gerginlikler gözükmekte” (Marriam, 1964, s. 32, 108) ve hareketler daha sabitleşmektedir.

Müziğin fiziksel bir davranış olarak yansıdığı diğer bir örnek ise çalgı seçimidir. Düğünlerde davul ve zurnanın kullanılması müzik aleti üzerinde üretilecek sesin geniş alanlara duyurulabilmesi kadar insanların fiziksel tepkilerinin yönlendirilmesinde etkilidir. Tarih sahnesinde görüldüğünden beri “kötü ruhu kovmak, dansa eşlik etmek, düşmanı ya da avı korkutmak, haberleşmek, duyuru, kutlama” (Çelik, 2017, s. 12) gibi amaçlarla çeşitli ritüellerin önemli bir figürü olan davul, sadece ritim duygusundan doğmuş bir alet değildir. Bu bağlamda

düğünler içerisinde fiziksel bir davranış olarak kişileri/grupları yönlendirme [oyunatma, yürütme, oturtma, kaldırma] gücü ve işlevine sahiptir.

Diğer taraftan müzik ile sembol ilişkisi içerisinde bir çalgının türü, şekli, ses rengi ve icra bağlamı bir kültürde o çalgıya sembolik anlamlar kazandıran faktörlerdir. Bu sembolik anlamlar cinsel göndermeler, toplumsal cinsiyetle özdeşlemeler, dinsel-mezhepsel çıkarımlar gibi özelliklerle çeşitlenmektedir. Davul ve zurna ise tür, şekil, ses rengi, icra bağlamı açısından bir yerde düğün olduğunun/yapıldığının sembolüdür. “Düğünde davul zurna, hamamda kurna” (Ataman, 1992, s. 48) şeklinde atasözü de bu gereklilik ve sembolleştirme çerçevesinde söylenmiştir.

Gelin alma/çıkarma/göçürme havaları adıyla icra edilen müzik, kültürün duygusal arka planından çıkış almaktadır. Merriam’ın (1964) deyişiyle müzik, burada “insan davranışını sembolize etmektedir” (s.253). Bu noktada gelinin baba evinden ayrılırken ortaya konan belirli ritüellerden biri olan müzik, bir davranış olarak ayrılığı sembolleştirmektedir. Bu bağlamda müzikle yansıtılan melodik bütünlük ve içerikle anlam ifade edebilme kadar, neden-sonuç ilişkisi içinde olay karşısında konumlanıp anlamlı gürültüler çıkarmak da müziğin sembolik bir davranış olduğunun göstergesidir. Başka bir deyişle müzik “gürültünün düzenlenmiş, evcilleştirilmiş, törenleştirilmişidir” (Attali, 2014, s. 24).

Müziğin başka bir davranış türü olarak ortaya çıkan şekli “müzisyenlerin toplumsal rolü, profesyonel olup olmaması, toplum yapısına göre uygun davranması gereken eylemleri” çerçevesinde yorumlanan “sosyal davranış”tır. Merriam (1964) profesyonelliğin, “müzik mesleğine tam bağlılık ve müzikten toplam ekonomik gelir elde etme anlamına geldiğini varsayarak herhangi bir toplumda gerçekten profesyonel olarak adlandırılacak çok az kişi olacaktır. Öyleyse, tüm müzisyenler uzmandır ve bazı müzisyenler profesyoneldir, ancak profesyonellik derecesi değişebilir” (s. 125) görüşünde bulunmuştur. Bu durum, kına gecelerinde profesyonel olmayan ama kültür uzmanı olarak türkü söyleyen kadınlar örneğinde görülebilir. Bununla beraber “gelin alma havalarında” da görüleceği üzere toplumsal kabul gören müzisyenin sosyal davranışı ondan beklenileni verme veya bağlama özgü tavır takınma biçiminde gerçekleşmektedir. Bu noktada müzisyen, gelin alma havaları adıyla çaldığı ezginin genel yapısına empati, saygı, ciddiyet, istek, ikna duygularını katmaktadır. Yani Attali’ye göre “müzisyen de müzik gibi hep ikili oynar. Hem musicus hem cantor, yani üretici ve peygamber olur. Dışlandığı zaman dünyaya tenkitçi gözle bakar. Kabul edildiğinde ise tarihçi ve en büyük değerlerin yankısı oluverir” (Attali, 2014, s. 19).

Müziğin ifade edildiği “öğrenme davranışı” ise kültürün bir bütün olarak öğrenilmiş davranış olduğu anlayışından hareketle “yalnızca bir ünite olarak kabul edilen müzik davranışının öğrenilmesi gerektiği anlamında değil, aynı zamanda müzik yapma sürecini dinamik ve sürekli

değişen kılan bağlantıyı oluşturduğu” (Marriam, 1964, s. 145) için önemli görülmüştür. Bu bağlamda müzisyenin dağarcığının oluşması kadar bu dağarcığı kültürel yapıya özgü icra (çalış/söyleyiş) stiliyle yansıtması; bu stili de düğün töreni içerisinde değişiklik/çeşitlilik gösteren yapılara özgü kullanması esas olmaktadır. Yani gelin alayıyla beraber kız evinin kapısına dayanan müzisyenin bu bağlamda icra edeceği dramatik karakterli müzik ile gelin indirmeden sonra eğlence/eğlenme/eğlendirme amaçlı dansların müziği farklıdır. Müzisyen bu noktada, öğrenilmiş bir davranış olarak farklı yapıda müzik icra ettiği gibi düğün geleneği içerisinde değişiklik gösteren evreleri birleştirmektedir. Yine bu doğrultuda müziğin öğrenilmiş bir davranış olarak müzisyen üzerindeki etkisinin diğer bir işlevi de kültürü öğrenmesidir. Diğer bir ifadeyle müzik bilgisinin oluşması, ezgi dağarcığının genişlemesi, icra stiline kazanılması, icra içeriğinin bağlama özgü belirlenmesi öğrenilen kültürün dışavurumuyla gerçekleştirilmektedir. Özetle müzik öğrenilirken aynı zamanda kültür de öğrenilmekte ve bu da davranışa yansımaktadır. Bu bağlamda düğün ezgilerinin eğlenceli yapısı içerisinde hüznü bir bölüm olan *gelin alma-çıkarma havaları*, dramatik bir olayın öğrenilmiş bir davranışının müzikal ifadesidir. Müzisyeni bu ezgileri çalmaya zorlayan da olayın kendisidir ve müzisyen tarafından olay, müziğe koşulmaktadır.

Müziğin öğrenme davranışının topluluk üzerindeki işlevi ise ortaya çıkan müziğin ne anlam ifade ettiği ve dinlenilince verilecek tepkinin biçimidir. Bu bağlamda bir folklor icrası sırasında dinlenen/duyulan bir ezginin türünden ve yapısal özelliklerinden kişinin veya topluluğun nasıl bir davranış şekli belirleyeceği anlamlandırma esasına göre gerçekleştirilir.

S. Davies, müzikal bir olayın belirli bir kültür içerisinde anlaşılmasına/anlamlandırılmasına yönelik şunları belirtmiştir (Davies, 1994’ten aktaran: Şenel, 2014, s. 881):

1. Bir müzikal olayın diğerini neden takip ettiğine ilişkin bir hissiyat
2. Hangi müzikal olayın geleceğini öngörebilmek
3. Bir müzik parçasının bittiğini hissedebilmek
4. Tekrarlayan öğeleri tanımak
5. Bir parçanın bölümleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları anlamak
6. Başka parçalar arasındaki benzerlik ve farklılıkları anlamak
7. Kendi müzikal arka planına dayanan beklentileri yabancı müzik türüne uygulamamak

Müziğin yerel karakterine işaret eden ve yerel kültür çerçevesinde anlaşıldığını belirten bu yaklaşım kültürel görecelik içinde değerlendirilebilir. Kültürün anlaşılmasında bağlam merkezli bir yaklaşıma dayanan bu maddeler, bir folklor unsuru olarak müziğin anlam bağlamının (context of meaning) ve durumsal bağlamının (situational context) ne olduğunun çözümlenmesine dayanmaktadır.

Gelin alayının davul zurna eşliğinde güle oynaya kız evine gelmesiyle beraber gelin alma-çıkarma havaları ile müzikal yapının değişmesi, kültürel zeminde icra edilen folklor olaylarının sıralanışının karşılıklı iletişim ve etkileşimi temelinde durumsal bağlamın değişimine örnek oluşturmaktadır. Aynı zamanda buradaki folklor olayının (gelinin, baba evine veda töreni) anlam bağlamının kültür içerisinde bilinmesiyle gelin alma-çıkarma havalarının icra edilmesi bir müzikal olayın diğerini neden takip ettiğine ilişkin bir hissiyat ve hangi müzikal olayın geleceğini öngörebilme ile ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda ritüellerle yüklü bir geleneksel tören içerisinde belirli sıraya göre oluşturulan ve icra edilen folklor olaylarında bir müzik parçasının biteceği ve yerine başkasının başlayacağı hissedilebilir ve hatta bilinebilir. Örneğin 5/8'lik bir ölçüye sahip bir melodi kalıbının bir cenk havası olabileceği çıkarılabilir. Yine davula tokmak ve çırpı aracılığıyla gerçekleştirilen ritim yapılarından ezginin türü bilinebilir; icracının verdiği mesaj anlaşılabilir.* Bu noktada müzik, kültürün öğrenilmiş bir davranışı olarak dinleyenlerin topluma karşı konumlanmasını sağlamaktadır.

Düğün törenlerinin müzikal açıdan son bölümünü “*gelin indirme havaları*” oluşturmaktadır. Geleneksel düğünlerde gelinin at ile oğlan evine getirilişiyle başlayan bu süreçte fetihten başarıyla dönülmüştür. Kazanılmış bir zafer, elde edilmiş bir ganimet vardır. Bu doğrultuda artan coşkuyla orantılı olarak müzikal yapı hareketlenmekte ve müziğe dans eşlik etmektedir. Türk kültüründe oğlan evine getirilen gelinin “özenklik, inmelik, indirmelik” (Töret, 2013, s. 44) gibi adlar altında arabadan inmesini sağlayacak hediye ritüelleri hemen her yörede görülebilmektedir. Müzik ise bu noktada, hediye ritüeline katılacak şekilde müzisyenin fiziksel, sosyal, öğrenme gibi çeşitli müzik davranışı biçimleriyle kendini yineler. Örneğin davulcu ve zurnacı, gelini indirmeme kervanına katılarak indirmelikten payını almak için fiziksel ve sosyal müzik davranışı biçimlerinde bulunur. Davulcunun bahşiş için yol kesmesi, tokmağını daha sık ve güçlü vurması fiziksel davranışa; toplumun kültür yapısına uygun bir şekilde davranması gerektiği ve kendisinden beklenen eylemleri gerçekleştirmesi ise sosyal davranışa örnek oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu, öğrenme davranışıdır. Geleneğin kültür içerisindeki bir evrede ne olacağı, nasıl davranılacağı, nasıl karşılanacağı bilinmektedir.

Müzikal açıdan bu evrenin diğer bir özelliği ise gelinin attan (araçtan) inerken “*gelin övmesi*” olarak bilinen türkülerin söylenmesidir. (Yeşil, 2012, s. 217). Müziğin tekrar sözlü bir davranış olarak kendini gösterdiği bu bölümde –örneğin Adana yöresinde- “Giydiğin hara gelinim/ İnme pınara gelinim/ Allah onara gelinim/ Sen sefa geldin gelinim/ (Ağzın tatlı olsun);

* Örneğin Osmanlı ordusunun gün boyu süren savaşlarında o günkü çarpışmaların bittiğinin “*tabl-ı âsâyiş*”, kalenin fethedildiğinin veya zaferin kazanıldığıının “*tabl-ı beşâret*” yahut “*küs-ı müjde*” vuruşlarıyla duyurulması. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/davul>).

Giydiğin çizme gelinim/ Koncunu büzme gelinim/ Komşuyu gezme gelinim/ Sen sefa geldin gelinim...” (Başçetinçelik, 2009, s. 8) şeklinde sözler içeren türkülerle kutlama, kutsama, öğütme yapılır. Diğer taraftan müzik, artık olay örgüsü çerçevesinde müzisyenin fiziksel bir davranışı olarak hareketlenir ve toplumu hareketlendirir.

Sonuçlar

Jeef T. Titon’a göre (2009) müzik, “dünyadaki hayata özel bir insan uyarlamasıdır; her müzik kültürü de belirli durumlara özgü bir adaptasyondur” (s. 123). Müziğin bağlamsal şartlara göre oluştuğunu ve şekillendiğini anlatan bu yaklaşımın bir örneğini düğünler oluşturmaktadır. Düğün geleneğinin başlangıcından sonuna kadar zengin ritüellerden biri olan müzik, olay örgülerinin birbirine bağlı kültürel halkaları içerisinde yaratılmakta ve biçimlenmektedir. Alan Merriam’ın “bir davranış biçimi olarak” tanımladığı ve çözümlendiği müziğin en geniş kültürel kodlarla yer bulduğu düğün törenleri çerçevesine şunları söyleyebiliriz:

Müzik, bir (kültürel) olayın davranışı olarak ortaya çıkmaktadır. Davranış biçimi olarak yansıyan/yansıtılan müzikten hareketle tekrar davranış şekilleri oluşmaktadır. Yani müziğin insanların davranışlarını belirlemesi ve yönlendirmesi söz konusudur. Görüleceği üzere olaydan hareketle müzik davranışı kadar müzikten hareketle de insan davranışı meydana gelmektedir. Müziğin fiziksel bir davranış olarak çoğu uygulamaları aslında, müziğin sözsüz bir iletişim biçimi olarak işlevde bulunduğunun göstergesidir. Örneğin bahşiş almak için gerçekleştirilen çalgıcının hareketleri ve bunun anlamlandırılması, müzik yoluyla kurulan bir kültüre özgü sözsüz iletişim biçimidir. Burada müzisyenin fiziksel davranışı yoluyla kültürü anlama/ anlamlandırma söz konusudur. Bununla beraber müzik, yine sözsüz iletişim biçimi olarak kullanılmak istendiğinde ezgisel sembolik anlamlar kümesi şeklinde kendini gösterir. Bir toplumda kültürel aşamalardaki ritüellerden biri olan veya ritüele eşlik eden müzik, olay örgülerinin davranışının bir göstergesi olarak toplumun üyeleri tarafından anlaşılır, anlamlandırılır ve anlatılır. Böylelikle bir kültür içerisindeki törenlerde farklı karakterler içeren olayların anlamları birleştirilerek kültürel yapı tamamlanır.

Kaynaklar

- Ataman, S. Y. (1992). Eski Türk Düğünleri ve Evlenme Ritleri. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Attali, J. (2014). Gürültüden Müziğe, (Gülüş Gülcügil Türkmen, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Başçetinçelik, A. (2009). Adana Düğünlerinde Gelin İndirme. http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK_BILIM/aysebascetincelik_gelin_indirme.pdf. [Erişim: 08.05.2019.]
- Boratav, P. N. (1982). Folklor ve Edebiyat II. İstanbul: Adam Yayınları.
- Çelik, S. (2017). Türk Kültüründe Geçmişten Günümüze Davul. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 6, (8), 11-18.

- Çobanoğlu, Ö. (2005). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Davies, S. (1994). *Musical Meaning And Expression*, New York: Cornell University Press.
- Öğüt Eker, G. (1998). *Karakeçili Türk Düğünü*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Öğüt Eker, G. (2000). Türk Düğün Geleneği İçinde Karakeçili Türk Düğününün Ritüel Açından Değerlendirilmesi. *Milli Folklor*, 12, (46). 92-100.
- Elschekova, A. (1997). Functions and Transformational Processes of Central European Wedding Songs. *The World of Music*, 39, (3), 31-50.
- Görkem, İ. (2001). Türk Edebiyatında Ağıtlar- Çukurova Ağıtları. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Lomax, A. (1968). *Folk Song Style and Culture*. Washington D.C. American Association for the Advancement of Science Publication.
- Merriam, A. (1964). *The Anthropology Of Music*. Northwestern University Press.
- Mirzaoğlu, G. (2015). *Halk Türküleri: Konu-İcra-Yapı-Anlam-İşlev*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Örnek, S. V. (1995). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Özdemir, N. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şenel, O. (2014). Müziğin Evrenselliği Varsayımı ve Etnomüzikolojide Evrensel Arayışı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, (33), 872-889.
- Titon, J. T. (2009). Music and Sustainability: An Ecological Viewpoint. *The World of Music*, 51, (1), 119-137.
- Töret, A. B. (2013). Yapısal ve İşlevsel Özellikleriyle Gelin Göçürme: Muğla İli Örneği. *TÜBAR*, 34, 35-56.
- Yeşil, Y. (2012). *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri ve Bu Ritüellerde İcra Edilen Türler*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları

Yazılar, PC uyumlu Microsoft Office Word 2003 veya sonrası sürümler ile yazılmış olmalıdır. Kelimelerin imlasında Türk Dil Kurumunun en son çıkardığı İmla Kılavuzu esas alınmalıdır.

I. Başlık

14 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış biçimde yazılmalı ve konu hakkında bilgi verici olmalıdır.

II. Yazar(lar)ın Adı

Dergide yazar ad(lar)ı yazılırken herhangi bir akademik unvan belirtilmez. Yazar(lar)ın akademik unvanı, çalıştığı kurum ve yazışma adresi dipnot biçiminde sayfanın altına yazılır.

Yazarı tanıtıcı bilgi ilk sayfanın altında verilecek 9 yazı büyüklüğünde olmalıdır (Prof. Dr. M.S. Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü gibi).

Makalenin yazarı; adını, soyadını, görev yaptığı kurumu ve akademik unvanını tam ve açık olarak belirtmeli kendisi ile doğrudan iletişim kurulabilecek telefon numarası, açık adresi ve elektronik posta adresini vermelidir.

III. Özet

Özet İngilizce ve Türkçe olmak üzere her iki dilde “Öz” ve “Abstract” başlığı altında yazılmalıdır. 10 yazı büyüklüğünde, tek satır aralığında, her iki yana yaslı ve 200 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler “Anahtar Kelimeler” ve

“Keywords” başlığı altında 3 ile 5 kelime arasında bulunmalıdır. Türkçe özetten sonra Türkçe

“Anahtar Kelimeler”, İngilizce özetten sonra İngilizce “Keywords” kısmı yer almalıdır.

IV. Bölüm Başlıkları:

12 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış biçimde yazılmalı ve numara verilmeden birbirini izleyecek şekilde sıralanmalıdır.

V. Alt Bölüm Başlıkları:

11 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış biçimde yazılmalıdır.

VI. Metin

Ana metin;

a) A4 kağıt boyutuna 3 cm kenar boşlukları ile,

b) 11 yazı büyüklüğünde Times New Roman yazı tipi ile,

- c) 1,5 satır aralığı ile,
- d) Her iki yana yaslı olacak şekilde,
- e) 6000 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.

VII. Kaynaklar:

Kaynaklar kısmı APA (American Psychological Association, 2001: 5. baskı) kurallarına uygun olacak şekilde yazılmalıdır. APA ilgili daha fazla bilgiye ulaşmak için aşağıdaki web adreslerinden yararlanılabilir.

owl.english.purdue.edu/owl/resource/560/01/

www.english.uiuc.edu/cws/wworkshop/writer_resources/citation_styles/apa/apa.htm

Yazı Metninde Kaynak Gösterme

Cümlede yazarların isimleri kaynak olarak belirtilmişse yazarların soy isimlerinin yanında parantez içinde kaynağın basım tarihi yazılır.

Örnek: Özçağlar (2008),.....

Yazarlar cümle içinde kaynak olarak gösterilmemiş ise cümle bitiminde parantez içinde yazar soy isimleri ve tarih birlikte yer alır.

Örnek:(Özçağlar, 2006).

Eğer birden fazla kaynak varsa kaynaklar “;” işareti ile ayrılır ve alfabetik sıraya göre ilk yazarın soy isim baş harfine göre yazılır.

Örnek; (Akçay, 2002; Bozkurt ve Koray, 1992; Kılıçoğlu ve Altun, 2002).

Kaynakta ikiden fazla (5 yazara kadar) yazar varsa ilk defa referans verirken bütün yazarlar soy isimleri ile sıraladıktan sonra daha sonraki referanslarda ilk yazarın soy isimi ile birlikte Türkçe makalelerde “ve diğer.” şeklinde kullanılır.

Örnek: (Başaran, Yılmaz, Erteğün ve Öztürk, 1985). Başaran ve diğer. (1985) göstermiştir ki...

Eğer kaynak, altı ya da daha fazla yazar içeriyorsa her zaman ilk yazarla birlikte Türkçe makalelerde de “ve diğer.” şeklinde kullanılır.

Bir kaynaktan yararlanırken o kaynak başka bir kaynaktan yararlanmış ise;

Örnek: Ana kaynak "Doğan" olsun ve siz o kaynaktan yararlanmadınız bu kaynağı ("Demir") çalışmasından yararlandınız, bu durumda aşağıdaki gibi referans yazılmalı:

Doğan (aktaran Demir, 2001).....

VIII. Alıntılar

I. Direkt alıntılarda her zaman yazar, tarih ve sayfa numaraları referansta belirtilmelidir. Alıntı 40 kelimedenden az ise cümle çift tırnak içinde belirtilmez,

Örnek 1. “.....”(Güneş, 2006, s. 2).

Örnek 2. Başar (2001) öğrenmeyi “.....” (s.46) olarak tanımlamaktadır.

II. Alıntı 40 ya da daha fazla kelimeyi içeriyor ise tırnak içinde değil normal makaledeki yazıdan ayırmak için, blockformat'ında, her satır soldan itibaren beş boşluk olacak şekilde yazılmalıdır.

IX. Kaynakça

Kitap

Piaget, J. (1929). *The Child's Conception of the World*. London: Routledge and Kegan Paul.

Fidan, N. ve Erden, M. (1994). *Eğitime Giriş*. Ankara: Meteksan Anonim Şirketi.

Editörlü Kitap

Güneş, T. (2006). Fen Bilgisi Laboratuvar Deneyleri. Anı Yayıncılık (Ed.), *Fen Bilgisi Öğretiminde Laboratuvarın Yeri ve Önemi* (s. 3-4). Ankara.

Hakemli Dergideki Makale

Sheridan, J.M. (1968). Children's Awareness of Physical Geography. *The Journal of Geography*, 67, 82-86.

Eraslan, A., ve Aspinwall, L (2007). Quadratic Functions: Students' Graphic and Analytic Representations. *Mathematics Teacher*, 101 (3), 233-237.

Basılmamış Lisansüstü Tezler

Fakir, B. (2007). *Eğitimde Yeni Yönelim*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ERIC Dokümanı

Huld, A., ve Belle, F. (2002). *The Psychology of Mathematical problem solving* (Report No. ABCDE-RR-99-2). East Lansing, MI: National Center for Research on Teacher Learning. (ERIC No. ED123456)

Sempozyum /Konferans, Toplantı ve Proceedings

Barlow, D. H., Chorpita, B. F., ve Turovsky, J. (1996). The modeling perspective on world problems. In R. Jacques (Ed.), *Atlanta Symposium on Activation: Vol. 22. Constructing Meaning for The Concept of Equation* (pp. 333-343). Lincoln: University of Atlanta Press.

Walter, J. K., ve Huston, H. N. (1995). Student understanding of topics in linear algebra.

Proceedings of the National Academy of Physics, USA, 25, 11111-12222

Web sitesi

www.abcdefg.org (24.08.2008)

X. Dipnot

Yazılarda dipnot verilmesi gerektiğinde, açıklamalar metin içinde numara verilerek sayfa sonunda belirtilmelidir. Dipnotlar 8 punto, Kaynakça kısmındaki referanslar 9 punto olmalıdır.

XI. Şekiller

Şekil yazısı şeklin altında 10 yazı büyüklüğünde koyu olarak yazılmalıdır. Eğer metnin içinde birden fazla şekil yer alıyorsa numaralı olarak verilmelidir. Şeklin adı belirtildikten sonra, eğer şekil bir başka kaynaktan alınmış ise, alıntı yapılan kaynağa gönderme yapılır.

XII. Tablolar

Tablolar metin içinde, tablo yazısı tablonun üstünde ve numaralandırılarak verilmeli, içeriği tablo numarasının yanında başlık olarak açıklanmalıdır. Tablo başlıklarının sadece ilk harfleri büyük olarak düzenlenmelidir. Tabloların sağına ya da soluna herhangi bir yazı yazılmamalıdır. Tablo başlığı 10 yazı büyüklüğünde olarak, tablo içeriği de 9 veya 10 yazı büyüklüğünde olmalıdır.

Not:

APA'nın genel özellikleri bölümünde örnek olması amacıyla verilmiş olan referanslardan bir kısmının gerçek referanslarla ilgisi yoktur. Bu referanslardan bir kısmının bulunması gerçek olmadıklarından dolayı mümkün değildir.

TR Dizin Dergi Değerlendirme Kriterleri (Etik Kurallar) 2020

1. Sosyal bilimler dahil olmak üzere tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.
2. Bu başlık altında, hakem, yazar ve editör için ayrı başlıklar altında etik kurallarla ilgili bilgi verilmelidir.
3. Makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeye yer verilmelidir.
4. Ulusal ve uluslararası standartlara atıf yaparak, dergide ve/veya web sayfasında etik ilkeler ayrı başlık altında belirtilmelidir. Örneğin; dergilere gönderilen bilimsel yazılarda, ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) tavsiyeleri ile COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmalıdır.
5. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.